

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Agnė BLAŽIENĖ

**LIETUVIŲ VAIKŲ LEKSIKOS IR GRAMATIKOS
RAIDA ANGLAKALBĖJE APLINKOJE**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Kaunas, 2016

UDK 811.172`271

BI-33

Mokslo daktaro disertacija rengta 2011–2016 metais Vytauto Didžiojo universitete pagal suteiktą Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu ir Lietuvių kalbos institutu (2011 m. birželio 21 d. Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. V-1124) doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė:

prof. dr. Ineta Dabašinskienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

ISBN 978-609-467-233-0

TURINYS

IVADAS	5
1. DVIEJŲ KALBŲ ĮSISAVINIMAS IR KALBŲ SĄVEIKA	12
1.1. Nuosekloji dvikalbystė: gimtosios ir antrosios kalbos įsisavinimas	12
1.1.1. Dvikalbystės (daugiakalbystės) radimasis šeimose	12
1.1.2. Vienalaikė ir nuosekloji dvikalbystė	14
1.1.3. Antrosios kalbos įsisavinimas	14
1.1.4. Gimtosios ir antrosios kalbos sąveika	15
1.1.5. Dviejų kalbų sąveikos reiškiniai	17
1.1.5.1. Namų ir dominuojančios šalies kalbės santykis	17
1.1.5.2. Dalinis kalbos įsisavinimas	18
1.1.5.3. Kodų kaita	19
1.1.5.4. Kalbos paprastinimas ir perkėlimas	20
1.1.5.5. Kalbos atricija	21
1.2. Gimtosios kalbos išlaikymą lemiantys veiksniai	22
1.3. Lietuvių kalbos žodyno ir gramatikos įsisavinimas	25
1.4. Lietuvių kalbos ypatybės dėl sąveikos su kita kalba	27
2. TYRIMO MEDŽIAGA IR METODAI	29
2.1. Jungtinės Karalystės ikimokyklinio, pradinio ugdymo sistema, lituanistinės mokyklos	30
2.2. Rišliieji pasakojimai, jų išgavimas	35
2.3. Analizės rodikliai	39
2.4. Sociolingvistinė apklausa	43
3. TIRIAMŲJŲ VAIKŲ KALBINĖ APLINKA IR TĖVŲ NUOSTATOS: SOCIOLINGVISTINĖS APKLAUSOS REZULTATAI	45
3.1. Informacija apie tėvus	45
3.2. Vaiko priežiūra, švietimo įstaigų lankymas	47
3.3. Šeimose vartojamų lietuvių ir anglų kalbų santykis	49
3.4. Vaikų lankymasis Lietuvoje	53
3.5. Apibendrinimas	55
4. RIŠLIŲJŲ PASAKOJIMŲ KALBOS YPATYBĖS	58
4.1. Produktyvumas	58
4.2. Leksikos įvairovė	68
4.2.1. Visų žodžių leksikos įvairovė	68
4.2.2. Daiktavardžių ir veiksmažodžių leksikos įvairovė	73
4.2.3. Įvardžių leksikos įvairovė	81
4.2.4. Būdvardžių leksikos įvairovė	84
4.2.5. Apibendrinimas	86
4.3. Sintaksės sudėtingumas	87

4.4. Daiktavardžių ir veiksmažodžių gramatinių formų įvairovė.....	93
4.4.1. Daiktavardžių formų įvairovė.....	94
4.4.2. Veiksmažodžių formų įvairovė.....	100
4.4.3. Apibendrinimas.....	105
4.5. Lietuvių kalbos leksikos ir gramatikos ypatybės.....	107
4.5.1. Linksniavimo paradigmų parinkimas.....	108
4.5.2. Derinimas.....	111
4.5.3. Valdymas.....	112
4.5.4. Neiginio kilmininko (ne)vartojimas.....	113
4.5.5. Prielinksnių ir prielinksninių konstrukcijų vartojimas.....	115
4.5.6. Veiksmažodžių asmenavimas.....	118
4.5.7. Veiksmažodžių būtojo kartinio laiko raiška.....	119
4.5.8. Priešdėlinių veiksmažodžių vartojimas.....	120
4.5.9. Kodų kaita.....	122
4.5.10. Asmeninių įvardžių (ne)vartojimas.....	126
4.5.11. Žodžių reikšmės siaurinimas, plėtimas.....	127
4.5.12. Apibendrinimas.....	130
IŠVADOS.....	133
LITERATŪRA.....	136
TERMINŲ ŽODYNĖLIS IR SUTRUMPINIMŲ SĄRAŠAS.....	146
PRIEDAI.....	147
1 priedas. Sociolingvistinės apklausos anketa.....	147
2 priedas. Statistiniai duomenys.....	151
3 priedas. Leksikos įvairovė.....	155
4 priedas. Daiktavardžių miniparadigmos.....	158
5 priedas. Veiksmažodžių miniparadigmos.....	162
6 priedas. Leksikos ir gramatikos ypatybės.....	165
7 priedas. Vienakalbių ir dvikalbių vaikų tyrimų mikrostruktūros įverčiai.....	166

ĮVADAS

Lietuvos statistikos departamento duomenimis¹, 2015 m. iš Lietuvos išvyko 44,5 tūkst. asmenų ir tai yra 8 tūkst. daugiau negu 2014 m. Nors teigiama, kad emigracijos mastas statistiškai mažėja, jis vis dar išlieka didelis. Kitoje šalyje apsigyvenę lietuviai patenka į daugiakalbę aplinką, kurią sudaro dominuojanti priištinės² šalies kalba (ar kalbos), kitų bendruomenių kalbos, vadinamos mažumų kalbomis, ir šeimose vartojamos (kitaip – namų) kalbos. Tokioje aplinkoje randasi dvikalbių, trikalbių ar daugiakalbių šeimų. Tyrimai rodo (Anderson 2004; De Houwer 2007; Wong-Fillmore 1991), kad dominuojanti šalies kalba daro didelį poveikį mažumų³ bendruomenių kalbai, dažnai vartojamai tik tam tikroje aplinkoje (namuose), ribotai temų, atliekamų funkcijų ir pan. Tokiame kontekste su nemenkais iššūkiams susiduria priištinėje šalyje mažumos bendruomenę sudarantys lietuviai, siekdami sėkmingo savo vaikų gimtosios lietuvių kalbos įsisavinimo, raidos ir išsaugojimo dominuojančios kalbos aplinkoje. Atsižvelgiant į tai, greta socialinių temų, nagrinėjančių emigracijoje gyvenančių lietuvių ryšius su kitais lietuviais ir kūrimosi naujoje erdvėje patirtį, tapatybės suvokimą, sąsajas su Lietuva (Liubiniene 2009; Čiubrinskas, Kuznecovienė 2008), atkreiptas dėmesys į lietuvių kalbos, kuri taip pat laikoma vienu iš lietuviškos tapatybės bruožų, išsaugojimą, vartojimą kitose šalyse gyvenančiose šeimose, mažumų bendruomenėse. Galima pasidžiaugti, kad jau yra darbų, kuriuose aptartas lituanistinis ugdymas ir lituanistinio švietimo iššūkiai (Aleksandravičius, Kuzmickaitė 2008; Dautartas 2005; Celešiūtė 2008; Tamošiūnaitė 2012), tėvų požiūris į lituanistinį ugdymą (Šutinienė 2009), pirmos, antros, trečios kartos emigrantų paveldėtosios kalbos išlaikymą lemiantys veiksniai (Tamošiūnaitė 2008), šeimose norint išsaugoti gimtąją kalbą taikomi kalbų vadybos būdai (Jakaitė-Bulbukienė 2014, 2015a, 2015b) ir kt.

Paminėtini keli didesnės apimties tyrimai, kuriais siekta išanalizuoti Lietuvos emigrantų kalbinį elgesį, kalbinį repertuarą, kalbines nuostatas (projektas *Emigrantų kalba*⁴, Ramonienė 2015), nustatyti lietuvių kalbos diasporoje ypatumus, kalbos mokėjimo lygį, kalbos nykimo priežastis ir kt. (projektas *Lietuvių kalba diasporoje: mokėjimas, vartojimas, nykimas*⁵). Norint sutelkti lituanistinę veiklą vykdančias įstaigas, siekiant tobulinti pedagogų, dirbančių su

¹ Lietuvos statistikos departamento *Informacinis pranešimas* (2016 03 21). Interneto prieiga: http://osp.stat.gov.lt/documents/10180/4180284/InfPr_Migr_160321_1gr.pdf

² Terminas *priištinė šalis* šiame darbe vartojamas įvardijant šalį, į kurią asmuo emigravo ir kurioje dabar gyvena. Terminu *priištinės šalies kalba* (-os) vadinama dominuojanti ir (ar) valstybinė šalies kalba, kurios mokomasi, siekiant visaverčio gyvenimo priištinėje šalyje (daugiau žr. EB *Daugiakalbystė. Kelias į tarpusavio supratimą* 2009. Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras).

³ Terminu *mažuma* įvardijama tam tikroje valstybėje susitelkusi žmonių grupė, bendruomenė, skaičiumi mažesnė už tos valstybės gyventojų, kalbančių daugumos kalbą, dalį.

⁴ Projektas vykdytas 2011–2013 m. Vilniaus universitete, vadovė prof. dr. M. Ramonienė, finansavo Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

⁵ Projektas vykdomas 2015–2017 m. Vilniaus universitete, vadovė prof. dr. M. Ramonienė, finansavo Valstybinė lietuvių kalbos komisija (žr. projekto interneto svetainę: <http://wp.eln.lt/apie-projekta/>).

užsienyje gyvenančiais ir iš užsienio atvykstančiais lietuvių ir kitų šalių gyventojų vaikais, kvalifikaciją, sukurta duomenų bazė (LUGIS), kurioje pateikiama informacijos apie lietuvių kalbos mokymą, krašto pažinimą, pedagoginius ir psichologinius aspektus⁶. Vilniaus lietuvių namų vykdytame projekte *Lituanistinio švietimo išėivijoje ir tremtyje muziejus* stengiasi surinkti ir susisteminti informaciją apie lituanistinių mokyklų kūrimąsi, istoriją⁷.

Greta paminėtų mokslinių darbų ir projektų, vis dažniau susitelkiama į kalbinius – dviejų kalbų sąsajos, dominuojančios kalbos poveikio paveldėtajai ar namų kalbai – aspektus. Vykdyta tyrimų, kuriais siekta išsiaiškinti tautinių mažumų vaikų (ir suaugusiųjų) gimtųjų kalbų ir valstybinės – lietuvių – kalbos ir tapatybės bendruosius klausimus (Salienė, Vilkienė 2006; Vilkienė 2011), įvertinti dvikalbių vaikų, augančių nelietuviškose (lenkų, rusų) ar mišriose šeimose, lietuvių kalbos vartojimo kompetencijos lygį (Skripienė 2001; Mazolevskienė 2001, 2000). Pastaruosiuose tyrimuose nagrinėta lietuvių kaip dominuojančios šalies kalbos ir mažumų bendruomenių kalbų sąsaja. Taip pat nagrinėta lietuvių kaip mažumos bendruomenės kalbos, vartojamos tam tikroje priimtinėje šalyje, ir tos šalies dominuojančios kalbos sąsaja. Pavyzdžiui, L. Pažūsis (2009) tyrė Šiaurės Amerikos lietuvių kodų kaitos, anglų kalbos poveikio lietuvių kalbai ypatybes, iš dalies aprašė kai kuriuos lietuvių kalbos nykimo požymius.

Siekiant nustatyti lietuvių kalbos įsisavinimo kitos kalbos aplinkoje ypatybes, kalbos raidą skatinančius ir slopinančius veiksnius, atkreiptas dėmesys į vaikų kalbą. Taikant įvairius ilgalaikio stebėjimo ir eksperimentinius metodus, šiek tiek nagrinėtos dvikalbių vaikų gimtosios lietuvių kalbos įsisavinimo vokiečių kalbos aplinkoje leksikos ir gramatikos ypatybės (Balčiūnienė, Kalninytė, Krivickaitė 2011). Taip pat lyginta dvikalbių (lietuvių–anglų, rusų–lietuvių) ir vienakalbių vaikų kalba (Balčiūnienė, Kalninytė 2013; Krivickaitė 2014), tirtos lietuvių kalbės, kaip gimtosios ir antrosios (svetimosios), gramatinės, kodų kaitos ypatybės (Dabašinskienė, Čubajevaitė 2009; Dabašinskienė, Balčiūnienė, Kalninytė 2014), gimtosios lietuvių kalbos praradimas vaikystėje, sparčiai įsisavinant kitą kalbą, tarptautinio įvaikinimo atvejais (Ramonaitė 2013).

Apžvelgus vykdytus darbus tenka konstatuoti, kad iki šiol nėra išsamaus, sistemingo, didelės imties tyrimo, kuriame, taikant mišrius duomenų rinkimo ir analizės metodus, būtų nagrinėjama dvikalbių vaikų lietuvių kalba, jos raida, kaita dvikalbystės sąlygomis. Todėl trūksta žinių apie tai, ar dominuojančios kalbos aplinkoje gyvenančių dvikalbių (daugiakalbių) vaikų įsisavinama lietuvių kalba yra tapati Lietuvoje gyvenančių vienakalbių vaikų įsisavinamai

⁶ Projektą vykdė Vytauto Didžiojo universitetas, daugiau žr. www.lugis.vdu.lt.

⁷ Projektu siekta surinkti, susisteminti informaciją apie lituanistines mokyklas įvairiose pasaulio šalyse, įvardyti nusipelnčius mokytojus, kurie padėjo atsirasti ir vystyti lituanistinėms mokykloms, vykdyti edukacinę veiklą, supažindinant visuomenę su lituanistinio švietimo istorija ir kt. (daugiau žr. http://www.lietuviunamai.vilnius.lm.lt/index_files/projektas_muziejus.pdf).

lietuvių kalbai, kokiomis leksikos, gramatikos ypatybėmis pasižymi kitos kalbos aplinkoje įsisavinta lietuvių kalba, su kokiais sunkumais susiduria vaikai, vartodami lietuvių kalbą, kokios yra dvikalbių vaikų tėvų nuostatos gimtosios ir dominuojančios kalbos vartojimo, taip pat gimtosios kalbos puoselėjimo ir išlaikymo atžvilgiu.

Disertacijos **tikslas** – taikant psicholingvistinių ir sociolingvistinių tyrimų metodus nustatyti lietuvių vaikų, gyvenančių anglakalbėje aplinkoje, leksikos ir gramatikos ypatybes. Tai yra pirmasis tokio pobūdžio didelės apimties kalbinis tyrimas, kuriame nagrinėjama dominuojančios anglų kalbos aplinkoje gyvenančių vaikų gimtoji lietuvių kalba. Tyrimą pasirinkta atlikti Jungtinėje Karalystėje (toliau – JK), nes šioje šalyje gyvena daugiausia – 124 tūkst. – lietuvių (plg. Vokietijoje – 43 tūkst., Airijoje – 40 tūkst., Norvegijoje – 24 tūkst. lietuvių⁸). 2015 metais JK pasirinko 42,7 proc. visų tais metais emigravusių lietuvių⁹.

Siekiant darbo tikslo, keliami šie **uždaviniai**:

1. Taikant sociolingvistinės apklausos ir rišlijo pasakojimo kūrimo metodus sukaupti duomenis sociolingvistinei ir kalbinei analizei:
 - 1.1. lietuvių šeimų (suaugusiųjų) anketinės apklausos metu užpildytas anketas;
 - 1.2. vaikų rišliųjų pasakojimų įrašus.
2. Tyrimo duomenis parengti analizei:
 - 2.1. susisteminti, užkoduoti anketinės apklausos duomenis;
 - 2.2. laikantis vaiko kalbos transkribavimo standartų (CHILDES), sutranskribuoti ir užkoduoti rišliųjų pasakojimų transkripcijas mikrostruktūros, leksikos ir gramatikos klaidų analizei.
3. Derinant skirtingus metodus išanalizuoti sukauptus kiekybinius ir kokybinius duomenis:
 - 3.1. išnagrinėti anketinės apklausos duomenis;
 - 3.2. nustatyti rišliųjų pasakojimų kalbos produktyvumą, leksikos, gramatinių formų įvairovę, sintaksės sudėtingumą;
 - 3.3. išanalizuoti rišliuosiuose pasakojimuose rastas leksikos ir gramatikos klaidas.
4. Apibendrinti gautus rezultatus ir pateikti išvadas apie anglakalbėje aplinkoje įsisavinamos lietuvių kalbos leksikos ir gramatikos raidą, ypatybes, sunkumus, kylančius dvikalbiams vaikams vartojant lietuvių kalbą, tėvų nuostatas gimtosios ir dominuojančios kalbų atžvilgiu.

Tyrimas atliktas taikant ir derinant tarpusavyje keletą **metodų**. Tyrimo medžiaga rinkta taikant *pasakojimo kūrimo pagal paveikslėlių seką* ir *anketinės apklausos metodus*, o jai

⁸ Daugiau žr. *Europos migracijos tinklo* interneto svetainėje: <http://123.emn.lt/lt/emigracija/kiek-lietuvos-gyventoju-noretu-dirbti-uzsieny-je>.

⁹ Rašant disertaciją buvo prieinami tik 2015 metų duomenys.

apdoroti ir analizuoti taikyti *rišlijojo pasakojimo analizės, statistiniai, kokybinis klaidų analizės metodai*. Renkant pasakojimus naudotasi tyrimo priemone – šešių spalvotų paveikslėlių seka, kuriuose trimis siužetinėmis linijomis pavaizduotas paukščių šeimos nuotykis. Kiekvienas vaikas tirtas individualiai, užduoties atlikimo laikas neribotas, kiekvienas pasakojimas įrašytas diktofonu. Surinkti kalbiniai duomenys apdoroti ir analizuoti taikant *rišlijojo pasakojimo analizės* metodą: rišliji pasakojimai transkribuoti, morfologiškai anotuoti, tam tikromis žymėmis koduotos leksikos ir gramatikos klaidos. Klaidomis laikyti atvejai, kurie neatitiko lietuvių suaugusiųjų kalbai būdingų gramatikos ir leksikos savybių, trukdė suvokti prasmę. Rišliųjų pasakojimų analizė atlikta pusiau automatiškai: naudojantis CHAT programa nagrinėti kiekvieno pasakojimo mikrostruktūros (produktyvumo, leksikos įvairovės, sintaksės sudėtingumo) įverčiai (žr. 4.1, 4.2, 4.3 skyrelius), nagrinėjant miniparadigmas įvertinta gramatinių formų įvairovė (žr. 4.4 skyrelį), taikant *kokybinį klaidų analizės* metodą nustatytos leksikos ir gramatikos ypatybės (žr. 4.5 skyrelį). Siekiant nustatyti vaikų amžiaus ir kalbinių kintamųjų (mikrostruktūros įverčių) statistinį ryšį, taikyti *statistiniai metodai*. Duomenys iš anketine apklausa apklaustų tėvų (globėjų) klausimynų suvesti, apdoroti ir analizuoti naudojantis kompiuterine programa (MS Excel).

Tiriamąją medžiagą sudaro 100-as ketverių–devynerių dvikalbių vaikų, kurių abu tėvai lietuviai, ir vaikai arba gimė Jungtinėje Karalystėje, arba į ją atvyko būdami iki vienerių metų amžiaus, lietuvių kalba sukurtų rišliųjų pasakojimų įrašų ir 76-ios vaikų tėvų (globėjų) užpildytos anketos. Tyrimo duomenys rinkti keturiuose lituanistinėse mokyklose Londone (Jungtinėje Karalystėje) (žr. 2 skyrių).

Tyrimo duomenys gali būti **naudingi** kitakalbėje aplinkoje gyvenantiems tėvams, lituanistinių mokyklų mokytojams, logopedams, dirbantiems tiek su vaikais, patiriančiais sunkumų kitos kalbos aplinkoje įsisavinant gimtąją lietuvių kalbą, tiek su gyventi į Lietuvą grįžusiais vaikais, kurių lietuvių kalbos žinios ir įgūdžiai neatitinka bendraamžių Lietuvoje lietuvių kalbos gebėjimų. Tyrimo rezultatai galėtų būti svarbūs diagnozuojant kalbos sutrikimus: žinodamas tipiškas dvikalbystės nulemtas lietuvių vaikų kalbos klaidas ir ypatybes, logopedas galėtų susitelkti į kitus vaiko raidos, kalbos veiksnius ir tiksliau nustatyti kalbos sutrikimo atvejus. Darbas taip pat naudingas tiek lietuvių filologams, tiek kitų mokslo sričių (sociologijos, psichologijos, edukologijos) mokslininkams, tyrinėjantiems kalbos įsisavinimo ir raidos kitakalbėje aplinkoje, daugiakalbystės, vienos kalbos poveikio kitai kalbai, kodų kaitos reiškinius, kalbų kontaktų tyrimams. Atsižvelgiant į tyrimo išvadas galima rengti rekomendacijas, metodinius nurodymus ar ugdomąsias lituanistines priemones, padedančias koreguoti vaiko kalbinius įgūdžius ir formuoti vertybines nuostatas gimtosios kalbos bei kultūros išlaikymo atžvilgiu.

Darbo **struktūra**: disertaciją sudaro keturios dalys. Pirmojoje aptariami dvikalbių šeimų tipai, dviejų kalbų įsisavinimo vaikystėje ypatumai, gimtosios ir dominuojančios kalbų sąsaja, šios sąsajos nulemti procesai (kodų kaita, kalbos supaprastinimas, perkėlimas, kalbos atricija ir kt.), gimtosios kalbos išlaikymą lemiantys veiksniai, gimtosios lietuvių kalbos įsisavinimas ir kalbos ypatybės, atsiradusios lietuvių kalbą vartojant kitos kalbos aplinkoje. Antrojoje dalyje aptarti darbe taikyti tyrimo duomenų rinkimo ir analizės metodai, kalbinių duomenų analizės rodikliai, tyrimo medžiaga. Trečia ir ketvirta darbo dalys yra skirtos aptarti tyrimo duomenis. Trečiojoje dalyje pristatyti anketinės apklausos rezultatai apie tyrime dalyvavusius vaikus, jų tėvus (globėjus), namuose vartojamas kalbas, kalbų santykį, vartojimo dažnumą, formalųjį mokymą(si) anglų kalba ir kt. Ketvirtojoje darbo dalyje aptariami rišliųjų pasakojimų mikrostruktūros (produktyvumo, leksikos įvairovės, sintaksės sudėtingumo), gramatinių formų įvairovės rodikliai, leksikos ir gramatikos klaidos bei ypatybės. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, po jų – cituotos literatūros sąrašas, terminų žodynėlis ir sutrumpinimų sąrašas, priedai, papildantys darbo medžiagą.

Ginamieji teiginiai

1. Teigiamos tėvų nuostatos gimtosios lietuvių kalbos atžvilgiu (lietuvių kalbos vartojimas bendraujant su vaiku nuo gimimo ir prasidėjus formaliam mokymui(si) anglų kalba, vaikų skatinimas namuose vartoti lietuvių kalbą), lietuvių kalbos dominavimas namų aplinkoje daro teigiamą poveikį gimtosios lietuvių kalbos įsisavinimui, raidai ir išsaugojimui.
2. Visų amžiaus grupių vaikų gimtoji lietuvių kalba sėkmingai vystosi dominuojančios anglų kalbos aplinkoje, esant papildomam lituanistiniam ugdymui.
3. Tam tikrų lietuvių kalbos daiktavardžių ir veiksmažodžių gramatinių kategorijų vartojimas kelia sunkumų net ir vyresniems (7–9 m.) dvikalbiams vaikams.
4. Anglų kalba daro poveikį lietuvių kalbos leksikos, morfologijos, žodžių darybos, sintaksės lygmenims, randasi dviejų kalbų sąveikai būdingų kalbos reiškinių – kodų kaitos, kalbos praprasstinimo, perkėlimo – ypatybių.

Publikacijos disertacijos tema

Blažienė A. 2016: **Lietuvių kalbos gramatinių ypatybių įsisavinimo sunkumai anglų kalbos aplinkoje.** *Bendrinė kalba* 89. Prieiga internetu: www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/89/Blaziene_BK_89_straipsnis.pdf.

Blažienė A. 2015: **Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė.** *Taikomoji kalbotyra* 7. Prieiga internetu: <http://mif.vu.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/54/50>.

Balčiūnienė I., Kalninytė A. 2014: **Priešmokyklinio amžiaus vaikų rišliojo pasakojimo ypatybės**. *Kalbos kultūra* 86, 212–236.

Luniewska M., Haman E., Armon-Lotem S., Etenkowski B., Southwood F., Andelković D., Blom E., Boerma T., Chiat S., Engel de Abreu P., Gagarina N., Gavarró A., Håkansson G., Hickey T., Jensen de López K., Marinis T., Popović M., Thordardóttir E., Blažienė A., Cantú Sánchez M., Dabašinskienė I., Ege P., Ehret I. A., Fritsche N. A., Gatt D., Janssen B., Kambanaros M., Kapalková S., Kronqvist B., Kunnari S., Levorato C., Nenonen O., Nic Fhlannchadha S., O'Toole C., Polišínská K., Pomiechowska B., Ringblom N., Rinker T., Roch M., Savić M., Slančová D., Tsimpli I. M., Ůnal-Logacev Ö. 2015: **Ratings of age of acquisition of 299 words across 25 languages: Is there a cross-linguistic order of words?** *Behavior Research Methods* 48, 1154–1177.

Konferencijose skaityti pranešimai

Dabašinskienė I., Balčiūnienė I., Kalninytė A. 2014: **Links between lexicon and grammar in narrative production: Lithuanian as L1 and L2 in bilingual children**. 13-asis tarptautinis vaikų kalbos tyrimų kongresas, Amsterdamas, 2014 m. liepos 14–18 d.

Krivickaitė E., Balčiūnienė I., Dabašinskienė I., Kalninytė A. 2014: **Reliability of screening tests for Lithuanian: measuring grammar, phonological and narrative awareness**. 13-asis tarptautinis vaikų kalbos tyrimų kongresas, Amsterdamas, 2014 m. liepos 14–18 d.

Balčiūnienė I., Kalninytė A., Krivickaitė E. 2014: **Narrative production in L2 by Russian-Lithuanian speaking preschoolers**. Tarptautinė mokslinė konferencija *Child language acquisition and bilingualism: Grammatical development in Russian and Norwegian*, Sankt Peterburgas, 2014 m. spalio 6–7 d. Interneto prieiga: <https://castl.uit.no/index.php/component/content/article/13-research/acquisition/324-seminar-language-acquisition-and-multilingualism>.

Kalninytė A. 2013: **Lietuvių vaikų, gyvenančių anglakalbėje aplinkoje, rišliojo pasakojimo ypatybės**. Tarptautinė taikomosios kalbotyros konferencija *Kalbos ir žmonės: dialogas ir kontaktai*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013 m. spalio 3–4 d.

Kalninytė A. (su grupe mokslininkų) 2013: **Monolingual CLT results – a cross-linguistic comparison**. Tarptautinė mokslinė konferencija *Child Language Impairment in Multilingual Contexts*, Krokva: Krokuvos Jogailaičių universitetas, 2013 m. gegužės 27–29 d.

Balčiūnienė I., Kalninytė A. 2013: **Narrative production in Lithuanian TD Mono- and Bilingual 5-6-year Olds**. Tarptautinė mokslinė konferencija *Child Language Seminar-2013*, Mančesteris: Mančesterio universitetas, 2013 m. birželio 24–25 d.

Dabašinskienė I., Krivickaitė E., Kalninytė A. 2012: *Multi-functional intervention resources for speech therapy*. Tarptautinė konferencija *SLI – Specific Language Impairment – diagnosis, prognosis, intervention*, Varšuva, 2012 m. liepos 5–8 d.

Kalninytė A., Balčiūnienė I., Krivickaitė E. 2011: *Lietuvių kilmės vaikų, gyvenančių ne Lietuvoje, kalba: nuostatos, įtakos, tendencijos*. Mokslinė konferencija *Pasaulio lietuvių idėja: šiuolaikinės migracijos patirtys*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų centras, 2011 m. spalio 20 d.

Pranešimai kituose renginiuose

Balčiūnienė I., Kalninytė A. 2012: *Narrative skills in Lithuanian TD Mono- and Bilingual 5-6 year ages*. Tarptautinio projekto *Language Impairment in a Multilingual Society: Linguistic Patterns and the Road to Assessment* (COST IS0804) narių susitikimas Berlyne (Vokietijoje) 2012 m. gegužės 13–17 d.

Krivickaitė E., Kalninytė A. 2011: *Lietuvių kilmės vaikų, gyvenančių Vokietijoje, kalba: nuostatos, tendencijos, rekomendacijos*. Vokietijos lietuvių lituanistinių mokyklų vadovų bei mokytojų seminaras Vasario 16-osios gimnazijoje Hiutenfelde (Vokietijoje) 2011 m. rugsėjo 24 d.

1. DVIEJŲ KALBŲ ĮSISAVINIMAS IR KALBŲ SAŲVEIKA

Kelių kalbų įsisavinimas vaikystėje gali vykti vienu metu ar palaipsniui, įsisavinama kalba (-os) gali sutapti su tėvų gimtosiomis ir šalyje dominuojančia kalba ar būti vartojama (-os) tik mažumų bendruomenių, vaiko įsisavintos kalbos gali būti vartojamos tolygiai, ar viena kalbų dominuoti ir daryti poveikį kitai. Be to, tam tikri išoriniai veiksniai gali skatinti vienos iš kelių kalbų vartojimą ir (ar) lemti kitos kalbos atriciją, praradimą ir pan. Šie aspektai susiję su dvikalbyste, ir skirtingos jų *kombinacijos* gali lemti kitokią dvikalbystės formą, tipą, raidą. Taigi prieš pradėdant analizuoti tyrimo duomenis, svarbu aptarti teorinius aspektus, susijusius su šio darbo tiriamaisiais – dvikalbiais vaikais.

1.1. Nuoseklieji dvikalbystė: gimtosios ir antrosios kalbos įsisavinimas

1.1.1. Dvikalbystės (daugiakalbystės) radimasis šeimose

Dvikalbių (ar daugiakalbių) šeimų radimasis gali lemti keletas veiksnių, pavyzdžiui, šeimoje vartojamos kalbos, vienods iš kalbų sutapimas su dominuojančia šalies kalba, kitods (-ų) vartojimas mažumos (-ų) bendruomenėje (-ėse), vienods iš kalbų dominavimas bei prestižas, tėvų taikoma kalbų vadyba ir pan. Išnagrinėjusi daugelį daugiakalbių šeimų atvejų S. Romaine'ė (1999) išskyrė šešis jų tipus (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Daugiakalbių šeimų tipai (sudaryta pagal S. Romaine 1999: 288–289)

	Tipai	Tėvai	Bendruomenė	Strategija
1 tipas	Vienas asmuo – viena kalba	Tėvų gimtosios kalbos skirtingos, bet vienas tėvų atitinkamu lygiu bendrauja su kitu jo gimtąja kalba.	Vieno tėvų gimtoji kalba yra tokia pati kaip dominuojanti šalies kalba.	Vaikui gimus tėvai su juo kalba kiekvienas savo gimtąja kalba.
2 tipas	Viena kalba – viena aplinka	Tėvų gimtosios kalbos skiriasi.	Vieno tėvų gimtoji kalba yra tokia pati kaip dominuojanti šalies kalba.	Abu tėvai su vaiku kalba nedominuojančia šalies kalba. Vaikas su dominuojančia kalba susiduria tik už namų ribų (pvz., darželyje, mokykloje).
3 tipas	Namuose vartojama kalba yra nedominuojanti šalies kalba	Tėvų gimtosios kalbos yra tokios pačios.	Tėvų gimtoji kalba skiriasi nuo dominuojančios šalies kalbos.	Tėvai su vaiku kalba ta pačia abiejų tėvų gimtąja kalba. Nuo gimimo vaikas įsisavina vieną kalbą.
4 tipas	Dvi namų kalbos	Tėvų gimtosios kalbos skiriasi.	Tėvų gimtosios kalbos skiriasi nuo dominuojančios šalies kalbos.	Kiekvienas tėvų su vaiku kalba savo gimtąja kalba, kuri nėra tėvo ar motinos aplinką vaikas patenka pradėjęs lankyti darželį, mokyklą).
5 tipas	Negimtakalbiai tėvai	Tėvų gimtosios kalbos yra tokios pačios.	Tėvų gimtoji kalba yra tokia pati kaip ir dominuojanti šalies kalba.	Vienas tėvų su vaiku bendrauja kalba, kuri nėra tėvo ar motinos gimtoji (tokiu būdu siekiama vaiką mokyti dar vienos kalbos).
6 tipas	Kaitaliojamos kalbos (angl. <i>mixed languages</i>)	Tėvai yra dvikalbiai.	Bendruomenės dalis taip pat gali būti dvikalbė.	Tėvai kaitalioja, painioja kalbas (angl. <i>mix languages</i>), įvyksta kodų kaita (angl. <i>code-switch</i>).

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti daugiakalbėje aplinkoje gyvenančių šeimų kalbinė įvairovė. Pavyzdžiui, pirmojo tipo šeimoje gimęs vaikas nuo gimimo įsisavina dvi kalbas, nes tėvai su vaiku bendrauja kiekvienas savo gimtąja kalba. Kadangi vieno iš tėvų gimtoji kalba yra tokia pati kaip ir dominuojanti priimtinės šalies kalba, pradėjęs lankyti darželį ar mokyklą vaikas jau yra įsisavinęs dominuojančią bendruomenės kalbą.

Antrojo tipo šeimoje vieno iš tėvų gimtoji kalba yra tokia pati kaip dominuojanti priimtinės šalies kalba, tačiau tėvai taiko strategiją su vaiku bendrauti ta vieno iš tėvų kalba, kuri yra skirtinga nuo dominuojančios priimtinės šalies kalbos. Tokioje šeimoje vaikas nuo gimimo įsisavina vieną (mažumos bendruomenės) kalbą, o pradėjęs lankyti darželį ar mokyklą – antrą (dominuojančią šalies) kalbą.

Trečiojo šeimų tipo atveju abiejų tėvų gimtoji kalba yra tokia pati, tačiau skiriasi nuo dominuojančios priimtinės šalies kalbos. Šiuo atveju vaikas nuo gimimo įsisavina vieną (abiejų tėvų) kalbą, antrosios (dominuojančios priimtinės šalies) kalbos mokosi pradėjęs lankyti darželį ar mokyklą¹⁰.

Ketvirtojo tipo šeimoje augantis vaikas nuo gimimo mokosi dviejų kalbų, nes tėvų gimtosios kalbos skirtingos. Šios kalbos skiriasi ir nuo dominuojančios priimtinės šalies kalbos, todėl pradėjęs lankyti darželį ar mokyklą vaikas pradeda mokytis trečiosios (dominuojančios priimtinės šalies) kalbos.

Prie penktojo tipo priskiriamos šeimos, kuriose tėvų gimtoji kalba yra tokia pati kaip ir dominuojanti priimtinės šalies kalba. Siekdami vaiką nuo gimimo mokyti kelių kalbų, tėvai pasirenka strategiją, kai vienas iš tėvų su vaiku kalba ne savo gimtąja kalba. Tokiu atveju vaikas nuo gimimo girdi dvi kalbas – tėvų gimtąją (taip pat ir dominuojančią priimtinės šalies) ir dar vieną kalbą.

Prie paskutinio (šeštojo) tipo priskiriamos šeimos, kuriose tėvai yra dvikalbiai, kalbos namuose vartojamos pramaišiu, nėra taikoma strategija „vienas asmuo – viena kalba“, bendruomenėje taip pat esama kelių kalbų painiojimo.

Aptarti atvejai rodo, kad tokioje kalbų įvairovės aplinkoje gimę vaikai gali tapti dvikalbiais ar daugiakalbiais. Dominuojanti priimtinės šalies kalba, tėvų gimtosios kalbos, taikoma strategija bendraujant vienam su kitu ir su vaiku gali lemti vaiko nuo gimimo įsisavinamų kalbų skaičių, eilę ir pan. Aptarti šeimų tipai sudaro sąlygas rasti įvairiems dvikalbystės (daugiakalbystės) tipams.

¹⁰ Pastarajam tipui priskirtinos šiame tyrime apklaustų vaikų šeimos.

1.1.2. Vienalaikė ir nuosekioji dvikalbystė

Pagal kalbų įsisavinimo eiliškumą skiriama **nuosekioji** dvikalbystė (angl. *sequential, successive*), kai kalbos įsisavinamos viena po kitos, ar **vienalaikė** (angl. *simultaneous*) dvikalbystė, kai dvi kalbos įsisavinamos nuo gimimo (Genesee 2008a: 1, 2008b: 18; Genesee, Nicoladis, Paradis 1995: 611). Pastarasis atvejis dažnas šeimose, kuriose tėvo ir motinos gimtosios kalbos skiriasi. Tėvams taikant strategiją „vienas tėvas – viena kalba“, vaikas nuo gimimo įsisavina dvi kalbas. Dėl to, kad vienu metu vystosi dvi kalbos, šis tipas mokslinėje literatūroje įvardijamas ir kaip dviejų gimtųjų kalbų įsisavinimas (angl. *bilingual acquisition; two L1s; Bilingual First Language Acquisition (BFLA)*) (daugiau žr. De Houwer 2009). Daugiakalbių vaikų kalbos (-ų) raidą tyrinėjantys mokslininkai vienalaikiais dvikalbiais laiko vaikus, kurie dvi kalbas pradeda įsisavinti nuo gimimo arba iki ketverių metų (Montrul 2008; Genesee ir Nicoladis 2006; Meisel 2004).

Nuosekliąja dvikalbyste vadinamas kalbų įsisavinimas, kai antrosios kalbos (toliau – K2) pradeda mokytis¹¹ susiformavus pagrindinėms gimtosios kalbos (toliau – K1) ypatybėms (Genesee 2008a: 1) (1.1.1 skyrelyje aptartas trečiasis šeimos tipas). Pasak mokslininkų (Paradis 2007: 387–388; Montrul 2008: 17; Verhoeven, Stromqvist 2001: 1), tokia dvikalbystės forma būdinga ir labai dažna emigrantų šeimose: greta namuose įsisavintos K1, darželyje ar mokykloje pradeda mokytis dominuojančios priimtinės šalies kalbos arba antrosios kalbos (K2). Nėra vienos nuomonės, kada turi prasidėti K2 mokymasis, kad vaikas būtų laikomas nuoseklioju dvikalbiu, todėl prie šio dvikalbystės tipo priskiriami vaikai, K2 pradėdantys įsisavinti nuo trejų (Genesee 2008a), šešerių (Paradis 2008), aštuonerių (Unsworth 2005) ar net dešimties (Meisel 2004) metų. Daugelis minėtų ir kitų mokslininkų yra linkę nuoseklioju dvikalbiu vadinti vaiką, kuris K2 pradeda mokytis turėdamas K1 pagrindus.

1.1.3. Antrosios kalbos įsisavinimas

F. Genesee (2008a: 19) pabrėžia, kad K2 išmokimas ikimokykliniame ar priešmokykliniame amžiuje nėra problemiškas, vyksta greitai, lengvai ir gali būti toks pat sėkmingas kaip K1 įsisavinimas. P. Tabors (1997) atliktas etnografinis tyrimas, kurio metu buvo stebimi 15 mažumos bendruomenės priešmokyklinio amžiaus (2;9–5;0 metų) vaikų, besiskiriančių gimtąja kalba, tačiau besimokančių anglų kalbos (K2), suteikė žinių apie vaikų

¹¹ Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad gimtoji kalba (K1) yra įsisavinama, o antroji (dominuojanti šalies) kalba (K2) yra išmokstama. Kalbos įsisavinimas siejamas su spontanišku, nesąmoningu kalbos išmokimu natūralioje kalbinėje aplinkoje. K2 taip pat galima sieti su įsisavinimu, nes, gyvenant K2 aplinkoje, ji gali būti natūraliai, nesąmoningai išmokta. Tačiau manant, kad nuosekliosios dvikalbystės atveju K2 yra įgyjama jau turint gimtosios kalbos pagrindų ir jos mokomasi formaliai, laikoma, kad K2 yra išmokstama (LTŽ 2012).

taikomas strategijas vartojant K2. Nustatyta, kad vaikai, kurie K2 pradeda mokytis būdami trejų metų ir vyresni, pereina keletą kalbos raidos etapų. Namuose įsisavinę pagrindines K1 ypatybes ir į K2 aplinką (darželį, mokyklą) patekę vaikai, pirmaisia naudojami turimos kalbos žiniomis – vartoja **namų kalbą** (K1).

Gimtosios ar namų kalbos vartojimas tęsiasi trumpai, nes vaikas greitai suvokia, kad tokios kalbos vartojimas netenkina bendravimo poreikių: vaiko pasakymų nesupranta nei bendraamžiai, nei mokytojai. Tuomet prasideda **nežodinis etapas**, kuris gali tęstis nuo kelių savaičių iki kelių mėnesių. Šis laikotarpis yra labai svarbus mokantis K2, nes jo metu vaikai naudoja neverbalią komunikaciją: stebi, klauso, gestikuliuoja. Pasak mokslininkų (Tabors, Snow 1994 cit. iš Jones ir Yandian 2002), tėvams svarbu suvokti, kad nors šiuo laikotarpiu vaikas nustoja kalbėti, jis nenustoja bendrauti: pasyviai renka informaciją apie naują kalbą, eksperimentuoja su garsais, mėgina tarti žodžius (vardija objektų, spalvų, skaičių pavadinimus) ar vartoja trumpų pasakymų. Prieš pradėdamas vartoti naują kalbą asmuo turi pereiti šį laikotarpį – *surinkti* ir suvokti informaciją apie naują kalbą. Tėvų noras ir skatinimas, kad vaikas kuo greičiau pradėtų kalbėti antrąja kalba, gali lėtinti K2 mokymosi procesą.

Trečiuoju etapu K2 vartojimas yra **telegrafinis ar formulinis**, nes vaikas vartoja iš K1 ir K2 ar tik K2 žodžių sukurtus pasakymus, atliekančius viso sakinio funkciją. Tai taip pat gali būti vaiko mechaniškai pakartotos K2 frazės, kurias sudarančių žodžių reikšmių vaikas nesupranta ir dar nesugeba pritaikyti gramatinių taisyklių pats kurdamas tokią frazę. Nors tokie pasakymai neretai yra netaisyklingi, jie leidžia vaikui bendrauti ir būti suprastam, eksperimentuoti su kalba, kartojant žodžius ir frazes juos (jas) įsiminti.

Plečiantis K2 žodynui, vaikas pasako vis daugiau frazių, sakinių antrąja kalba, mažėja formulinis kalbos vartojimas, pereinama į ketvirtąjį – **produktyvų kalbos vartojimo** – etapą. Šiuo laikotarpiu vaiko vartojama K2 yra netaisyklinga, tačiau daromos klaidos yra svarbios mokantis – jas atpažinęs ir lygindamas su įsisavinama antrosios kalbos struktūra vaikas plečia žinias apie antrosios kalbos taisykles, taisyklių taikymą vartojant kalbą (Tabors, Snow 1994 cit. iš Jones ir Yandian 2002).

1.1.4. Gimtosios ir antrosios kalbos sąveika

Tyrimai rodo (Paradis 2012, Paradis *et al.* 2011), kad įsisavinant kelias kalbas visuose tų kalbų lygmenyse randasi **tarpkalbinė sąveika** (angl. *cross-language interactions*), todėl siekiama išsiaiškinti, kaip kalbos veikia viena kitą. Analizuojant K1 ir K2 sąveiką, siekiama nustatyti, kokį poveikį daro jau turimos K1 fonologijos, morfologijos, sintaksės žinios mokantis K2.

Mokslininkės A. M. Tessier, T. S. Duncan ir J. Paradis (2012) tyrė dešimties 5;04–6;09 m. vaikų, kurių gimtosios kalbos yra kinų ir hindi ir jie mažiau nei vienerius metus buvo praleidę K2 (anglų) aplinkoje, **fonologijos** ypatybes. Jos nustatė, kad ankstyvieji dvikalbiai K2 fonologijos pradėjo mokytis tuo metu, kai dar nebuvo visiškai susiformavusi jų K1 fonologijos sistema, tačiau tai nesutrukdė vaikams pritaikyti įsisavintas dalines K1 fonologijos žinias mokantis K2. Be to, dviejų kalbų įsisavinimo atveju greičiau įsisavintos tos fonemos, kurios buvo bendros K1 ir K2 kalboms, negu tos, kurių buvo vienoje iš kalbų (Paradis 2007: 388–389).

Aptariant **žodyno ir morfologijos** įsisavinimą minėtina **(su)brendimo hipotezė** (angl. *maturational hypothesis*). Siekiant įrodyti pastarąją hipotezę, atliktas tyrimas, kuriame nagrinėtas vienašalių (26 vaikai, kurie nuo gimimo įsisavino anglų kalbą) ir nuosekliųjų dvikalbių (24 vaikai, kurie anglų kalbos pradėjo mokytis vėliau) vaikų leksikos ir morfologijos įsisavinimas (Paradis 2008). Tyrimu siekta nustatyti, kokį poveikį nuosekliųjų dvikalbių įsisavintos gimtosios kalbės žinios ir įgūdžiai daro K2 išmokimui. Palyginus vienašalių ir nuosekliosios dvikalbystės vaikų grupes, nustatyta, kad abi grupės anglų kalbos morfologiją įsisavino panašiu tempu. Ši išvada prieštarauja J. Meiselio (2007) teiginiui, kad nuoseklieji dvikalbiai lėčiau įsisavina morfologiją. Priešingai, kai kurių J. Paradis (2008) atlikto tyrimo užduočių (pavyzdžiui, žodyno suvokimo) rezultatai parodė, kad nuoseklieji dvikalbiai žodyną sukauptė greičiau nei vienašaliai dvikalbiai. Greitesnis K2 išmokimas mokslininkės sietinas su didesne nuosekliųjų dvikalbių kognityvine ir lingvistine branda (Paradis 2008: 9).

Brendimo hipotezę patvirtina ir kiti tyrimai, pavyzdžiui M. Schwartz (2008) atliktas tyrimas, kuriuo siekta išnagrinėti nuosekliųjų dvikalbių žodyno plėtojimą ir apimtį. Taikant ilgalaikio stebėjimo metodą, du kartus per metus (mokslo metų pradžioje ir pabaigoje) tirtas 51 vaiko (4–5 m.) abiejų kalbų – rusų (K1) ir hebrajų (K2) – žodynas. Dvikalbių vaikų hebrajų kalbos žodynas buvo palygintas su tokio paties amžiaus vienakalbių vaikų hebrajų žodynu. Paaikėjo, kad vėliau prasidėjęs K2 mokymasis ir iki tol vartojama tik gimtoji rusų kalba nesukėlė sunkumų vaikams mokytis K2 (hebrajų) žodyną, ir šis, beje, atitiko vienakalbių vaikų hebrajų kalbos žodyną. Taip pat mokslininkų (Golberg, Paradis, Crago 2008) nustatyta, kad anglų kalbos žodynas greičiau augo tų nuosekliųjų dvikalbių vaikų, kurie anglų kalbos pradėjo mokytis būdami penkerių metų ir vyresni, o ne jaunesnių.

Apibendrinant galima teigti, kad įsisavintos pagrindinės K1 fonologijos, leksikos ir morfologijos žinios ir kalbos įsisavinimo ir (ar) mokymosi įgūdžiai perkeliama mokantis K2. Vaikui pasiekus tam tikrą brandą (vėlesniame amžiuje, pavyzdžiui, ketverių metų) antrosios kalbos įsisavinimas, ypač žodyno, yra spartesnis. Greta J. Paradis brendimo hipotezės minėtina J. Cumminso (cit. iš Christine Hélot 2002) **raidų tarpusavio priklausomybės hipotezė** (angl. *The Developmental Interdependence hypothesis*). Remiantis šia hipoteze, vaiko K2

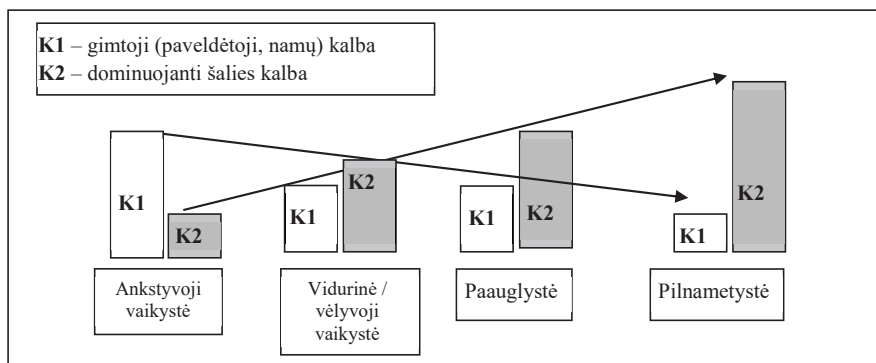
kompetencija yra iš dalies priklausoma nuo jau įsisavintos K1 kompetencijos: kuo geriau išsivysčiusi K1, tuo lengviau ir greičiau mokomasi K2, jeigu K1 įgūdžiai prasti, ji nėra gerai įsisavinta, tai sukelia sunkumų ir trikdžių vaikui mokantis K2.

1.1.5. Dviejų kalbų sąveikos reiškiniai

Vaiko branda, įsisavintos K1 žinios ir įgūdžiai gali lemti spartesnę K2 išmokimą (Cummins 1978; 1989; Royer, Carlo 1991; Nicoladis, Grabois 2002), o dėl tam tikrų sąlygų vis dažniau vartojama K2 daryti poveikį gimtajai kalbai. Tokioje dviejų kalbų sąveikoje susidaro kalbinių reiškinų, kuriuos būtina aptarti plačiau.

1.1.5.1. Namų ir dominuojančios šalies kalbės santykis

Šeimose, kuriose abiejų tėvų gimtoji kalba tokia pati, ir ji skiriasi nuo dominuojančios šalies kalbos, augantys vaikai pirmiausia, įprastai, įsisavina tėvų gimtąją kalbą (K1)¹². Ši kalba ankstyvoje vaikystėje visiškai tenkina vaikų poreikius, todėl yra stipresnė nei dominuojanti priimtinės šalies kalba, kurios vaikai dar nemoka ar moka neužtektingai, kad galėtų laisvai reikšti mintis (žr. 1 pav.).

1 paveikslas. K2 virtimas dominuojančia kalba (pagal Montrul 2012: 7)

Pradėję lankyti darželį ar mokyklą, vaikai pradeda mokytis dominuojančios šalies kalbos (K2) ir greitai pastebi, kad pastaroji kalba yra vartojama daugelyje situacijų ir vietų už namų ribų, ją vartojant galima susikalbėti su bendraamžiais, mokytojais, mokomasi šios kalbos gramatikos, rašytinės, sakininės formų, skaitomi ja parašyti tekstai ir kt. Rečiau vartojama ir namų aplinkos ribota K1, vis dažniau įvairiose situacijose vartojama K2 sudaro sąlygas gimtajai kalbai tapti **silpnesne** (angl. *weaker*), o K2 dominuojančia ir **stipresne** (angl. *stronger*) asmens vartojamą

¹² Ši kalba tokio ir panašaus pobūdžio tyrimuose dar gali būti vadinama paveldėtąja (angl. *heritage language*) ar namų kalba (angl. *home language*).

kalbų repertuare. Iki tam tikro laiko dominavusios kalbos virtimas silpnesne gali vykti ankstyvoje ar vėlyvoje vaikystėje, ir šį procesą paskubinti ar sulėtinti keletas veiksnių – K2 išmokimo sparta, išmokstant (ne)kylantys sunkumai, poreikis vartoti K2 ir pan. Tačiau paauglio ir pilnamečio asmens kalbų repertuare neabejotinai dominuoja K2.

Ankstyvoje vaikystėje (kartais ir vėliau) prasidėjus formaliam ugdymui(si) antrąja kalba, vaikui siekiant kuo greičiau išmokti šią kalbą, K1 gali gauti mažiau įvesties, todėl tam tikros K1 gramatinės taisyklės vaiko gali būti įsisavintos **daliniai** (angl. *incomplete acquisition*)¹³ (daugiau žr. 1.1.5.2 skyrelį). Gerai įsisavinus K1, tačiau jos nepuoselėjant, nuolat ir intensyviai vartojant K2, pastaroji gali daryti poveikį gimtajai kalbai, o tai lemia laipsnišką K1 praradimą, vadinamą **kalbos atricija** (angl. *language attrition*) (daugiau žr. 1.1.5.5 skyrelį), ar, sudėtingesniu atveju, gimtoji kalba gali būti **prarasta** (angl. *language loss*).

1.1.5.2. Dalinis kalbos įsisavinimas

Terminas *dalinis kalbos įsisavinimas* vartojamas apibūdinant vienalaikių ar nuoseklių dvikalbių (daugiakalbių) vieną iš kalbų, kuri nėra gerai, visiškai įsisavinta, nors asmuo nuo mažens augo tos kalbos aplinkoje (Montrul 2005: 203). Šis reiškinys būdingas emigrantų bendruomenėms, kai dėl ankstyvo dominuojančios šalies kalbos mokymo(si) priešmokyklinėse ar pirmosiose pradinio ugdymo klasėse, intensyvaus buvimo dominuojančios kalbos aplinkoje ir kt. veiksnių neįsisavinamos tam tikram amžiui būdingos gimtosios kalbės kompetencijos (Montrul 2008: 21; Polinsky 2008). Dalinis kalbos įsisavinimas nuo kalbos atricijos skiriasi tuo, kad kalbos atricijos atveju klaidų randasi vartojant tas A kalbos¹⁴ gramatinės kategorijas, kurios asmens buvo gerai įsisavintos ir kurį laiką taisyklingai vartotos (daugiau apie atriciją žr. 1.1.5.5 skyrelį). Dalinio kalbos įsisavinimo atveju vartojant tam tikras A kalbos gramatinės kategorijas esama klaidų, ir jų skaičius žymiai padidėja dėl dažnesnio ir intensyvesnio B kalbos vartojimo ir jos daromo poveikio A kalbai. Šie procesai atsispindi R. T. Anderson (2001) tyrime, kuriame ilgalaikio stebėjimo metodu tirta dviejų dvikalbių (ispanų–anglų) seserų kalba. Tyrimo pradžioje išnagrinėjus giminės derinimo atvejus tiriamųjų gimtojoje ispanų kalboje nustatyta, kad jaunesnės mergaitės (4;7 m.) kalboje yra 8 proc. giminės derinimo klaidų, vyresnės mergaitės (6;7 m.) kalboje klaidų nerasta. Dvejus metus tęsto tyrimo pabaigoje nustatyta, kad jaunesnės mergaitės (tyrimo pabaigoje 6;5 m.) ispanų kalboje giminės derinimo klaidų padaugėjo iki 18,2 proc., o vyresnės mergaitės (tyrimo pabaigoje 8;5 m.) kalboje atsirado 5,8 proc. tokių klaidų. Tyrimo pradžioje jaunesniojo amžiaus mergaitės gimtojoje ispanų kalboje nustatytos giminės

¹³ Įvardijant (ne)visiškai įsisavintą gimtąją kalbą, vartojamas K. Župerkos pasiūlytas terminas – dalinis kalbos įsisavinimas.

¹⁴ Atricija gali rasti tiek gimtojoje, tiek antrojoje ar kitose asmens vartojamose kalbose.

derinimo klaidos rodo dalinį šios gramatinės kategorijos įsisavinimą, todėl, kaip ir tikėtasi, tyrimo pabaigoje tokių klaidų skaičius išaugo. Priešingai, tyrimo pabaigoje vyresniosios mergaitės kalboje atsiradusios derinimo klaidos sietinos su kalbos atricija (Montrul 2008: 111–112).

1.1.5.3. Kodų kaita

Dėl dviejų kalbų sąveikos susidaro dar vienas reiškinys – **kodų kaita** (angl. *code switching*). Tai vienės kalbės elementų (žodžių, frazių) įterpimas į kitos kalbės sakinį ar frazę. Išskiriama keletas kodų kaitos tipų (Romaine 1989: 122–123; Edwards 1995: 72–78; Ondene van Dulm 2007: 15–16; Genesee 2008a: 11): a) kai į viena kalba sakomą pasakymą įterpiama kita kalba pasakyta priduriamoji dalis; b) kai vienas sakinys pasakomas viena kalba, kitas – kita; c) kai kodų kaita įvyksta sakinio viduje (angl. *intra-sentential switching*); d) kai kodų kaita įvyksta žodžio dalyje (angl. *intra-word switching*), pavyzdžiui, *šopintis* (angl. *shop* ir lietuviška fleksija).

Kodų kaita įvyksta dėl 1) spragų pildymo (angl. *gap filling*), 2) konteksto ypatybių (angl. *context sensitivity*), 3) pragmatinių ar simbolinių priešasčių (Genesee, Nicoladis 2006; Genesee 2008). Pirmuoju atveju kodai kaitaliojami plėtojantis dvikalbio vaiko dviejų kalbų žodynams ir gramatinėms sistemoms. Šiuo požiūriu kodų kaita atspindi dvikalbio vaiko visų lingvistinių resursų panaudojimą saviraiškai, kai dar trūksta gerų kiekvienos kalbos įgūdžių. Remiantis *žodžio spragos hipoteze* (angl. *lexical-gap hypothesis*) dvikalbis vaikas painioja X kalbos žodžius vartodamas Y kalbą, nes nežino tinkamo žodžio Y kalba (Genesee, Nicoladis 2006: 332). Siekiant patvirtinti šią hipotezę atliktas tyrimas (Genesee, Nicoladis, Paradis 1995), kurio rezultatai parodė, kad kodų kaitos atvejų žymiai daugiau radosi dvikalbiams vaikams vartojant ne taip gerai ar dalinai įsisavintą kalbą. Į ją buvo perkelti dominuojančios kalbos žodžiai ir (ar) kai kurie gramatikos elementai (Genesee 2008b: 19). Tyrimai taip pat rodo, kad vienės kalbės elementų įterpimas į kitą kalbą dažnai būna gramatiškai taisyklingas. Pavyzdžiui, F. Genesee (2008b: 19) tyrimu nustatyta, kad dvikalbiai (anglų–ispanų) vaikai į anglų kalbą įterpdavo ispaniškų žodžių, kurie pakeisdavo angliškus, tačiau sakiniai likdavo gramatiškai taisyklingi. Tai rodo, kad tiek suaugę, tiek maži dvikalbiai geba derinti ir (ar) keisti dviejų kalbų žodžius, gramatikos taisykles, ir tai jiems leidžia kūrybiškai naudotis dviejų kalbų ištekliais.

Antruoju atveju kodas keičiamas atsižvelgiant į pokalbio kontekstą: temą, tikslą, pašnekovus, vietą ir kt. Nustatyta, kad jau trejų metų vaikai žymiai mažiau painioja kodus bendraudami su autoritetingais asmenimis (nepažįstamaisiais, tėvais), negu kalbėdami su bendraamžiais (Sprott, Kemper 1987, Wihman 1998 cit. iš Genesee 2008: 14).

Trečiuoju atveju kodai keičiami dėl pragmatinės ar simbolinės reikšmės. Pavyzdžiui, du vokiečių–anglų dvikalbiai vaikai (1;6 mėn. ir 2;11 mėn.) kalbas keitė mėgdžiodami tėvus, kalbėdami tam tikra tema (Lanvers 2001, Goodz 1989 cit. iš Genesee, Nicoladis 2006: 333). Dar vieno tyrimo metu nustatyta, kad suaugę dvikalbiai kalbas (kodus) keitė norėdami išreikšti savo dvikalbę tapatybę (Genesee 2008b: 19).

1.1.5.4. Kalbos paprastinimas ir perkėlimas

Tyrėjų minimos dar kelios ypatybės, būdingos kalbų įsisavinimui, išmokimui ir vartojimui, – kalbos **(su)paprastinimas** (angl. *simplification*) ir **perkėlimas** (angl. *transfer*). Kalbos (su)paprastinimu, remiantis S. Marzo'u (2005) ir J. M. Meiseliu (1983; 2007), apibūdinamas paprastesnių žodžių, junginių vartojimas vietoje iš anksto numanomos sudėtingesnės sakinio konstrukcijos, taip pat morfologinių ypatybių paprastinimas, kai nevartojami afiksai ar vietoje rečiau vartojamų pasirenkami vartoti dažnesni bei įprastesni, ir taip pat atvejai, kai praleidžiami sakinio elementai (prielinksniai, įvardžiai). Ch. Fergusonas (1971: 146) pabrėžė, kad (su)paprastinimo atveju kalboje, kurioje esama žymėtų ir nežymėtų gramatinių kategorijų, nežymėtosios kategorijos yra linkusios pakeisti žymėtąsias. S. Marzo (2005) atliktas tyrimas parodė, kad italų–olandų dvikalbių vartojamoje italų kalboje esama prielinksnių praleidimo, rečiau vartojamų galūnių keitimo į dažniau vartojamas, sudėtingų pasyvinių formų keitimo į paprastą būtajį laiką, tiesioginės nuosakos vartojimo vietoje tariamosios ir kt. atvejų. C. W. Pfaff (1992) lyginamasis tyrimas atskleidė, kad dvikalbiui įsisavinant vieną iš kalbų, laikytiną silpnesne, toje kalboje dažniau (palyginti su vienakalbiais) buvo paprastinamos tam tikros taisyklės, o kai kurių taisyklių įsisavinimas truko ilgiau, negu tą kalbą įsisavinantiems vienakalbiams. J. M. Meiselis teigia (2007: 10), kad ne visada kalbos paprastinimas turėtų būti vertinamas neigiamai, nes gali būti, kad asmuo yra gerai įsisavinęs tam tikras gramatinių kategorijų taisykles, tačiau jas paprastina norėdamas pasakyti greičiau, yra neįsitikinęs, ar jas taisyklingai pritaikys kalboje.

Kalbų sąveikoje **perkėlimu** vadintinas vienai kalbai būdingų ypatybių, taisyklių, modelių perkėlimas į kitą kalbą. Nagrinėdamas į italų kalbą perkeliamų olandų kalbos gramatinių ypatybių atvejus, S. Marzo (2005: 1553) nustatė, kad neretai vienos kalbos (A) ypatybių perkėlimas į kitą kalbą (B) gali būti tikslus ir nesukelti sunkumų suprasti tos kalbos sakinį, tačiau toks sakinys gimtakalbiui B kalbos vartotojui gali *skambėti keistai*. Minėtas mokslininkas nurodo, kad italų–olandų dvikalbiams vartojant italų kalbą joje radosi olandų kalbai būdingų prielinksninių konstrukcijų ypatybių. Pavyzdžiui, italų kalboje pavartoti prielinksniai buvo semantiškai netikslūs, nes remtasi jų funkcijomis ir reikšmėmis olandų kalboje, tam tikrose italų kalbos konstrukcijose būtini prielinksniai buvo praleidžiami ar vartoti tose konstrukcijose,

kuriose įprastai italų kalboje nėra vartojami. Tyrime taip pat rasta atvejų, kai nors iš olandų į italų kalbą išverstos frazės buvo sintaksiškai ir morfologiškai taisyklingos, tokių frazių pavartojimas italų kalboje kėlė sunkumų suprasti mintį (2005: 1553–1555).

1.1.5.5. Kalbos atricija

Minėta, kad retesnis K1 vartojimas gali lemti **kalbos atriciją**. Šiuo terminu apibūdinami tokie procesai: a) K1 struktūros (su)irimas (Seliger, Vago 1991: 3); b) laipsniškas kalbos praradimas (Schmid 2002: 5); c) laipsniškas įtvirtintų kalbinių įgūdžių praradimas ar regresavimas (Pelc 2001: 2); d) tam tikro pobūdžio užmiršimas, pasireiškiantis neigiamu poveikiu kalbinėms žinioms (įgūdžiams) ir (ar) laisvam jų naudojimui(si) (produkavimui) (Ammerlaan 1996: 1); e) natūralus reiškinys dėl kalbų sąveikos, kai viena iš kalbų nėra išlaikoma (angl. *maintained*) tos kalbos vartotojų (Waas 1996: 29–30).

Atsižvelgiant į tai, kuri kalba (K1 ar K2) ir kurioje aplinkoje patiria atriciją, yra skiriami keturi tipai (van Elis 1986: 4):

- 1) K1 atricija K1 aplinkoje (pavyzdžiui, tarmės atricija ar kitimas dėl žmonių senėjimo);
- 2) K1 atricija K2 aplinkoje (pavyzdžiui, imigrantų bendruomenėse K1 atricija dėl dominuojančios K2 poveikio);
- 3) K2 atricija K1 aplinkoje (pavyzdžiui, užsienio kalbos atricija dėl vis retesnio jos vartojimo);
- 4) K2 atricija K2 aplinkoje (pavyzdžiui, K2 atricija dėl imigrantų senėjimo).

Šiam darbui aktualus antrasis tipas – K1 atricija K2 aplinkoje. S. Montrul (2008: 261) teigia, kad suaugusiųjų gerai įsisavintos gimtėsios kalbės atricija pasireiškia tuo, kad sunku prisiminti ir tinkamai vartoti žodžius. Skirtingai nuo suaugusiųjų, vaikų gimtosios kalbos atricija gali įvykti per trumpą laiką ir patirti didesnę atricijos poveikį. Tą patvirtina tyrimai, kuriuose analizuojama į kitą šalį įvaikintų vaikų kalbos raida. J. T. Ramonaitės (2013) tyrimu siekta iširti į Italiją įvaikintų vaikų gimtosios lietuvių ir vaikams naujos italų kalbos raidą. Mokslininkė nustatė, kad nepalaikant kontakto su gimtąja lietuvių kalba naujoji įsisavintoji italų kalba per vienus metus tapo vienintele kalba įvaikintiems mokyklinio amžiaus vaikams. Nepalaikoma gimtoji kalba per pirmuosius įvaikinimo metus apnyko (vaikams ėmė trūkti žodžių, pasakymai formuluoti pagal italų kalbos sistemą, radosi italų kalbos akcentas), o vėliau italų kalba vaikams tapo pirmąja ir pagrindine kalba (žr. Ramonaitė 2013). E. Nicoladis ir H. Graboiso (2002) stebėtas anglų šeimos, įsivaikinusios kinų mergaitę (1;5 m.), atvejis parodė, kad po keturių mėnesių mergaitės anglų kalbos žodynas nors ir nebuvo labai turtingas, atitiko tokio amžiaus vienakalbių vaikų anglų kalbos žodyną, po šešių savaičių mergaitė nebevartojo kinų kalbos žodžių, o po trijų mėnesių nebesuprato bendraamžių be konteksto vartojamų kinų kalbos žodžių.

Gimtosios kalbos atricija gali vykti leksikos, morfologijos, sintaksės lygmenimis. Pasak mokslininkų (daugiau žr. Montrul 2008), kai kurie suaugusių asmenų kalbos lygmenys (morfologija ir sintaksė) atricijos atveju lieka nepakitę, o vaikų kalboje įvairūs kalbos lygmenys gali patirti atriciją. Tai dažnai įvyksta dėl dalinio K1 gramatinės sistemos įsisavinimo.

Atlikti tyrimai rodo, kad asmens kalboje (ar vienoje iš jo vartojamų kalbų), kuri patiria atriciją, gali rasti kelių tipų klaidų:

1. Vienos kalbės (pvz., K2) elementų vartojimas kitoje kalboje (pvz., K1) ypač tada, kai bendrauja dvikalbiai. Šis reiškinys ne visuomet rodo kalbos atriciją: kartais tam tikras A kalbos elementas įterpiamas į B kalbą ar pavartojamas vietoje kito B kalbos elemento dėl to, kad tai kalbinei situacijai yra tinkamesnis (Romaine 1989: 143).

2. Žodžių leksinės reikšmės kaita. Kalbės, kuri patiria atriciją, žodis, fonetinė forma panašus į kitos kalbės žodį, pradedamas vartoti netinkamame kontekste. Pavyzdžiui, vokiečių kalbos veiksmažodis *zerstreuen* (liet. *išsklaidyti, išbarstyti*) pradedamas vartoti anglų kalbos žodžio *destroy* (liet. *sunaikinti, sugriauti*) reikšme, vietoje atitinkamo vokiečių kalbos veiksmažodžio *zerstören* (Schmid 2002: 33).

3. Sumenkęs gebėjimas atkurti ir (ar) parinkti tinkamus žodžius (angl. *retrieve*). Silpnstant A kalbos kompetencijai, kai kurie žodžiai ar junginiai pavartojami B kalba.

4. Morfoloɡinių, gramatinių klaidų radimasis: atitinkamoje kalboje pradedamos netaisyklingai vartoti laiko, giminės, skaičiaus kategorijos, sintaksės lygmenyje paprastinamos sudėtingos sintaksinės konstrukcijos (Schmid, de Bot 2004: 217–218).

1.2. Gimtosios kalbos išlaikymą lemiantys veiksniai

Antra kalba gali ne tik papildyti asmens vartojamų kalbų repertuarą, bet ir sudaryti sąlygas atsirasti *atimtinei dvikalbystei* (angl. *subtractive bilingualism*). Pirmasis šią problemą pristatė W. E. Lambertas, kurio tyrimas atskleidė, kad Kanadoje gyvenantiems prancūzų vaikams išmokus antrąją (anglų) kalbą, pirmoji jų kalba patyrė atriciją ar buvo prarasta (Lambert 1981). Paminėtinas ir dar vienas tyrimas (Pearson, Fernandez, Lewedag, Oller, 1997 cit. iš Pearson 2007: 400), kurio metu mokslininkai kas mėnesį stebėjo 25 dvikalbių (ispanų–anglų) šeimų kūdikius nuo pat jų gimimo iki vaikams sukako treji metai. Lankydami šeimas tyrėjai fiksavo kiekvieną vaiko anglų ir ispanų kalbomis ištartą žodį ar frazę. Tyrimas parodė, kad 6 vaikai iš 25 (25 proc. visų vaikų) dar nesulaukę trejų metų nustojo vartoti ispaniškus žodžius: vaikai nenorėjo bendrauti ispanų kalba, žymiai mažiau vaikų šia kalba inicijavo pokalbį. Nors minėtame tyrime vaikai laikytini viena laikiais dvikalbiais, tai gali būti būdinga ir

nuosekliesiems. Tokie atimtinės dvikalbystės atvejai paskatino mokslininkus tirti, kokie veiksniai skatina ar silpnina K1 išlaikymą (angl. *maintenance*) K2 aplinkoje.

Atlikti tyrimai parodė, kad K1 išlaikymui įtakos turi gyvenimo K2 aplinkoje trukmė, amžius, kada asmuo pradėjo mokytis K2, gimtosios kalbos įvesties kiekis ir kokybė, tėvų, vaikų, bendruomenės nuostatos namų (paveldėtosios) kalbos atžvilgiu, noras integruotis į priimančios šalies bendruomenę (Genesee 2008: 24–25; Pearson 2007: 400–410). Toliau aptariama keletas svarbiausių veiksnių.

Gyvenimo K2 aplinkoje trukmė ir asmens, pradėjusio mokytis K2, amžius. Amžius yra vienas svarbiausių veiksnių ne tik įsisavinant kalbą, bet ir ją prarandant. Pasak S. Montrul (2008: 18), ankstyvas susidūrimas su K2 gali daryti neigiamą poveikį K1 įsisavinimui. Be to, K1 atricija greičiau vyksta esant ankstyvai dvikalbystei (4–6 m.) negu vėlyvai (7–12 m.). Tačiau jeigu, kaip teigia K. De Botas ir M. Clyne'as (1989: 170), vaikas yra dalinai įsisavinęs gimtąją kalbą ir ją vartoja tam tikrą laiką, nėra tikėtina, kad K1 patirs atriciją K2 aplinkoje. Kita vertus, jeigu gimtoji kalba vyresnių vaikų yra gerai ir visiškai įsisavinta, tačiau antros kalbos aplinkoje nėra stimuliuojama ir palaikoma, joje gali rasti atricijos požymių.

Įvestis (angl. *input*) apibūdinama kaip sakytinės, rašytinės formos kalbinė medžiaga, iš kurios vaikas mokosi kalbos (LTŽ 2012: 74). Kalbos įsisavinimo procese įvestimi vadintina tėvų (nors ne tik jų) kalba, kurią vaikas girdi, siekia perprasti kalbos taisykles, jos išmolti. Įsisavinant kalbą yra svarbus girdimos kalbos kiekis ir kokybė. Be įvesties kalbos mokymasis nevyksta, o dėl nepakankamo įvesties kiekio vaikai negali laisvai vartoti kalbos (Pearson, Fernandez, Lewedag, Oller 1997 cit. iš Pearson 2007: 400). Pasak B. S. Pearson (2007: 400), vaikams įsisavinant gimtąją (namų) kalbą ir ją vartojant dominuojančios kalbos aplinkoje, yra būtina kuo daugiau gauti K1 įvesties. Tai tarsi ciklas: didesnis K1 įvesties kiekis leidžia geriau įsisavinti K1, geriau įsisavintą K1 vaikui lengviau vartoti, K1 vartojimas įvairiose situacijose ir aptariant skirtingas temas reikalauja dar daugiau K1 įvesties ir t. t. Atitinkamai rečiau ir tik tam tikrose situacijose vartojant K1, prastėja jos kompetencijos ir įgūdžiai, o tai gali lemti dar retesnę K1 vartojimą. J. Paradis (2007: 400) teigia, kad sumenkę K1 įgūdžiai gali vaiką paskatinti mokytis dominuojančios priimtinės šalies kalbos.

Tėvų, vaikų (brolių ir seserų), bendraamžių, taip pat bendruomenės nuostatos K1 ir K2 kalbų atžvilgiu turi didelės įtakos išlaikant K1. Mokslininkė X. Li (1999) aprašė atvejo tyrimą, kuriame stebėjo savo dvylikos metų dukrą, atvykusią iš Kinijos į Havajus, ir savo, kaip vieno iš tėvų, bendravimą su vaiku įvairiose situacijose, taip pat savo elgesį, nuostatas K1 (kinų) ir K2 (anglų) kalbų atžvilgiu. Pasak minėtos mokslininkės, vaikų nuostatos K1 atžvilgiu ir K1 išsaugojimas daugiausia priklauso nuo tėvų požiūrio į K1, taip pat kada, kaip dažnai ir su kuo tėvai bendrauja K1. Svarbu ir tai, kaip K1 yra vertinama dominuojančios kalbos (K2) aplinkoje

(Li 1999: 2013). Mokslininkė nurodo veiksnius, kurie lemia K1 išsaugojimą ir gerą K2 išmokimą: a) besitęsiantis K1 vartojimas šeimos pokalbiuose, apimančiuose daugiau nei namų temas, b) teigiamos tėvų nuostatos K1 ir K2 kalbų atžvilgiu, c) aktyvus tėvų įsitraukimas į vaiko kalbinį progresą (kasdieniai pokalbiai, paaiškinimai, pasakojimai, bendros veiklos). Teigiamos tėvų nuostatos gimtosios (ir dominuojančios) kalbos atžvilgiu, taip pat tėvų bendravimas su vaikais įvairiomis temomis gali lemti, kad vaikai išsaugos K1 mokydami K2. Taip pat patvirtinta, kad teigiamas tėvų požiūris į gimtąją kalbą gali paskatinti vaiką dažniau ją vartoti ir, priešingai, vaikas gali rinktis vartoti K2, jeigu tėvai neigiamai vertina K1. Neigiama tėvų nuostata K1 atžvilgiu gali lemti, kad tėvai tą kalbą vartos rečiau. Negaunant žodingos, gramatiškai sudėtingos gimtosios kalbos įvesties vaiko gimtoji kalba gali nustoti vystytis, ir vaikui gali tapti sunku vartoti nevisiškai įsisavintą gimtąją kalbą (De Houwer 2003). Sociolingvistiniai mažumų bendruomenių kalbų tyrimai taip pat parodė, kad vaikams sunku įsisavinti mažumos kalbą, jeigu ta kalba nėra palaikoma ne tik tėvų, bet ir bendruomenės (Romaine 1999: 290).

Rašytinė kalbos forma. Rašytinė atitinkamos kalbos forma (knygos, žurnalai, laikraščiai, internetas ir kt.) leidžia kalbos vartotojui gauti daugiau ir įvairesnės tos kalbos įvesties. B. Z. Pearson (2007: 403) teigia, kad literatūriniai kūriniai atitinkama kalba didina tos kalbos vertę, todėl tokių kūrinių skaitymas yra svarbus ne tik turtinant kalbą, įtvirtinant kalbos įgūdžius, bet ir skatinant kalbos išsaugojimą daugiakalbėje aplinkoje. Esama šeimų, mokytojų, manančių, kad skaitymas dviem kalbomis gali sutrikdyti vaiką, tačiau tyrimai rodo (Bialystok 2006), kad skaitymo įgūdžiai yra lengvai perkeliami iš vienos kalbos į kitą.

Socialinė klasė, išsilavinimas. Socialinė klasė ir ekonominė padėtis gali teigiamai veikti K1. Tyrimai atskleidė, kad aukštesnės ekonominės ir socialinės klasės tėvai labiau vertina K1 (namų kalbą). W. E. Lambertas ir D. M. Tayloras (1996) vykdė interviu su jaunesniais ispanų–anglų dvikalbiais mokiniais ir jų šeimomis. Tyrimas parodė, kad darbininkų (žemos socialinės ekonominės) klasės motinos skatino savo vaikus mokytis anglų kalbos, tikėdamos, kad vaikams geriau seksis mokykloje. Šios motinos neatkreipė dėmesio, kad anglų kalbos (K2) vartojimas gali lemti retesnę ispanų (K1) kalbos vartojimą, o tai daryti neigiamą įtaką vaikams suvokiant ispanišką tapatybę. Priešingai, vidurinės (aukštos socialinės ekonominės) klasės motinos ispanų kalbos (K1) mokėjimą ir vartojimą laikė svarbiu ir naudingu įgūdžiu, todėl skatino vaikus vartoti K1, kad ši vaikų būtų neužmiršta ir išsaugota. Kiti tyrimai taip pat patvirtina minėtą teiginį: žemo socialinio ekonominio statuso šeimos, gyvenančios dominuojančios anglų kalbos aplinkoje, buvo mažiau linkusios išlaikyti gimtąją (ispanų) kalbą (Eilers, Pearson, Cobo-Lewis 2006 cit. iš Paradis 2007: 400).

Aptarti keli pagrindiniai veiksniai, lemiantys K1 išlaikymą K2 aplinkoje, rodo, kad yra svarbu, jog pradėjęs mokytis K2 vaikas gautų turtingos, nenutrūkstamos, sakininės, rašytinės gimtosios kalbos įvesties. Be to, svarbus yra tėvų požiūris ir nuostatos gimtosios kalbos, kultūros, šalies, tapatybės atžvilgiu: teigiamos nuostatos gali drąsinti vaiką vartoti gimtąją kalbą, jos mokytis, neigiamas tėvų požiūris į gimtąją kalbą gali paskatinti vaiką sparčiau mokytis K2, daugiau ir dažniau ją vartoti net ir namuose.

1.3. Lietuvių kalbos žodyno ir gramatikos įsisavinimas

Prieš pradėdant nagrinėti lietuvių kalbos, įsisavinamos ir vartojamos anglakalbėje aplinkoje, ypatybes, pravartu aptarti vienakalbių vaikų lietuvių kalbos įsisavinimo eigą. Šiame skyrelyje aptariamos kelių, šiam tyrimui aktualių kalbos dalių (daiktavardžio, veiksmazodžio) bei su jomis susijusių gramatinių kategorijų įsisavinimo tendencijos.

Daiktavardžio įsisavinimo tyrimai (Savickienė 1999, 2001, 2003; Naulickaitė 2009) parodė, kad iki 2;5 metų vaikas nesunkiai įsisavina daiktavardžio skaičiaus, giminės, linksnio kategorijas. Minėtu laikotarpiu tiriamasis taisyklingai vartoja vienaskaitą, daugiskaitą, vienaskaitinius ir daugiskaitinius daiktavardžius, giminės formas.

Linksnių įsisavinimo pradžioje vardininkas vartojamas vietoje kitų (kilmininko, galininko, naudininko ir kt.) linksnių, vėliau tokių atvejų randasi tik vieną linksnį vartojant vietoje kito sudėtingose konstrukcijose (pavyzdžiui, vardininkas ar galininkas vartotas vietoje kilmininko konstrukcijose su neiginiu *ne*), galiausiai apie 2;3 m. visi linksniai vartojami taisyklingai, todėl galima teigti, kad linksniavimo sistema tokio amžiaus vaikų gali būti įsisavinta (Savickienė 1999: 119–121). Linksnių reikšmės įsisavinamos palaipsniui: pirmiausia pagrindinės (subjekto, posesyvo, tiesioginio objekto), vėliau – šalutinės (būdo, laiko, požymio, vietos aplinkybių ir kt.).

Linksniavimo paradigmų įsisavinimas užtrunka ilgiau. Nustatyta, kad daiktavardžių įsisavinimo pradžioje dažniausiai vartojami vyr. g. 1-oji (*vaikas*) ir mot. g. 8-oji (*lėlė*), taip pat vyr. g. 3-ioji (*medis*) ir mot. g. 6-oji (*ranka*) paradigmų daiktavardžiai. Minėtų paradigmų dominavimą vaiko kalboje lemia šių paradigmų daiktavardžių vyravimas mamos kalboje, taip pat tiek mamos, tiek vaiko vartojami deminutyvai, atitinkantys 1-osios (*kačiukas*), 3-iosios (*šunytis*), 8-osios (*rankytė*) paradigmas. Tyrimas parodė, kad dažniau vartojamos paradigmos buvo produktyvios, o jų galūnės vartojamos ir su kitų paradigmų daiktavardžiais (pvz., 1-osios paradigmos linksniavimo galūnės vartojamos su 4-iosios paradigmos daiktavardžiais *dangą* (= *dangų*), 6-osios paradigmos – su 8-osios *apa* (= *lapė*), *netyta* (= *nosytė*), 3-iosios paradigmos – su 5-osios *Pulis* (= *Paulius*) (plačiau žr. Savickienė 1999; 2001: 63–65). Paminėtina ir tai, kad vaiko sukurti ir tik tam tikroje situacijoje pavartoti neaiškia reikšmę turintys žodžiai yra taip pat

vartojami su dažnų paradigmu, pavyzdžiui 1-osios, galūnėmis – *maniutas, padegas*. Retų paradigmu keitimas į dažnesnes, žymėtųjų kategorijų keitimas į nežymėtąsias yra dažnas reiškinys vaikams įsisavinant būdvardžio gramatines kategorijas (Kamandulytė 2009: 168–169). Paminėtina, kad nors ketvirtųjų metų pabaigoje pradedamos tinkamai vartoti vardažodžių gramatinės kategorijos, joms priklausantys žodžiai derinami, tiek šiuo laikotarpiu, tiek vėliau vaikų kalboje vis dar gali rasti daiktavardžių ir būdvardžių linksniuotųjų, veiksmažodžių asmenuotųjų galūnių painiojimo atvejų (Garšvienė, Ivoškuvienė 1993: 33–34).

Keliuose tyrimuose nustatyta, kad, įsisavinant prielinksnes konstrukcijas, prielinksniai iš pradžių vaikų praleidžiami, vėliau vietoje jų vartojama premorfema *a*. Apie 2;5 metus vis daugiau randasi taisyklingai vartojamų prielinksnių, nors kai kurie (pavyzdžiui, *į*) vis dar vartojami pramaišiu su premorfema *a* (Savickienė 1999: 119–121; Balčiūnienė 1999: 119–121), o kai kurių prielinksnių vartojimo klaidų randama ir pradinio mokyklinio amžiaus vaikų kalboje (Garšvienė, Ivoškuvienė 1993: 38–39).

Veiksmažodžių įsisavinimo tyrimu (Wójcik 1997, 2000a, 2000b) nustatyta, kad pirmiausia vartojami pirmosios ir trečiosios asmenuotės, vėliau – antrosios asmenuotės veiksmažodžiai. Veiksmažodžių įsisavinimo pradžioje taip pat esama atvejų, kai ne tokioms produktyvioms (antrosios) asmenuotės veiksmažodžiai asmenuoti pagal produktyviausią (pirmąją), tačiau tirtu laikotarpio pabaigoje (apie 2;6 vaiko metus) tokių klaidų beveik nerasta (2000b 137–138). Dvejų su puse metų vaikas jau geba skirtingomis skaičiaus ir asmens kategorijomis reikšti esamojo, būtojo, būsimojo laiko veiksmažodžius, vartoja įvairias veiksmažodžio formas (tariamąją nuosaką, dalyvius, pusdalyvius ir kt.). Priešdėlinės formos pradedamos vartoti apie 1;8 vaiko metus, tačiau tuo metu priešdėliai arba praleidžiami, arba vietoje jų vartojamos premorfemos (2000a: 99).

Nuo kalbos įsisavinimo pradžios vaikų kalbos žodynas sparčiai plečiasi. Trečiaisiais–ketvirtaisiais metais žodžiai vaikų vartojami ne visada pagal reikšmę, šeštaisiais–septintaisiais metais, žodynui priartėjus prie suaugusiųjų kalbos, vartojama daugiau ir įvairesnių išvestinių formų, žodžiai vartojami pagal reikšmę, pradedama suvokti pagrindinė daugiareikšmių žodžių reikšmė. Vyresnių (pradinių klasių) vaikų žodyne vyrauja daiktavardžiai, trečdalį visų žodžių sudaro veiksmažodžiai, kurių dauguma reiškia judėjimą, veiksmą, fizinę, dvasinę būseną. Pabrėžtina, kad veiksmažodžiai retai vartojami su priešdėliais, priesagomis, veiksmažodžių sinonimika skurdoka (Garšvienė, Ivoškuvienė 1993: 32–39). Būdvardžiai vaikų retai vartojami tiek ankstyvoje vaikystėje (apie ketvirtuosius metus) (Kamandulytė 2009), tiek paaugus – pradinių klasių mokinių kalboje būdvardžiai tesudaro 5 % vartojamų žodžių (Garšvienė, Ivoškuvienė 1993: 38). Ši kalbos dalis retai vartojama ir suaugusiųjų kalboje, pavyzdžiui,

suaugusiųjų sakytinėje kalboje jie tesudaro 3 proc. kitų kalbos dalių (Kamandulytė, Tuškevičiūtė 2008).

1.4. Lietuvių kalbos ypatybės dėl sąveikos su kita kalba

Nors lietuvių kalbotyroje nėra daug darbų, kuriuose nagrinėtas dvikalbių (daugiakalbių) vaikų lietuvių kalbos įsisavinimas, išmokimas, raida kitos kalbos aplinkoje, turimi duomenys leidžia nors kiek matyti, kokių ypatybių atsiranda lietuvių kalboje dėl sąveikos su kita kalba.

Dvikalbių vaikų (4–10 m. lietuvių–vokiečių, 6 m. lietuvių–anglų, 5–9 m. rusų–lietuvių, 7–8 m. lenkų–lietuvių) tyrimai, kuriuose vaikai vartojo spontaniinę kalbą kurdami pasakojimus, atlikdami įvairias kalbines užduotis, parodė, kad dėl sąveikos su kita kalba lietuvių kalboje randasi linksniavimo paradigmų, giminės, skaičiaus kategorijų galūnių painiojimo atvejų (*įkando į uodegę* [= uodegą], *jis buvo kiemoje* [= kieme]), klystama vartojant tinkamus linksnius su prielinksniais (*nori bėgti nuo šuo* [= šuns], *ant viena medžių* [= vieno medžio]), derinant žodžius (*ir šitas* [= šita] *katė*). Taip pat randasi veiksmažodžių darybos, asmenavimo klaidų, gali būti netaisyklingai vartojami tranzityviniai veiksmažodžiai (*žiūriu televizorius* [= televizorių]; *katinas nori lesti viščiukais* [= viščiukus]), netaisyklingai vartojamas neiginio kilmininkas (*nemėgstu koše* [= košės]), sangražos dalelytė, priešdėliai (*įsigando* [= išsigando]; *viską ištvarkė* [= sutvarkė]; *užlipo* [= įlipo] *į šaldytuvą; teta atvėrė* [= pravėrė] *šaldytuvą*). Leksikos srityje gali rasti kodų kaitos (*jis atsikėlė labai hungred* [= išalkęs]), tiesioginio kitų kalbų žodžių vertimo į lietuvių kalbą, reikšmės plėtimo, siaurinimo atvejų (*šuniukas plėšė* [= tempė, traukė] *katei uodegą; katinas buvo aukštai, bet šunis ant uodegos rovė* [= į uodegą įkando?]) (Skripkienė 2001¹⁵; Balčiūnienė, Kalninytė, Krivickaitė 2011¹⁶; Dabašinskienė, Balčiūnienė, Kalninytė 2014¹⁷).

Dvikalbiui vaikui vartojant ne taip gerai įsisavintą lietuvių (K2) kalbą, sunku ja reikšti mintis. Dvikalbių rusų–lietuvių vaikų kalbos tyrimas, kuriame tiriamieji lietuvių kalba (K2) kūrė pasakojimus pagal paveikslėlius, parodė, kad vaikai nevartojo vaizdingų žodžių, jiems trūko lietuviškų žodžių aiškiai išreiškiant mintį (Mazolevskienė 2001¹⁸). Pastarojo ir kito tyrimo metu taip pat nustatyta, kad 5–8 m. vaikai kurdami pasakojimus buvo linkę vartoti 1–3 žodžių sakinius, sakinių fragmentus, sakiniai buvo pertraukiami darant pauzes ir pan. (Skripkienė 2001; Mazolevskienė 2001).

¹⁵ Tirta 17-kos nelietuvių (lenkų, rusų) mokyklų 196-ųjų antrojų (7–8 m.) valstybinė (lietuvių) kalba.

¹⁶ Tirta 10 dvikalbių lietuvių–vokiečių vaikų (4–10 m., duomenys rinkti Miunchene).

¹⁷ Tirti 75 vaikai (6 m.): 25 dvikalbiai rusų–lietuvių (duomenys rinkti Vilniuje, Kaune), 25 dvikalbiai lietuvių–anglų (duomenys rinkti Londone), 25 vienakalbiai vaikai (duomenys rinkti Kaune).

¹⁸ Tirti 349 dvikalbiai rusų–lietuvių 5–6 m. vaikai (duomenys rinkti Vilniuje).

Aptarus nuosekliosios dvikalbystės sampratą, dviejų kalbų sąveikos nulemtus reiškinius, lietuvių kalbos kaip gimtosios įsisavinimo tendencijas ir lietuvių kalbos, vartojamos kitos kalbos aplinkoje, ypatybes, kitame šio darbo skyriuje pristatoma atlikto tyrimo eiga, metodai, taikyti renkant, koduojant ir analizuojant tyrimo medžiagą.

2. TYRIMO MEDŽIAGA IR METODAI

Tyrimo medžiaga rinkta 2013 m. Londono lituanistinėse mokyklose. Siekiant sukaupti kuo daugiau duomenų, tyrime dalyvauti pakviesta trylika tuo metu Londone veikusių lituanistinių mokyklų. Iš jų sutiko penkios, tačiau viena vėliau atsisakė dalyvauti tyrime. Taigi šiame darbe aptariama keturiose Londono lituanistinėse lietuvių kalbos mokyklose surinkti tyrimo duomenys.

Tyrimo eiga

Prieš pradėdant rinkti kalbinius vaikų duomenis, visų mokyklų tėvų buvo prašoma užpildyti klausimyną, sudarytą iš klausimų, leidžiančių nustatyti kalbintų vaikų aplinką. Klausimyno pirmajame lape buvo aprašytas tyrimo tikslas, eiga ir kita su tyrimu susijusi informacija, prašyta pasirašyti tuos tėvus, kurie leidžia vaikui dalyvauti tyrime.

Žvalgomoju tyrimu, atliktu 2012 metų pavasarį, nustatyta, kad emigracijoje gyvenančios šeimos skiriasi įvairiais aspektais: priimtinėje šalyje pragyventu laiku, namuose vartojamomis kalbomis ir kalbų skaičiumi, lietuvių kalbos vartojimo dažnumu, kiekiu ir pan. Dėl to atliekant šį tyrimą pasirinkti du kriterijai, kuriais remiantis atrinkti vaikai, panašiu būdu įsisavinę K1. Į tyrimą įtraukti vaikai, kurių abiejų tėvų gimtoji kalba lietuvių (pirmasis kriterijus), ir taip pat (antrasis kriterijus) tie vaikai gimė anglų kalbos aplinkoje arba gimė Lietuvoje, bet į anglų kalbos aplinką atvyko iki vienu metų amžiaus.

Iš viso kalbines užduotis atliko 156 vaikai, tačiau, atsižvelgus į minėtus kriterijus (informacija gauta išnagrinėjus tėvų užpildytus klausimynus ar gyvai bendraujant su tėvais), tyrimui atrinkta šimtas vaikų, kurie suskirstyti į 6 amžiaus grupes (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Duomenys apie tiriamuosius

Amžiaus grupė	Grupės amžiaus vidurkis	Vaikų skaičius	Lytis		Gimimo šalis	
			mergaitės	berniukai	Jungtinė Karalystė	Lietuva
4-4;11 ¹⁹ m.	4;7 ²⁰	15	9	6	15	-
5-5;11 m.	5;4	27	13	14	27	-
6-6;11 m.	6;4	15	10	5	14	1 vaikas (LT gyveno 6 mėn.)
7-7;11 m.	7;5	17	15	2	13	4 vaikai (LT gyveno: 3 mėn.; 6 mėn.; 7 mėn.; 10 mėn.)
8-8;11 m.	8;3	16	10	6	16	-
9-9;11 m.	9;3	10	3	7	10	-
Iš viso:		100	60	40	95	5

¹⁹ Vaikai į amžiaus grupes šiame darbe suskirstyti pamečiui nuo 4 iki 9 m. Žymėjimas 4-4;11 m. reiškia, kad pastarąją grupę sudaro 4 m. vaikai.

²⁰ Vaikų kalbos tyrimuose vaikų amžius nurodomas metais ir mėnesiais, kurie atskiriami kabliataškiu: 4;7 reiškia, kad vaikui yra 4 metai ir 7 mėnesiai.

Tyrimo metu siekta apklausti kiek įmanoma daugiau vaikų, taigi matyti, kad vaikų skaičius skirtingose amžiaus grupėse nėra vienodas. Mažiausiai vaikų sudaro 9–9;11 m. amžiaus grupę (10 vaikų), nes nepavyko apklausti daugiau šio amžiaus (ar vyresnių) vaikų. Pasak mokyklų vadovų ir mokytojų²¹, vyresni (nuo 9 ar 10 metų) vaikai vietoje lietuvių kalbos mokymosi renka kitas veiklas, pavyzdžiui, įvairius sporto, menų būrelius, kuriuose vyrauja ne lietuvių kalba. Tyrimo metu nebuvo siekta palyginti mergaičių ir berniukų lietuvių kalbos raidos (ar kaitos), taigi skirtingas amžiaus grupes sudaro nevienodas berniukų ir mergaičių skaičius: mergaičių tyrime iš viso dalyvavo 60, berniukų – 40. Matyti, kad beveik visi vaikai (95 vaikai) gimė Jungtinėje Karalystėje, kiti penki vaikai gimė Lietuvoje, tačiau į Jungtinę Karalystę atvyko būdami 3 mėn. (7–7;11 m. vaikas), 6 mėn. (6–6;11 m. ir 7–7;11 m. vaikai), 7 mėn. (7–7;11 m. vaikas) ir 10 mėn. (7–7;11 m. vaikas) amžiaus.

2.1. Jungtinės Karalystės ikimokyklinio, pradinio ugdymo sistema, lituanistinės mokyklos

Prieš pristatant tyrime taikytus metodus ir rišliųjų pasakojimų analizės rezultatus, svarbu aptarti JK ikimokyklinio ir pradinio ugdymo²² sistemą. Tai leidžia suvokti, kokioje priimtinės šalies švietimo aplinkoje auga tyrime dalyvavę vaikai.

Ikimokyklinis ugdymas

Jungtinėje karalystėje vykdomą ikimokyklinį ugdymą galima išskirti į du etapus – darželio ir priešmokyklinės klasės lankymą (žr. 3 lentelę). Esama šeimų, kurios vaiką augina namuose ir į mokyklą, kurioje vykdomas formalusis mokymas(is) anglų kalba, pradeda leisti nuo penkerių metų (į pirmą klasę – kaip privaloma pagal įstatymus), taip pat yra šeimų, kurios vaiką leidžia tiek į darželį (nuo 2–3 metų), tiek į paruošiamąją klasę (nuo ketverių metų). Paminėtina, kad šeimos, auginančios 3–4 m. vaiką, gali nemokamai tris valandas per dieną (15 val. per savaitę) leisti vaiką į darželį. Lietuvių šeimos naudojasi tokia galimybe, todėl lietuviai vaikai ankstyvojo ugdymo įstaigas anglų kalba pradeda lankyti nuo 2–4 metų.

²¹ Tyrimo metu, siekiant išsiaiškinti kilusius klausimus, buvo dažnai ir daug bendrauta su mokyklų vadovais, mokytojais. Mokyklų atstovų išsakytos pastabos, komentarai fiksuoti šio darbo autorės užrašuose.

²² Daugiausiai dėmesio skiriama pradiniam ugdymui, nes, kaip nustatyta iš sociolingvistinės apklausos, tyrimo dalyviai lankė pradinio (taip pat ikimokyklinio) ugdymo klases.

3 lentelė. Ugdymo sritis, klasės, mokymo(si) etapai pagal amžių²³

Amžius	Sritis	Klasė (angl. year)	Etapai (angl. key stage)
2–4 m.	Ankstyvasis, priešmokyklinis ugdymas (angl. <i>early years foundation stage</i>)	Darželis (angl. <i>Pre-Nursery, Nursery</i>)	paruošiamasis etapas (angl. <i>foundation stage</i>)
4–5 m.		Paruošiamoji kl. (angl. <i>Reception</i>)	
5–6 m.	Pradinis ugdymas (angl. <i>primary</i>)	1 kl.	1 etapas (angl. <i>key stage 1</i>)
6–7 m.		2 kl.	
7–8 m.		3 kl.	2 etapas (angl. <i>key stage 2</i>)
8–9 m.		4 kl.	
9–10 m.		5 kl.	
10–11 m.		6 kl.	
11–14 m.	Vidurinis ugdymas (angl. <i>secondary</i>)	7–9 kl.	3 etapas (angl. <i>key stage 3</i>)
14–16 m.		10–11 kl.	4 etapas (angl. <i>key stage 4</i>)
17–18 m.	Šešta klasė (angl. <i>Sixth Form</i>) ²⁴	12–13 kl.	5 etapas (angl. <i>key stage 5</i>)

Iš pateikto paveikslo matyti, kad ankstyvasis ir ikimokyklinis (ar paruošiamasis) ugdymas gali prasidėti antraisiais metais ir tęstis iki penkerių. Visos ankstyvojo ugdymo įstaigos (darželiai, pradinės mokyklos ar kitos įstaigos, registruotos ankstyvojo ugdymo teikimo registre, agentūrose registruotos auklės) turi vadovautis *Privalomuoju ankstyvojo paruošiamąjo etapo standartu* (angl. *Statutory framework for the early years foundation stage*²⁵), kuriame nurodoma (10–11 psl.), kad priešmokykliniu laikotarpiu, ypač paruošiamąjoje klasėje, turi būti ugdomi vaiko rašymo (mokomasi sieti garsus su raidėmis, parašyti kelis žodžius, paprastus sakinius ir kt.), skaitymo (vaikai skaito ir geba suvokti, ką perskaitė), klausymo (klausomasi įvairių istorijų), suvokimo (vaikai aptaria girdėtas istorijas, dalijasi savo išvalgomis), kalbėjimo (vaikai geba žodžiais išreikšti savo mintis, vartoja tinkamus veiksmažodžius nusakyti dabar vykstančiam, vykusiam ar vyksiančiam veiksmui, geba sieti mintis).

Standarte taip pat nurodoma, kaip elgtis įstaigų atstovams, kai ankstyvojo ugdymo įstaigose yra vaikų, kurių anglų kalba nėra gimtoji. Pabrėžiama, kad vaikams turi būti randama galimybių ugdyti ir vartoti savo gimtąją kalbą žaidžiant ir mokantis, skatinama palaikyti gimtosios kalbos ugdymą namuose. Įstaigų atstovai taip pat turi užtikrinti, kad ankstyvo paruošiamąjo etapo metu vaikai gerai išmoktų anglų kalbą.

²³ Sudaryta remiantis nacionaline Anglijos švietimo programa (<https://www.gov.uk/national-curriculum>).

²⁴ Seniau pirma klase buvo įvardijami metai, kai vaikas pradėdavo lankyti vidurinę mokyklą (pasiekęs 5 etapą ar būdamas 17–18 m.). Pasikeitus sistemai, 1 klase pradėta vadinti metus, kai vaikas ateina į pradinę mokyklą, taigi dveji paskutiniai vidurinio ugdymo metai yra 12 ir 13 klasės. Atsižvelgiant į seniau vyravusį skirstymą, paskutiniai dveji vidurinio ugdymo metai vis dar vadinami šešta klase.

²⁵ *Privalomas ankstyvojo paruošiamąjo etapo ugdymo, vystymosi ir rūpinimosi vaikais nuo gimimo iki penkerių metų standartas* (https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/335504/EYFS_framework_from_1_September_2014_with_clarification_note.pdf).

Pradinis ugdymas

Dauguma pradinio (ir vidurinio) ugdymo mokyklų (išskyrus akademijas, specialias ar privačias mokyklas) privalo remtis Nacionaline Anglijos švietimo programa (angl. *English National Curriculum*)²⁶ (toliau – NAŠP), kurioje nurodyta, kokių dalykų turi būti mokoma, kokios žinios, socialiniai, komunikaciniai ir kt. gebėjimai turi būti ugdomi ir vaikų įgyti kiekvienoje klasėje. Kita vertus, kiekviena mokykla individualiai nusprendžia, per kokias veiklas, užduotis moksleiviai įsisavina minėtas kompetencijas, iš kurių vadovėlių mokoma(si), kiek valandų skiriama tam tikriems dalykams²⁷.

Pradinis ugdymas apima 1–6 klases, kurias lanko 5–11 m. vaikai. Atsižvelgiant į tai, šio tyrimo 3–4 m. vaikai gali lankyti paruošiamąją klasę, o 5–9 m. vaikai – 1–5 klases. Minėtos švietimo programos pradiniam ugdymui keliamuose reikalavimuose daug dėmesio skiriama kalbiniam – skaitymo, rašymo, tarimo paraidžiui (angl. *spelling*), žodyno, gramatikos, skyrybos, kalbinių terminų mokymo(si) ir vartojimo, kalbėjimo ir klausymo – ugdymui. Taip pat nurodoma (NAŠP, 13–14), kad mokinių sakytinė anglų kalba turi vystytis kognityviai, socialiai, lingvistiškai, nes ji stiprina skaitymo ir rašymo įgūdžius, turtina žodyną, todėl mokytojai turi sudaryti sąlygas vaikams girdėti ir vartoti įvairią, turtingą, kokybišką sakytinę kalbą. Šeštą klasę baigęs vaikas turi gebėti kurti aiškų, rišlų žodinių tekstą, prireikus – argumentuoti, pagrįsti mintis, gebėti užduoti tikslus klausimus, gerbti skirtingą pokalbyje dalyvaujančių asmenų nuomonę, vartoti tinkamas kalbinės raiškos priemones atsižvelgiant į stilių, pokalbio situaciją, dalyvius, norimą išreikšti mintį ir kt. Paminėtina, kad antrosios klasės pabaigoje (pereinant iš pirmo mokymosi etapo į antrąjį) tikrinamos skaitymo anglų kalba, skyrybos, rašybos žinios. Panašus testas nacionaliniu lygmeniu rašomas šeštosios klasės pabaigoje (pereinant iš pradinio ugdymo į vidurinį (žr. 3 lentelę).

Lituanistinės mokyklos

Minėta, kad tyrimas atliktas keturiose Londono lituanistinėse mokyklose, kurios veiklą vykdo nuo vieno iki dešimties metų, veikia skirtinguose Londono rajonuose (Dagenhame (Dagenham), Kroidone (Croydon), Bektone (Beckton)). Šiose mokyklose vaikus moko mokytojai, kurie ir Lietuvoje buvo pradinių klasių, lietuvių kalbos mokytojai. Taip pat esama mokytojų, kurie lietuvių kalbos mokymo patirties neturėjo, tačiau jos įgijo pradėję dirbti

²⁶ Žr. Nacionalinę Anglijos švietimo programą (https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/335116/Master_final_national_curriculum_220714.pdf).

²⁷ Mokyklos privalo parengti aprašus, ko ir kaip kiekvienoje klasėje bus mokoma, tuos aprašus skelbti savo mokyklos interneto svetainėje, pavyzdžiui, *Primary Hill* pradinės mokyklos pirmos klasės mokymo planas: <http://www.primrosehill.camden.sch.uk/wp-content/uploads/2015/08/Y1-Curriculum-Map.pdf>.

mokytojų asistentais lituanistinėse mokyklose ar dabar dirba mokytojais, asistentais angliškose mokyklose.

Mokyklos skiriasi ir lietuvių kalbos mokymo būdu. Vienoje mokykloje (A) lietuvių kalbos tuo metu mokoma iš vadovėlio *Šaltinėlis* (šis vadovėlis prieš kurį laiką taip pat buvo naudojamas lietuvių kalbos pamokose Lietuvoje), ir, kaip pasidžiaugė mokytoja, per metus šioje mokykloje aptariama (išmokoma) 95 proc. lietuvių kalbos programos. Kitos mokyklos (B) direktorė baigė edukologijos studijas vienoje Londono aukštojoje mokykloje, angliškose mokyklose atliko praktiką. Pasak direktorės, ji yra gerai susipažinusi su Anglijos švietimo sistema, todėl jos vadovaujamoje lituanistinėje mokykloje taikomi mokymo(si) būdai, veiklos, metodai yra priderinti prie angliškos mokyklos sistemos. Kaip ir prieš tai aptartoje mokykloje, B mokykloje mokoma pagal Švietimo ir mokslo ministerijos nustatytą lietuvių kalbos programą iš vadovėlio *Naujasis šaltinis*. Be to, pastarojoje taip pat mokoma matematikos. Šis dalykas į lituanistinės mokyklos mokymo sistemą įtrauktas norint padėti tiek vaikams, kuriems sunku suprasti matematikos terminus, tiek tėvams, kurie nemoka vaikams paaiškinti, kaip atlikti užduotis. Dar vienoje mokykloje (C) lietuvių kalbos mokoma ne kaip atskiro dalyko, bet per dailę, istoriją, kultūrą, etiką. Ši mokykla turi parengusi savo mokymo medžiagą kiekvienai klasei, per pamokas moksleiviai daro daug praktinių veiklų (atliekami eksperimentai, tyrinėjama gamta, kuriami filmai, rašomi scenarijai, šokama, dainuojama, piešiama ir kt.), per kurias ne tik mokoma lietuvių kalbos, bet ir supažindinama su pasauliu, aplinka, kultūra, bendruomene ir kt. Ketvirtojoje mokykloje (D) mokoma ne tik lietuvių kalbos, bet ir etninės kultūros. Vaikai taip pat daro įvairius darbelius, piešia, žaidžia lietuviškus žaidimus, lanko muzikos, dramos pamokas. Nuo aptartų mokyklų ši mokykla išsiskiria tuo, kad yra socialiai atsakinga: mokykloje skatinama gyventi sveikai (vaikai pamokų metu gauna sveikų užkandžių, prašoma gerti daug vandens), ekologiškai (visi skatinami naudoti perdirbtas medžiagas, rūšiuoti), mokykla dalyvauja medžių sodinimo akcijose.

Lituanistinėse mokyklose lietuvių kalbos užsiėmimai²⁸ vyksta tiek darbo dienomis (po angliškos mokyklos nuo 16 ar 17 val.), tiek šeštadieniais (įprastai nuo 10 val.), o trukmė priklauso nuo mokyklos ir (ar) vaiko amžiaus (žr. 4 lentelę).

²⁸ Vadinama užsiėmimu, o ne pamokomis, nes kai kuriose mokyklose nėra išskirtos pamokos.

4 lentelė. Lietuvių kalbos užsiėmimai tyrime dalyvavusiose lituanistinėse mokyklose

Amžius	Lietuvių kalbos užsiėmimai	Užsiėmimo trukmė	Iš viso per savaitę
4–8 m.	2 k. per savaitę (pirmadienį ir trečiadienį, antradienį ir ketvirtadienį, pvz., 17.00–20.00 val. / 16.30–19.00 val.)	nuo 2 val. 30 min. iki 3 val.	5–6 val.
	1 k. per savaitę (šeštadienį, pvz., 10.00–14.00 val. / 10.00–15.00 val.)	nuo 4 val. iki 5 val.	4–5 val.
9 m. ir vyresni	1 k. per savaitę darbo dieną (pvz., 16.30–19.00 val. / 17.00–20.00 val.) ar šeštadienį (pvz., 10.00–14 val. / 10.00–15.00 val.)	nuo 2 val. 30 min. iki 5 val.	2 val. 30 min., 4 val., 5 val.

Iš lentelėje pateiktos informacijos matyti, kad lietuvių kalbos užsiėmimai tyrime dalyvavusiose mokyklose vyksta vieną ar du kartus per savaitę – įprastai jaunesni vaikai mokosi du kartus per savaitę, vyresni – vieną kartą. Užsiėmimų trukmė įvairuoja nuo 2 val., jeigu užsiėmimai lankomi kelis kartus per savaitę, iki 5 val., jeigu užsiėmimai lankomi vieną kartą per savaitę.

Apibendrinimas

Apibendrinant pasakytina, kad pradėję lankyti anglišką darželį vaikai nuo ankstyvo amžiaus dalyvauja įvairioje kalbinėje veikloje anglų kalba: yra mokomi skaityti, rašyti, kalbėti, suvokti angliškai sakomas frazes, istorijas, skatinami angliškai pasakoti, sieti mintis, įvykius ir kt. Vaikai taip pat mokomi anglų kalbos, kad, pradėję lankyti pirmąją klasę, vaiko mokymasis būtų sėkmingas. Atsižvelgiant į tai, kad ankstyvojo ugdymo specialistai aktyviai bendradarbiauja su tėvais, pastarieji jaučia svarbą prisidėti prie sėkmingos vaiko integracijos, kalbinio ir kt. ugdymo(si) priešmokyklinio ugdymo įstaigose.

Nuo pirmųjų vaiko metų mokykloje prasideda intensyvus K2 mokymas(is), vykdomas per įvairias kalbėjimo, rašymo, suvokimo, skaitymo, bendravimo veiklas, o anglų kalbos išmokimas tikrinamas testais tiek mokykliniu, tiek nacionaliniu lygiu.

Lituanistinėse mokyklose lietuvių kalbos mokymas vyksta priklausomai nuo mokyklos požiūrio į ugdymo veiklą, taikomus tradicinius ar netradicinius kalbos mokymo(si) metodus, kitus dalykus (daile, teatrą, muziką, šokį, tautosaką, istoriją, matematiką) ir (ar) papildomą veiklą (eksperimentus, keliones, koncertus, ekskursijas). Dažnai papildoma veikla į ugdymo procesą įtraukiama tam, kad vaiką sudomintų mokytis lietuvių kalbos, vaikai norėtų eiti į lituanistinę mokyklą. Šias mokyklas lankantys vaikai lietuvių kalbos per savaitę mokosi nuo dviejų iki penkių valandų, tai priklauso nuo mokyklos (kiek laiko ji skiria lietuvių kalbos mokymui) ir (ar) vaikų amžiaus. Vyresnių vaikų (nuo 9–10 metų) kasdienėje veikloje randasi daugiau veiklos (pvz., renkamsi lankyti angliškose mokyklose (ir ne tik jose) veikiančius

popamokinės veiklos būrelius), taip pat tėvams tampa sudėtingiau suderinti vaiko priežiūrą²⁹, todėl šie vaikai lituanistines mokyklas lanko vieną kartą per savaitę, o vėliau – nustoja lankyti.

2.2. Rišliji pasakojimai, jų išgavimas

Aptarus teorines tyrimo prielaidas apie dvikalbius vaikus, jų vartojamų kalbų sąveiką, kalbų poveikį, statusą, K2 išmokimą ir K1 išsaugojimą lemiančius veiksnius, formalaus mokymo(si) anglų kalba struktūrą, lituanistinių mokyklų veiklą, taip pat trumpai pristatčius tyrimo dalyvius, toliau aptariama tyrimo eiga ir šiame darbe taikytos rišliojo pasakojimo analizės metodika.

Rišliojo pasakojimo kūrimas

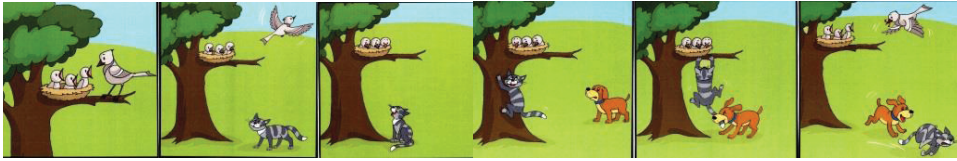
Rišliojo pasakojimo kūrimo pagal paveikslėlių seką metodas pasirinktas dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, pasakojimas apima daugelį kalbinių ir kognityvinių įgūdžių. Kurdamas pasakojimą vaikas turi parinkti semantiškai tinkamus žodžius, morfologines formas, gramatines taisykles, iš eilės įvardyti pasakojimo įvykius, pavartoti atitinkamas teksto jungimo priemones, pasinaudoti universaliais pasakojimo kūrimo schema, kad klausytojas suvoktų pasakojimo eigą (Paul, Smith 1993). Taigi rišliųjų pasakojimų žodyno ir gramatikos analizė gali atskleisti kalbos ypatybes.

Antra, ši veikla net ir ankstyvoje vaikystėje vaikams yra įprasta: jie kasdien susiduria su istorijomis, kurias girdi ar kurias jiems yra skaitomos (Hughes *et al.* 1997). Prieš tai minėta, kad pasakojimo kūrimas, atpasakojimas raštu ir žodžiu, taip pat įvairios sakininės kalbos užduotys (diskusijos, perskaitytų tekstų aptarimas, įvairūs pristatymai ir kt. žr. 2.1 skyrelį) dažnai pasirenkamos priešmokyklinio ir pradinio ugdymo anglų kalba veikloje. Taigi rišliojo pasakojimo, apibrėžiamo kaip tam tikro įvykių sekos atpasakojimo išdėstant tekstą taip, kad šis atitiktų minimų įvykių chronologinį eiliškumą ir loginius ryšius (Labov, Waletzky 1966, cituojama iš Hughes *et al.* 1997: 1), kūrimas tiek jaunesnio, tiek vyresnio amžiaus vaikams yra atpažįstama veikla, nesukelia streso ar įtampos.

Renkant tyrimo duomenis ir juos analizuojant, remtasi rišliojo pasakojimo analizės metodika³⁰. Visų pirma tyrimo metu respondentų prašyta sukurti rišliųjį pasakojimą pagal žemiau pateiktą 6 siužetinių paveikslėlių seką, angliškai vadinamą *Cat story* (žr. 2 pav.).

²⁹ JK vaikų iki 13 metų negalima palikti vienu viešose vietose, namuose, vienu su bendraamžiais. Tėvai (ar kiti įpareigoti asmenys) vaikus turi atvesti į mokyklą, pasiimti iš mokyklos. Jeigu vaikas lanko popamokinės veiklos būrelį, tėvai (ar įpareigoti asmenys) vaiką turi atvesti, pasibaigus būreliui – pasiimti.

³⁰ Rišliojo pasakojimo analizės metodika sukurta COST IS0804 veiklos *Language Impairment in a Multilingual Society: Linguistic Patterns and the Road to Assessment* (2008–2012 m., koordinavo Izraelio Bar-Ilan universitetas, vadovė dr. Sh. Armon-Lotem) vienos darbo grupių WG2 *Narrative and Discourse* (vadovai N. Nagarina, J.

2 paveikslas. Rišliojo pasakojimo lietuvių kalba analizei naudojamų siužetinių paveikslėlių seka
(Hickmann 2003; Gagarina et al. 2012³¹)

Kiekvienas vaikas tirtas individualiai, ramioje aplinkoje (klasėje, kabinete). Iš pradžių su vaiku bendrauta įvairiomis temomis, siekiant užmegzti kontaktą, vėliau vaikui pasiūlyta pažaisti *žaidimą* – pasekti pasaką pagal šešis paveikslėlius, kurie išdėlioti priešais vaiką viena horizontalia eile iš kairės į dešinę. Pasiruošimo laikas, pasakojimo trukmė nebuvo ribojami. Vaikui kuriant pasakojimą, tyrėjas vaiko nepertraukinėjo, neklausė klausimų, kurie galėtų pasufleruoti pasakojimo siužetą, netaisė pasakojimo metu vaiko skirtingai įvardytų veikėjų, bet skatino vaiką kalbėti pritariamaisiais žodžiais (*taip, mhm, gerai*), atitinkama mimika, intonacija. Vaikui uždavus klausimą, susijusį su pasakojimo kūrimu (pavyzdžiui: *Ar čia balandis? Čia katinas ar katė?*), tyrėjas paklausdavo, ką apie tai mano pats vaikas (pavyzdžiui: *O kaip tu manai, kas čia?*). Bet koks vaiko sukurtas pasakojimas įvertintas teigiamai, vaikas pagirtas. Tiek prieš tyrimą, tiek tyrimo metu su vaiku bendrauta lietuvių kalba.

Transkribavimas ir kodavimas

Sukaupti rišlieji pasakojimai **transkribuoti** ir koduoti laikantis tarptautinių vaikų kalbos transkribavimo standartų CHILDES programos (angl. *Child Language Data Exchanges System*, MacWhinney 2000) įrankiu CHAT (angl. *Codes for the Human Analysis of Transcripts*). Transkribuoto teksto pavyzdys pateiktas trečiame paveiksle.

Walters) (Gagarina et al. 2012). Lietuvių kalbai rišliojo pasakojimo analizės metodiką adaptavo I. Balčiūnienė, vykdydama podoktorantūros stažuotę *Rišliojo pasakojimo analizės metodas kalbos raidos tyrimui* (vadovė prof. dr. Ineta Dabašinskienė) (daugiau žr. Balčiūnienė 2013a).

³¹ Gavus rašytinį siužetinių paveikslėlių sekos *Cat Story* autorės Majos Hickmann leidimą modifikuoti ir naudoti šiuos paveikslėlius lietuvių kalbos tyrimams, galutinis paveikslėlių variantas nupieštas profesionalios lietuvių dailininkės Loretos Valantiejienės.

3 paveikslas. Transkribuoto rišliojo pasakojimo pavyzdys

Transkripcijose, visų pirma, nurodyta informacija apie respondentą (vaiko kodas (INF2, INF15)³², gimimo data, lytis), pokalbio situaciją (data ir vieta, kur įrašytas pasakojimas, pasakojimo trukmė ir pan.). Laikantis transkribavimo taisyklių tam tikrais ženklais žymėtos pauzės (.), pertarai³³ ([^ aaa], [^ am]), pakartojimai (ir [/] ir vaikučiai), pasitaismymai (ta [//] tėti), skiemenavimas (te^ti). Po vaiko netaisyklingo, švepluojant ištarto žodžio laužtiniuose skliaustuose po lygybės ženklo nurodytas taisyklingas atitikmuo (vuodegą [= uodegą]), po gramatiškai netaisyklingo žodžio laužtiniuose skliaustuose po žvaigždutės ženklo tam tikrais trumpiniais nurodytas klaidos tipas (šunis [* mor:par]) ir kt.

Transkribuota tyrimo medžiaga užkoduota **morfologinei analizei**³⁴, nurodant kiekvieno pasakojime pavartoto žodžio gramatinės kategorijas (kalbos dalis, skaičių, giminę, laiką ir pan.). Šis darbas atliktas pusiau automatinio būdu, naudojantis VDU mokslininkų sukurta

³² Siekiant konfidencialumo, kiekvienam vaikui suteiktas kodas (INF1, INF5, INF95), kurį sudaro informanto trumpinys (INF) ir skaičius, rodantis, kad informantai buvo suskirstyti nuo jauniausių iki vyriausių.

³³ Pertaras – nevalingai ar dėl įpročio kalbėtojo nuolat įterpiamas žodis, neturintis reikšminio krūvio ir sintaksinės funkcijos (Akelatis 2002).

³⁴ Transkribuojant ir koduojant tyrimo duomenis naudotas I. Dabašinskienės ir L. Kamandulytės sukurta *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno kūrimo metodologija* (daugiau apie tekstyną, tekstyno kūrimo eigą ir kt. žr. Kamandulytė, Savickienė 2008; Dabašinskienė, Kamandulytė 2009).

morfologiškai anotuota žodžių baze. Lietuvių kalbos morfologinis daugiareikšmiškumas lėmė, kad kai kurie žodžiai buvo užkoduoti keliais variantais, todėl visi tekstai tyrėjo buvo patikrinti ir pataisyti: daugiareikšmiams žodžiams parinktos tinkamiausios morfologinės koduotės, žodžiai, kurių nebuvo duomenų bazėje, užkoduoti rankiniu būdu.

Užkodavus transkripcijas, gauti visapusiškai automatinei kalbinei analizei paruošti rišliųjų pasakojimų tekstai, sudarantys morfologiškai anotuotą dvikalbių vaikų rišliųjų pasakojimų tekstyną, kurio apimtis – 5942 žodžiai.

Atliekant **leksikos ir gramatikos klaidų**³⁵ kodavimą, kiekvienas gramatiškai ir leksiškai netaisyklingas žodis pažymėtas specialiomis žymomis, rodančiomis klaidos kalbos lygmenį (morfologija, leksika, sintaksė, žodžių daryba ir pan.), tipą (tipai radosi priklausomai nuo kalbos lygmens ir prie tam lygmeniui priskirtų klaidų), tipų pogrupius ir pan. (daugiau žr. 4.5 skyrelį), pavyzdžiui:

INF14: *vieną kartą buvo (.) trys (.) [//] kažkokios [* morsyn:agr:gen] ke [/] (.) keturi paukščiukas*
[* morsyn:agr:num] [= vieną kartą buvo kažkokie keturi paukščiukai].

Pavyzdyje parodytos dvi morfosintaksės (trumpiniai *morsyn*) klaidos, kai nederinama giminė (*kažkokios paukščiukas*) ir skaičius (*keturi paukščiukas*). Giminės nederinimo klaidos žymėtos žyme [* morsyn:agr:**gen**], kur *morsyn* – morfosintaksė, *agr* (angl. *agreement*) – derinimas, *gen* (angl. *gender*) giminė. Skaičiaus nederinimo klaidos žymėtos žyme [* morsyn:agr:**num**], kur *morsyn* – morfosintaksė, *agr* (angl. *agreement*) – derinimas, *num* (angl. *number*) skaičius. Morfologinei ir kalbos klaidų analizei paruošto rišliojo pasakojimo pavyzdys pateiktas ketvirtame paveiksle.

³⁵ Klaidų sąvoka paaiškinta 2.3 skyrelyje aptariant leksikos ir gramatikos ypatybių analizę.

```

Clan - [INF13_cat_story.mor]
File Edit View Tiers Mode Window Help
*INF 13:   il [: ir] čia turi valgyti .
%mor:     conj|ir=ir
          adv|čia=čia
          v:pres:3|turėti=turi
          v:inf|valgyti=valgyti .
*INF 13:   ir katinas nori lipti [^ va čia] .
%mor:     conj|ir=ir n:01.ms.sg.nom|katinas=katinas
          v:pres:3|norėti=nori
          v:inf|lipti=lipti .
*INF 13:   il [: ir] [/] il [: ir] [/] šuniukas [/] (.) il [: ir] šuniukas
          [^ mm] kando katinas [* morsyn:gov:cas] .
%mor:     conj|ir=ir
          n:dim:01.ms.sg.nom|šuo=šuniukas
          v:past:3|kąsti=kando
          n:01.ms.sg.nom|katinas=katinas-err:morsyn:gov:cas:katinui/katina
*INF 13:   il [: ir] [/] (.) il [: ir] šuniuka [* mor:gen] [^ mm] (.)
          labai bėgo [^ va čia].
%mor:     conj|ir=ir
          n:dim:01.ms.sg.nom|šuo=šuniuka-err:mor:gen:šuniukas
          adv|labai=labai v:past:3|bėgti=bėgo.
*EXP:     [^ mhm].
*INF 13:   gaudė [/] (.) gaudė katinas [* morsyn:gov:cas] .
%mor:     v:past:3|gaudyti=gaudė
          n:01.ms.sg.nom|katinas=katinas-err:morsyn:gov:cas:katiną.

```

4 paveikslas. Morfologinei ir kalbos klaidų analizei paruošto rišliojo pasakojimo fragmentas

2.3. Analizės rodikliai

Rišlieji pasakojimai dažnai analizuojami vertinant rišliojo pasakojimo kalbą (kitaip dar mikrostruktūrą) ar pasakojimo struktūrą (makrostruktūrą) (Hughes, McGillivray, Schmidek 1997). Tiriant rišliojo pasakojimo struktūrą vertinami privalomi struktūriniai elementai (pradžia, dėstymas, pabaiga), pagrindinės minties atskleidimas (pasakojimo siužeto atitikimas paveikslėliams), pateikiamos informacijos kiekis (pagrindinė, papildoma), teksto junglumas (pavyzdžiui, referencijos raiška, sakinių dėmenų tarpusavio ryšiai) ir kt. (Berman, Slobin 1994; McCabe, Rollins 1994; Bliss, McCabe, Miranda 1998).

Šiame darbe pasirinkta tirti kalbą, todėl atitinkamai nagrinėti rišliojo pasakojimo mikrostruktūros rodikliai, atskleidžiantys kalbos kokybę. Remiantis įvairių mokslininkų patirtimi (Hughes *et al.* 1997, Justice *et al.* 2006, Mäkinen, Kunnari 2009; Soodla 2011), tyrimui pasirinkti šie mikrostruktūros rodikliai: produktyvumas, leksikos įvairovė, sintaksės sudėtingumas. Be šių į tyrimą įtraukta rišliuosiuose pasakojimuose dažniausių kalbos dalių (daiktavardžių ir veiksmažodžių) miniparadigmų analizė, suteikianti žinių apie kalbos gramatinių formų įvairovę. Siekiant nustatyti amžiaus ir kalbinių rodiklių įverčių (žodžių, pasakymų skaičiaus, vidutinio pasakymo ilgio, komunikacinio vieneto sudėtingumo indekso,

visų žodžių, daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių leksikos įvairovės, būdvardžių skaičiaus) ryšį, atlikta statistinė analizė SPSS programa (angl. *Statistical Package for the Social Sciences*).

Produktyvumas

Rišliojo pasakojimo produktyvumas (angl. *productivity*) nustatytas įvertinus kelis rodiklius: (a) pasakojimo apimtį žodžiais, (b) pasakojimo apimtį pasakymais, (c) vidutinį pasakymo ilgį žodžiais³⁶ (angl. *mean length of utterance*, toliau – VPIŽ). Pasakymu šiame darbe, remiantis D. Crystalu (2008), laikyta kalbėjimo atkarpa, prieš ir po pauzės ar kito kalbėtojo įsiterpimo. Transkribuojant pasakojimus tyrėjui nekilo sunkumų nustatyti pasakymų atkarpas / ribas, nes vaikai kalbėjo palyginti lėtai, nebuvo pertraukiami kito pašnekovo³⁷, vartojo neilgus ir aiškias ribas turinčius pasakymus. Pasakojime pavartotų žodžių ir pasakymų skaičius rodo bendrąją kalbos produkciją: atspindi gebėjimą prisiminti žodžius, mintis išreikšti žodžiais, plėsti pasakojimą priklausomai nuo vaiko įsisavintų ir vartojamų žodžių, mintis jungti į vienetus (frazes, pasakymus) (Leadholm, Miller 1995). VPIŽ apskaičiuojamas visų pasakojime pavartotų žodžių skaičių dalinant iš visų pasakojimą sudarančių pasakymų skaičiaus (žr. šio darbo 4.1 skyrelį). Šis rodiklis dažnai pasirenkamas siekiant nustatyti ir (ar) iširti kalbos raidą (Parker, Brorson 2005).

Leksikos įvairovė

Leksikos įvairovė (angl. *lexical diversity*, toliau – LĮ) nagrinėjama norint nustatyti sakininės vaikų kalbos žodyną, kalbos raidą, taip pat aiškinantis pirmosios ar antrosios kalbos įsisavinimo ypatybes ir kt. (Richards, Malvern 2000; Owen, Leonard 2002). LĮ nustatyta įvertinus skirtingų lemų³⁸ ir visų pavartojimo atvejų skaičiaus santykį (angl. *lemma / token ratio*). Tai atliekama automatiškai, naudojant CHILDES programos CLAN įrankį: pagal morfologines koduotes nustatomos rišliajame pasakojime pavartotų žodžių lemos, tuomet lemų skaičius padalinamas iš jų raiškos skirtingomis gramatinėmis formomis atvejų skaičiaus. Kuo LĮ indeksas yra arčiau vieneto, tuo pasakojimas žodingesnis – pasakojime pavartota daugiau skirtingų žodžių, mažiau įvairiomis formomis kartoti tie patys. Tyrime skaičiuota visų žodžių, taip pat dažniausiai pasakojimuose vartotų kalbos dalių – daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių – LĮ. Atsižvelgiant į tyrimus (Kamandulytė 2009; Balčiūnienė 2013a; Dabašinskienė et

³⁶ Vaikų kalbos įsisavinimo tyrimuose siekiant nustatyti gramatikos vystymąsi pasirenkamas vidutinio pasakymo ilgio morfemomis ar žodžiais rodiklis (daugiau žr. Brown 1973).

³⁷ Tyrimo metu vaikas bendravo tik su tyrėju, kuris vaiko nepertraukinėjo, į vaiką kreipdavosi tik pastebėjęs, kad vaikas ilgesnį laiką tyli.

³⁸ Lema šiame darbe laikoma kaitomo leksikos vieneto apibendrintu sutartiniu visų leksikos vieneto formų rodikliu (Jakaitienė 2010). Pavyzdžiui, visas šias skirtingas žodžio *namas* gramatinės formas (angl. *token*) *namas, namo, namui, namą, namams, namai, namų* reprezentuoja viena lema (angl. *lemma*) *namas*.

al. 2011), kurie parodė, kad būdvardžiai vaikų kalboje vartojami retai, skaičiuotas tik bendrasis būdvardžių pavartojimo atvejų skaičius (žr. 4.2 skyrių).

Sintaksės sudėtingumas

Rišliojo pasakojimo sintaksės sudėtingumas (angl. *syntactic complexity*) įvertintas nagrinėjant komunikacinių vienetų (angl. *communication unit*, toliau – KV) sudėtingumo indeksą (angl. *clauses / communicative unit* (CL/CU), toliau – KV/GC). Pastarasis rodiklis yra vienas svarbiausių, vertinant rišliojo pasakojimo kalbos produktyvumą, taip pat bendrąją kalbos raidą.

W. Lobanas (1976: 9) komunikaciniu vienetu laiko gramatiniu požičiu savarankišką teksto fragmentą su visais priklausomaisiais elementais. Remiantis I. Balčiūniene (2013a), kuri rišliojo pasakojimo analizės metodą pritaikė lietuvių kalbai, komunikacinis vienetas lietuvių kalbotyroje atitinka vientisinį sakinį, sudėtinį prijungiamąjį sakinį ar sudėtinio sujungiamojo sakinio dėmenį. Kai sakiny yra mišrusis ar bejungtukis, komunikacinio vieneto riba priklauso nuo dėmenų tarpusavio santykio – atitikimo sujungiamajam ar prijungiamajam ryšiu. Prieš atliekant sintaksės sudėtingumo analizę visi rišlieji pasakojimai buvo suskaidyti į komunikacinius vienetus, tuomet nagrinėtas komunikacinio vieneto sudėtingumo indeksas – pasakojimą sudarančių gramatinių centrų (GC) skaičius dalintas iš komunikacinių vienetų (KV) skaičiaus, pavyzdžiui:

1. *Vieną kartą gyveno mamytė paukštelis ir turėjo leliuką.*
2. *Vieną kartą mamytė paukštelė išskrido surasti maisto,*
3. *ir vieną kartą atėjo katinas suvalgyti leliukus.*
4. *Tada vieną kartą atėjo šuniukas.*
5. *Jis griebia katino uodegą, kad šuniukas nenorėjo, kad suvalgytų leliukus.*
6. *Tada šuniukas gaudė katiną,*
7. *ir jie gyveno labai gerai* (INF10, 4;11 m.).

Pavyzdyje pateiktą rišlųjį pasakojimą sudaro šie komunikaciniai vienetai: 1-asis yra vientisinis sakiny; 2-as yra sudėtinio sujungiamojo sakinio dėmuo; 3-iasis yra sudėtinio sujungiamojo sakinio dėmuo; 4-asis yra vientisinis sakiny; 5-asis yra sudėtinio prijungiamojo sakinio pagrindinis dėmuo ir šalutiniai dėmenys; 6-asis yra sudėtinio sujungiamojo sakinio vienas dėmuo; 7-asis yra sudėtinio sujungiamojo sakinio vienas dėmuo. Vientisinius sakinius ir sudėtinio sujungiamojo sakinio dėmenis laikant atskirais KV, o prijungiamojo šalutinio sakinio pagrindinį ir šalutinius dėmenis – vienu KV, nustatyta, kad pasakojimą sudaro septyni KV.

Suskaičiavę gramatinius centrus, kurių yra devyni, gauname, kad komunikacinio vieneto sudėtingumo indeksas (KV/GC) yra 1,286 (sintaksės sudėtingumas nagrinėjamas 4.3 skyrelyje).

Gramatinių formų įvairovė: miniparadigmos

Minėti rodikliai nesuteikia žinių apie morfologijos raidą, todėl siekiant išsiaiškinti tam tikrų gramatinių kategorijų įsisavinimą ir vartojimą buvo pasitelkta daiktavardžių ir veiksmažodžių miniparadigmų analizė. Paradigma „yra kategoriją sudarančių formų visuma, besiremianti bendra (invariantine) reikšme, kurios pamatu kategorijos formos skiriasi ne tik viena nuo kitos, bet ir iš visumos“ (Paulauskienė 2008: 5). Kitaip dar galima pasakyti, kad paradigma apima visas vienos lemos kaitybines formas (Bittner, Dressler, Kilani-Schoch 2000: 5). Paradigmos terminas dažnai vartojamas morfologijos įsisavinimo kontekste, kalbant apie morfologinių taisyklių, reikalingų sudaryti įvairias žodžio formas, įsisavinimą ir taikymą kalboje. Ankstyvoje morfologijos įsisavinimo (premorfologijos³⁹) stadijoje vaikas analizuoja girdimą tėvų kalbą (įvestį), vartodamas pavienius žodžius atranda toms pačioms kalbos dalims (daiktavardžiams, veiksmažodžiams, būdvardžiams ir kt.) priklausomų žodžių ypatybes, skirtumus. Tarpiniu morfologijos įsisavinimo (protomorfologijos) etapu vaikas sudaro morfologinių panašumų modelius ar pirmąsias taisykles (Dressler, Kilani-Schoch, Klampfer, 2002: 394) ir geba, pavyzdžiui, daiktavardį kaityti skirtingais linksniais, veiksmažodį – pirmu ir trečiu asmeniu, esamuoju ir būtuoju kartiniu laikais ir pan. Vaikas iš karto neįsisavina visų žodžio (lemos) kaitybinių formų (visos paradigmos), tai vyksta palaipsniui, ir šį procesą rodo miniparadigmų radimasis.

Miniparadigma yra bepradedančios formuotis paradigmos dalis, ir ją sudaro bent trys skirtingos tai pačiai lemai priklausančios fleksinės formos. Ankstyvoje morfologijos formavimosi stadijoje miniparadigma galima laikyti ir dvi skirtingas tai pačiai lemai priklausančias formas (Dressler 2001: 31; Bittner, Dressler, Kilani-Schoch 2000: 5). Kaip nustatyta tyrimuose (Wójcik 2000b; Klampfer, 2000; Savickienė 2007; Ketrez, Aksu-Koç 2009; Argus 2009), pirmiausia kalboje randasi dvinarės, vėliau – trinarės miniparadigmos. Daugianarės paradigmos rodo, kad vaikas sėkmingai įsisavina morfologines taisykles. Lietuvių kalbotyroje taip pat esama darbų, kuriuose veiksmažodžių (Wójcik 2000b), būdvardžių (Kamandulytė 2009), deminutyvų (Savickienė 2007) įsisavinimas analizuotas nagrinėjant miniparadigmas.

³⁹ *Premorfologijos* ir *protomorfologijos* terminai pradėti vartoti W. U. Dresslerio vadovaujamo projekto metu (žr. Dressler, Karpf 1995; Dressler, Vollmann 1997; Bittner, Dressler, Kilani-Schoch 2000). Lietuvių kalbotyroje terminas pradėtas vartoti I. Dabašinskienės (Savickienės) (žr. Savickienė 1999, 2003).

Šiame tyrime miniparadigmų analizė pasitelkta ne analizuoti daiktavardžių, veiksmažodžių morfologijos įsisavinimo pradžiai (jauniausi tyrimo dalyviai – 4 m. vaikai, jau praėję morfologijos įsisavinimo etapą), bet nustatyti morfologijos raidą skirtingo amžiaus grupėse (žr. šio darbo 4.4 skyrių).

Leksikos ir gramatikos ypatybės

Siekiant nustatyti, su kokiais sunkumais susiduria dvikalbiai vaikai, vartodami lietuvių kalbą, ir kokiomis ypatybėmis pasižymi anglakalbėje aplinkoje įsisavinta ir vartojama lietuvių kalba, buvo išnagrinėtos visos rišliuosiuose pasakojimuose rastos leksikos ir gramatikos klaidos. Minėta, kad klaidomis laikyti atvejai, kurie neatitiko lietuvių suaugusiųjų kalbai būdingų gramatikos ir leksikos savybių, trukdė suvokti prasmę. Kai kurios klaidos (pavyzdžiui, reikšmės plėtimas ar siaurinimas) klaidomis laikytos tik iš dalies, nes tai daugiau buvo tam tikri kalbos vartojimo ypatumai, trikdžiai, atsiradę dėl kelių kalbų sąveikos. Transkribuojant rišliuosius pasakojimus klaidos buvo pažymėtos tam tikrais ženklais, kad vėliau naudojantis CHILDES programos CLAN įrankiu būtų galima automatiškai rasti tam tikro lygmens ar tipo klaidas, rišliuosius pasakojimus, kuriuose esama tokių klaidų, ir pan. Rišliųjų pasakojimų leksikos ir gramatikos ypatybės aprašytos jas suskirsčius į grupes, taigi susidarė daiktavardžių linksniavimo paradigmų kaitos, derinimo, valdymo, neiginio kilmininko, prielinksnių ir prielinksninių konstrukcijų vartojimo, veiksmažodžių asmenavimo, veiksmažodžių būtojo kartinio laiko raiškos, priešdėlinių veiksmažodžių vartojimo, kodų kaitos, asmeninių įvardžių vartojimo, žodžių reikšmės siaurinimo ir plėtimo klaidų grupės (daugiau žr. 4.5 skyrių).

2.4. Sociolingvistinė apklausa

Sociolingvistinės apklausos klausimynas buvo sudarytas remiantis panašių tyrimų, kuriuose nagrinėjama gimtosios kalbos (K1) raida kitos (dominuojančios) kalbos (K2) aplinkoje (Gagarina, Klassert, Topaj 2010) praktika, papildytas šio tyrimo tikslo įgyvendinimui reikalingais klausimais. Klausimynas patikrintas 2012 m. atliekant žvalgomąjį tyrimą vienoje Londono lituanistinėje mokykloje. Atsižvelgus į žvalgomajame tyrime tėvams kilusius klausimus, šiam tyrimui naudotas patikslintas ir pakoreguotas klausimynas (sutrumpintas klausimyno variantas pateiktas penktoje lentelėje, visas klausimynas – pirmame priede).

5 lentelė. Sociolingvistinės apklausos klausimynas

Klausimų nr.	Norima sužinoti informacija
1. Bendra informacija apie vaiką ir jo šeimą	
1.1–1.4	Vaiko vardas, gimimo data, šalis, kurioje vaikas gimė, vaiko gimimo eilė.
1.5–1.6	Tėvų išsilavinimas, pareigos, gyvenimo Jungtinėje Karalystėje trukmė, vartojamos kalbos.
1.7	Kalbos (gimtoji / antroji / gimtoji ir antroji), kuriomis tėvai, broliai, seserys, kiti kartu gyvenantys asmenys bendrauja su vaiku.
1.8–1.12	Vaiko lankymosi Lietuvoje dažnumas, praleidžiamo laiko trukmė, asmenys, su kuriais vaikas bendrauja grįžęs į Lietuvą, veikla, kuria vaikas užsiima viešėdamas Lietuvoje.
2. Informacija apie vaiko raidą	
2.1–2.5	Amžius, kada vaikas pradėjo sakyti pirmuosius žodžius, tėvų pastebėti vaiko kalbos sunkumai, klausos sutrikimai.
3. Informacija apie kalbas, kurias vaikas vartoja, kalbų santykį	
3.1–3.5	Ar vaiką prižiūrėjo auklė (trukmė, kalbos, kuriomis ji bendravo su vaiku), ar vaikas lankė darželį (trukmė, kalbos, vartotos darželyje), ar vaikas lanko mokyklą (amžius, kada vaikas pradėjo lankyti mokyklą, kalbos, vartojamos mokykloje), lituanistinę mokyklą (kiek metų, kodėl lankoma lituanistinė mokykla).
3.6 – 3.11	Vaiko vartojamos kalbos ir jų įsisavinimo / išmokymo eiliškumas, kalbų pasirinkimas, veiklos (TV, kompiuteris ir kt.), kurias atlikdamas vaikas mokosi ne gimtosios kalbės, vartojamų kalbų santykis.
4. Tėvų nuomonė apie vaiko vartojamas kalbas	
4.1–4.3	Tėvų nuomonė apie vaiko vartojamų kalbų mokėjimo lygį, kalbą, kurią vaikas moka geriausiai.

Į klausimyną įtrauktais klausimais siekta išsiaiškinti informaciją apie vaiką, jo raidą, šeimą, darželio, mokyklos lankymą, vaiko vartojamas kalbas, jų santykį, tėvų nuomonę apie vaiko vartojamų kalbų mokėjimą, kalbų vartojimo dažnumą ir pan.

Minėta, kad kalbinės užduoties tyrime dalyvavo 100 vaikų, kurių tėvams buvo išdalytos anketos. Užpildytas anketas grąžino 76 % tėvų (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Gražintų anketų skaičius

Amžiaus grupė	Vaikų skaičius	Gražintų anketų skaičius	Gražintų anketų proc. dalis nuo visų tos grupės vaikų sk.
4–4;11 m.	15	13	86,7 %
5–5;11 m.	27	20	74,1 %
6–6;11 m.	15	10	66,7 %
7–7;11 m.	17	13	76,5 %
8–8;11 m.	16	13	81,3 %
9–9;11 m.	10	7	70 %
Iš viso:	100	76	76 %

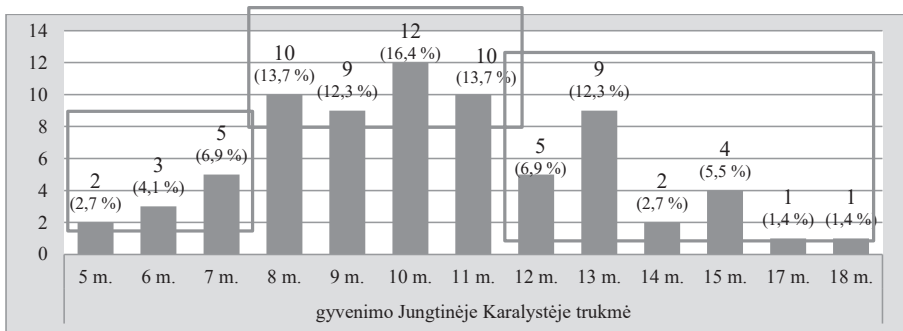
Matyti, kad visose amžiaus grupėse gražintų anketų skaičius sudaro ~70–90 proc. visų toje grupėje išdalytų anketų skaičiaus. Susisteminta anketose pateikta informacija aptariama tolimesniame šio darbo skyriuje.

3. TIRIAMŪJŲ VAIKŲ KALBINĖ APLINKA IR TĖVŲ NUOSTATOS: SOCIOLINGVISTINĖS APKLAUSOS REZULTATAI

Minėta, kad dvikalbės (daugiakalbės) šeimos skiriasi įvairiais požymiais: vartojamomis kalbomis, kalbų skaičiumi, tėvų požiūriu į namuose vartojamą ir priimtines šalies kalbą ir kt. Nagrinėjant vaiko kalbos raidą, yra svarbu žinoti paminėtus šeimų požymius, nes tai leidžia geriau įvertinti ir paaiškinti tyrimų rezultatus. Todėl šiame skyriuje, prieš pradėdant nagrinėti rišliųjų pasakojimų kalbos duomenis, aptariami sociolingvistinės apklausos rezultatai.

3.1. Informacija apie tėvus

Tyrimu siekta surinkti duomenų apie tiriamų vaikų tėvus, todėl pasiteirauta, kiek laiko jie gyvena JK, koks yra jų išsilavinimas, šiuo metu einamos pareigos. Tyrimo duomenys parodė, kad tiriamų vaikų tėvai JK gyvena nuo 5 iki 18 metų (žr. 5 pav.).

5 paveikslas. Šeimų skaičius⁴⁰ pagal gyvenimo Jungtinėje Karalystėje trukmę (metais)

Diagramoje pateikti duomenys rodo, kad daugiausia tiriamųjų šeimų⁴¹ JK gyvena 8–11 metų (41 šeima, 56,2 proc. visų šeimų), beveik perpus mažiau šeimų 12–18 metų (22 šeimos, 30,1 proc.), dešimt šeimų (13,7 proc.) JK gyvena 5–7 metus, tai yra tiek laiko, kiek jų vaikams yra metų.

Trečdalis tėvų (34,2 proc.) yra įgiję vidurinį, šiek tiek mažiau (29,1 proc.) – aukštąjį išsilavinimą. Daugiausiai tiriamų vaikų tėvų (36,7 proc.) yra įgiję tam tikros profesijos kvalifikaciją (tai tėvai, įgiję aukštesnįjį ar aukštąjį neuniversitetinį (23,1 proc.), taip pat specialųjį vidurinį (13,6 proc.) išsilavinimą).

⁴⁰ Procentinė išraiška pateikta nuo 73 šeimų, kurios anketose nurodė gyvenimo JK trukmę.

⁴¹ JK pragyventas šeimos laikas nustatytas išvedus vidurkį iš tėvo ir motinos JK pragyvento laiko. Jeigu tėvas ar motina tiriamąjį augina vienas (-a), tuomet analizuota jo(-s) JK pragyvento laiko trukmė.

Tėvų atsakymai apie dirbamą darbą ar einamas pareigas parodė, kad daugiausiai tėvų dirba statybų srityje, o motinų – paslaugų srityje (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Tėvų einamos pareigos ir profesijų pogrupiai⁴²

Profesijų pogrupis	Pareigos	Tėvų / motinų sk.	Profesijų pogrupis	Pareigos	Tėvų / motinų sk.	
Vadovai	Savo įmonės savininkas	3	Paslaugų sektoriaus darbuotojai ir pardavėjai	Medicinos sesuo	1	
	Direktorius	3		Kulinaras	1	
	Skyriaus / komandos vadovas	1		Metro darbuotojas	4	
	Iš viso:	7 (8,1 proc.) ⁴³		Apsaugos darbuotojas	6	
Tarnautojai ir specialistai	Sekretorius	1		Padavėjas	1	
	Biuro darbuotojas	1		Pardavėjas	1	
	Pedagogas, mokytojo asistentas	4		Grožio specialistas	3	
	Vertėjas	1		Iš viso:	17 (19,5 proc.)	
	Fotografas	1		Nekvalifikuoti darbininkai	Fabriko darbuotojas	2
	Buhalteris	5			Valytojas	5
	Vadybininkas	3	Iš viso:		7 (8,1 proc.)	
	Administratorius	4	Vairuotojai ir judamųjų įrenginių operatoriai	Vairuotojas	4 (4,6 proc.)	
	Iš viso:	20 (22,9 proc.)				
Kvalifikuoti darbininkai ir amatininkai	Statybininkas	10	Kita	Namų šeimininkas	7 (8,1 proc.)	
	Apdailos meistras	1				
	Dažytojas	3				
	Elektrikas	1				
	Santechnikas	1				
	Stalius	9				
Iš viso:	25 (28,7 proc.)					

Kaip rodo lentelėje pateikti duomenys, daugiausia tėvų pagal einamų pareigų profesijos pogrupį yra kvalifikuoti darbininkai ir amatininkai (28,7 proc. tėvų). Penktadalis (22,9 proc.) einamas pareigas nurodžiusiųjų dirba tarnautojais, specialistais (sekretoriais, buhalteriais, vadybininkais, vertėjais ir kt.), taip pat beveik penktadalis (19,5 proc.) yra paslaugų sektoriaus darbuotojai ir pardavėjai. Nedidelė dalis tėvų (8,1 proc.) dirba vadovais, toks pats skaičius yra vadinamieji nekvalifikuoti darbininkai, namų šeimininkės (-ai), o 4,6 proc. tėvų – vairuotojai.

⁴² Einamos pareigos į profesijų pogrupius suskirstytos pagal LR ūkio ministerijos sudarytą Lietuvos profesijų klasifikatorių (žr. <http://profesijuklasifikatorius.lt/?q=lt/pogrupiaiinfo>).

⁴³ Procentinė išraiška pateikta nuo pareigas nurodžiusių 87-ių motinų ir tėvų.

3.2. Vaiko priežiūra, švietimo įstaigų lankymas

Vaiko priežiūra ir darželio lankymas

Anketose tėvų pateikta informacija leidžia matyti, kad pagal tai, kiek laiko vaikai praleido lietuviškoje aplinkoje iki pradėjo lankyti mokyklą, tiriamuosius galima suskirstyti į dvi grupes. Trečdalis tiriamųjų (32,9 proc., 25 iš 76-ių) nuo gimimo iki 3–4 m. praleido lietuviškoje aplinkoje bendraudami a) tik su tėvais (21,1 proc.), b) su tėvais ir su lietuviškai kalbančia aukle (11,8 proc.). Kita žymiai didesnė vaikų grupė (67,1 proc., 51 vaikas iš 76-ių) dar iki mokyklos dalyvavo ugdymo anglų kalba veikloje – būdami 2–4 m. pradėjo lankyti darželį. Galima teigti, kad nuo minėto amžiaus (2–4 m.) pastarieji vaikai pradėjo mokytis anglų kalbos: klausėsi anglišių dainelių, pasakojimų, buvo skatinami auklėtojų kalbėti angliškai, girdėjo auklėtojas, vaikus vartojant anglų kalbą, patys turėjo galimybę kartoti angliškus žodžius, frazes ir pan., taigi, kaip aptarta 1.1.3 skyrelyje, galėjo pereiti nuo nežodinio į telegrafinį (fomulinį) ar net produktyvųjį antrosios kalbos vartojimo etapą.

Mokyklos lankymas

Nustatyta, kad 71 vaikas lanko anglakalbę mokyklą⁴⁴, o penki vaikai nelanko (trys vaikai 4–4;11 m., du vaikai 5–5;11 m.) (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Mokyklos lankymo trukmė ir lankomos klasės

Amžiaus grupė	Klasė	Vaikų skaičius (proc.)	Mokyklą lanko:
4–4;11 m.	paruošiamoji kl. (angl. <i>reception</i>)	87,5 %	1-erius metus
	1 kl. (angl. <i>year 1</i>)	12,5 %	2-jus metus (paruošiamoji + 1 kl.)
5–5;11 m.	paruošiamoji kl.	53,3 %	1-erius metus
	1 kl.	46,7 %	2-jus metus (paruošiamoji + 1 kl.)
6–6;11 m.	1 kl.	66,7 %	2-jus metus (paruošiamoji + 1 kl.)
	2 kl. (angl. <i>year 2</i>)	33,3 %	3-jus metus (paruošiamoji + 1–2 kl.)
7–7;11 m.	2 kl.	60 %	3-jus metus (paruošiamoji + 1–2 kl.)
	3 kl. (angl. <i>year 3</i>)	40 %	4-ius metus (paruošiamoji + 1–3 kl.)
8–8;11 m.	3 kl.	100 %	4-ius metus (paruošiamoji + 1–3 kl.)
9–9;11 m.	4 kl. (angl. <i>year 4</i>)	100 %	5-ius metus (paruošiamoji + 1–4 kl.)

Lentelėje pateikti duomenys rodo, kurią klasę lankė tiriamieji, kai buvo atliekamas tyrimas, taip pat, kiek laiko tiriamasis lanko mokyklą. Matyti, kad didesnė dalis 4–4;11 m. vaikų

⁴⁴ Maži vaikai turi galimybę lankyti tik anglakalbę mokyklą, nes tautinių mažumų mokyklų nėra. Jeigu norima ugdyti vaiko gimtąją lietuvių kalbą, vaikas leidžiamas lankyti lituanistinę mokyklą.

lanko paruošiamąją (angl. *reception*) (87,5 proc. visų 4–4;11 m. vaikų), nei pirmą klasę (12,5 proc. 4–4;11 m. vaikų). Taigi daugiau šio amžiaus vaikų mokyklą lanko vienerius metus.

Šiek tiek vyresnių vaikų (5–5;11 m.) grupėje taip pat yra daugiau besimokančiųjų paruošiamojoje (53,3 proc.), nei pirmoje klasėje (46,7 proc.), nors tas skirtumas nėra didelis. Didžioji dalis 5–5;11 m. amžiaus vaikų mokyklą lanko taip pat vienerius metus.

Didesnę dalį 6–6;11 m. amžiaus vaikų (66,7 proc. visų 6–6;11 m. vaikų) sudaro tiriamieji, kurie mokosi pirmoje klasėje, taigi mokykloje yra praleidę dvejus metus. Panaši situacija yra ir kitoje amžiaus grupėje (7–7;11 m.), kurioje yra daugiau antroje klasėje besimokančių (60 proc. visų 7–7;11 m. vaikų), taigi trejus metus mokyklą lankančių, mokinių.

Visi 8–8;11 m. amžiaus grupės vaikai mokosi trečioje klasėje, taigi mokyklą lanko ketverius metus, ir visi 9–9;11 m. amžiaus grupės vaikai mokosi ketvirtoje klasėje ir mokyklą lanko penkerius metus.

Išnagrinėjus 47 tėvų⁴⁵ atsakymus, nuo kurių metų vaikai pradėjo lankyti anglišką mokyklą, nustatyta, kad daugiausia vaikų mokyklą pradėjo lankyti nuo ketverių metų: nuo trejų metų 17 proc., nuo ketverių metų 72,3 proc., nuo penkerių – 10,6 proc. ir nuo šešerių metų – 2,1 proc.

Lituanistinės mokyklos lankymas

Tėvų taip pat buvo teirautasi, kiek laiko vaikai lanko lituanistinę mokyklą. Nustatyta, kad beveik visose amžiaus grupėse, išskyrus 6–6;11 m. ir 9–9;11 m. amžiaus grupes, tiriamieji lituanistinę mokyklą lankė dvejus metus (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Lituanistinės mokyklos lankymo trukmė

Amžiaus grupė	Iki 1 m.	1 m.	2 m.	3 m.	4 m.	5 m.	6 m.
4–4;11 m.	41,7 %	-	41,7 %	16,6 %	-	-	-
5–5;11 m.	30,8 %	7,7 %	38,5 %	15,4 %	7,7 %	-	-
6–6;11 m.	66,7 %	-	33,3 %	-	-	-	-
7–7;11 m.	25 %	-	75 %	-	-	-	-
8–8;11 m.	12,5 %	12,5 %	37,5 %	12,5 %	25 %	-	-
9–9;11 m.	-	25 %	-	-	25 %	25 %	25 %

Atsakydami į klausimą, kas lėmė, jog vaikai lanko lituanistinę mokyklą, 75,6 proc. tėvų nurodė, kad lituanistinę mokyklą vaikas lanko dėl to, kad gerai išmoktų rašyti, skaityti, kalbėti, pasakoti lietuvių kalba, mokėtų taisyklingai tarti ir kt. Nemaža dalis (22,2 proc.) paminėjo, kad į lituanistinę mokyklą tėvai vaiką leidžia, nes nori, kad šis išmoktų lietuviškų dainų, pažintų Lietuvos istoriją, tradicijas, kultūrą ir kt. Dar viena iš priežasčių, kurią nurodė 20 proc. tėvų, –

⁴⁵ Tiek tėvų atsakė į klausimą, nuo kurių metų vaikai pradėjo lankyti anglišką mokyklą.

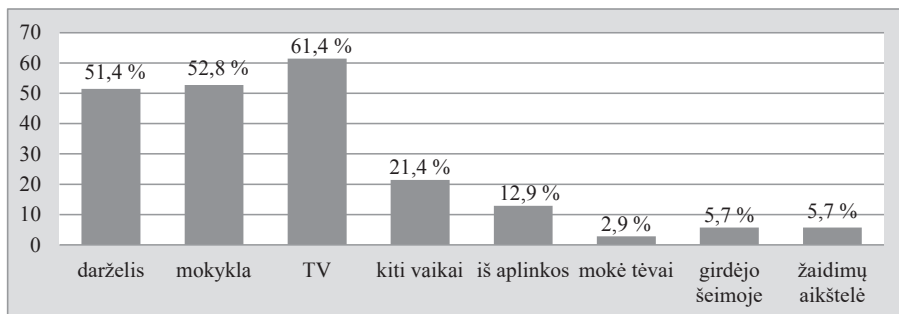
kad vaikas bendrautų su tautiečiais, susirastų lietuviškai kalbančių draugų. Taip pat lituanistinę mokyklą vaikai lanko, kad nepamirštų lietuvių kalbos (šią mintį išsakė 15,6 proc. tėvų), kad gebėtų susikalbėti su Lietuvoje esančiais giminaičiais, draugais (nurodė 2,2 proc. tėvų). Taip pat lituanistinę mokyklą įvardijama kaip papildomo lavinimo, veiklos, užimtumo, disciplinos vieta (šias mintis išsakė 8,9 proc. tėvų). Paminėtini ir kiti tėvų pateikti atsakymai, kodėl vaikas lanko lituanistinę mokyklą: *kad išmokyti lietuvių kalbą, nes šeima planuoja grįžti į Lietuvą; vaikas buvo bepradedantis užmiršti lietuviškus žodžius, bendraudamas painiojo dvi kalbas; kad vaikas mokėtų dvi kalbas (lietuvių ir anglų), o ne vieną (anglų); kad vaikas žinotų, iš kur yra kilęs; dėl to, kad yra lietuvis ir kt.*

3.3. Šeimose vartojamų lietuvių ir anglų kalbų santykis

Išnagrinėjus, kokiomis kalbomis artimi šeimos nariai kalba su vaikais, nustatyta, kad 86,8 proc. motinų ir 85,5 proc. tėvų bendraudami su tiriamaisiais vartoja lietuvių kalbą, 13,2 proc. motinų ir 9,2 proc. tėvų – lietuvių ir anglų kalbas. Šeimose, kuriose yra daugiau nei vienas vaikas, broliai, seserys, bendraudami su tiriamuoju, daugiausia vartoja lietuvių kalbą (73,2 proc. visų tokių šeimų), nors nemažai (26,8 proc. visų tokių šeimų) greta lietuvių kalbos vartoja ir anglų. Kartu gyvenantys senelis ar močiutė (nustatytos keturios šeimos) su tiriamaisiais vaikais bendrauja tik lietuviškai.

Išanalizavus tėvų atsakymus į klausimą, kuriomis kalbomis kalba jų vaikai, paaiškėjo, kad visi 4–4;11 m. vaikai kalba lietuviškai ir angliškai (vienoje anketoje nurodyta, kad vaikas žiūri rusų kalba įgarsintus filmukus). Taip pat visi 5–5;11 m. vaikai kalba lietuviškai ir angliškai, vienas šios amžiaus grupės vaikų dar kalba ir rusiškai. Visi 6–6;11 m. vaikai kalba tiek lietuviškai, tiek angliškai (vienoje anketoje šis klausimas neatsakytas). Dar vienoje amžiaus grupėje (7–7;11 m.) taip pat visi vaikai kalba lietuviškai ir angliškai (vienoje anketoje į šį klausimą neatsakyta). Be to, trijose pastarosios amžiaus grupės tėvų anketose nurodyta, kad vaikai mokosi trečios kalbos: vienas informantas mokykloje mokosi prancūzų, kitas – ispanų, dar vienas vaikas rusiškai kalba namuose su tėčiu. Visi 8–8;11 m. vaikai kalba lietuviškai ir angliškai (trijose anketose šis klausimas neatsakytas). Pastarojoje amžiaus grupėje penki vaikai mokosi trečios kalbos: du vaikai ispanų, du vaikai prancūzų (mokomasi mokykloje), vienas vaikas rusų kalbos mokosi privačiai, į namus ateina mokytoja. Visi 9–9;11 m. vaikai kalba lietuviškai ir angliškai. Atsižvelgiant į tai, kad 8–8;11 m. amžiaus grupėje yra penki trečią kalbą besimokantys vaikai, vyriausių vaikų grupėje tikėtasi rasti dar daugiau vaikų, mokančių trečią kalbą. Tačiau tik vienoje anketoje pažymėta, kad vaikas mokykloje mokosi trečios (prancūzų) kalbos, kituose klausimynuose šis klausimas tėvų neatsakytas.

Išnagrinėjus, kokio amžiaus būdami vaikai pradėjo mokytis anglų kalbos, kaip ir iš kokių šaltinių jos mokėsi, nustatyta, kad daugiausia vaikų (paminėjo 61,4 proc. tėvų) antrosios kalbos pradėjo mokytis žiūrėdami televizorių, dažniausiai – anglų kalba įgarsintus filmukus (žr. 6 pav.).

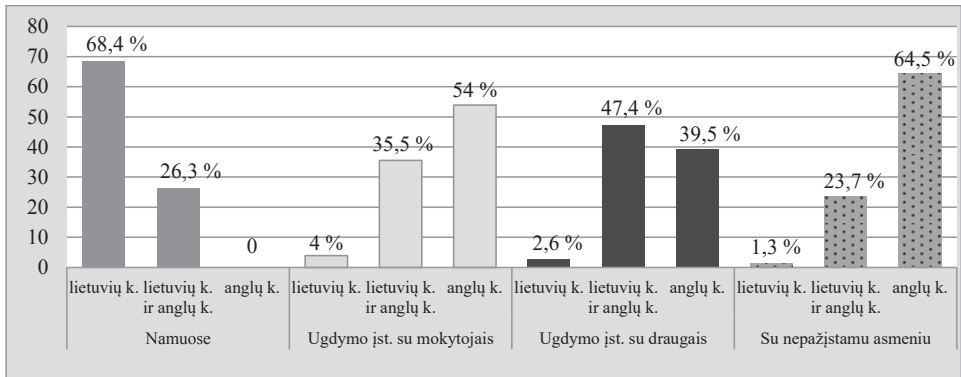
6 paveikslas. Šaltiniai, iš kurių vaikas pradėjo mokytis anglų kalbos (proc.)

Nemažai tėvų kaip vieną pagrindinių anglų kalbos mokymosi šaltinių (ar būdų) nurodė darželį (paminėjo 51,4 proc. tėvų) ar mokyklą (paminėjo 52,8 proc. tėvų). Taip pat 21,4 proc. tėvų nurodė, kad jų vaikai anglų kalbos mokėsi bendraudami su angliškai kalbančiais vaikais, kaimynais žaidimų kambariuose⁴⁶, parkuose, darželyje, mokykloje ir pan. Dalis tėvų (12,9 proc.) pažymėjo, kad anglų kalbos vaikas pradėjo mokytis iš aplinkos: lankantis parduotuvėje, žaidžiant parke, žaidimų aikštelėse ir pan. Beje, žaidimų kambarius, aikšteles, parkus, kaip vieną šaltinių, kur vaikas pradėjo mokytis anglų kalbos, nurodė 5,7 proc. tėvų. Keletas tėvų taip pat pažymėjo, kad anglų kalbos vaikas mokėsi girdėdamas kitus šeimos narius (tėvus, seseris, brolius) kalbant angliškai (paminėjo 5,7 proc. tėvų), keli tėvai (2,9 proc.) patys vaikus mokė anglų kalbos.

Aplinka, kurioje vaikai vartoja lietuvių ir anglų kalbą

Duomenų analizė apie tai, kokia kalba vaikas kalba namuose, ugdymo įstaigoje su mokytojais, ugdymo įstaigoje su draugais, su nepažįstamu asmeniu, parodė, kad, kaip ir tikėtasi, lietuvių kalba vaikų dažniausia ir daugiausia vartojama namų aplinkoje (žr. 7 pav.).

⁴⁶ Tai vaikams skirtos erdvės, kuriose vaikai gali žaisti su kitais vaikais, kol tėvai apsipirks ar atliks kitą veiklą, šiose erdvėse dažnai vyksta vaikų gimtadieniai.

7 paveikslas. Vaiko pasirinktos vartoti kalbos bendraujant skirtingoje aplinkoje (proc.)

Namų aplinkoje tik lietuvių kalbą vartoja 68,4 proc. vaikų, beveik trečdalis (26,3 proc.) – lietuvių ir anglų kalbas. Nė viename klausimyne nepažymėta, kad namuose vaikas vartotų tik anglų kalbą. Ugdymo įstaigoje (darželyje, mokykloje) su mokytojais 54 proc. vaikų bendrauja anglų kalba, nors nemažai vaikų (35,5 proc.) bendrauja tiek lietuvių, tiek anglų kalbomis. Pastarąjį pasirinkimą galima paaiškinti tuo, kad kai kuriose pradinėse klasėse esama lietuviškai kalbančių mokytojų asistentų, padedančių vaikams pirmaisiais mokymosi metais suprasti, ką sako mokytojas, kur vaikai turi eiti, ką daryti ir pan. Be to, šį atsakymą tėvai galėjo rinktis galvodami apie lituanistines mokyklas, kur su mokytojais vaikai bendrauja lietuviškai. Tėvų pasirinkti atsakymai parodė, kad 4 proc. vaikų (ar trys vaikai, kuriems yra 4 m., 6 m. ir 7 m.) ugdymo įstaigoje, bendraudami su mokytojais, vartoja tik lietuvių kalbą. Išskirtinai lietuvių kalbos vartojimas bendraujant su mokytojais gali būti tikėtinas tik informanto, kuris mokyklą pradėjo lankyti būdamas ketverių metų, taigi, galbūt, dar negalintis bendrauti angliškai. Tačiau tėvų pateikta informacija rodo, kad pastarasis ketverių metų informantas vienerius metus lankė darželį, kur galėjo pramokti anglų kalbos, ir mokykloje, bendraudamas su mokytoju, vartoti anglų kalbą. Kiti tėvų atsakymai apie du vaikus, kurie mokykloje nevirtuoja anglų kalbos, gali rodyti, kad šie dar nesijaučia drąsiai vartodami anglų kalbą, taigi renkasi vartoti lietuvių ar kt.

Duomenys parodė, kad beveik pusė vaikų (47,4 proc.) ugdymo įstaigoje bendraudami su draugais vartoja tiek lietuvių, tiek anglų kalbą, o 39,5 proc. – tik anglų kalbą. Matyti, kad ugdymo įstaigoje greta anglų kalbos dalis vaikų vartoja ir lietuvių kalbą, nors taip pat esama nemažai vartojančių tik anglų kalbą. Kaip teigė lituanistinių mokyklų mokytojai, lietuvių vaikai, išmokę (susi)kalbėti angliškai, pastarąją kalbą vartoja bendraudami ir su lietuviais vaikais. Anglų kalba lietuvių vaikams bendraujant tarpusavyje vartojama ne tik ugdymo anglų kalba įstaigoje, bet ir lituanistinėje mokykloje. Pasak kalbintų vaikų, kalbant angliškai jiems lengviau susikalbėti: greičiau parenkami žodžiai, jais lengviau išreikšti norimą mintį, nereikia ilgai

galvoti, kaip pasakyti taisyklingai. Duomenys taip pat parodė, kad 2,6 proc. vaikų ugdymo įstaigoje bendraudami su draugais vartoja tik lietuvių kalbą.

Tėvų pasiteiravus, kurią kalbą ar kalbas vaikas pasirenka vartoti bendraudamas su nepažįstamu asmeniu, matyti, kad daugiausia vaikų (64,5 proc.) renkasi vartoti anglų kalbą, beveik ketvirtadalis (23,7 proc.) – tiek lietuvių, tiek anglų kalbą. Lietuvių kalbą, bendraudami su nepažįstamu žmogumi, vartoja tik 1,3 proc. vaikų. Pasak tėvų, tokioje situacijoje vaiko vartojamą kalbą dažnai lemia suaugusiojo vartojama kalba: jeigu į vaiką kreipiamasi lietuviškai, vaikas atsako taip pat lietuviškai, angliškai kalbinamas vaikas taip pat atsako angliškai, jeigu ta kalba geba susikalbėti.

Lietuvių ir anglų kalbų vartojimo dažnumas

Atliekant tyrimą norėta išsiaiškinti lietuvių ir anglų kalbų vartojimo dažnumą, todėl anketinėje apklausoje tėvų prašyta nurodyti, kiek laiko per dieną (25 proc., 50 proc., 75 proc. ar 100 proc. dienos) vaikas vartoja lietuvių ir kiek anglų kalbą (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Lietuvių ir anglų kalbų vartojimo dažnumas per dieną pagal amžiaus grupes

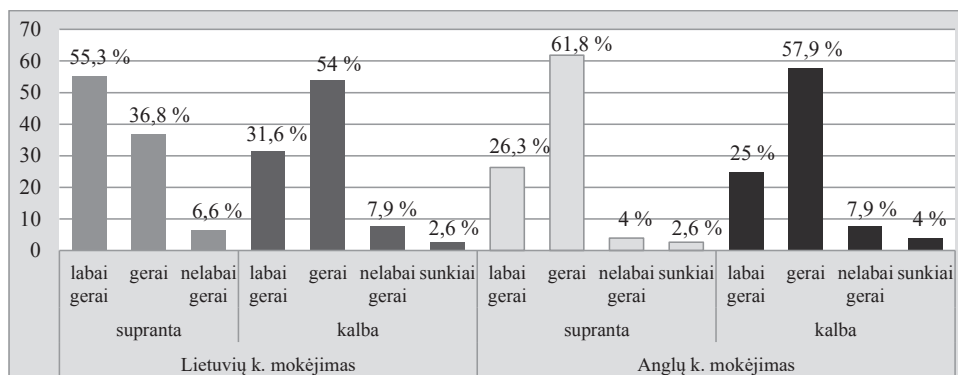
Amžiaus grupės	Lietuvių kalbos vartojimas (% per dieną)					Anglų kalbos vartojimas (% per dieną)			
	25 % dienos	40 % ⁴⁷ dienos	50 % dienos	75 % dienos	100 % dienos	25 % dienos	50 % dienos	60 % dienos	75 % dienos
4–4;11 m.	7,7 %	7,7 %	46,2 %	30,8 %	7,7 %	38,5 %	46,2 %	7,7 %	7,7 %
5–5;11 m.	15,8 %	0	52,6 %	10,5 %	21,1 %	20 %	60 %	0	20 %
6–6;11 m.	10 %	0	70 %	20 %	0	20 %	70 %	0	10 %
7–7;11 m.	16,7 %	0	50 %	33,3 %	0	16,7 %	58,3 %	0	25 %
8–8;11 m.	23,1 %	7,7 %	46,2 %	23,1 %	0	15,4 %	46,2 %	7,7 %	30,8 %
9–9;11 m.	14,3 %	0	42,9 %	28,6 %	14,3 %	0	42,9 %	0	57,1 %

Lentelėje pateikti duomenys rodo, kad pusę dienos lietuvių kalbą vartojančių vaikų skaičius yra panašus tiek jauniausių, tiek vyriausių vaikų grupėse, tačiau vyresnių vaikų grupėse randasi daugiau vaikų, lietuvių kalbą vartojančių tik ketvirtadalį dienos. Atitinkamai šių vyresnių vaikų grupėse anglų kalbos vartojimas per dieną išauga: vyresnėse amžiaus grupėse daugėja vaikų, kurie anglų kalbą vartoja 75 proc. dienos. Nė vienoje anketoje nebuvo nurodyta, kad vaikas anglų kalbą vartotų visą dieną (t. y. 100 proc. dienos).

⁴⁷ Atsakdami į šį klausimą, tėvai galėjo pasirinkti iš variantų 25 %, 50 %, 75 %, 100 %. Keliuose klausimynuose tėvai prirašė variantą 40 %. Pastarasis taip pat įtrauktas į analizę.

Tėvų nuomonė apie vaikų lietuvių ir anglų kalbų mokėjimą

Dar vienu anketos klausimu siekta nustatyti, kaip tėvai vertina vaikų vartojamų K1 ir K2 mokėjimą – supratimą ir kalbėjimą. Nustatyta, kad didžioji dalis vaikų, tėvų nuomone, K1 ir K2 geriau supranta, nei jomis kalba (žr. 8 pav.).

8 paveikslas. Tėvų atsakymai apie vaikų lietuvių ir anglų kalbų mokėjimą (proc.)

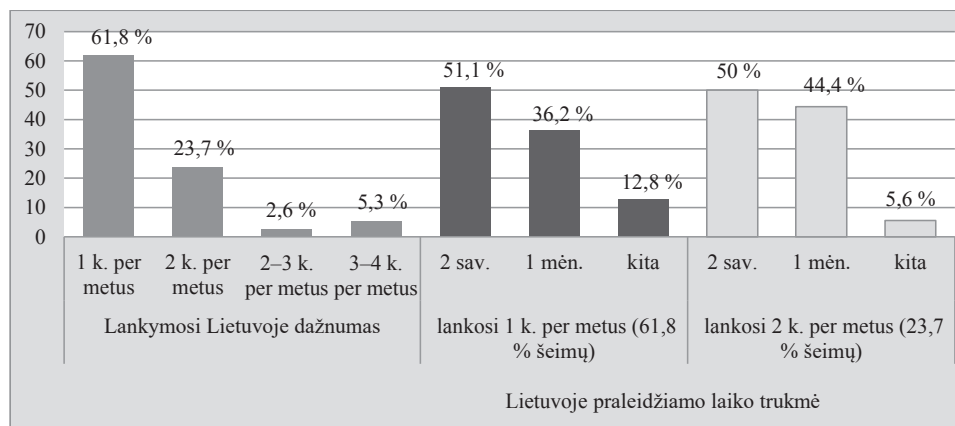
Diagramoje pateikti duomenys rodo, kad 55,3 proc. vaikų lietuvių kalbą supranta *labai gerai*, o 36,8 proc. vaikų – *gerai*. Keletas vaikų (6,6 proc. ar penki vaikai) lietuvių kalbą supranta *nelabai gerai*. Lietuviškai kalbėti vaikams sunkiau – *labai gerai* lietuviškai kalba mažiau vaikų (31,6 proc.) nei *gerai* (54 proc.). Taip pat greta *nelabai gerai* lietuviškai kalbančių 7,9 proc. vaikų, yra 2,6 proc. vaikų, kuriems lietuviškai kalbėti yra *sunku*. Susumavus *labai gerai* ir *gerai* lietuvių kalbą suprantančius ir ja kalbančius vaikus, matyti, kad *labai gerai* ir *gerai* lietuvių kalbą supranta 92,1 proc., o *labai gerai* ir *gerai* ja kalba 85,6 proc. vaikų.

Tėvų atsakymai apie jų vaikų anglų kalbos mokėjimą rodo, kad 61,8 proc. vaikų anglų kalbą supranta *gerai*, o 26,3 proc. – *labai gerai*. Esama po kelis vaikus, kurie *nelabai gerai* (4 proc. ar trys vaikai) ar *sunkiai* (2,6 proc. ar du vaikai) supranta angliškai. Panaši situacija yra ir kalbant apie anglų kalbos vartojimą. Daugiau nei pusė vaikų angliškai kalba *gerai* (57,9 proc.), o *labai gerai* – ketvirtadalis (25 proc.) vaikų. Taip pat esama 7,9 proc. vaikų (šeši vaikai), kurie angliškai kalba *nelabai gerai*, ir 4 proc. vaikų, kuriems angliškai kalbėti yra *sunku*. Apibendrinant galima teigti, kad *labai gerai* ir *gerai* anglų kalbą supranta 88,1 proc. vaikų, o *labai gerai* ar *gerai* ja kalba 83,9 proc. vaikų.

3.4. Vaikų lankymasis Lietuvoje

Dažna į JK emigravusi šeima išlaiko ryšius su tėvais, giminaičiais, draugais, likusiais gyventi Lietuvoje, ir neretai grįžta į Lietuvą jų aplankyti. Lankymasis Lietuvoje vaikams tampa

galimybė girdėti tik lietuvių kalbą, bendrauti su gerai lietuvių kalbą mokančiais asmenimis, tokiu būdu prisiminti primirštus žodžius, plėsti žodyną ir pan. Siekiant nustatyti, ar tiriamieji lankosi Lietuvoje ir kaip dažnai turi galimybę pabūti tokioje išskirtinai lietuviškoje aplinkoje, klausimyne tėvų pasiteirauta, kaip dažnai vaikas lankosi Lietuvoje ir kiek laiko praleidžia joje. Susisteminta informacija pateikta devintame paveiksle.

9 paveikslas. Vaikų lankymosi Lietuvoje dažnumas, trukmė (proc.)

Diagramoje pateikti duomenys rodo, kad daugiau nei pusė (61,8 proc.) tyrime dalyvaujančių vaikų Lietuvoje lankosi vieną kartą per metus, o du kartus per metus (ar vieną kartą per pusę metų) Lietuvoje lankosi beveik ketvirtadalis (23,7 proc.) vaikų.

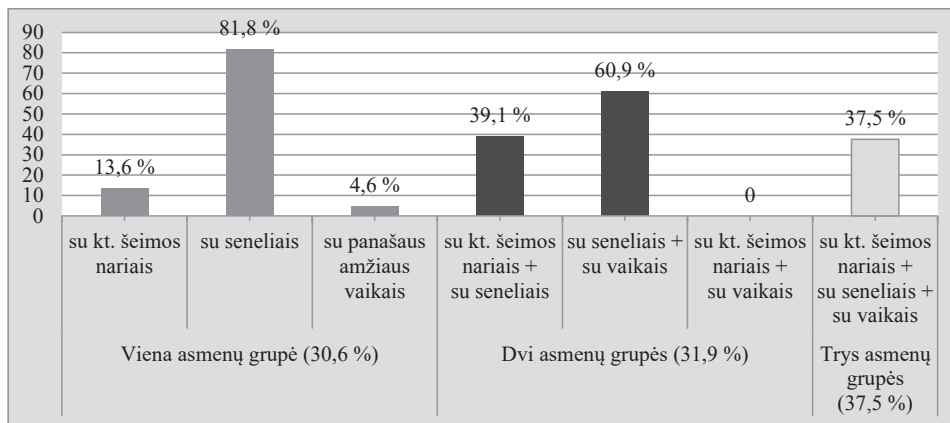
Svarbu ir tai, kiek laiko vaikas praleidžia grįžęs į Lietuvą. Atsižvelgiant į tai, kad tik keli vaikai į Lietuvą grįžta dažniau nei du kartus (2–3 ar 3–4 kartus) per metus, dešimtame paveiksle pateikta šeimų, Lietuvoje besilankančių vieną ar du kartus per metus, praleidžiamo laiko trukmė. Kaip matyti, beveik pusė (51,1 proc. arba 24 vaikai iš 47-ių) **vieną kartą per metus** į Lietuvą grįžtančių vaikų čia praleidžia dvi savaites. Mėnesį Lietuvoje praleidžia 36,2 proc. vieną kartą per metus į Lietuvą grįžtančių vaikų (17 vaikų iš 47-ių). Keletas šeimų pasirinko atsakymo variantą „kita“ ir nurodė, kad vieną kartą per metus lankydami Lietuvoje jų vaikai praleidžia savaitę (taip nurodė dvi šeimos), kelias dienas, vasaros atostogas, 7–8 savaites (taip nurodė atitinkamai po vieną šeimą).

Pusė vaikų, kurie Lietuvoje lankosi **du kartus per metus**, joje praleidžia dvi savaites, šiek tiek mažiau vaikų (44,4 proc.) Lietuvoje praleidžia vieną mėnesį⁴⁸. Šeši vaikai, kurie Lietuvoje lankosi dažniau (2–3 ar 3–4 kartus per metus), praleidžia nuo vienos savaitės iki mėnesio.

⁴⁸ Viena šeima lankymosi Lietuvoje trukmės nenurodė ir tai sudaro 5,6 proc. (žr. diagramoje „kita“) visų du kartus per metus į Lietuvą grįžtančių šeimų skaičiaus.

Apibendrinant pasakytina, kad dažniausiai vaikai Lietuvoje lankosi vieną kartą per metus ir joje praleidžia dvi savaites.

Siekiant nustatyti, su kuo vaikai bendrauja, lankydamiesi Lietuvoje, tėvų paprašyta pažymėti vieną ar kelis variantus: su kitais šeimos nariais, su seneliais, su panašaus amžiaus vaikais ir kt. (žr. 10 paveikslą).

10 paveikslas. Asmenys, su kuriais vaikai bendrauja lankydamiesi Lietuvoje (proc.)

Vienuoliktame paveiksle pateikti duomenys rodo, kad daugiausia šiame tyrime dalyvavusių vaikų (37,5 proc. visų vaikų) lankydamiesi Lietuvoje bendrauja su trijų grupių asmenimis: kitais šeimos nariais, seneliais, panašaus amžiaus vaikais. Šiek tiek mažiau vaikų (31,9 proc.), grįžę į Lietuvą, bendrauja su dvejų grupių asmenimis: su seneliais ir panašaus amžiaus vaikais (60,9 proc.); su kitais šeimos nariais ir su seneliais (39,1 proc.). Dar viena dalis vaikų (30,6 proc.), grįžę į Lietuvą, bendrauja ar su seneliais (81,8 proc.), ar su kitais šeimos nariais (13,6 proc. vaikų), ar su panašaus amžiaus vaikais (4,6 proc. vaikų).

Atsakydami į klausimą, ar vaikams tenka lankyti stovyklose, kelių dienų meniniuose, sporto užsiėmimuose, dauguma tėvų atsakė, jog netenka. Keliuose klausimynuose nurodyta, jog viena šeima savo iniciatyva lanko muziejus ar kitas lankytinas vietas, kitos šeimos vaikas lanko futbolo būrelį, trečiōs – stovyklą Kaune, o dar vienos šeimos vaikas lankosi giminaičio sporto salėje.

3.5. Apibendrinimas

Pagal S. Romaine (1999) aptartus šeimų tipus šio tyrimo dalyvių šeimos priskirtinos prie trečiojo tipo – abiejų tėvų gimtoji kalba ta pati (lietuvių), su vaikais nuo gimimo (kurių beveik

visi gimė JK, o keli vaikai į JK atvyko būdami 1–12 mėn.) tėvai bendravo savo gimtąją lietuvių kalba, su dominuojančia šalies (anglų) kalba didelė dalis tiriamųjų susidūrė gana anksti, pradėję lankyti darželį (būdami 2–4 m.), trečdalis anglų kalbos pradėjo mokytis paruošiamojoje klasėje, kurią dauguma šių vaikų pradėjo lankyti būdami 3–4 m. Dauguma tiriamų vaikų tėvų Lietuvoje įgijo tam tikrą profesiją, į JK emigravo prieš 8–13 m., tyrimo metu ėjo kvalifikuotų darbininkų, šiek tiek mažiau – tarnautojų, specialistų pareigas, buvo paslaugų sektoriaus darbuotojai.

Anketinės apklausos duomenys leidžia teigti, kad tyrimo dalyviai augo aplinkoje, kurioje tėvų požiūris į gimtąją lietuvių kalbą yra teigiamas.

- Tėvams bendraujant su vaikais vartojama lietuvių kalba, taip pat vaikai yra skatinami vartoti lietuvių kalbą tiek bendraujant su tėvais, tiek su broliais ir seserimis ar namuose besilankančiais kitais lietuviais. Nors, pasak tėvų, neapsieinama be atvejų, kai greta lietuvių kalbos tiek tėvams bendraujant su vaikais, tiek vaikams bendraujant tarpusavyje vartojama ir anglų kalba.
- Tėvų nuomone, lituanistinės mokyklos lankymas yra svarbi veikla, nes leidžia vaikui mokytis lietuvių kalbos, tobulinti įgūdžius, nepamiršti kalbos, kad ja būtų galima vartoti bendraujant su Lietuvoje gyvenančiais artimaisiais, ypač seneliais, taip pat susipažinti su Lietuvos istorija, papročiais, tradicijomis, kultūra. Daugelis tėvų nori, kad vaikai susirastų lietuvių draugų, ir tai yra dar viena iš priežasčių, skatinanti tėvus leisti savo vaikus lankyti lituanistinę mokyklą. Tyrimo metu bendraujant su tėvais taip pat paaiškėjo, kad lituanistinėse mokyklose susidraugavę vaikai paskatina šeimas susiburti, minėti Lietuvai svarbius įvykius ne tik mokykloje, bet ir namuose, nepamiršti lietuviškų tradicijų. Lituanistinę mokyklą visų amžiaus grupių, išskyrus 6–6;11 ir 9–9;11 m. grupes, vaikai lanko vidutiniškai dvejus metus. Šešerių metų vaikai lituanistinę mokyklą lanko apie vienerius metus, vyriausi tyrimo dalyviai įvairiai – nuo vienerių iki ketverių–šešerių metų.
- Lankydami Lietuvoje vaikai turi galimybę stiprinti lietuvių kalbos įgūdžius bendraudami su seneliais, bendraamžiais lietuviais, kitais artimaisiais, neprarasti ryšio su tėvų gimtąja šalimi. Be to, pasak tėvų, Lietuvoje įgyta kalbinė, kultūrinė, pažintinė, bendravimo ir kt. patirtis prisideda prie įvairių vaiko gebėjimų. Didžioji dalis tiriamųjų Lietuvoje lankosi vieną kartą per metus ir joje praleidžia apie dvi savaites, esama vaikų, kurie Lietuvoje kas vasarą praleidžia kelis mėnesius, taip pat tokių, kurie Lietuvoje lankosi kas keleri metai.

Tėvų nuomone, anglų kalba yra svarbi ir reikalinga vaiko ateičiai, todėl vaikai yra skatinami mokytis anglų kalbos, kad sektųsi mokykloje, lengvai įsiliėtų į bendruomenę, jaustųsi tolygūs ir pan. Tačiau ankstyva vaikų veikla anglų kalba (darželio, priešmokyklinės klasės lankymas) dažnai yra lemiamas ne tiek tėvų noro, kiek šeimos finansinių, socialinių, darbo

santykių ir kt. veiksnių. Taip pat, tėvų nuomone, anglų kalba vaikystėje yra neišvengiama, gyvenant tos kalbos aplinkoje. Dar iki to laiko, kai vaikai anglų kalbos pradeda mokytis darželyje ar mokykloje, dalyvaujama įvairiose veiklose, kuriose esama anglų kalbos: žiūri angliškai įgarsintas televizijos laidas (dažniausiai – filmukai), žaidžia kompiuteriu, lankosi žaidimų aikštelėse, parkuose, girdi tėvus, brolius ar seseris vartojant anglų kalbą namuose ar bendraujant ne su šeimos nariais (parduotuvėje, gydymo įstaigoje, gatvėje ir pan.).

Vaikų vartojamų kalbų gebėjimai rodo, kad tiek jauniausi, tiek vyriausi vaikai lietuvių kalbą vartoja pusė dienos, nors nenuostabu, kad vyresniųjų grupėse randasi daugiau vaikų, lietuvių kalbą vartojančių ketvirtadalį dienos. Nepaisant to, geriausiai (labai gerai ir gerai) vaikai supranta lietuvių kalbą (92,1 proc.), taip pat didelė dalis vaikų gerai (labai gerai ir gerai) ja kalba (85,6 proc.). Tėvų nuomone, gerai ir labai gerai anglų kalbą suprantančių vaikų yra 88,1 proc., o ja kalbančių – 83,9 proc. vaikų.

Išryškėjo ir kituose tyrimuose (De Houwer, 1998; Lanza, 1992) pastebima tendencija, kad net ankstyvojo amžiaus dvikalbiai vaikai geba skirti vartojamų kalbų statusą, sritis ar asmenis, su kuriais vartojama viena asmens kalbų. Lietuvių kalbą vaikai daugiausia vartoja namuose, taip pat ugdymo įstaigoje bendraujant su vaikais, kurie taip pat kalba lietuviškai. Tokia situacija dažna tik pradinėse klasėse, kol vaikai mokosi anglų kalbos, tačiau, pramokę anglų kalbos (ypač aukštesnėse klasėse), ją vartoja bendraudami ir su lietuviais vaikais. Anglų kalbą vaikai vartoja mokykloje bendraudami su mokytojais, nepažįstamais vaikais, taip pat šią kalbą vaikai pirmiausia pasirenka vartoti bendraudami su vyresniais nepažįstamais asmenimis. Tačiau pastarojoje situacijoje kalbos pasirinkimas gali priklausyti nuo suaugusiojo: vaikas atsakys ar bandys atsakyti ta kalba, kuria suaugusysis kreipsis į vaiką.

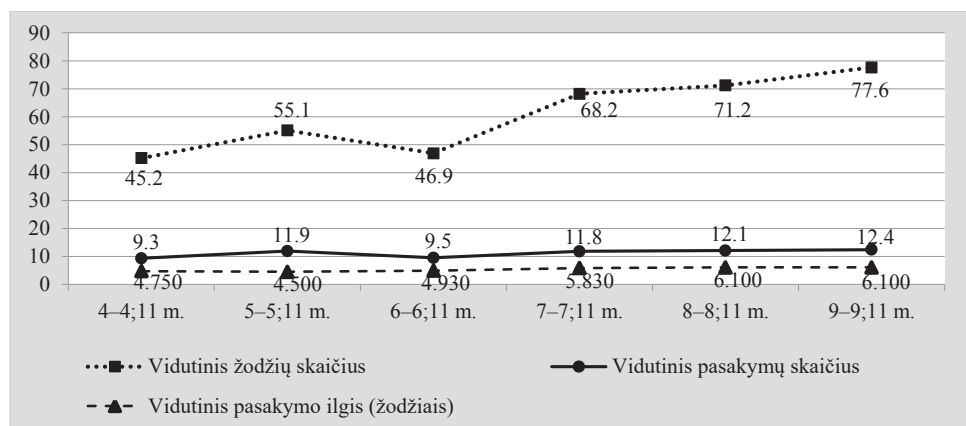
Aptarus sociolingvistinės apklausos duomenis, suteikusius žinių apie tyrime dalyvaujančius vaikus ir jų šeimas, kitoje dalyje aptariamos rišliųjų pasakojimų kalbos ypatybės.

4. RIŠLIŪJŲ PASAKOJIMŲ KALBOS YPATYBĖS

4.1. Produktyvumas

Rišliojo pasakojimo produktyvumas vertintas atsižvelgiant į trejopą charakteristiką: pasakojimo apimtį žodžiais, pasakojimo apimtį pasakymo⁴⁹ vienetais, vidutinio pasakymo ilgio (VPIŽ) indeksą. Šiame poskyryje iš pradžių minėti rodikliai vertinami apžvelgiant visas amžiaus grupes, vėliau aptariami individualūs kiekvienos amžiaus grupės vaikų įverčiai.

Kiekvieno vaiko pasakojimą ištyrus pagal minėtą trejopą charakteristiką, buvo išvesti bendri atitinkamos amžiaus grupės vidurkiai (žr. 11 pav.).

11 paveikslas. Rišliojo pasakojimo produktyvumo įverčiai pagal amžiaus grupes

Pateiktoje diagramoje pavaizduoti duomenys rodo, kad vaikų pasakojimus vidutiniškai sudaro nuo ~45 (4-4;11 m.) iki ~78 (9-9;11 m.) žodžių. Matyti, kad pasakojimuose pavartotų žodžių skaičius⁵⁰ auga priklausomai nuo amžiaus: kuo vaikas vyresnis, tuo pasakojime pavartotų žodžių skaičius didesnis, nors 6-6;11 m. amžiaus grupės pasakojimuose pavartotų žodžių skaičius yra mažesnis nei 5-5;11 m. amžiaus grupės.

Antrasis rodiklis – **vidutinis pasakymų skaičius** pasakojime – taip pat rodo didėjimo tendenciją: jaunesnio amžiaus vaikų pasakojimus sudaro 9–10, vyresnio – 12 pasakymų. Apskaičiavus individualų **VPIŽ** indeksą, paaiškėjo, kad vyresnių vaikų (7–9 m.) pasakymus

⁴⁹ 2.2 skyriuje minėta, kad pasakymu laikyta kalbėjimo atkarpa, prieš ir po pauzės ar kito kalbėtojo įsiterpimo.

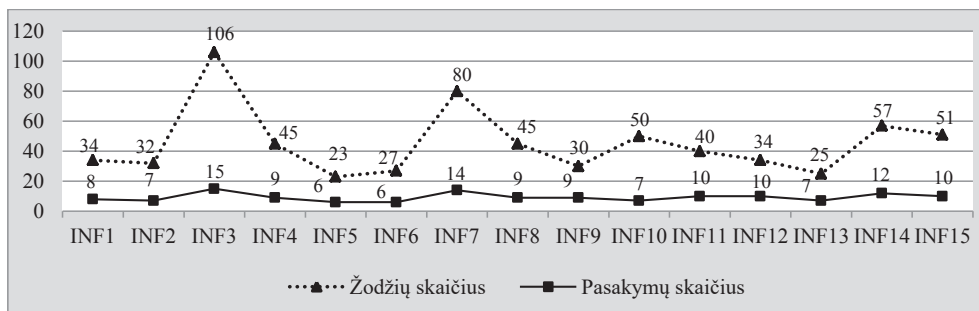
⁵⁰ Koduojant duomenis vietoje vaiko pasakymo žodžio ar kelių žodžių junginio, kurio tyrėjas nesuprato, rašyta &xxx, o prie pradėto, bet nebaigto sakyti žodžio prirašyta @nz. Šiame darbe vaiko pradėtas, bet nebaigtas sakyti žodis laikytas pasakymo dalimi (vienetu), nes tai atitiko vieną pasakymo žodį, kurio vaikas nebaigė sakyti. Keliažodžiai junginiai nelaikyti pasakymo dalimi dėl to, kad tyrėjui dažnai kilo sunkumų įvertinti junginių sudarančių žodžių skaičių, todėl subjektyvus tyrėjo vertinimas galėjo iškreipti pasakojimo produktyvumo rodiklius.

sudaro šeši žodžiai, ir tai yra vidutiniškai vienu žodžiu ilgesni pasakymai nei jaunesnių (4–6 m.) vaikų.

Koreliacinė analizė parodė (žr. 2 priedo 1 lentelę), kad žodžių skaičius ir VPIŽ statistiškai reikšmingai koreliuoja su amžiumi: vaikams augant pasakojimuose daugėja žodžių ($P = 0,001 < 0,05$), sudaromi vidutiniškai ilgesni pasakymai ($P = 0,000 < 0,05$). Palyginus žodžių, pasakymų skaičius, VPIŽ indekso vidurkius amžiaus grupėse, nustatyta, kad žodžių skaičiaus vidurkis statistiškai reikšmingai skiriasi 5–5;11 m. ir 7–7;11 m. amžiaus grupėse ($p = 0,020 < 0,05$), taip pat 5–5;11 m. ir 8–8;11 m. amžiaus grupėse ($p = 0,005 < 0,05$) (žr. 2 priedo 2 lentelę). VPIŽ indekso vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi tarp tų pačių amžiaus grupių: 5–5;11 m. ir 7–7;11 m. ($p = 0,004 < 0,05$), 5–5;11 m. ir 8–8;11 m. ($p = 0,025 < 0,05$) (žr. 2 priedo 3 lentelę).

Individualūs produktyvumo įverčiai pagal amžiaus grupes

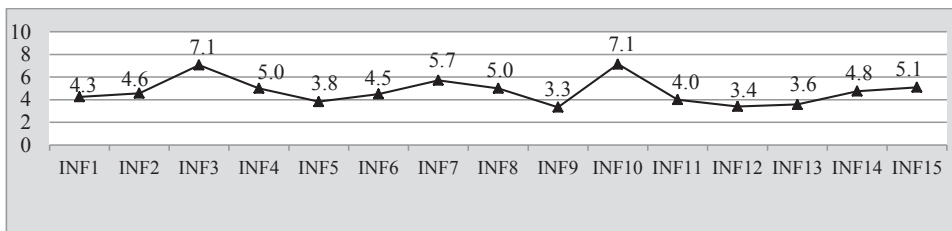
Lyginant individualų kiekvienos amžiaus grupės vaiko pasakojimo apimtį žodžiais, pasakymo vienetais, VPIŽ, matyti skirtumų. Jauniausio amžiaus (**4–4;11 m.**) vaikų pasakojimus sudaro nuo 23 (INF5) iki 106 (INF3) žodžių (žr. 12 paveikslą).

12 paveikslas. Individualus 4–4;11 m. amžiaus vaikų žodžių ir pasakymų skaičius

Vidutiniškai 4–4;11 m. amžiaus vaikų pasakojimus sudaro vidutiniškai 45 **žodžiai**. Iš grupės išsiskiria trys vaikai (INF3, INF7, INF14), kurių pasakojimus sudaro du–penkis kartus daugiau žodžių nei kitų vaikų pasakojimus. Pastarųjų vaikų pasakojimus taip pat sudaro žymiai daugiau **pasakymų** nei kitų vaikų pasakojimus. Aptariamoms amžiaus grupės vaikų rišliuosius pasakojimus sudaro nuo 6 iki 15 pasakymų (vidutiniškai 9 pasakymai), o minėtų tiriamųjų pasakojimuose esama 15-os (INF3), 14-os (INF7), 12-os (INF14) pasakymų.

Individualus kiekvieno 4–4;11 m. vaiko **VPIŽ** indeksas pateiktas 13 paveiksle.

13 paveikslas. Individualus 4–4;11 m. amžiaus vaikų VPIŽ indeksas

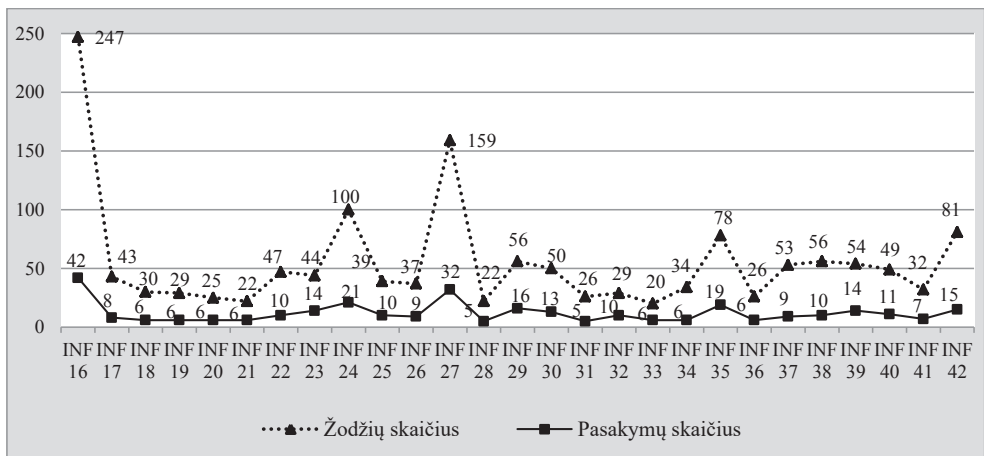
Matyti, kad jauniausio amžiaus vaikų VPIŽ svyruoja nuo 3,3 (INF9) iki 7,1 (INF3, INF10). Tai reiškia, kad 4–4;11 m. amžiaus grupės vaikų pasakymus sudaro nuo 3 iki 7 žodžių, vidutiniškai – ~5 žodžiai (VPIŽ 4,8). Atsižvelgiant į tai, kad 10-ties vaikų (66,7 proc. visų 4–5 m. vaikų) pasakymus sudaro 4–5 žodžiai, galima teigti, jog šioje amžiaus grupėje yra du vaikai, kurių VPIŽ indeksas žemas (INF9 ir INF12), nes pasakymus sudaro 3 žodžiai. Taip pat yra trys vaikai, kurių VPIŽ indeksas yra aukštas (INF7, INF3 ir INF10), nes pasakymus sudaro 6–7 žodžiai. Minėta, kad aukštas VPIŽ indeksas rodo nepakankamą pasakojimo segmentavimą (žr. 2 pavyzdį), o žemas VPIŽ – ilgesnių, keliažodžių konstrukcijų trūkumą (žr. 1 pavyzdį), pavyzdžiui:

(1) INF9: *kaip pas mamą xxx vaikus / ir katinas atėjo / ir atėjo xxx mama / katinas lypė / katinas lipa ant medį / šuniukas atėjo / ir katinui tempia / šuniukas tempia uodegą / šuniukas katiną vejasi*⁵¹ (4;10).

(2) INF3: *šuniukas buvo piktas ir jis norėjo pagauti kačiuką / ir paskui paukščiukai norėjo pamatyti, bet mamytė neleido / kačiukas užsilipo pas paukščiuką ir jis paskui pagavo jo uodegą / ir paskui jis lipo ant medžio / ir paskui paukščiukai žiūrėjo, kaip jis lipa ant medžio / tas kačiukas lipa ant medžio ir tada sako, nieko nesako / ir paskui šuniukas nieko nenori, jis nepiktas / ir paskui paukščiukai mažiau paskui pamatė / ir paskui jie norėjo į burną, bet mamytė ten neatskrido / ir paskui mamytė išskrenda / ir paskui kačiukas nori nulipa nuo medžio / ir paskui jis paskui nebuvo jokio šuniuko / ir paskui paukščiukai pamatė, kad nebuvo jokio šuniuko / ir paskui tik paukščiukai buvo* (4;8).

Individualus šiek tiek vyresnio amžiaus (5–5;11 m.) vaikų pasakojimuose pavartotų **žodžių**, sudarytų pasakymų skaičius bei VPIŽ taip pat įvairuoja (žr. 14, 15 pav.).

⁵¹ Pasvirieji brūkšniai skiria pasakymus – kalbėjimo atkarpas prieš ir (ar) po vaiko padarytos pauzės ar atsikvėpimo. Pavyzdžiuose skyrybos ženklai sudėti pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos patvirtintas skyrybos taisykles, o gramatinės klaidos paliktos tokios, kokias pasakė vaikas, taip pat išlaikyta respondento pasakyta žodžių seka. Pavyzdžiai pateikiami be žymių, rodančių leksikos, gramatikos klaidas, žodžių kartojimą, pasitaismą, pauzes ir pan.

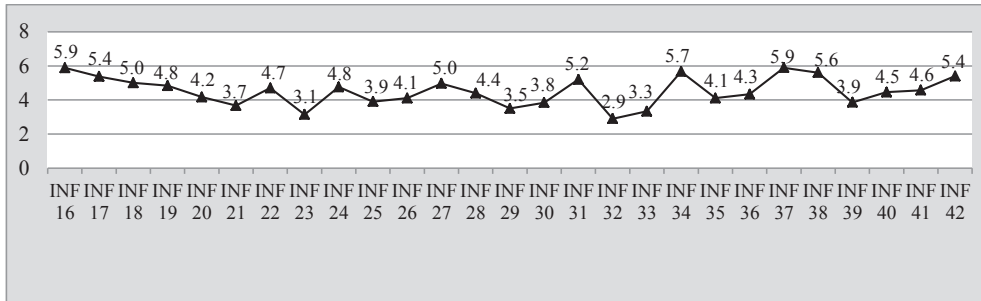
14 paveikslas. Individualus 5–5;11 m. amžiaus vaikų žodžių ir pasakymų skaičius

Antros amžiaus grupės (5–5;11 m.) vaikų pasakojimuose pavartojama nuo 22 (INF21, INF28) iki 247 (INF16) žodžių, dažniausiai esama nuo 22 iki 56 žodžių. Matyti, kad yra keletas vaikų, kurių pasakojimai pavartotų žodžių skaičiumi žymiai išsiskiria iš kitų grupės vaikų. Pavyzdžiui, INF24 pasakojime pavartota 100 žodžių, INF27 pasakojime daugiau – 159 žodžiai. Daugiausia žodžių (247 žodžiai), lyginant ne tik šios, bet ir kitų amžiaus grupių pasakojimus, pavartota INF16 pasakojime (žr. 3 pavyzdį). Pastarajame pasakojime sudaryta ir nemažai pasakymų – 42. Daugiausia šios amžiaus grupės pasakojimus sudaro 5–14 pasakymų, nors, kaip matyti iš 14 paveiksle pateiktų duomenų, pasakojimuose, kuriuose pavartota daugiau žodžių, taip pat sudaryta daugiau pasakymų (INF24 pasakojime 21 pasakymas, INF27 pasakojime 32 pasakymai, INF 42 pasakojime 15 pasakymų).

(3) INF16: *vieng dieną atėjo šuniukas su kate / ir katytė buvo linksma, o šuniukas buvo biški piktas / tada maži viščiukai ir / mama buvo labai nuliūdusi / ir katytė lipo ten, kur viščiukai / ir ta katytė norėjo paklausti / viščiukai viščiukai, ar jūs mokate užtraukti tą šunį, kad aš labai bijau / ir jeigu viščiukai užtraukia, tada šuniukas užpyko ant viščiuko / ir mama saugojo viščiukus, kad šuo nepaimtų mažus viščiukus / ir tada mamaėjo parnešti kiaušinius / ir atėjo katinas / ir lipo lipo per medį / ir žaidžia su viščiukais / ir sako viščiukai / ir sako mama viščiukas / sako / jūs, viščiukas maži, niekur neikite / niekam nekalbėkite, jeigu ateis šunis ar katinas / ir viščiukai maži sako / ne ne ne mes niekam neleisime kalbėti / ir mama nuskrido / ir atėjo katinas / kai mama / nuskrido, pasislėpė po medžiu / ir atėjo vėl katinas / ir lipo lipo ir pasakė katinas / viščiukai, ar tu mane supratote? / mūsų mama sakė, tu negali kalbėtis ir tavo draugas šunis / ir sako mama, ar jūs nekalbėjote su katinu ir su šuniu? / ir sako viščiukai / ne ne ne, su niekom nekalbėjome / tik šiaip ten mes žaidimą, kad aš mama, o kitas viščiukas buvo tėtis / ir kitas yra leliukas / ir paskui vėl tą*

šitą daro / ir vėl viščiukas atkabina ir bėga vėl katinas ir šuo / ir paskui vėl mama skrenda / ir jau viščiukai eina miegoti, kai parsikrenda mama / viščiukai pamiegavo ir žiūri, nieko nėra / tik tai tėtis / tai eina pavalgyti sausų pusryčių / ir tada mama viščiukas atskrido / paskui mama atskrido / ir ėjo pažiūrėti, ar viščiukai valgo / ir mama apsidžiaugė (5;5).

Trečiame pavyzdyje pateikto pasakojimo pasakymus sudaro vidutiniškai 6 žodžiai (VPIž 5,9). Įprastai šio amžiaus vaikų pasakymai yra 4–5 žodžių (žr. 15 pav.).

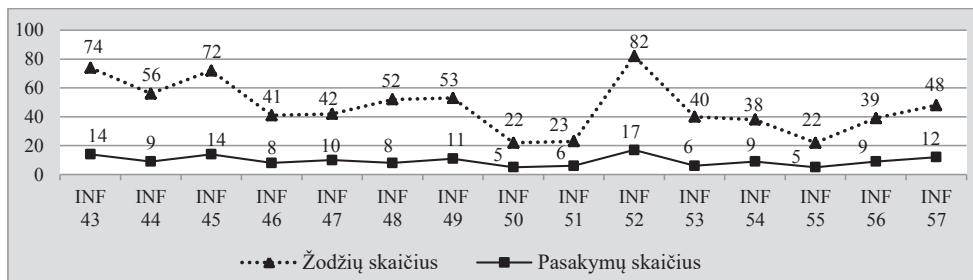
15 paveikslas. Individualus 5–5;11 m. amžiaus vaikų VPIž indeksas

Kaip matyti iš paveiksle pateiktų duomenų, 5–5;11 m. amžiaus grupėje esama daugiau pasakojimų (INF16, INF34, INF37, INF38), kurių VPIž indeksas gali būti laikomas aukštu, nes pasakymus sudaro vidutiniškai šeši žodžiai. Taip pat esama žemo VPIž indekso pasakojimų, pavyzdžiui:

(4) INF32: *paukščiukai sėdi ant medžio / paukščiukas atskrido / duoda jam kirmėlę / katytė / šuniukas atėjo / žiūrėjo į katytę / ir norėjo suvalgyti / paukščiukas &xxx katytę / paukščiukas duoda jam &xxx / gauda šunį tas katyte (5;0).*

Iš pateikto pavyzdžio matyti, kad pasakojimą sudaro 29 žodžiai ir 10 pasakymų. VPIž indeksas (2,9) rodo, kad pasakymus vidutiniškai sudaro trys žodžiai. Taigi kurdamas pasakojimą vaikas vengia vartoti sudėtingesnius junginius, keliažodes konstrukcijas.

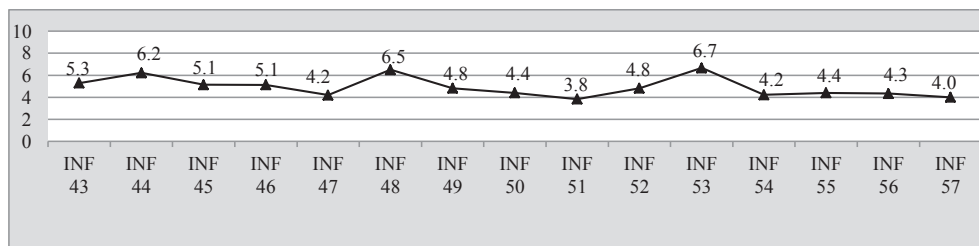
6–6;11 m. amžiaus vaikai rišliuosiuose pasakojimuose pavartojo nuo 22 iki 82 **žodžių** – vidutiniškai 47 žodžius (žr. 16 pav.).

16 paveikslas. Individualus 6–6;11 m. amžiaus vaikų žodžių ir pasakymų skaičius

Šioje amžiaus grupėje yra keletas vaikų, kurie pavartojo žymiai daugiau žodžių, pavyzdžiui 82, ar dvigubai mažiau nei grupės vidurkis – 22–23 žodžius. Su tuo siejami **pasakymų** skaičius: pasakojimus, kuriuose yra maži žodžių, sudaro 5–6 pasakymai, daugiau žodžių turinčiuose pasakymuose yra 8–10 ar 14–17 pasakymų.

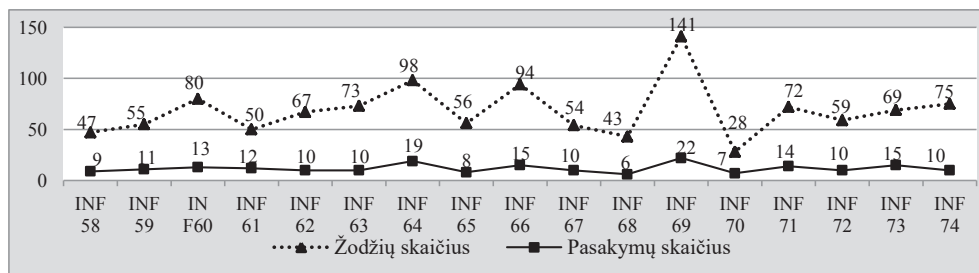
Individualus 6–6;11 m. vaikų **VPIŽ** indeksas svyruoja nuo 3,8 iki 6,7 (žr. 17 pav.), ir tai rodo, kad šio amžiaus vaikai pasakymus yra linkę sudaryti iš vidutiniškai 4–7 žodžių.

17 paveikslas. Individualus 6–6;11 m. amžiaus vaikų VPIŽ indeksas

Žemo VPIŽ indekso šios amžiaus vaikų grupėje nepasitaikė, tačiau galima išskirti tris vaikus (INF44, INF48, INF53), kurių pasakymus sudaro 6–7 žodžiai, taigi pastarųjų vaikų VPIŽ indeksas yra aukštesnis nei kitų 80 proc. grupės vaikų.

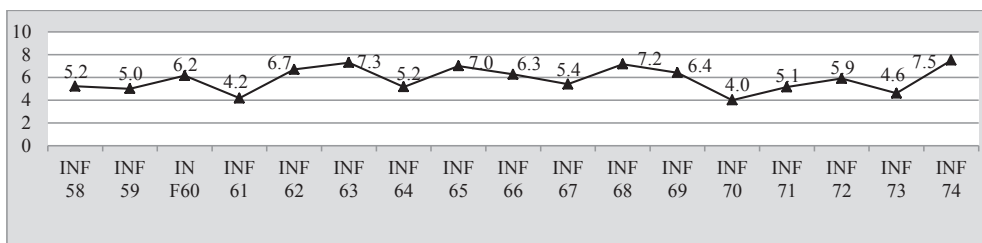
Vyresnių vaikų (7–7;11 m.) pasakojimuose pavartotų žodžių ir pasakymų skaičius žymiai didesnis nei aptartų 4–6 m. amžiaus grupių (žr. 18 pav.).

18 paveikslas. Individualus 7–7;11 m. amžiaus vaikų žodžių ir pasakymų skaičius

Iš diagramoje pateiktų duomenų matyti, kad 7–7;11 m. amžiaus grupės vaikų mažiausiai ir daugiausiai pasakojimuose pavartotų **žodžių** skaičius labai skiriasi. Vidutiniškai šios amžiaus grupės vaikų pasakojimus sudaro 68 žodžiai, tačiau viename pasakojime (INF70) tiriamasis pavartojo tik 28 žodžius, o kitame (INF69) – 141 žodį. Atitinkamai šių vaikų pasakojimuose sudarytų **pasakymų** skaičius yra vienas mažiausių (7 pasakymai INF70 pasakojime, žr.) ir didžiausių (22 pasakymai INF69 pasakojime). Kitų vaikų pasakojimuose vyrauja nuo 43 iki 98 žodžių, o pasakojimus sudarančių pasakymų skaičius svyruoja nuo 8 iki 19.

VPIŽ analizė parodė, kad 53 proc. 7–7;11 m. vaikų pasakymus sudaro vidutiniškai 6–8 žodžiai (žr. 19 pav.). Tai yra žymus augimas, palyginti su 4–6 m. vaikų pasakymais, kuriuos vidutiniškai sudaro 5 žodžiai.

19 paveikslas. Individualus 7–7;11 m. amžiaus vaikų VPIŽ indeksas

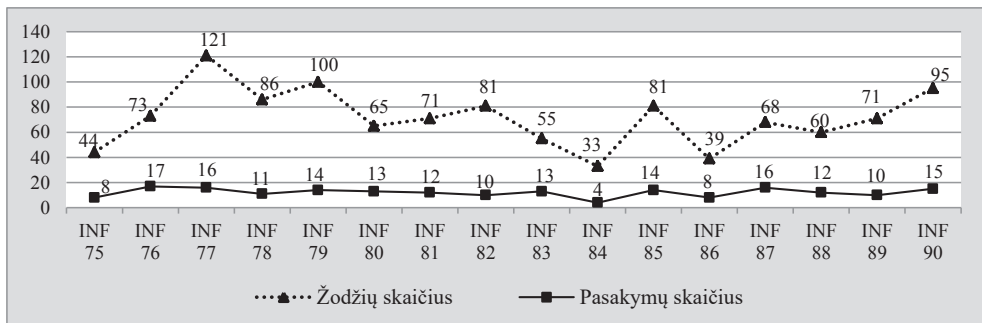
Išnagrinėjus aptariamą amžiaus grupės vaikų individualius VPIŽ indeksus nustatyta, kad dviejų vaikų (INF70, INF61) VPIŽ indeksas, palyginus su kitais šios amžiaus grupės vaikais, yra žemas. Pavyzdžiui, INF70 pasakymus vidutiniškai sudaro 4 žodžiai (VPIŽ 4,000) (žr. 5 pavyzdį). Kito vaiko (INF74) pasakymai sudaryti iš dvigubai daugiau – aštuonių – žodžių (VPIŽ 7,500) (žr. 6 pavyzdį).

(5) INF70: *paukščiukai norėjo valgyti / o tada jų mama nuskrido paimti valgyti jiems / katė atėjo / tada bandė suvalgyti juos / tik tai šuo tada atėjo / ir išgąsdino tą katę / ir bėgo ji (7;7).*

(6) INF74: *vieną kartą buvo vienas didelis tėtis arba mama, paukščiukas didelis / ir buvo trys maži paukščiukai, kurie buvo maži vaikučiai / tada tėtis arba mama nuskrido / ir katinėlis pamatė tuos du paukščiukus / tas katinėlis labai labai norėjo jų valgyti / tai seilės ėjo ėjo ėjo / ir ant medžio užlipo / ir tada šuniukas geras labai pamatė su akytėmis, kad katinėlis norėjo suvalgyti / tai tada šunis ant uodegos paėmė ir nulupė katiną / ir tada šunis visur gaudė katiną ir gaudė (7;8).*

Pateikti pavyzdžiai rodo, kaip gali skirtis tokio paties amžiaus vaikų pasakymai. Pirmasis vaikas informaciją skaido į trumpus trijų–keturių žodžių pasakymus, antro vaiko pasakymus sudaro 4–12 žodžių.

Vyresnių vaikų (8–8;11 m.) grupėje yra trumpų (33–44 žodžių) ir ilgų (95–121 žodžio) pasakojimų, ir vidutiniškai šio amžiaus grupės tiriamųjų pasakojimus sudaro 71 žodis (žr. 20 pav.).

20 paveikslas. Individualus 8–8;11 m. amžiaus vaikų žodžių ir pasakymų skaičius

Buvo minėta, kad 8–8;11 m. amžiaus grupės pasakojimus vidutiniškai sudaro 12 pasakymų. Iš 20 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad daugumos tiriamųjų pasakojimus sudaro panašus pasakymų skaičius – 10–15, tačiau esama ir didesnio skirtumo. Pavyzdžiui:

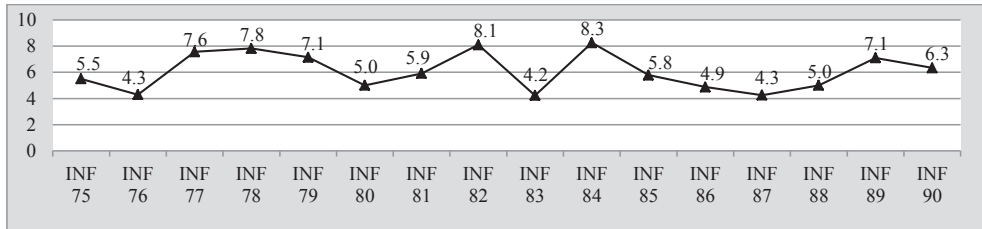
(7) INF84: *paukščiukas pasako, kad išskris paimti valgyti, ir išskrenda / paima kirminą ir atneša atgal, o tada katinas pradeda lipti / ir nori suvalgyti paukščiukus / bet tada šuniukas ateina ir nutempia katiną, ir tada išgaudo jį (8;4).*

(8) INF76: *tėtis norėjo +... / tėtis / vaikai norėjo valgyti / tai tėtis turėjo skristi ir surasti / tėtis nuskrido ir katinas atėjo / kada tėtis +.. / kaip tėtis grįžo, katinas pamatė ir norėjo suvalgyti / lipo medį / ir tada išsigando tėtis ir vaikučiai / šunys pamatė / ir kaip katino +... / ir kaip jie tada labai išsigando / katinas buvo tuoj į patį viršų / bet šunys jam ant uodegos kando / tada katinas išsigando ir bėgo / ir šunys už paskos / tėtis džiaugėsi, kad vaikai buvo saugiai (8;2).*

Septintame pavyzdyje pateiktas pasakojimas rodo, kad INF84 pavartojo 33 žodžius, iš jų sudarė keturis pasakymus, kuriuose vidutiniškai pavartojo po aštuonis žodžius (žr. 21 pav. VPIž indeksas 8,3). Kai kurie pasakymai galėjo būti išskaidyti į keletą, tačiau šiuo atveju vaikas teksto neskaidė, o pasakymus atskyrė pauzėmis, sudarydamas sunkumų klausytojui suvokti pasakojimo mintį. Aštuntojo pavyzdžio pasakojime INF76 pavartojo 73 žodžius, sudarė 17

pasakymų, kuriuose vidutiniškai pavartojo po keturis žodžius (VPIŽ indeksas 4,3). Pastarajame pavyzdyje yra trys tiriamojo nepabaigti pasakymai, taip pat vieną pasakymą sudaro vienas žodis. Dėl to pasakojime radosi tai amžiaus grupei neįprastai daug pasakymų, ir jų santykis su pavartotais žodžiais sudarė žemą VPIŽ indeksą.

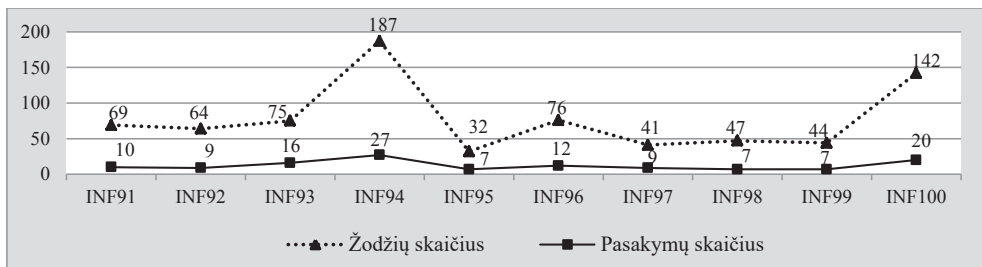
Panagrinėjus visus 8–8;11 m. amžiaus grupės vaikų **VPIŽ** indeksus matyti, kad keturių tiriamųjų (INF77, INF78, INF82, INF83) pasakymus vidutiniškai sudaro aštuoni žodžiai (žr. 21 pav.).

21 paveikslas. Individualus 8–8;11 m. amžiaus vaikų VPIŽ indeksas

Iš aštuonių žodžių sudarytų pasakymų pasitaikė tik viename 7–7;11 m. amžiaus pasakojime, ir, kaip matyti iš 23 paveikslas, nepasitaikė 9–9;11 m. amžiaus grupėje. Panagrinėjus vaikų, kurių pasakymus sudaro 8 žodžiai, amžių, matyti, kad vaikams yra apie aštuonerius–devynerius metus (7;8–8;11 m.). Šie vaikai laikytini vyriausiais tyrimo dalyviais, todėl nėra keista, kad jų pasakymai sudaryti iš didesnių teksto atkarpų nei jaunesnių vaikų.

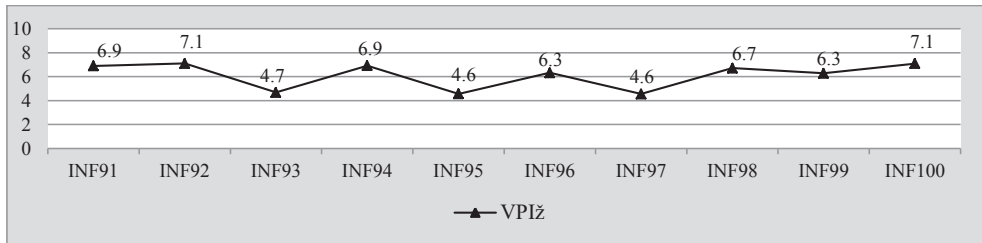
Vyriausių (9–9;11 m.) vaikų pasakojimuose pavartotų **žodžių** skaičius įvairuoja nuo 32 iki 187. Vidutiniškai šios amžiaus grupės pasakojimuose pavartoti 78 žodžiai, ir tai, kaip ir tikėtasi, yra didžiausias vidurkis visose amžiaus grupėse (žr. 22 pav.).

22 paveikslas. Individualus 9–9;11 m. amžiaus vaikų žodžių ir pasakymų skaičius

Vyriausių vaikų pasakojimus sudaro nuo 7 iki 27, vidutiniškai – 12 **pasakymų**. Šios amžiaus grupės vaikai kurdami pasakojimus sudaro žymiai daugiau pasakymų nei 4–7 m. vaikai, ir, žiūrint į pasakymų skaičiaus vidurkį, tiek pat, kiek 8–8;11 m. vaikai. Individualūs 9–

9;11 m. vaikų VPIŽ indeksai svyruoja nuo ~4,6 iki ~7,1 (žr. 23 pav.), tačiau bendras grupės VPIŽ indekso vidurkis (6,100), tai yra toks pat kaip ir 8–8;11 m. amžiaus grupės.

23 paveikslas. Individualus 9–9;11 m. amžiaus vaikų VPIŽ indeksas

Individualūs **VPIŽ** indeksai rodo, kad šioje amžiaus grupėje žemiausio ir aukščiausio VPIŽ indekso skirtumas yra mažiausias lyginant visas amžiaus grupes. Tai leidžia teigti, kad vaikų kalbai panašėjant į suaugusiųjų suvienodėja gebėjimas segmentuoti tekstą į panašus ilgio pasakymus.

Apibendrinimas

Apibendrinant produktyvumo įverčius galima teigti, kad, kurdami rišlųjį pasakojimą, vyresni vaikai pavartoja daugiau žodžių, sudaro daugiau pasakymų, kurie yra vidutiniškai ilgesni. Pačių jauniausių (4–4;11 m.) ir jaunesnių (5–5;11 m.) vaikų pasakymus sudaro vidutiniškai trys žodžiai, vyresnių vaikų (6–6;11 m., 7–7;11 m. ir 8–8;11 m.) keturi, o vyriausių tiriamųjų (9–9;11 m.) – vidutiniškai penki žodžiai. Vaikų pasakymai vidutiniškai pailgėja nuo ~5 iki ~6 žodžių. Žodžių skaičius ir VPIŽ koreliuoja su amžiumi – vaikams augant, pasakymai ilgėja. Taip pat žodžių skaičiaus ir VPIŽ vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi tarp 5–5;11 m. ir 7–7;11 m., 8–8;11 m. amžiaus grupių.

Kiekvienos amžiaus grupės individualių VPIŽ indeksų analizė parodė, kad vyresnių ir vyriausių vaikų pasakymai yra panašaus ilgio – 9–9;11 m. vaikų grupėje nėra nė vieno išskirtinai aukšto ar žemo VPIŽ indekso. Taigi vyresni dvikalbiai vaikai išugdo panašią rišliojo pasakojimo segmentavimo kompetenciją, todėl pasakojimas suskaidomas į panašaus ilgio pasakymus.

Vienos iš produktyvumo charakteristikų – žodžių skaičiaus pasakojime – duomenis galima palyginti su vienakalbių vaikų tyrimais, kuriuose taikyta ta pati pasakojimo kūrimo pagal paveikslėlių seką užduotis ir rišliojo pasakojimo analizės metodika. Šiuos tyrimus atliko I. Dabašinskienės *et al.* (2011)⁵² su mokslininkų grupe, taip pat I. Balčiūnienė (2013a)⁵³.

⁵² Tyrimas atliktas vykdant nacionalinį projektą *Lietuvių vaikų kalba: įtakos ir tendencijos*, reg. nr. Lit 1-18. Projektas vykdytas 2009–2011 m., koordinavo Vytauto Didžiojo universitetas, projekto vadovė prof. dr. I.

Palyginus vienakalbių ir dvikalbių vaikų duomenis (žr. 7 priedo 1 lentelę), nustatyta, kad dvikalbių vaikų pasakojimuose pavartota daugiau žodžių nei tokio paties amžiaus vienakalbių vaikų pasakojimuose: 5–6 m. dvikalbiai pavartojo ~50, vienakalbiai vaikai šiek tiek mažiau – 40–47 žodžius. Vyresni (7–8 m.) dvikalbiai vaikai pavartojo ~70, o vienakalbiai žymiai mažiau – 47–58 žodžius. Tai rodo, kad dvikalbių vaikų lietuvių kalbos žodynas nėra ribotas, todėl vaikai geba pasakojimą išplėtoti labiau nei vienakalbiai vaikai.

4.2. Leksikos įvairovė

Rišliojo pasakojimo leksikos įvairovė įvertinta nustatčius visų žodžių, daiktavardžių, veiksmazodžių, įvardžių leksikos įvairovės indeksą⁵⁴, t. y., įvertinus santykį tarp rišliajame pasakojime įvairiomis formomis pavartotų visų žodžių⁵⁵ (pavyzdžiui, *paukštis*, *paukščio*, *nuskrido*, *atskrenda*, *katę*, *šuo*, *šuns*) ir tuos žodžius apibendrinančių vienetų (lemų) skaičiaus⁵⁶ (*paukštis* (*paukštis*, *paukščio*) *skristi* (*nuskrido*, *atskrenda*), *katė* (*katę*), *šuo* (*šuo*, *šuns*)).

4.2.1. Visų žodžių leksikos įvairovė

Išanalizavus visų žodžių LĮ, paaiškėjo, kad tiriamųjų vaikų pasakojimams būdingas 0,541–0,613 LĮ indekso vidurkis (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. Visų žodžių LĮ indekso vidurkis pagal amžiaus grupes

Amžiaus grupės	Visų žodžių skaičiaus vidurkis	Skirtingų lemų skaičiaus vidurkis	Visų žodžių LĮ indekso vidurkis
4–4;11 m.	45,3	22,6	0,541 (~0,5)
5–5;11 m.	55,1	27,3	0,562 (~0,6)
6–6;11 m.	46,9	27,2	0,610 (~0,6)
7–7;11 m.	68,2	35,2	0,536 (~0,5)
8–8;11 m.	71,4	37,7	0,528 (~0,5)
9–9;11 m.	77,7	44,1	0,613 (~0,6)

Dabašinskienė, projektas finansuotas LMT. Tyrimo metu įvairiais metodais tirti 499 priešmokyklinio amžiaus, 2-os, 5-os klasės vaikai.

⁵³ Tyrimas atliktas I. Balčiūnienės, jai dalyvaujant podoktorantūros stažuotėje. Šiame darbe, lyginant dvikalbių ir vienakalbių vaikų duomenis, aptariama dalis minėto tyrimo duomenų – 60-ies 4–9 m. vaikų rišlieji pasakojimai.

⁵⁴ Visų žodžių, daiktavardžių, veiksmazodžių, įvardžių leksikos įvairovės indeksai pateikti 3 priedo 1-oje (amžiaus grupių indeksų vidurkiai) ir 2-oje (individualūs indeksai) lentelėse.

⁵⁵ Skaičiuojant žodžius, neskaiciuoti pasitaismysmai (pvz., *mama pamatė, kad nori vogti savo... jos vaikučius*), nutrūkę žodžiai (pvz., *eina pa... paim... paimti suvalgyti suvalgyti paukščiukus*), kurie tyrėjo žymėti @nz ženklų, pauzių užpildymai (pvz., *jinai bandė mmm bandė mmm lipti*), tyrėjui nesuprantamos frazės, kurios žymėtos ženklų &xxx. Morfologinės samplaikos (pvz., *iš pradžių, kaip tik* ir pan.) prilygintos vienam žodžiui.

⁵⁶ Šio tyrimo duomenis koduojant morfologinei analizei, naudotasi VDU mokslininkų sukurta morfologiškai anotuoja žodžių baze, kuri veiksmazodžius su priešdėliais laiko skirtingomis lemomis. Todėl šiame darbe, atliekant leksikos įvairovės analizę, veiksmazodžiai *eina*, *ateina*, *nueina* taip pat laikyti trimis skirtingomis lemomis. Atliekant veiksmazodžių miniparadigmų analizę, kuri aprašyta kitame skyriuje, duomenys nagrinėti šio darbo autoriaus, nesinaudojant duomenų baze, todėl minėti veiksmazodžiai laikyti viena lema (žr. 4.4.2.).

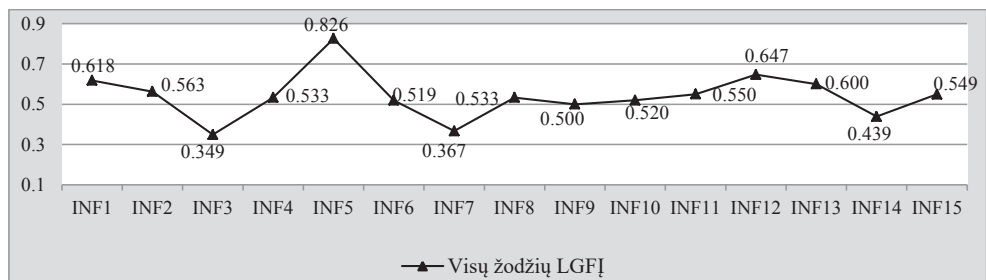
Vaikų rišliuosius pasakojimus sudaro nuo ~45 iki ~78 žodžių, kurių pusė ar daugiau nei pusė yra skirtingos lemos. Vyresnių vaikų pasakojimuose pavartota žymiai daugiau žodžių, yra daugiau skirtingų lemu, todėl atitinkamai LĮ indekso vidurkis taip pat didesnis – padidėja nuo vidutiniškai 0,541 (4–4;11 m.) (žr. 9 pavyzdį) iki vidutiniškai 0,613 (9–9;11 m.) (žr. 10 pavyzdį):

(9) INF8: *mama*⁵⁷ *eina paimti maisto / ir kita mama neskrido paimti maisto / ir katinas atėjo suvalgyti / ir tada mama atskrido ir suvalgė / ir tada nori suvalgyti / tada lipo ant medžio / suvalgys visus paukščiukus / tada šuniukas atėjo išgelbėti ir griebė griebė / ir tada nudribs / ir tada bėgs katę* (4;11) (45 žodžiai, 24 skirtingos lemos, visų žodžių LĮ indeksas 0,533).

(10) INF92: *vieną dieną paukščiukai atsikėlė ir prašo mamos, kad valgyti duotų / tai mama nuskrido / ir katinas matė / katinas labai norėjo suvalgyti tuos paukščiukus / bet jau mama buvo atskridusi su sliuku / tada katinas pradėjo lipti ant medžio / ir šuo pamatė / ir mama paukštis / katinas šoko / o šuo už uodegos griebė ir nutraukė ir po to*⁵⁸ *pradėjo gaudyti jį / o mama džiaugėsi, kad vėl pamatė savo vaikučius* (9;1) (64 žodžiai, 44 skirtingos lemos, visų žodžių LĮ indeksas 0,688).

Iš visų amžiaus grupių išsiskiria 5–5;11 m. ir 6–6;11 m. amžiaus grupių LĮ indekso vidurkiai (atitinkamai 0,562 ir 0,610), kurie rodo, kad šio amžiaus vaikų visų žodžių LĮ didesnė nei vyresnių (7–8 m.) vaikų. Didžiausia žodžių įvairovė pasižymi vyriausių tiriamųjų pasakojimai (LĮ indeksas aukščiausias – 0,613).

Apskaičiavus 4–4;11 m. amžiaus grupės tiriamųjų individualų visų žodžių LĮ indeksą, matyti, kad jis svyruoja nuo ~0,4 iki ~0,8 (žr. 24 pav.).

24 paveikslas. Individualus 4–4;11 m. amžiaus vaikų visų žodžių LĮ indeksas

⁵⁷ Pajuodinti žodžiai rodo skirtingas lemas.

⁵⁸ Samplaikos (pvz., *po to*) laikytos vienu žodžiu.

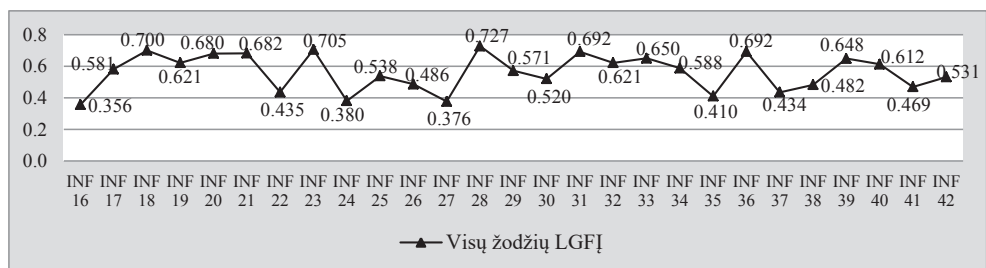
Diagramoje pateikti duomenys rodo, kad 73,3 proc. 4–4;11 m. amžiaus vaikų pasakojimų visų žodžių LĮ indeksas yra ~0,5–0,6. Vieno respondento (INF5) pasakojime visų žodžių LĮ yra labai didelė (indeksas 0,826), nes pavartoti 23 žodžiai, kurių 19 yra skirtingos lemos (žr. 11 pavyzdį). Trijų vaikų visų žodžių LĮ indeksas yra žemesnis nei kitų (~0,4), ir tai rodo, kad pasakojimuose vyrauja tie patys žodžiai. Pavyzdžiui, INF3 pasakojime pavartoti 106 žodžiai, iš kurių tik trečdalis (37) yra skirtingos lemos, taigi pasakojime vyrauja įvairiomis formomis išreikšti tie patys žodžiai (žr. 12 pavyzdį).

(11) INF5: *mama išskrido ieškoti paukšteliams valgyti / katinas pamatė vaikučius / užlipo į medį / o šunis pamatė / jam įkando į uodegą / o paskui bėgo katiną gaudyti* (4;11).

(12) INF3: *šuniukas buvo piktas ir jis norėjo pagauti kačiuką / ir paskui paukščiuikai norėjo pamatyti jį, bet mamytės neleido / ir paskui kačiukas užsilipo pas paukščiuoką, ir jis paskui pagavo jo uodegą / ir paskui jis lipo ant medžio / ir paskui paukščiuikai žiūrėjo, kaip jis lipo ant medžio / tas kačiukas lipo ant medžio ir tada sako, nieko nesako / ir paskui šuniukas nieko nenori, jis nepiktas / ir paukščiuikai mažiukai paskui pamatė / ir paskui jie norėjo į burną, bet mamytės ten neatskrido / ir paskui mamytė išskrenda / ir paskui kačiukas nori nulipa nuo medžio / ir jis paskui nebuvo jokio šuniuko / ir paskui paukščiuikai pamatė, kad nebuvo jokio šuniuko / ir paskui tik paukščiuikai buvo* (4;8) (106 žodžiai, 37 skirtingos lemos, visų žodžių LĮ indeksas 0,349).

Devintajame pavyzdyje pavartoti 23 žodžiai, iš kurių yra 19 skirtingų lemos, todėl visų žodžių LĮ indeksas yra labai aukštas – 0,826. Dešimtajame pavyzdyje pavartota beveik penkis kartus daugiau žodžių (106 žodžiai), iš kurių trečdalis yra skirtingos lemos (37 lemos), taigi LĮ indeksas nėra aukštas – 0,349. Pateikti pavyzdžiai leidžia pastebėti, kad LĮ yra didesnė trumpesniuose pasakojimuose. Juose pasakoma pagrindinė informacija, mintis plačiau neplėtojama, todėl pasakojimo autoriui neprireikia vartoti kitomis gramatinėmis formomis išreikštą jau vartotą žodžių.

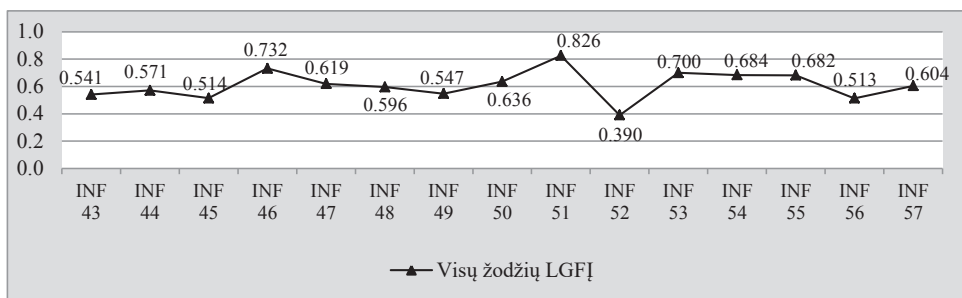
5–5;11 m. amžiaus grupėje visų žodžių LĮ indeksas yra panašus į prieš tai aptartas grupės ir svyruoja nuo ~0,4 iki ~0,7 (žr. 25 pav.).

25 paveikslas. Individualus 5–5;11 m. amžiaus vaikų visų žodžių LĮ indeksas

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad didžiosios šio amžiaus pasakojimų dalies (77,8 proc. visų žodžių LĮ indeksas yra lygus ar aukštesnis nei ~0,5. Galima teigti, kad daugumos 5–5;11 m. vaikų pasakojimuose pusė ar daugiau nei pusė visų pavartotų žodžių yra skirtingi.

6–6;11 m. amžiaus grupėje yra 86,7 proc. pasakojimų, kurių visų žodžių LĮ indeksas yra nuo ~0,5 iki ~0,7. Lyginant su prieš tai aptarta 5–5;11 m. amžiaus grupe, šioje amžiaus grupėje yra daugiau pasakojimų, kuriuose pusė ar daugiau nei pusė žodžių yra skirtingi (žr. 26 pav.).

26 paveikslas. Individualus 6–6;11 m. amžiaus vaikų visų žodžių LĮ indeksas

Iš 26 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad 6–6;11 m. amžiaus grupės pasakojimų LĮ indeksai svyruoja nuo ~0,4 iki ~0,8. Žemo LĮ indekso pasakojimas pasitaikė vienas (INF52), taip pat yra vienas pasakojimas, kurio visų žodžių LĮ indeksas ~0,8. Tokio aukšto LĮ indekso vienas pasakojimas buvo 4–4;11 m. amžiaus grupėje ir, kaip matyti iš toliau aptariamų duomenų, yra 9–9;11 m. amžiaus grupėje (žr. 13 pavyzdį).

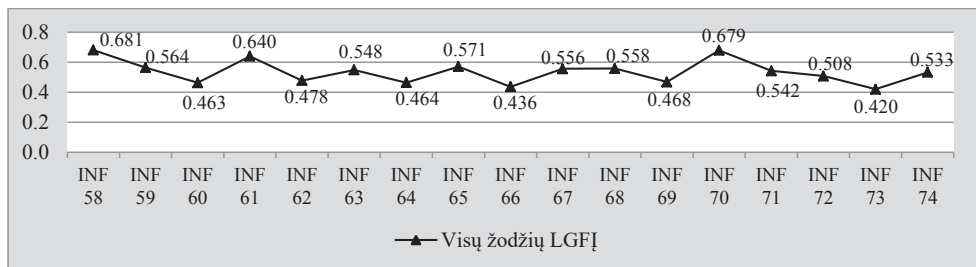
(13) INF51: *tokia trys maži nori valgyti / mama nuskrenda ir katinas ateina / o mamas⁵⁹ ateina į jį / ir užlipo ant / šuniuka mato jį / &xxx⁶⁰ eina gaudyti (6;1).*

Iš pateikto pavyzdžio matyti, kad pasakojimas trumpas, kai kurios pasakojimo vietos nėra aiškios. Nepaisant to, pasakojimą sudaro 23 žodžiai, iš kurių susidaro 19 skirtingų lemu (pajuodinti žodžiai), taigi LĮ indeksas 0,826.

Individualūs **7–7;11 m.** amžiaus vaikų pasakojimuose pavartotų visų žodžių LĮ indeksai yra panašūs į 5–5;11 m. amžiaus grupės vaikų – svyruoja nuo ~0,4 iki ~0,7 (žr. 27 pav.).

⁵⁹ Vaikas sukirčiavo *māmas* (plg., *nāmas*).

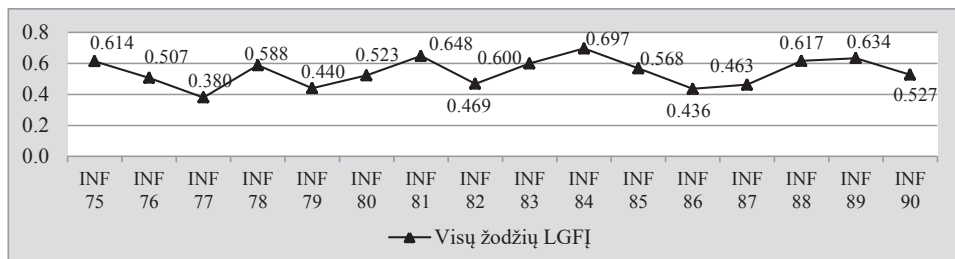
⁶⁰ Šiuo ženklu žymėti vienetai nebuvo priskaičiuojami.

27 paveikslas. Individualus 7–7;11 m. amžiaus vaikų visų žodžių LFI indeksas

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad didelės dalies respondentų (76,5 proc. visų 7–7;11 m. vaikų) visų žodžių LFI indeksas yra ~0,5–0,6, o vieno vaiko ~0,7. Aukštesnio LFI indekso pasakojimų nėra, ir šios amžiaus grupės visų žodžių LFI indekso vidurkis (0,536) yra mažiausias, lyginant su kitomis amžiaus grupėmis.

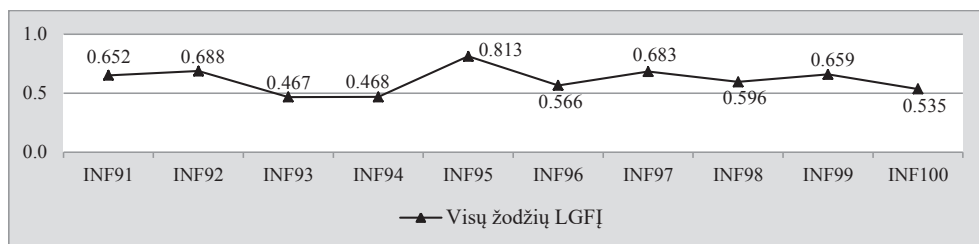
Išanalizavus visų žodžių įvairovę **8–8;11 m.** vaikų rišliuosiuose pasakojimuose, nustatyta, kad individualūs LFI indeksai yra panašūs kaip ir prieš tai aptartos (7–7;11 m. vaikų) amžiaus grupės – nuo ~0,4 iki ~0,7 (žr. 28 pav.).

28 paveikslas. Individualus 8–8;11 m. amžiaus vaikų visų žodžių LFI indeksas

Iš paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad trijų vaikų visų žodžių LFI indeksas ~0,4, taigi kurdami pasakojimą jie dažniau kartojė tuos pačius žodžius ar vartojo skirtingas jau pasakytų žodžių formas. Didelės dalies (68,8 proc.) vaikų visų žodžių LFI indeksas yra ~0,5–0,6 ir tik dviejų vaikų šiek tiek didesnis – ~0,7 (0,648 (INF81) ir 0,697 (INF84)). Minėta, kad šios amžiaus grupės visų žodžių LFI indeksų vidurkis yra 0,544. Pastarasis indeksas, nors ir didesnis už prieš tai aptartos 7–7;11 m. indeksų vidurkį (0,536), yra žemesnis nei 5–5;11 ir 6–6;11 m. amžiaus grupių.

Vyriausių vaikų (**9–9;11 m.**) visų žodžių LFI indeksai svyruoja nuo ~0,5 iki ~0,8, ir, kaip minėta, bendras grupės visų žodžių LFI indeksų vidurkis yra didžiausias iš visų grupių (0,613) (žr. 29 pav.).

29 paveikslas. Individualus 9–9;11 m. amžiaus vaikų visų žodžių Lf indeksas

Visų šio amžiaus vaikų pasakojimuose pusė ar daugiau nei pusė pavartotų žodžių yra skirtingi, o 40 proc. vaikų pasakojimų Lf indeksas yra ~0,7. Vieno tiriamojo pasakojimas yra labai žodingas (žr. 14 pavyzdį).

(14) INF95: *vieną karštą dieną trys paukščiukai gulėjo su mama / mama nuskrido vaikams valgyti paduoti / tada išlindo katinas / grįžo mama su sraige / katinas bandė lipti medį / šunis pamatė / greitai griebė katiną ir gaudė katiną* (9;7).

Pavyzdyje pateiktas pasakojimas yra ilgesnis nei prieš tai aptartas (žr., 11 pvz.), tačiau pasakojimo Lf indeksas yra toks pat – ~0,8. Šis pavyzdys ir kiti 9–9;11 m. amžiaus vaikų pasakojimuose pavartotų visų žodžių Lf indeksai rodo, kad vaikams augant jų žodynas įvairėja.

4.2.2. Daiktavardžių ir veiksmožodžių leksikos įvairovė

Apskaičiavus visų amžiaus grupių daiktavardžių Lf indekso vidurkį, paaiškėjo, kad vaikams augant pasakojimuose pavartojama daugiau ir įvairesnių daiktavardžių (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Daiktavardžio ir veiksmožodžio Lf indekso vidurkiai pagal amžiaus grupes

Amžiaus grupės	Visų dktv. sk. vidurkis	Skirtingų dktv. lemų sk. vidurkis	Dktv. Lf indekso vidurkis	Visų veiksm. sk. vidurkis	Skirtingų veiksm. lemų sk. vidurkis	Veiksm. Lf indekso vidurkis
4–4;11 m.	13,3	6,5	0,536 (~0,5)	13,8	8,9	0,674 (~0,7)
5–5;11 m.	14,6	6,3	0,511 (~0,5)	17,1	11,6	0,748 (~0,8)
6–6;11 m.	12,5	6,1	0,563 (~0,6)	14,1	11,1	0,806 (~0,8)
7–7;11 m.	18,8	8,4	0,486 (~0,5)	20,2	14,5	0,760 (~0,8)
8–8;11 m.	19,3	8,3	0,463 (~0,5)	21,2	16,2	0,765 (~0,8)
9–9;11 m.	20,3	10,0	0,518 (~0,5)	22,3	18,2	0,849 (~0,9)

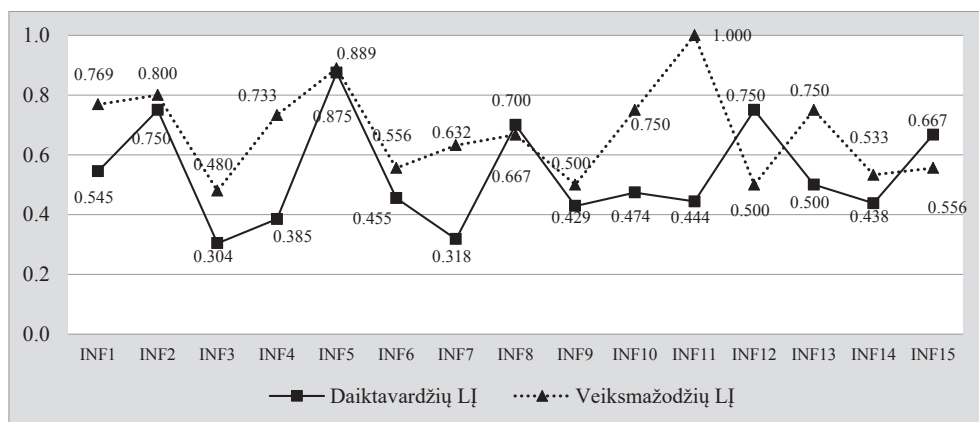
Duomenys rodo, kad jaunesnio amžiaus vaikų (4–6 m.) pasakojimuose pavartota ~13–15 daiktavardžių (~6–7 skirtingos lemos), vyresnių vaikų (7–10 m.) pasakojimuose šiek tiek daugiau – ~19–20 daiktavardžių, taip pat daugiau skirtingų lemų (~8–10). Lf indekso vidurkis rodo, kad tiek jaunesnio, tiek vyresnio amžiaus vaikų rišliuosiuose pasakojimuose beveik pusė

(indekso vidurkis nuo 0,46 iki 0,54) pavartotų daiktavardžių yra skirtingi. Kiek didesnė įvairovė pastebima 6–6;11 m., mažesnė – 7–7;11 m. ir 8–8;11 m. vaikų pasakojimuose.

Apskaičiavus visų amžiaus grupių veiksmažodžių LĮ indeksų vidurkį, taip pat matyti, kad vyresnių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose veiksmažodžių padaugėja – nuo ~14 (4–4;11 m.) iki ~22 (9–9;11 m.) (žr. 12 lentelę). Vyresnių vaikų pasakojimuose pavartota ne tik daugiau, bet ir įvairesnių veiksmažodžių, todėl aukštesnis ir LĮ indeksas: jauniausių vaikų pasakojimuose veiksmažodžio LĮ indeksas ~0,7, o vyriausių vaikų – ~0,9. Be to, statistinė analizė parodė, kad veiksmažodžių LĮ indekso vidurkis statistiškai reikšmingai skiriasi 5–5;11 ir 9–9;11 amžiaus grupėse (žr. 2 priedo 4 lentelę).

Individualūs 4–4;11 m. vaikų daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indeksai

Išnagrinėjus individualius 4–4;11 m. vaikų daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indeksus, paaiškėjo, kad veiksmažodžių LĮ indeksai yra didesni nei daiktavardžių (žr. 30 pav.).

30 paveikslas. Individualūs 4–4;11 m. amžiaus vaikų daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indekso vidurkiai

Diagramoje pateikti individualūs daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indeksai rodo, kad 4–4;11 m. vaikų daiktavardžių LĮ indeksas svyruoja nuo ~0,3 (INF3 ar INF7) iki ~0,9 (INF5). Tai reiškia, kad šioje amžiaus grupėje yra dalis vaikų (40 proc. visų 4–4;11 m. vaikų), kurių rišliųjų pasakojimų daiktavardinė leksika nėra labai įvairi (LĮ ~0,3–0,4). Pavyzdžiui, iš 22-jų INF7 rišliajame pasakojime pavartotų daiktavardžių tik septyni yra skirtingos lemos (*paukštis, katė, šuo, ašara, burna, medis, pagalba*), ir tai yra vienas iš žemiausių (0,318) šios amžiaus grupės daiktavardžių LĮ indeksų (žr. 15 pavyzdį).

(15) INF7: *tokie paukščukai gyveno čia ir apžiūrėjo toks paukštėlis / ir tada toks paukštėlis nuėjo kitur / ir tada katytė atėjo / ir tada toks paukštėlis vėl atėjo / ir katytei už burnos buvo ašarėlės / ir*

tada katytė norėjo lipti ant **medžio** ir **šuniukas** atėjo / ir tada paukšteliai buvo labai nusiminę / ir tada toks paukščiukas la@nz / ir katytė norėjo eiti paimti tokius mažus paukščiukus / ir toks paukštelis labai buvo nusiminęs / ir šuniukas / ir toks paukštelis saugojo tokius paukštelių / ir katytė bėgo ir šuniukas norėjo **pagalbos** (4;11).

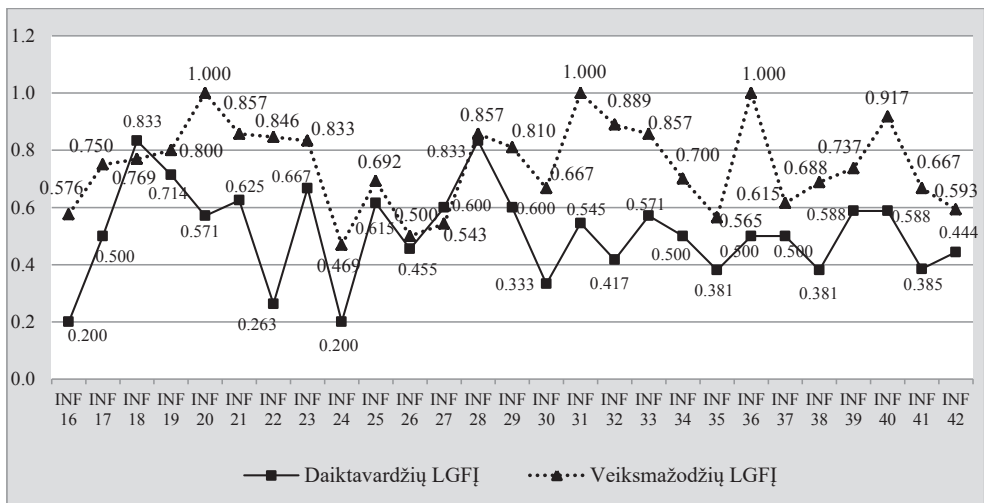
Kita dalis (60 proc.) 4–4;11 m. vaikų rišliuosiuose pasakojimuose pavartojo žymiai daugiau skirtingų daiktavardžių. Paminėtinas INF5 rišlusis pasakojimas, kuriame iš pavartotų 8 daiktavardžių 7 yra skirtingos lemos (*katinas, mama, medis, paukštis, uodega, vaikas, šuo*), todėl tai sudaro vieną iš aukščiausių (0,875) šios amžiaus grupės daiktavardžių LĮ indeksų (žr. 16 pavyzdį).

(16) INF5: *mama išskrido ieškoti paukšteliams valgyti / katinas pamatė vaikučius / užlipo į medį / o šunis pamatė / jam įkando į uodegą / o paskui bėgo katiną gaudyti* (4;11).

Veiksmažodžio LĮ indeksai yra aukštesni – prasideda nuo ~0,5 (INF3 ar INF14) iki 1 (INF11). Tokie įverčiai rodo, kad veiksmažodinė leksika yra įvairesnė, įvardijant veiksmus vartojama daugiau skirtingų veiksmažodžių.

Individualūs 5–5;11 m. vaikų daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indeksai

Rišliuosiuose 5–5;11 m. vaikų pasakojimuose pavartotų daiktavardžių ir veiksmažodžių žodingumas taip pat skiriasi. Daiktavardžių LĮ indeksas svyruoja nuo ~0,2 iki ~0,8 (žr. 31 pav.).

31 paveikslas. Individualūs 5–5;11 m. amžiaus vaikų daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indeksas

Šioje amžiaus grupėje yra keletas vaikų (INF16, INF24), kurių daiktavardžių LĮ indeksas (0,200) yra prastesnis nei 4–4;11 m. vaikų (pastarojoje amžiaus grupėje žemiausias daiktavardžių LĮ indeksas buvo 0,304). Pažvelgus į INF16 pasakojimą (žr. aptartą trečią pavyzdį ir 3 priedo 2 lentelę), matyti, kad pasakojimas yra ilgas, jame pavartoti 65 daiktavardžiai, tačiau jie sudaro tik 13 skirtingų lemų (LĮ indeksas 0,200). INF24 pasakojime pavartoti 25 daiktavardžiai, iš kurių yra 5 skirtingos lemos (žr. 17 pavyzdį).

(17) INF24: *ir mamos paukščiai / paukščiai mažiukai norėjo sakyti mamai kažką / ir vėliau mama išskrido / vėliau katis atėjo / atėjo ir norėjo jau pažiūrėti jis / ir paukščiai buvo piktai / ir katis buvo gerai / ir paukščiai buvo blogai / katis kažką tai sakiau / norėjo eiti pas tave / ir paukščiai buvo žiūrėjo į katį / vėliau atėjo šuniukas / žiūrėjo į katį, ką daro / ir paukščiai žiūrėjo, ką jis daro irgi / vėliau paukštis atėjo su karmelei / paukščiai norėjo ateiti ir katis negalėjo ateiti / geriau šuniukas tempė jo / vėliau katis išėjo / ir šuniukas bėgo ir paukštis jau grįžo / ir paukščiai norėjo būti taip / ir mama atskrido (5;7).*

Nors pavyzdyje pateiktas pasakojimas ilgas, jame pavartoti tik penki skirtingi daiktavardžiai: dešimt kartų įvairiomis formomis išreikšta lema *paukštis*, septynis kartus lema *katinas*, keturis kartus lema *mama*, tris kartus lema *šuo* ir vieną kartą lema *kirmėlė*, kurią vaikas ištarė *karmėlė*, vns. Įn. *karmelei*. Nedidelė daiktavardžių įvairovė lėmė žemą daiktavardžių LĮ indeksą – 0,200.

Kiti individualūs 5–5;11 m. amžiaus grupės daiktavardžių LĮ indeksai rodo, kad didelė dalis (66,7 proc.) vaikų kurdami rišliuosius pasakojimus pavartojo pusę ar daugiau nei pusę naujų daiktavardžių (daiktavardžių LĮ indeksai ~0,5–0,8).

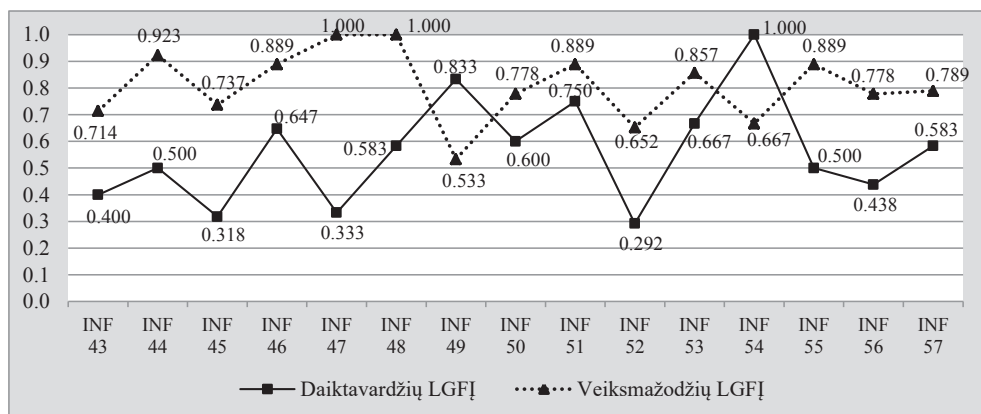
Veiksmažodžių LĮ didesnė – svyruoja nuo ~0,5 iki ~1, šiek tiek mažiau nei pusės (44,4 proc.) 5–5;11 m. vaikų veiksmažodžių LĮ indeksas yra ~0,7–0,8. Žemiausias šioje amžiaus grupėje veiksmažodžių LĮ indeksas nustatytas INF24 pasakojime žr. 15 pavyzdį). Jame pavartoti 32 veiksmažodžiai, kurių beveik pusė (15) yra skirtingos lemos, taigi LĮ indeksas yra 0,469. Trijų vaikų pasakojimuose veiksmažodžių LĮ indeksas yra 1,000, taigi visi juose pavartoti veiksmažodžiai yra skirtingos lemos. Pavyzdžiui, INF31 pasakojimo aukštą veiksmažodžių LĮ indeksą (1,000) lėmė įvairiomis formomis pavartoti šeši skirtingi veiksmažodžiai (*lipti, būti, taisyti, žaisti, atskristi, laikytis*) (žr. 18 pavyzdį). Aukštas veiksmažodžių LĮ indeksas gali susidaryti pavartojus ir daugiau veiksmažodžių. Pavyzdžiui, INF22 pasakojime pavartota daugiau nei prieš tai minėtame pasakojime – 13 veiksmažodžių. Šie sudaro 11 skirtingų lemų, todėl LĮ indeksas yra 0,846 (žr. 19 pvz.).

(18) INF31: katinukas **lipa** ant medžio, kur paukščiukai yra medyje / o šuniukas **tampo** katinukui uodegą / o šuniukas su katinėliu **žaidžia** / ir paskui varna **atskrenda** / ir paskui katinėlis **laikosi** (5;0).

(19) INF22: paukščiukai **sakė**: **norėčiau valgyti** / paskiau mamos paukščiukas **nuskrido paimti** valgyti / ir paskui nuskrido ir **davė** paukščiukams / paskui katinas para@nz / paukščiukai **rado** katiną ir šunis **matė** / ir paskui **skrido** mamos paukštis / ir šunis &xxx katino uodegą / ir paskui katinas ir šunis / šunis **gaudė** katiną / ir katinas **bėgo** nuo šunio (5;9).

Individualūs 6–6;11 m. vaikų daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indeksai

Dar vienos amžiaus grupės (6–6;11 m.) pasakojimuose pavartotų daiktavardžių LĮ indeksų skalė yra plati – nuo ~0,3 (INF45, INF47, INF52) iki ~1 (INF54) (žr. 32 pav.).

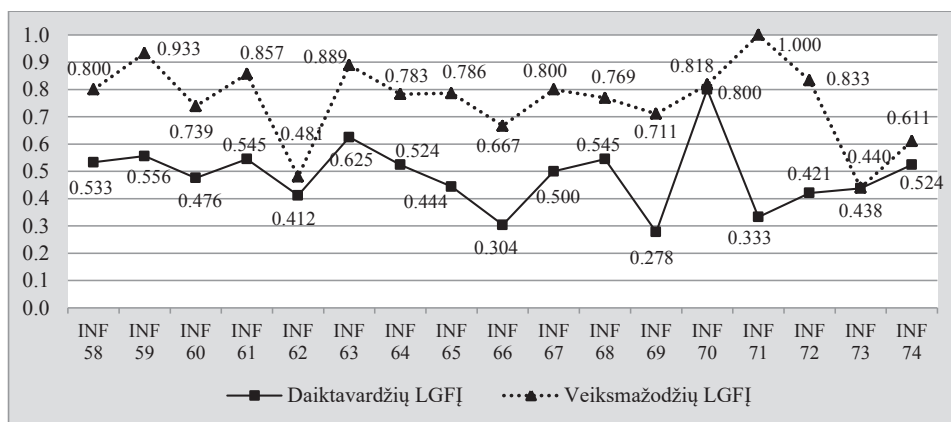
32 paveikslas. Individualūs 6–6;11 m. amžiaus vaikų daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indeksai

Iš paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad trijų vaikų daiktavardžių LĮ indeksas ~0,3, dviejų vaikų – ~0,4, vieno vaiko – ~0,5, kiek daugiau – trijų vaikų – daiktavardžių LĮ indeksai yra ~0,6 ir pan. Žemą daiktavardžių LĮ indeksą turinčių vaikų pasakojimus sudaro, pavyzdžiui, 22 daiktavardžiai (7 skirtingos lemos, INF45), 12 daiktavardžių (4 skirtingos lemos, INF47), 24 daiktavardžiai (7 skirtingos lemos, INF52) (žr. 3 priedo 2 lentelę). Pastarųjų respondentų daiktavardinė leksika nėra labai išplėtotą, pasakojime dažniau kartojami tie patys daiktavardžiai, o ne sakomi nauji. Aukščiausią LĮ indeksą turinčio 6–6;11 m. vaiko pasakojimą sudaro trys skirtingi daiktavardžiai (INF54), taigi aukštas LĮ indeksas gali rodyti ne tik turtingą leksiką, bet ir tai, kad pasakojimas yra trumpas.

6–6;11 m. amžiaus grupės vaikų veiksmožodinė leksika yra išplėtota. Minėta, kad bendras visos grupės veiksmožodžių LĮ indeksų vidurkis – 0,806, ir tai rodo, kad norėdami nusakyti veiksmą vaikai vartoja skirtingus ar naujus veiksmožodžius, rečiau kartoja tuos pačius. Individualūs aptariamoms amžiaus grupės vaikų veiksmožodžių LĮ indeksai svyruoja nuo ~0,5 iki 1,0. Dažniausiai (80 proc. visų 6–6;11 m. vaikų) respondentų veiksmožodžių LĮ indeksai įeina į ~0,7–0,9 skalę. Likę 6–6;11 m. vaikų veiksmožodžių LĮ indeksai, palyginus su kitais 6–6;11 m. vaikų veiksmožodžių LĮ indeksais, laikytini žemu (0,533, INF49 (15 veiksmožodžių, 8 skirtingos lemos)) ir aukštais (1,000, INF47 (13 skirtingų veiksmožodžių), INF48 (14 skirtingų veiksmožodžių)) indeksais.

Individualūs 7–7;11 m. vaikų daiktavardžių ir veiksmožodžių LĮ indeksai

7–7;11 m. amžiaus grupėje daiktavardžių LĮ indeksai pasiskirsto tarp ~0,3 ir ~0,6 įverčių (žr. 33 pav.).

33 paveikslas. Individualūs 7–7;11 m. amžiaus vaikų daiktavardžių ir veiksmožodžių LĮ indeksai

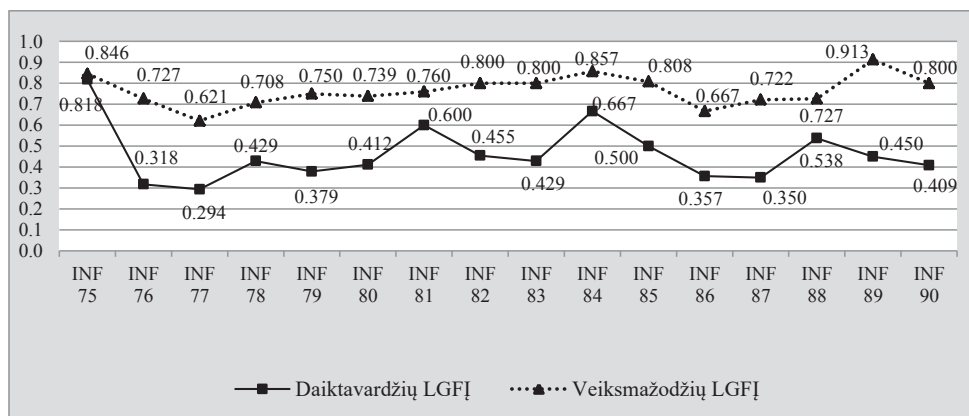
Minėta, kad 7–7;11 m. vaikų daiktavardžių LĮ indeksų grupės vidurkis 0,486. Pastarasis yra vienas žemiausių, lyginant visų grupių daiktavardžių LĮ indeksų vidurkius. Tai galima paaiškinti nagrinėjant individualius 7–7;11 m. vaikų daiktavardžių LĮ indeksus. Nustatyta, kad 41,2 proc. visų 7–7;11 m. vaikų pasakojimų daiktavardžių LĮ indeksai yra ~0,3–0,4. Šiuose pasakojimuose skirtingi daiktavardžiai sudaro mažiau nei pusę visų daiktavardžių. Beveik pusė 7–7;11 m. vaikų (52,9 proc.) daiktavardžių LĮ indeksai yra vidutiniai – ~0,5–0,6. Šių vaikų pasakojimuose pusė ar šiek tiek daugiau nei pusė visų daiktavardžių yra skirtingi. Tik vieno vaiko daiktavardžių LĮ indeksas yra aukštas – 0,800 (INF70), tačiau šiuo atveju būtina paminėti, kad vaiko pasakojimą sudaro tik penki daiktavardžiai (keturios skirtingos lemos).

Nustatyta, kad 7–7;11 m. vaikų veiksmožodžių indeksų skalė yra plati – nuo ~0,4 iki 1. Daugiausia (41,2 proc.) pasakojimų veiksmožodžių LĮ indeksų priskirtini prie ~0,8 įverčio. Prie šiek tiek žemesnio (~0,7) ir šiek tiek aukštesnio (~0,9) įverčių galima priskirti po 17,6 proc. pasakojimų. Trijų vaikų veiksmožodžių LĮ indeksus galima laikyti žemais (0,440 (INF73); 0,481 (INF62); 0,611 (INF74)), o vieno vaiko (INF72) veiksmožodžio LĮ indeksas aukštas (1,000), nes jame pavartota 14 skirtingų veiksmožodžių⁶¹, pavyzdžiui:

(20) INF73: vieną kartą mama paukščiukę **turėjo** trys paukščiukus / mama paukščiukas **išskrido** maisto / ir paskui katinas **artėjo** prie medžio / paskui mama **atskrido** / o katinas **buvo** prie beveik medžio / paskui mama **davė** paukščiukams maisto / o jau katinas **lipo** ant medžio / o šuniukas **galvojo**, ką čia tas katinas **daro** / mama paukštis **šokinėjo** ant tos šakos / ir katinas beveik **užlipo** / o šunis **kando** katinui į uodegą / mama paukštis **apsikabino** savo vaikučius / šunis **nuvijo** katiną (7;5).

Individualūs 8–8;11 m. vaikų daiktavardžių ir veiksmožodžių LĮ indeksai

Išnagrinėjus 8–8;11 m. amžiaus grupės pasakojimus, paaiškėjo, kad daiktavardžių LĮ indeksai svyruoja nuo ~0,3 iki ~0,8 (žr. 34 pav.).

34 paveikslas. Individualūs 8–8;11 m. amžiaus vaikų daiktavardžių ir veiksmožodžių LĮ indeksai

Iš paveikslė pateiktų duomenų matyti, kad daugumos (43,8 proc.) vaikų daiktavardžių LĮ indeksai priskirtini prie ~0,4 įverčio, dviejų vaikų daiktavardžių LĮ indeksas yra ~0,3. Taigi 56,3 proc. šios amžiaus grupės vaikų, kurių daiktavardžių LĮ indeksai yra ~0,3–0,4, kurdami rišliuosius pasakojimus buvo linkę apsiriboti jau pasakytais daiktavardžiais ir daugiau juos kartoti, nei pavartoti dar nesakytų daiktavardžių. Kitų 8–8;11 m. (43,8 proc.) vaikų

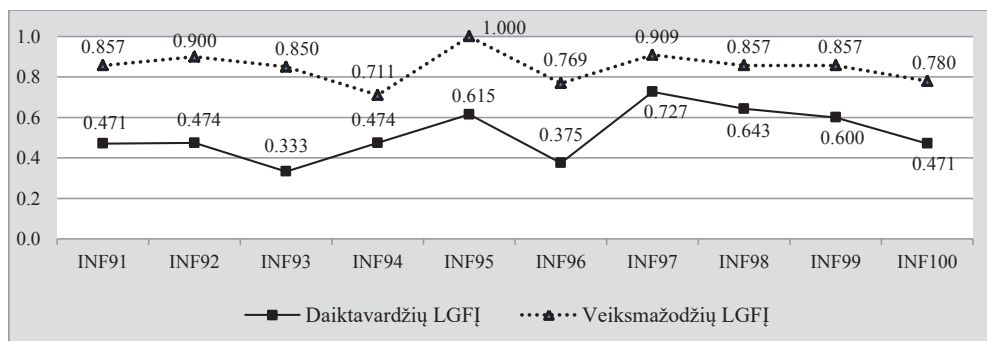
⁶¹ Minėta, kad šioje tyrimo dalyje su priešdėliais vartojami veiksmožodžiai laikyti skirtingomis lemomis.

daiktavardžių LĮ indeksai įeina į ~0,5–0,8 indeksų skalę, ir tai rodo, kad pastarųjų vaikų pasakojimuose pusė ar daugiau nei pusė daiktavardžių yra skirtingi. Tačiau bendras visos grupės daiktavardžių LĮ indeksų vidurkis, kaip buvo minėta, yra 0,463, ir tai yra prasčiausias įvertis lyginant visų amžių grupių daiktavardžių LĮ indeksų vidurkius.

Veiksmažodžių LĮ indeksų skalė siauresnė – nuo ~0,6 iki ~0,9. Čia taip pat matyti didesnis dėsningumas – 75 proc. (12 vaikų iš 16) vaikų veiksmažodžių LĮ indeksai yra ~0,7–0,8. Taip pat palyginus visus 8–8;11 m. vaikų veiksmažodžių LĮ indeksus galima teigti, kad yra vienas žemas (0,621 (INF77)) veiksmažodžio LĮ indeksas, kurį sudaro 29 veiksmažodžių ir 18-os skirtingų formų santykis, ir trys aukšti (0,846 (INF75); 0,857 (INF84); 0,913 (INF89)) veiksmažodžių indeksai, kuriuos sudaro, pavyzdžiui, 14 veiksmažodžių (12 skirtingų lemu) ar 23 veiksmažodžiai (21 skirtinga lema).

Individualūs 9–9;11 m. vaikų daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indeksai

Išanalizavus 9–9;11 m. vaikų išliuosiuose pasakojimuose pavartotų daiktavardžių ir veiksmažodžių leksikos įvairovę paaiškėjo, kad 9–9;11 m. amžiaus grupės vaikų daiktavardžių LĮ indeksų skalė yra nuo ~0,3 (INF93) iki ~0,7 (INF97) (žr. 35 pav.).

35 paveikslas. Individualūs 9–9;11 m. amžiaus vaikų daiktavardžių ir veiksmažodžių LĮ indeksas

Duomenys rodo, kad 70 proc. visų 9–9;11 m. vaikų daiktavardžių LĮ indeksai yra ~0,5–0,6. Su šiais indeksais palyginus kitų grupės vaikų indeksus galima teigti, kad INF93 ir INF96 daiktavardžių LĮ indeksai yra žemi (atitinkamai 0,333 ir 0,375), o INF97 daiktavardžių LĮ indeksas yra aukštas (0,727). Pastarojo vaiko išliujame pasakojime pavartota 11 daiktavardžių, iš kurių yra 8 skirtingos lemos.

Veiksmažodžių LĮ indeksai svyruoja nuo ~0,7 iki 1. Net šešių vaikų veiksmažodžių LĮ indeksus galima priskirti prie ~0,9 įverčio, dviejų vaikų – prie ~0,8 įverčio. Po vieną veiksmažodžio LĮ indeksą galima priskirti prie žemesnio (0,711, INF94) ir aukščiausio (1,000, INF95) įverčių. Žemiausias veiksmažodžio LĮ indeksas susidarė informantui išliujame

pasakojime pavartojus 45 veiksmazodžius (32 skirtingas lemas), aukščiausias – rišliajame pasakojime pavartojus 11 skirtingų veiksmazodžių.

Vyriausių vaikų pasakojimuose pastebima panaši tendencija kaip ir aptartose grupėse – yra pasakojimų, kuriuose daiktavardžių leksika yra neišplėtotą, o veiksmazodžių išplėtotą (pvz., INF93 ar INF96), taip pat yra pasakojimų (pvz., INF97), kuriuose daiktavardinė ir veiksmazodinė leksika yra išplėtotą (žr. 21 pavyzdys).

(21) INF73: *čia buvo paukščių⁶² šeima / ir mama nuskrido pasiimti slieką / ir kai grįžo, ten buvo katinas / ir katinas lipo medį / ir visi atsigando / bet po to šuo atėjo / ir nukando jam uodegą / po to jį gaudė katiną / o tie paukščiai visi šypsojosi* (9;8).

4.2.3. Įvardžių leksikos įvairovė

Įvardžių LĮ analizė atskleidė, kad ši kalbos dalis pasakojimuose vartojama negausiai: jauniausių vaikų pasakojimuose pavartojami vidutiniškai apie trys įvardžiais, vyriausių vaikų pasakojimuose – vidutiniškai aštuoni (žr. 13 lentelę).

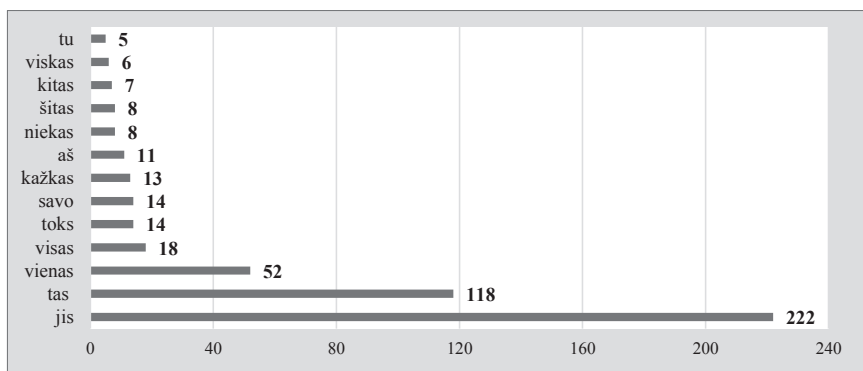
13 lentelė. Įvardžio LĮ vidurkiai pagal amžiaus grupes

Amžiaus grupės	Visų įvardžių skaičiaus vidurkis	Skirtingų lemų skaičiaus vidurkis	Įvardžių LĮ indekso vidurkis
4–4;11 m.	3,2	1,5	0,518 (~0,5)
5–5;11 m.	4,9	2,3	0,605 (~0,6)
6–6;11 m.	4,3	2,3	0,548 (~0,6)
7–7;11 m.	6,2	3,0	0,559 (~0,6)
8–8;11 m.	7,3	3,1	0,549 (~0,6)
9–9;11 m.	7,6	3,4	0,616 (~0,6)

Duomenys rodo, kad didėjant rišliuosiuose pasakojimuose pavartojamų įvardžių skaičiui, daugėja ir skirtingų lemų skaičius, dėl to įvardžių LĮ indekso vidurkis auga ir vyriausių tyrimo dalyvių rišliuosiuose pasakojimuose yra dešimtdaliu didesnis (~0,6) nei jauniausių vaikų pasakojimuose (~0,5).

Panagrinėjus visuose pasakojimuose vartotus įvardžius nustatyta, kad rečiausiai vaikų vartoti įvardžiai *tavo, mano* (po vieną pavartojimo atvejį), *anas, pats* (po du atvejus), *kuris* (trys pavartojimo atvejai), *mes* (keturi atvejai). Dažniausiai vartoti įvardžiai pateikiami 36-ame paveiksle.

⁶² Skirtingos veiksmazodžių lemos pajuodintos, daiktavardžių – pabrauktos.

36 paveikslas. Dažniausi įvardžiai ir pavartojimo atvejų skaičius

Iš paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad dažniausiai pasakojimuose įvairiomis gramatinėmis formomis vartoti įvardžiai *jis, tas, vienas, visas, toks, savo* ir kt. Įvairios įvardžių *jis, tas, šitas* formos (*ji, jį, jam, tą, tuos, ta* ir kt.) vartotos pakeičiant daiktavardžius (*katinas, šuo, paukštis*), įvardis *vienas* dažnai vartotas pradedant pasakojimą (*vieną dieną medyje gyveno paukščiai*), įvardis *visas* – nurodant paukščių visumą (*visi apsidžiaugė; katinas norėjo visus paukščius suvalgyti*), įvardis *savo* – nurodant priklausomybę (*apsikabino mama savo vaikučius*). Asmeninių įvardžių *aš* ir *tu* rasta pasakojimuose, kuriuose vartota tiesioginės kalbos, pavyzdžiui: *kai mama išskrido, piktas katinas atėjo ir pasakė: aš noriu suvalgyti jus*.

Įvardžių leksikos įvairovė amžiaus grupėse

Išnagrinėjus įvardžių vartojimą ir LĮ amžiaus grupėse, paaiškėjo, kad trijuose **4–4;11 m.** vaikų pasakojimuose įvardžiai nevartoti, septyniuose pavartoti keli skirtingi įvardžiai (šių pasakojimų įvardžių LĮ indeksas aukštas), kituose pavartota 7–14 įvardžių (žr. 3 priedo 2 lentelę). Šios amžiaus grupės įvardžių LĮ indekso vidurkis (0,518) rodo, kad pusė vaikų rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų įvardžių yra skirtingi.

5–5;11 m. amžiaus vaikų pasakojimuose įvardžių vartojimas skiriasi: vieni šio amžiaus vaikai įvardžių nevartojo, kiti pavartojo 1–4 įvardžius (žr. 3 priedo 2 lentelę). Dviejų šios amžiaus grupės vaikų pasakojimuose pavartotų įvardžių skaičius didelis, tačiau dėl skirtingo lemų skaičiaus labai skiriasi šių pasakojimų LĮ indeksas. Pavyzdžiui, INF 16 (5;5) pasakojime pavartoti 23 įvardžiai, iš kurių yra 10 skirtingų lemų: ***aš*** (*mane*, 2 k. *aš*), ***niekas*** (*niekas, nieko*, 2 k. *niekam*), ***tas*** (*ta*, 2 k. *tą*), ***jūs*** (*jūsų*, 2 k. *jūs*), ***mes*** (*mūsų*, 2 k. *mes*), ***tu*** (*tu, tau*), ***vienas*** (*vieną*), ***šitas*** (*šitą*), ***kitas*** (2 k. *kitas*), ***jis*** (*ji*). Šio pasakojimo įvardžių LĮ indeksas 0,435.

Kito tiriamojo (INF27, 5;11) pasakojime pavartoti 33 įvardžiai, iš kurių yra tik 6 skirtingos lemos pavyzdžiui:

(22) INF73: *jie buvo liūdni ir jie norėjo valgyti / ir tada ji atėjo / ir tada ji skrido paimti / bet tada buvo labai ilgai / ir tada jie laukė / tada jie visi sakė: vaaa@o vaaa@o, nes jie norėjo valgyti / ir tada jie žiūrėjo, kaip skrido / ir tada jie buvo / labai buvo pavargusi / nes ji labai ilgai užtruko / ir tada ji / kai ji grįžo, ir ji nepaėmė / ir ji greitai pažiūrėjo atgal / ir pamatė katiną, kur lipa / ir norėjo paimti paukštis / bet šunis buvo geras / jis išgelbėjo, kad traukė jo uodegą / tada jie grįžo ir pažadėjo, kad nieko &xxx / kažką pamatė / jie rėkė ant jos / ir tada ji paėmė vieną / ir ji padalino / ir tada mama pažadėjo, kad kai jie užaugs, jie galės skristi ir su mumis / su jo mama paimti ši@nz / ir tada ka@nz / tada mama juos sakė, kad daugiau ji nebeliks savo bebius / ir tada kad irgi katinas norėjo ateiti / šunis jį rado / irėjo aplink / ir vėlėjo paimti (5;11).*

Pavyzdyje pateiktas pasakojimas įdomus tuo, kad jau nuo pat pradžių vietoje daiktavardžių *mama* ir *paukščiai*, įvardijančių ir pristatančių pasakojimo veikėjų, įvairiomis formomis vartojami įvardžiai *ji* ir *jie*. Šie reprezentuoja lemą *jis*, kuri pasakojime įvairiomis formomis pavartota 27 kartus: *jis, jį, juos, jos* (vns. K.) 2 k. *jo*, 10 k. *ji*, 11 k. *jie*. Du kartus pasakojime pavartota įvardžio lema *savo* (2 k. *savo*), po vieną kartą įvardžių lemos *kažkas* (*kažką*), *niekas* (*nieko*), *visas* (*visi*), *tas* (*tą*). Kaip matyti, įvardžių LĮ nėra didelė (6 skirtingos lemos), dėl to LĮ indeksas yra žemas – 0,182.

Dar vienos amžiaus grupės (6–6;11 m.) vaikų pasakojimuose įvardžiai vartojami rečiau nei prieš tai aptartoje – vidutiniškai keturi įvardžiai, kurie sudaro dvi skirtingas lemas (žr. 3 priedo 2 lentelę). Šioje grupėje yra pasakojimų, kuriuose nepavartotas nė vienas įvardis (INF57, INF58), taip pat pasakojimų, kuriuose pavartota 12 (INF45), 10 (INF43), 8 (INF48) įvardžių. Kelių pasakojimų įvardžių LĮ indeksas yra aukštas, tačiau toks radosi dėl mažo įvardžių skaičiaus, kurių dauguma skirtingi. Pavyzdžiui, INF49 pasakojime pavartoti trys skirtingi įvardžiai, todėl LĮ indeksas 1,000. Paminėtinas INF43 pasakojimas, kuriame esama dešimties įvairiomis gramatinėmis formomis išreikštų šešių lemų atvejų, todėl LĮ indeksas 0,600, pavyzdžiui: *vienas* (*vieną*), *visas* (*visus*), *tas* (*tą, tas*), *kuris* (*kuris*), *jis* (3 k. *jinai*), *savo* (2 k. *savo*).

7–7;11 m. amžiaus grupė išsiskiria tuo, kad visuose jos pasakojimuose pavartota nuo dviejų iki dvylikos įvardžių – vidutiniškai šeši įvardžiai (žr. 3 priedo 2 lentelę). Įvardžių LĮ indeksai svyruoja nuo 0,250 iki 1,000. Trys vaikai kurdami rišliuosius pasakojimus pavartojo po penkis įvardžius, kuriuos sudaro keturios skirtingos lemos, todėl LĮ indeksas aukštas – 0,800. Toks LĮ indeksas yra INF74 (7;3) pasakojime, kuriame pavartoti šios lemos ir skirtingos jų formos: *tas* (*tuos, tas* (vns. V.)), *vienas* (*vieną*), *kuris* (*kurie*), *jis* (*jų*).

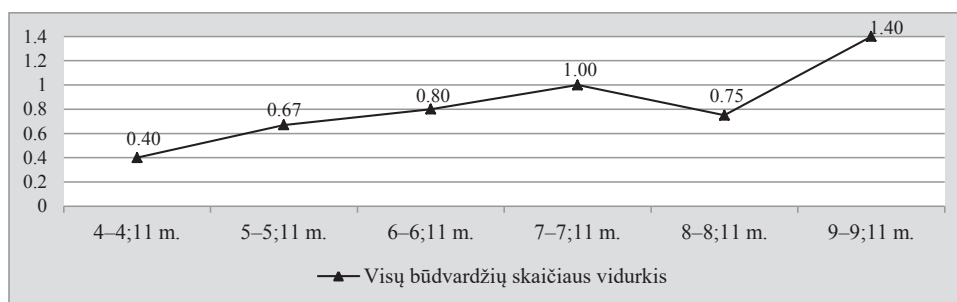
Vyresnių vaikų (8–8;11 m.) amžiaus grupėje yra pasakojimų, kuriuose įvardžių vartota gausiai (pavyzdžiui, INF77 pasakojime pavartoti 22 įvardžiai, kuriuos sudaro penkios skirtingos lemos), kituose įvardžių nėra tiek daug (žr. 3 priedo 2 lentelę). Šios amžiaus grupės įvardžių LĮ

indeksų skalė plati – nuo 0,227 (INF77) iki 1,000 (INF84, INF88 ar INF89). Aukščiausias LĮ indeksas, kaip jau aptarta, nustatytas pasakojimuose, kuriuose rasti keli įvardžių pavartojimo atvejai. Bet yra pasakojimų, kurių aukštą įvardžių LĮ indeksą lėmė vartojami skirtingi įvardžiai. Pavyzdžiui, INF80 (8;11) pasakojimo aukštą LĮ indeksą (0,833) lėmė šeši įvardžiai (*vieną, savo, ji, tokia, kitas, jie*), kurie yra penkių lemų (*vienas, savo, jis, toks, kitas*) raiškos variantai.

Vyriausių vaikų (9–9;11 m.) pasakojimai nelabai skiriasi nuo prieš tai aptartos grupės, nes juose vidutiniškai pavartojamas panašus įvardžių skaičius (septyni įvardžiai), panašus skirtingų lemų vidurkis (3 lemos) (žr. 3 priedo 2 lentelę). Pastarojoje amžiaus grupėje yra vienas žemo įvardžių LĮ indekso (0,208) pasakojimas, kuriame penki skirtingi įvardžiai 24 kartus išreikšti įvairiomis formomis. Taip pat yra keli pasakojimai, kurių įvardžių LĮ indeksai aukšti (1,000), nes pasakojimuose pavartota keletas skirtingų įvardžių. Svarbu paminėti, kad įvardžių LĮ indeksai yra lygūs ar didesni nei ~0,5 beveik 80 proc. 9–9;11 m. amžiaus grupės pasakojimų. Tai didžiausias procentas, lyginant visas amžiaus grupes. Taigi šie duomenys papildo jau prieš tai minėtą vyresnių vaikų pasakojimų ypatybę, kad šių vaikų pasakojimai yra žodingesni.

4.2.4. Būdvardžių leksikos įvairovė

Atsižvelgiant į tai, kad būdvardis yra viena iš sudėtingiausiai įsisavinamų kalbos dalių (daugiau žr. Kamandulytė 2009; 2010), šiame tyrime vertintas visų pasakojime pavartotų būdvardžių skaičius (žr. 37 pav.).

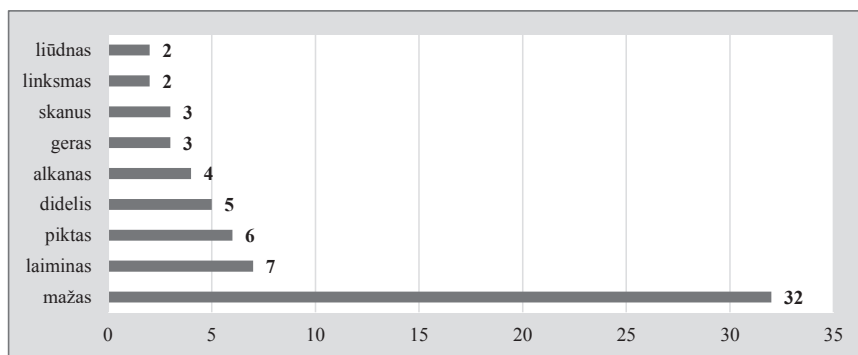

37 paveikslas. Būdvardžių skaičiaus vidurkis pagal amžiaus grupes

Diagramoje pateikti duomenys rodo, kad jauniausios tyrimo dalyvių (4–4;11 m.) grupės rišliuosiuose pasakojimuose būdvardžiai beveik nevartojami, vyresnių vaikų (5–8 m.) pasakojimuose pavartojama vidutiniškai po vieną būdvardį, o vyriausių vaikų (9–9;11 m.) pasakojimuose – vidutiniškai vieną ar daugiau nei vieną. Didėjantis būdvardžių vartojimo

skaičius rodo, kad ši kalbos dalis nors ir lėtai, tačiau sėkmingai įsisavinama ir dažniau pradedama vartoti vyresnių vaikų kalboje.

Išnagrinėjus visus pasakojimuose pavartotus būdvardžiu, nustatyta, kad dauguma pavartoti po vieną kartą, pavyzdžiui, *blogas, ilgas, jaunas, karštas, laisvas, platus, saugus, sausas, sveikas, tiesus*. Tačiau esama būdvardžių, kurie pasakojimuose pavartoti daugiau nei vieną kartą (žr. 38 paveikslą).

38 paveikslas. Dažniausi būdvardžiai ir pavartojimo atvejų skaičius

Suskirsčius negausiai vartojamus būdvardžius į leksines semantines grupes, nustatyta, kad pasakojimuose būdvardžiai dažniausiai vartoti vertinant pasakojimo veikėjus (*atėjo geras šuo; šuo norėjo sučiupti blogą katę; bus skanūs paukščiai*), ar nurodant veikėjų, daiktų fizines savybes (*maži paukščiukai; ant plačios šakos; jiniai turi ilgus nagus*), vidinius požymius (*paukščiai buvo laimingi; jie buvo liūdni; paukščiukai buvo sveiki*).

Būdvardžių vartojimas amžiaus grupėse

Išnagrinėjus būdvardžių atvejus kiekvienoje amžiaus grupėje, nustatyta, kad tik beveik trečdalis (27 proc.) 4–4;11 m. amžiaus vaikų savo pasakojimuose pavartojo būdvardžių: INF1 pavartojo vieną būdvardį *mažas*, INF3 pavartojo tris būdvardžius, kuriuos sudaro dvi skirtingos lemos (*mažas, piktas*), INF7 pavartojo vieną būdvardį *mažas*, INF15 pavartojo vieną būdvardį *linksmas*.

Išanalizavus būdvardžių vartojimą 5–5;11 m. vaikų pasakojimuose, nustatyta, kad būdvardžių rišliuosiuose pasakojimuose pavartotojo taip pat trečdalis (29,6 proc.) vaikų. Didžioji dalis pavartojo po vieną būdvardį, kiti – 2–7 būdvardžius. Dažniausiai būdvardžiai vartoti vertinant veikėjus ar nurodant jų vidinius požymius: *maži paukščiukai, liūdnas paukštis, didelis balandis, piktas šuniukas, geras šuo, linksma katytė* ir kt.

6–6;11 m. amžiaus grupėje būdvardžiai vartoti dažniau nei prieš tai aptartose (4–5 m.) grupėse. Beveik pusė (47 proc.) vaikų rišliuosiuose pasakojimuose pavartojo būdvardžių. Vienas vaikas (INF54) rišliajame pasakojime pavartojo 4 būdvardžius, kurių trys sudaro vieną lemą (*mažas*): *laimingi, maži, mažiukai, mažiukas*.

Pusė (52,9 proc.) **7–7;11 m.** vaikų rišliuosiuose pasakojimuose taip pat pavartojo būdvardžių. Dažniausiai pasakojimuose vartota po vieną būdvardį, bet viename pasakojime (INF74) rasti penki būdvardžių pavartojimo atvejai (3 lemos): *didelis, didelis, maži, maži, geras*. Išnagrinėjus visus pavartojimo atvejus, nustatyta, kad šioje amžiaus grupėje būdvardžių pavartojimo skaičius ir būdvardžius pavartojusių vaikų procentas didesni nei prieš tai aptartų jaunesnio amžiaus vaikų.

Išnagrinėjus **8–8;11 m.** amžiaus grupės pasakojimus, nustatyta, kad vidutiniškai juose pavartojama 0,75 būdvardžio. Nepaisant to, kad būdvardžių pavartojimo vidurkis yra žemesnis nei prieš tai aptartų 6–6;11 ir 7–7;11 m. amžiaus grupių, būdvardžiai vartoti beveik pusės (43,8 proc.) šios amžiaus grupės vaikų. Esama pasakojimų, kuriuose pavartoti keturi būdvardžiai: *skani vakarienė, mažiukus paukščiuokus* (du kartus), *didelis paukštis*.

Nustatyta, kad vyriausios amžiaus grupės (**9–9;11 m.**) būdvardžių vidurkis beveik du kartus didesnis (1,4) nei 8–8;11 m. amžiaus grupės. Be to, žymiai daugiau nei kitose amžiaus grupėse 9–9;11 m. vaikų (60 proc.) vartojo būdvardžių. Kelių vaikų pasakojimuose pavartoti 1–2 būdvardžiai, o vieno tiriamojo (INF94) – septyni, pavyzdžiui: *ant plataus medžio; ant tiesios šakos; mažus vaikus; jie jauni; vaikai geri; vaikai patenkinti; šuo laimingas*. Atkreiptinas dėmesys, kad pavartoti būdvardžiai apibūdina ne tik pasakojimo veikėjus, bet ir vietą, kurioje vyksta veiksmai – *vaikai gyveno ant plataus medžio ir tiesios šakos*. Taigi nors būdvardžiai pasakojimuose vartoti negausiai, turimi duomenys leidžia pastebėti, kad vyresni vaikai vartoja daugiau ir įvairesnių būdvardžių.

4.2.5. Apibendrinimas

Nustatyta, kad 4–6 m. amžiaus grupėse visų žodžių, veiksmažodžių ir įvardžių LĮ didėja, 7–8 m. amžiaus grupėse įvairovė šiek tiek sumažėja, o vyriausių tiriamųjų grupėje visų kalbos dalių, veiksmažodžių ir įvardžių LĮ didžiausia, daiktavardžių – mažesnė nei 4–4;11 m. ir 6–6;11 m. amžiaus grupėse. Produktyvumo analizė parodė, kad 7–9 m. vaikų pasakojimuose pavartotų žodžių skaičius intensyviai auga. Didėjantis žodžių skaičius ir tokia pati ar mažesnė jų įvairovė rodo, kad kurdami pasakojimus 7–8 m. vaikai yra linkę daugiau kartoti pasakytus žodžius ar kitas tų žodžių formas, o ne vartoti naujų žodžių (skirtingų lemu). Nepaisant šio nuokrypio, vyriausių vaikų (9–9;11 m.) rišliuosiuose pasakojimuose visų žodžių leksikos įvairovė yra

didžiausia. Be to, šių vaikų pasakojimuose vartojama žymiai daugiau būdvardžių nei mažiausių vaikų pasakojimuose. Aptarti duomenys leidžia teigti, kad lietuvių kalbos žodynas, vaikams augant anglų kalbos aplinkoje ar tiesiogiai susidūrus su anglų kalba mokykloje, nenustoja vystytis. Be to, vyresni vaikai naudojami sukaupu lietuvių kalbos žodynu – jų pasakojimuose pavartota daugiau įvairesnių žodžių nei jauniausių tyrimo dalyvių, pasakojimus kūrusių pagal tokią pačią užduotį.

Veiksmažodžių ir daiktavardžių LĮ indeksai parodė, kad pasakojimuose pavartoti veiksmažodžiai yra įvairesni nei daiktavardžiai. Tam įtakos galėjo turėti ne tik vaiko kalbinė raida, bet ir pasirinktas tyrimo metodas. Daugumoje pasakojimų vyravo daiktavardžiai, kuriais įvardijami paveikslėliuose nupiešti akivaizdūs istorijos veikėjai (*paukščiai, šuo, katinas, medis, uodega*). Didesne daiktavardžių įvairove pasižymėjo pasakojimai, kuriuose įvardyti ne tokie akivaizdūs ir ypač mažesnių vaikų nepastebėti pasakojimo elementai – *šaka, seilės, kirminas, lizdas ir kt.* Pasakojimuose pavartoti veiksmažodžiai buvo įvairesni dėl galimybės veikėjų atliekamus veiksmus įvardyti skirtingais veiksmažodžiais.

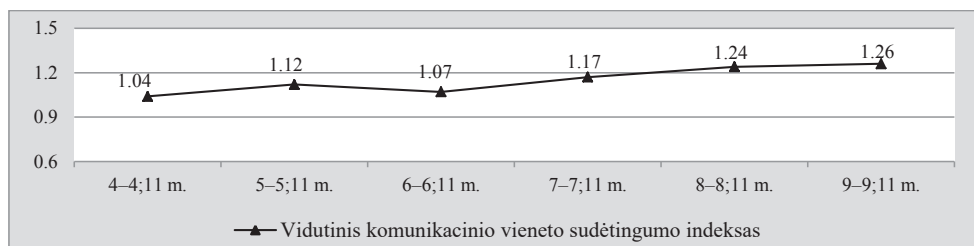
Palyginus dvikalbių ir 4.1 skyrelio apibendrinime minėtų vienakalbių vaikų visų žodžių, daiktavardžių, veiksmažodžių leksinių ir gramatinių formų įvairovę⁶³, nustatyta, kad dvikalbių 4–9 m. amžiaus pasakojimuose leksinių ir gramatinių formų įvairovė yra šiek tiek mažesnė (žr. 7 priedą) nei vienakalbių vaikų pasakojimuose. Priešingai, rečiausiai vartojamos kalbos dalies – būdvardžių – atvejų žymiai daugiau randama dvikalbių 6–9 m. kalboje: dvikalbiai 6–6;11 m. vaikai pasakojimuose pavartojo vidutiniškai vieną, o 9–9;11 m. vaikai daugiau nei vieną būdvardį, vienakalbių vaikų pasakojimuose randama tik keletas būdvardžių pavartojimo atvejų.

4.3. Sintaksės sudėtingumas

Rišliojo pasakojimo sintaksės sudėtingumas tirtas nagrinėjant komunikacinių vienetų (KV) ir gramatinių centrų (GC) santykį (KV/GC). Kaip minėta 2.2 skyrelyje, atliekant šią analizę rišliji pasakojimai buvo suskaidyti į KV, kuriuo laikytas vientisinis ar sudėtinis prijungiamasis sakiny, sudėtinio sujungiamojo sakininio dėmuo, o jeigu sakiny mišrusis ar bejungtukis, žiūrėta, kokiam ryšiui (sujungiamajam ar prijungiamajam) priklauso dėmuys.

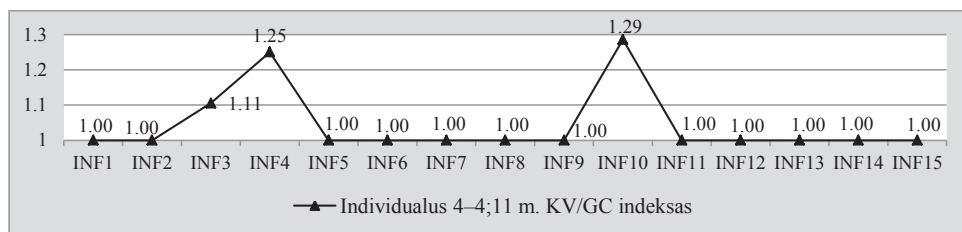
Palyginus skirtingų amžiaus grupių KV/GC indekso vidurkį, matyti, kad šis rodiklis didėja: nuo 1,04 jauniausių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose iki 1,26 vyriausių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose (žr. 39 pav.).

⁶³ Iki tol šiame darbe kalbėta apie rišliųjų pasakojimų leksikos įvairovę (angl. *lemma / token ratio*), tačiau atsižvelgiant į tai, kad vienakalbių vaikų tyrimuose nagrinėtas leksinių ir gramatinių formų įvairovės indeksas (angl. *type / token ratio*), apskaičiuota ir dvikalbių vaikų rišliųjų pasakojimų leksinių ir gramatinių formų įvairovė. Todėl šioje pastraipoje ir 7 priedo 1-oje lentelėje lyginami leksinių ir gramatinių formų įvairovės indeksai.

39 paveikslas. Vidutinis kiekvienos amžiaus grupės komunikacinio vieneto sudėtingumo indeksas

Apskaičiavus individualų kiekvienos amžiaus grupės vaiko KV/GC indeksą, nustatyta, kad jauniausių (4-4;11 m.) tyrimo dalyvių KV/GC indeksų skalė yra nuo 1,00 iki 1,29 (žr. 40 pav.).

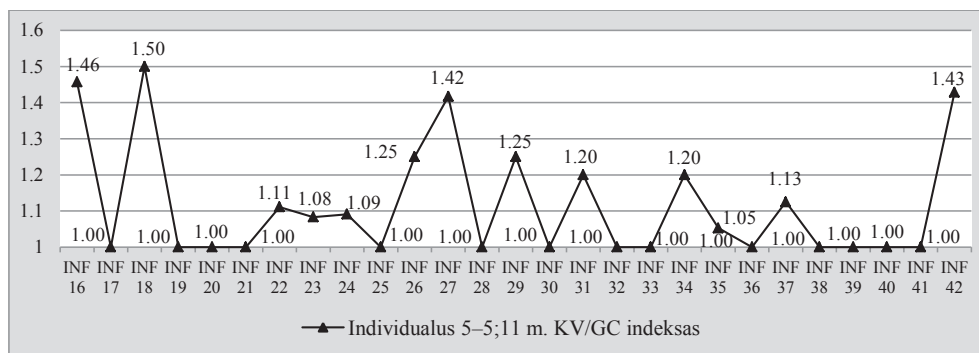
40 paveikslas. Individualus 4-4;11 m. vaikų KV/GC indeksas

Išnagrinėjus visų 4-4;11 m. vaikų individualius KV/GC indeksus, matyti, kad daugumos (73,3 proc.) šios amžiaus grupės vaikų KV/GC indeksas lygus 1,00, ir tai reiškia, kad šių vaikų komunikacinius vienetus sudaro vienas gramatinis centras. Iš visos grupės išsiskiria trijų vaikų rišliji pasakojimai, kurių KV/GC indeksai didesni: INF3 respondento KV/GC indeksas lygus 1,11 (19 KV, 21 GC), INF4 respondento KV/GC indeksas yra 1,25 (8 KV, 10 GC) ir INF10 respondento KV/GC indeksas yra 1,29 (7 KV, 9 GC) (žr. 23 pavyzdį). Šios amžiaus grupės vaikų rišliuosius pasakojimus sudaro nesudėtingi, dažniausiai vientisiniai sakiniai.

(23) INF10: vieną kartą gyveno mamytė paukštelis //⁶⁴ vieną kartą mamytė paukštelė jinai išskrido surasti maisto // ir vieną kartą atėjo katinas suvalgyti leliukus // o vieną kartą atėjo šuniukas tada // ir jis griebia katino uodegą, kad šuniukas nenorėjo, kad suvalgytų leliukus // o tada šuniukas gaudė katiną // ir jie gyveno labai gerai (4;11).

Išnagrinėjus 5-5;11 m. vaikų KV/GC indeksus, nustatyta, kad KV/GC indeksų skalė yra platesnė (nuo 1,00 iki 1,50) ir įvairesnė, lyginant su 4-4;11 m. amžiaus grupe (žr. 41 pav.).

⁶⁴ Dviem pasviraisiais brūkšneliais atskiriami komunikaciniai vienetai.

41 paveikslas. Individualus 5–5;11 m. vaikų KV/GC indeksas

Iš diagramoje pateiktų duomenų matyti, kad 14-os vaikų (51,9 proc.) KV/GC indeksas lygus 1,00, taigi šių vaikų rišliuosius pasakojimus sudarantys komunikaciniai vienetai apima vieną gramatinį centrą (žr. 24 pavyzdį).

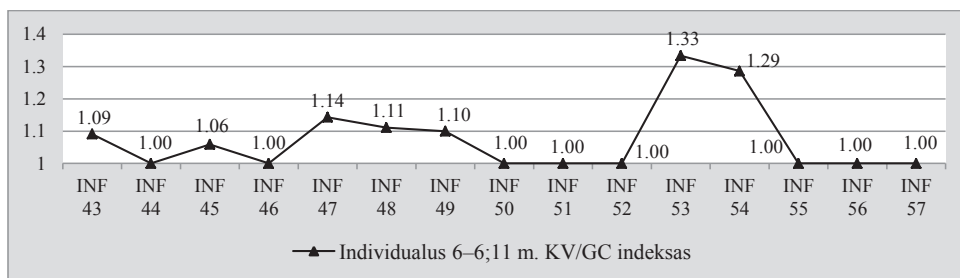
(24) INF20: buvo viščiukas mama // ir mama nori pasiimti valgyti // ir katinas užlipo // ir šuo žiūrėjo // ir tada anas supyko // ir anas pagavo šituos, šunį su katinu (5;8).

Kitų 48,1 proc. šios amžiaus grupės vaikų rišliuosiuose pasakojimuose yra komunikacinių vienetų, apimančių kelis gramatinius centrus, todėl KV/GC indeksai yra didesni už 1,00. Iš visų 5–5;11 m. vaikų galima išskirti keturis respondentus, kurių KV/GC indeksai yra aukšti: nuo 1,42 iki 1,50. Tokį aukštą komunikacinio vieneto sudėtingumo indeksą turinčių vaikų rišliuosius pasakojimus sudaro 35 KV ir 51 GC (INF16), 6 KV ir 9 GC (INF18), 24 KV ir 34 GC (INF27), 14 KV ir 20 GC (INF42). Vienas iš tokių atvejų pateiktas 25-ame pavyzdyje.

(25) INF18: buvo paukšteliai // katytė pamatė, kad nuskrido mama // po to pamatė, kad atskrido ir norėjo suvalgyti leliukus // šuo atėjo, pamatė, kad eina suvalgyti paukščiukus // ir jis ją pagavo // ir dabar gaudo (5;4).

Pavyzdyje pateiktą pasakojimą sudaro 6 KV ir 9 GC, taigi sudėtingumo indekso koeficientas yra 1,43. Daugumoje šio pasakojimo gramatinių centrų veiksnys yra nepasakomas, tačiau numanomas iš konteksto.

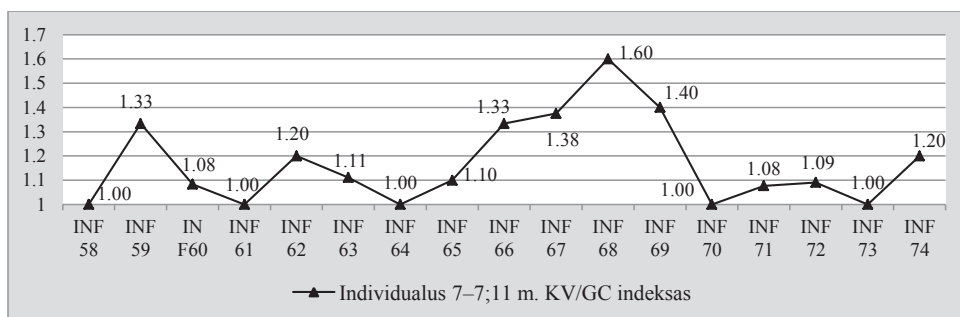
Vyresnių 6–6;11 m. vaikų komunikacinio vieneto sudėtingumo analizė parodė, KV/GC indeksų skalė yra ne tokia plati ir įvairi, kaip 5–5;11 m. vaikų, – nuo 1,00 iki 1,33 (žr. 42 pav.).

42 paveikslas. Individualus 6–6;11 m. vaikų KV/GC indeksas

Diagramoje pateikti duomenys rodo, kad 6–6;11 m. vaikų individualūs KV/GC indeksai yra panašūs: aštuonių vaikų (53,3 proc.) KV/GC indeksai lygūs 1,00, kitų penkių vaikų KV/GC indeksai svyruoja tarp 1,06–1,14. Pastarųjų respondentų rišliuosiuose pasakojimuose yra po vieną KV, kuri sudaro du GC, todėl KV/GC indeksas yra didesnis už 1,00. Dar dviejų vaikų KV/GC indeksai yra didesni: INF54 rišlauso pasakojimo KV/GC indeksą (1,29) sudaro 6 KV, apimantys 8 GC, o INF53 rišlauso pasakojimo KV/GC indeksą (1,33) sudaro 7 KV, kurie apima 9 GC. Pastarųjų dviejų respondentų pasakojimuose yra po du KV, kuriuos sudaro du gramatiniai centrai. Taigi matyti, kad didelė dalis 6–6;11 m. vaikų KV apima vieną gramatinį centrą, tačiau esama KV (7 vaikų rišliuosiuose pasakojimuose), apimančių du gramatinius centrus.

Išnagrinėjus dar vienos amžiaus grupės KV ir GC santykį, nustatyta, kad **7–7;11 m.** vaikų KV/GC indeksų skalė yra plati: nuo 1,00 iki 1,60 (žr. 43 pav.).

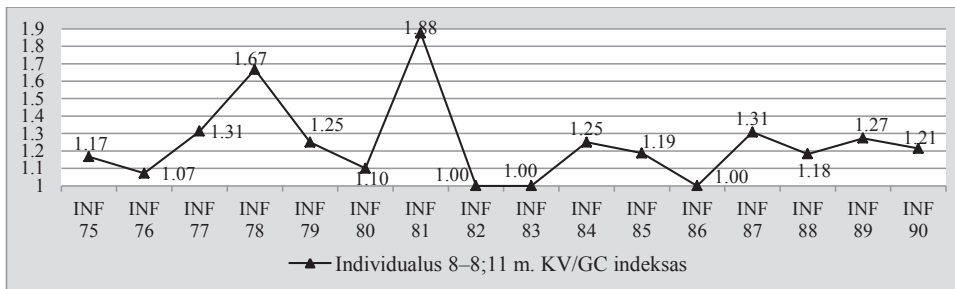

43 paveikslas. Individualus 7–7;11 m. vaikų KV/GC indeksas

Iš diagramoje pateiktų duomenų matyti, kad tik penkių vaikų (29,4 proc.) KV sudaro vienas gramatinis centras (KV/GC indeksas lygus 1,00). Kitų 12-os šio amžiaus grupės vaikų rišliųjų pasakojimų KV sudaro daugiau nei vienas GC. Išnagrinėjus, kiek kiekvieno vaiko rišliuosiuose pasakojimuose yra tokių KV, nustatyta, kad septynių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose yra po 1–2 KV, apimančius daugiau nei vieną GC, kitų penkių vaikų

pasakojimuose yra 3–8 KV, kuriuos sudaro du GC. Pavyzdžiui, didžiausią KV/GC indeksą (1,60) turinčio INF68 rišlųjį pasakojimą sudaro 5 KV ir 8 GC. Tai reiškia, kad šio respondento rišliajame pasakojime yra trys KV, apimantys du GC. Šiek tiek mažesnis KV/GC indeksas (1,40) nustatytas INF69 pasakojime, kurį sudaro 20 KV ir 28 GC. Šio respondento pasakojime yra 8 KV, kuriuos sudaro daugiau nei vienas GC.

Dar vienos amžiaus grupės (8–8;11 m.) individualių KV/GC indeksų analizė rodo, kad KV/GC indeksų skalė yra plačiausia, lyginant su kitomis amžiaus grupėmis: KV/GC indeksai pasiskirsto nuo 1,00 iki 1,88 (žr. 44 pav.).

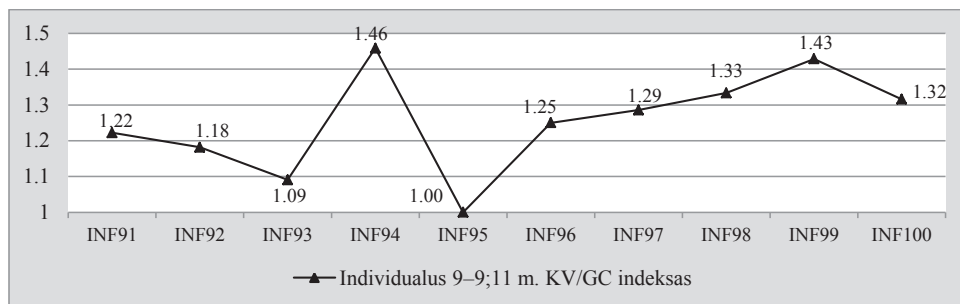

44 paveikslas. Individualus 8–8;11 m. vaikų KV/GC indeksas

Matyti, kad trijų vaikų (18,75 proc. visų šios amžiaus grupės vaikų) KV/GC indeksai apima vieną GC (KV/GC indeksai 1,00). Vienuolikos (68,75 proc.) respondentų KV/GC indeksai svyruoja nuo 1,07 iki 1,31. Toks KV/GC indeksas susidarė respondentams rišliuosiuose pasakojimuose pavartojus 1–5 KV, kuriuose yra daugiau nei vienas GC. Iš visų 8–8;11 m. vaikų galima išskirti du respondentus (12,5 proc.), kurių KV/GC indeksai yra aukšti. INF81 pasakojime KV/GC indeksas yra 1,88, ir šio tiriamojo rišliajame pasakojime yra 7 KV, kuriuos sudaro daugiau nei vienas GC (KV – 8, GC – 15). INF78 rišlųjį pasakojimą sudaro 9 KV, kurie apima 15 GC (KV/GC indeksas 1,67) (žr. 26 pavyzdį).

(26) INF78: vieną kartą gyveno paukščiukai, mama paukštis ir trys viščiukai // bet kai mama nuskrido valgyti paduoti viščiukams // katytė norėjo valgyti, nes nieko nevalgė pusryčiams // tai jinai pabandė užlipti ant medžio // ir kai tyliai atėjo šunis ir pamatė, kad katinas norėjo suvalgyti viščiukus // kai mama atskrido su valgyti viščiukams, katinas vos paėmė ančiukus, kol tas šunis uodegą ikando jai // ir nukrito katinas // kaip katinas nukrito, pradėjo bėgti su šuniu // o paukščiukai jie gyveno gerai, bet jie buvo labai labai tyliai be katytės (8;11).

Išnagrinėjus vyriausių vaikų (9–9;11 m.) KV/GC, nustatyta, kad šios amžiaus grupės vaikų KV/GC indeksų skalė nėra tokia plati (1,00–1,46), kaip 8–8;11 m. vaikų, tačiau beveik visų 9–9;11 m. respondentų KV/GC indeksai yra didesni už 1,00 (žr. 45 pav.).

45 paveikslas. Individualus 9–9;11 m. vaikų KV/GC indeksas

Diagramoje pateikti 9–9;11 m. vaikų individualūs KV/GC indeksai rodo, kad tik vieno respondento (6,7 proc. visų grupės vaikų) rišlųjį pasakojimą sudarantys KV apima vieną GC. Kitų vaikų KV/GC indeksai pasiskirstę nuo 1,09 iki 1,46, ir tų vaikų rišliuosiuose pasakojimuose yra nuo 1 iki 11 KV, kuriuos sudaro daugiau nei vienas GC. Pavyzdžiui, INF99 rišlųjį pasakojimą sudaro 19 KV ir 25 GC (KV/GC indeksas 1,43), taigi šio respondento rišliajame pasakojime yra šeši KV, kuriuos sudaro daugiau nei vienas gramatinis centras. Didžiausias KV/GC indeksas 9–9;11 m. grupėje nustatytas INF94 rišliajame pasakojime (1,46), ir toks indeksas radosi dėl 24 KV, kurie apima 35 GC (žr. 27 pavyzdį).

(27) INF94: *vieną dieną ten buvo trys vaikai ir mama // jie ten gyveno ant plataus medžio ir ant tiesios šakos // kartą ten užsimanė vaikai valgyti, nes turėjo pusryčius pavalgyti // tai mama išskrido ieškoti jiems valgyti // tada pamatė katę, kad išskrenda mama ir palieka tuos tris vaikus vienus // tai sugalvojo kažką padaryti // po to sugrižta mama su kirminu burnoje, plasnoja plasnoja, kol ten nusileis // o visi cypia // o katinas tai jau taip džiaugėsi, kad liks pietums // ir jam net laša laša seilės, kaip skanu jam bus // tai sugalvojo lipti medžiu // ir jis užsiropštė ant puse medžio // o tie trys vaikai išsigando dėl jų labai // o ta mama kaip net nepastebėjo, kad čia ta katė buvo, ir labai susijaudino, kad suvalgys jos tris vaikus // bet po to šuo pamatė katę // ir jie priešai buvo // tai ta mama klykė, kad klykė, kada katinas užsiropštė ant šakos // klykė, su sparnais // o vaikai susijaudino labai, kad jie per jauni mirti // o tada šuo įkando į uodegą // ir katinui suskaudo labai // o vaikai po to čia dabar labai geri, patenkinti // gerai, kad nesuvalgė jų // o šuo jis laimingesnis // jis gali kažką gaudyti nors (9;2).*

Pavyzdyje pateiktą pasakojimą palyginus su 24 pavyzdyje pateiktu pasakojimu matyti, kad vyresnių vaikų pasakojimus sudaro sudėtingesnės sintaksinės konstrukcijos.

Apibendrinimas

Rišliųjų pasakojimų sintaksės sudėtingumas apskaičiuotas vertinant komunikacinių vienetų sudėtingumą – komunikacinių vienetų ir gramatinių centrų santykį. Nustatyta, kad KV ir GC santykis jauniausių ir vyresnių tyrimo dalyvių rišliuosiuose pasakojimuose yra skirtingas: jauniausių tyrimo dalyvių rišliuosius pasakojimus sudaro KV, kurie apima vieną GC, vyresnių vaikų rišliuosius pasakojimus sudaro KV, apimantys daugiau nei vieną GC. Svarbu ir tai, kad KV sudėtingėjimas atspindi ne tik lyginant visas amžiaus grupes (juk KV sudėtingumą toje amžiaus grupėje gali sudaryti ar lemti kelių vaikų dideli KV/GC indeksai), bet ir individualius KV/GC indeksus. Pavyzdžiui, vaikų skaičius, kurių KV apima vieną GC, ar KV riba sutampa su vientisinio sakinio riba (KV/GC indeksas 1,000), sumažėja vyresnių tiriamųjų grupėse: 73,3 proc. (4–4;11 m.), 51,9 proc. (5–5;11 m.); 53,3 proc. (6–6;11 m.); 29,4 proc. (7–7;11 m.); 18,8 proc. (8–8;11 m.); 6,7 proc. (9–9;11 m.). Vyresnių vaikų KV sudaro keli gramatiniai centrai, nes esama prijungiamųjų, bejungtukųjų sakinių, ir tai leidžia teigti, kad vyresnių vaikų rišlieji pasakojimai yra sintaksiškai sudėtingesni.

Palyginus šio tyrimo dvikalbių ir minėtų vienakalbių vaikų tyrimuose nustatytus KV/GC indeksus (žr. 7 priedo 1 lentelę), matyti, kad komunikacinio vieneto sudėtingumas yra panašus tiek vienakalbių, tiek dvikalbių pasakojimuose: 5–6 m. amžiaus grupėse KV apima vieną gramatinį centrą, 7–8 m. ir vyresnių vaikų – daugiau nei vieną gramatinį centrą.

4.4. Daiktavardžių ir veiksmažodžių gramatinių formų įvairovė

Šiame skyriuje analizuojama gausiausiai pasakojimuose vartotų kalbos dalių – daiktavardžių ir veiksmažodžių – raiška skirtingomis gramatinėmis kategorijomis. Šių kalbos dalių gramatinių formų įvairovės analizė gali parodyti 4–9 m. vaikų morfologijos sistemos formavimąsi ir raidą.

4.4.1. Daiktavardžių formų įvairovė

Pirmiausia visi pasakojimuose pavartoti daiktavardžiai išanalizuoti linksnio kategorijos požiūriu (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. Linksnių pasiskirstymas amžiaus grupėse (procentais)

Amžiaus grupės	Vienaskaita (%)							Daugiskaita (%)						
	V.	K.	N.	G.	Įn.	Vt.	Š.	V.	K.	N.	G.	Įn.	Vt.	Š.
4-4;11 m.	47,4	9,3	2,1	23,7	0,5	0	0,5	9,3	0,5	0,5	6,2	0	0	0
5-5;11 m.	56,7	6,3	3,4	14,4	1,8	0,3	1,3	9,7	1	0,5	4,4	0,3	0	0
6-6;11 m.	53,6	7,8	1,7	16,8	0,6	0,6	0	12,3	0	1,1	5	0,6	0	0
7-7;11 m.	53,5	7,6	2,2	18,2	1,6	0,6	0	6,4	1,9	1	6,1	1	0	0
8-8;11 m.	50	7,7	0,7	18,5	2	0	0	7,4	1,3	1,7	9,4	1	0,3	0
9-9;11 m.	41,1	10,4	2	15,3	4,4	1,5	0	12,4	1,5	4	6,4	1	0	0
Linksniai pagal dažnumą:	1	3	4-5	2	4-5	6	7	1	3-4	3-4	2	5	6	7

Nustatyta, kad visų amžiaus grupių pasakojimuose daiktavardžiai dažniausia buvo išreikšti vienaskaitos ir daugiskaitos vardininku, galininku, taip pat vienaskaitos kilmininku. Žymiai mažiau rasta daiktavardžių, išreikštų daugiskaitos kilmininku, vienaskaitos ir daugiskaitos naudininku, įnagininku, mažiausiai – vienaskaitos ir daugiskaitos vietininku ir šauksmininku. Taigi daiktavardžių linksnių pagal dažnumą išsidėstymas yra toks: vardininkas, galininkas, kilmininkas, naudininkas, įnagininkas, vietininkas, šauksmininkas. Paminėti linksniai sutampa su dažniausiais linksniais, nustatytais analizuojant *Lietuvių šnekamosios kalbos tekstyną* ir vaiku kalbos ilgalaikių tyrimų duomenis (Dabašinskienė, 2009: 10–11; Savickienė, 2000: 95, Savickienė 1999: 51). Šių tyrimų duomenys parodė, kad dažniausi taip pat yra vardininko, galininko, kilmininko linksniai.

Vardininko linksnis pasakojimuose vartotas įvardijant pasakojimo veikėjus: (subjektą) *paukštis, paukštelis, paukščiukas, šuo, katinas, katė, tėtis, mama, draugas, leliukas, vaikai, balandžiai* ir kt. Kilmininko linksnis – nurodant neapibrėžtą objekto dalį (*išskrido ieškoti maisto; skrido žiūrėti kirminų; gaila gyvūnų*), nurodant ko nuosavybę, priklausymą (*šuo įkando į uodegą katės*), vartojant su prielinksniais *už, ant, šalia, prie* ir kt. (*už uodegos paėmė; užlipo ant medžio; paukštis buvo ant šakos; stovi šalia medžio; katinas artėjo prie medžio*). Naudininkas vartotas nurodant netiesioginį objektą – *mama išskrido ieškoti paukšteliams maisto; įkando katytei į uodegą; katinas norėjo taip daryti paukščiukams; paukščiukai sako savo mamai; katinui labai suskaudo*. Galininko linksniu daiktavardžiai vartoti tiesioginiam objektui įvardyti (*kanda uodegą; nori pagauti katiną; pagavo uodegą; katinas pamatė vaikučius; nori suvalgyti leliukus; paimti slieką; jam duoda kirmėlę*), taip pat su prielinksniais, reikalaujančiais galininko linksnio – *į, paskui (užlipo į medį; įkando į uodegą; žiūrėjo į katytę, bėgo paskui katę)*.

Įnagininko linksnis vartotas reiškiant vietą (*jinai lipo medžiu*), taip pat su prielinksniu su draugės reikšmei nurodyti (*gyveno paukštis su savo vaikais; paukštis atėjo su kirminu; yra šeima su paukščiukais; žaidžia su viščiukais*). Nors paveikslėliuose pavaizduoto veiksmo vieta buvo galima įvardyti (pavyzdžiui, *sode, miške, lauke* ir pan.), ji nurodyta tik keliuose pasakojimuose, todėl vietininko linksniu pavartotų daiktavardžių rasta nedaug (*atsirado medyje paukštelė; gyveno paukšteliai ir mamytė medyje; mama sakė paukščiukams pabūti savo lizde*). Keliuose pasakojimuose šauksmininku išreikšti daiktavardžiai pavartoti kreipiantis į veikėją, pavyzdžiui, *ką darai, mamyte?*; *Paukštukas šaukia, mama, valgyt atnešk*.

Pasakojimuose daiktavardžiai dažniau vartoti vienaskaitos, nei daugiskaitos forma (žr. 14 lentelėje pateiktų linksnių pasiskirstymą pagal skaičių). Vienaskaitos forma įvardyti pagrindiniai veikėjai (*šuo, katinas, katė, paukštis* ir kt.), daiktai (*medis, kirmėlė, šaka* ir kt.), vieta (*ant medžio, šakos, lizde* ir kt.), kurių paveikslėliuose nupiešta po vieną (žr. 2.2 skyrelyje pasakojimo paveikslėlius). Daugiskaita vartota įvardijant paveikslėliuose pavaizduotus paukščius, tiksliau, lizde tupinčius tris paukščio (kuris vaikų dažniausiai įvardytas vienaskaita) vaikus (*paukščiai, viščiukai, vaikai, žvirbliai, balandžiai, ančiukai, mažyliai* ir kt.), taip pat kitus daiktavardžius (*akytės, sparnai, lūpos, seilės, priešai* ir kt.). Keliuose pasakojimuose pavartota daugiskaitinių daiktavardžių – *pusryčiai, pietūs* ir kt.

Visų amžiaus grupių pasakojimuose daugiausia pavartota vyriškosios giminės, kaip nežymėtojo nario, daiktavardžių (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. Daiktavardžių raiška gimine (procentais)

Amžiaus grupės	Mot. g. atvejų sk. (proc.)	Vyr. g. atvejų sk. (proc.)
4–4;11 m.	26,3	73,7
5–5;11 m.	37,3	62,7
6–6;11 m.	26,3	73,7
7–7;11 m.	42,4	57,6
8–8;11 m.	34,2	65,8
9–9;11 m.	41,6	58,4

Įdomu buvo panagrinėti, kuri giminės forma vaikų dažniausiai pasirinkta įvardijant daiktavardžius, kurie gali būti išreikšti tiek moteriškąja, tiek vyriškąja gimine, pavyzdžiui, *katinas / katė, paukštis / paukštė*. Išnagrinėjus šiuos daiktavardžius, paaiškėjo, kad visuose pasakojimuose vyriškosios giminės daiktavardis *katinas* pavartotas 225 kartus: 206 atvejais *katinas*, 16 atvejų deminutyvine forma *katinėlis*, 3 atvejais – *katinukas*. Moteriškosios giminės daiktavardis *katė* pavartotas 178 kartus: 133 atvejais *katė*, 43 atvejais deminutyvine forma *katytė*, 1 atveju *katinėlė*, 1 atveju *katinytė*. Sakytinės lietuvių kalbos tekstyne taip pat dažnesnė

vyriškosios giminės forma – rasti 38 įvairiais linksniais ir skaičiumi pavartoto daiktavardžio *katinas* atvejai ir 12 daiktavardžio *katė* atvejų.

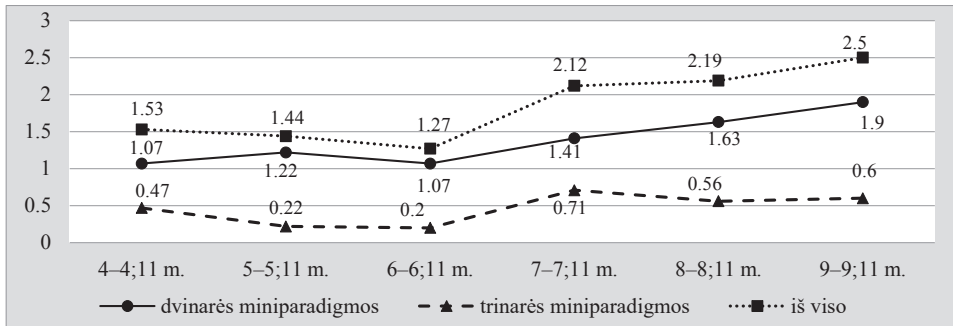
Suskaičiavus daiktavardžių *paukštis* ir *paukštė* pavartojimo atvejus, nustatyta, kad daiktavardis *paukštis* pasakojimuose įvairiomis linksnio ir skaičiaus formomis pavartotas 238 kartus – dažniausiai deminutyvine forma *paukščiukas* (142 atvejai), taip pat kitomis formomis: *paukštis* (61 atvejis), *paukštelis* (32 atvejai), *paukštukas* (3 atvejai). Moteriškąją giminę išreikštų daiktavardžių rasta 15 atvejų: 10 atvejų *paukštė*, 3 atvejais *paukštelė*, po 1 atvejį *paukščiukė* ir okazine forma *paukštienė*. Minėtame tekстыne taip pat dažnesnė vyriškosios giminės (*paukštis*, 74 atvejai), nei moteriškosios giminės (*paukštė*, 8 atvejai) daiktavardžio forma.

Dažnesnį vyriškosios giminės vartojimą galėjo lemti tai, kad šia gimine nurodyta ne tik vyriškoji lytis, bet ir apibendrintai įvardyta rūšis, klasės atstovas, mišri (moteriškosios ir vyriškosios lyties) grupė, todėl pastaruoju atveju vyriškoji giminė vartota kaip nežymėtoji. Vyriškosios giminės dominavimas taip pat nustatytas *Sakytinės lietuvių kalbos*, *Dabartinės rašomosios lietuvių kalbos* tekstynuose (Dabašinskienė 2009; Savickienė 2005).

Daiktavardžių miniparadigmos

Prieš pradėdant aptarti daiktavardžių miniparadigmas, jų skaičių ir pasiskirstymą amžiaus grupėse, svarbu pasakyti, kad **dvinare miniparadigma** laikyti atvejai, kai rišliajame pasakojime tam tikras daiktavardis buvo išreikštas dviem skirtingo linksnio ir (ar) skaičiaus formomis. Pavyzdžiui, dvinarėmis miniparadigmomis laikyti šie daiktavardžiai: *katytei* (vns. N.) ir *katytė* (vns. V.); *paukščiukai* (dgs. V.) ir *paukščiukas* (vns. V.); *kirminų* (dgs. K.) ir *kirminu* (vns. Įn.) ir kt. **Trinare miniparadigma** laikyti atvejai, kai daiktavardis (lema) buvo išreikštas trimis (ir daugiau) skirtingo linksnio ir (ar) skaičiaus formomis, pavyzdžiui: *paukščiukus* (dgs. G.), *paukščiukai* (dgs. V.), *paukščiukas* (vns. V.); *katiną* (vns. G.), *katinui* (vns. N.), *katinas* (vns. V.) ir pan. Atsižvelgiant į tai, kad miniparadigmų, kurias sudaro daugiau nei 3 nariai, rasti keli atvejai, jos priskirtos prie trinarių miniparadigmų.

Suskaičiavus kiekviename rišliajame pasakojime rastas dvinares ir trinare miniparadigmas, taip pat vidutinį dvinarių, trinarių miniparadigmų skaičių kiekvienoje amžiaus grupėje, nustatyta, kad, kaip ir buvo galima tikėtis, daugiau dvinarių, trinarių miniparadigmų yra vyresnių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose (žr. 46 pav.).

46 paveikslas. Dvinarių ir trinarių daiktavardžių miniparadigmų vidurkis amžiaus grupėse

Diagramoje pateikti duomenys rodo, kad vidutiniškai viena dvinarė miniparadigma yra 4–7 m. amžiaus grupių pasakojimuose, vidutiniškai dvi dvinarės miniparadigmos – 8–9 m. amžiaus grupėse. Trinarių miniparadigmų esama mažiau: 5–6 m. amžiaus pasakojimuose yra tik kelios, o 4–4;11 m. ir 7–9 m. amžiaus grupių pasakojimuose – vidutiniškai po vieną trinarę miniparadigmą.

Susumavus dvinares ir trinares⁶⁵ miniparadigmas, matyti, kad nors pirmose trijose amžiaus grupėse miniparadigmų vidurkis mažėja (1,53 (4–4;11 m.), 1,44 (5–5;11 m.), 1,27 (6–6;11)), vyresnių vaikų pasakojimuose miniparadigmų daugėja (2,12 (7–7;11 m.), 2,19 (8–8;11 m.)) ir daugiausiai jų rasta vyresnių vaikų pasakojimuose (2,5 (9–9;11 m.)). Tai rodo, kad vyresnių vaikų pasakojimuose yra daugiau įvairiomis formomis išreikštų daiktavardžių, o tai rodo, kad amžius yra svarbus daiktavardžių kaitybės sistemai formuotis.

Daiktavardžių miniparadigmų pasiskirstymas amžiaus grupėse

Išnagrinėjus kiekvienos amžiaus grupės rišliuosiuose pasakojimuose rastas miniparadigmas, nustatyta, kad **dvinarių** miniparadigmų yra daugiau nei pusėje (66,7 proc.) **4–4;11 m.** vaikų rišliųjų pasakojimų (žr. 4 priedo 2 lentelę). Šiuose pasakojimuose vyrauja po vieną dvinarę miniparadigmą, trijuose pasakojimuose esama daugiau. Pavyzdžiui, INF3 pasakojime yra keturios dvinarės miniparadigmos (*kačiuką, kačiukas; paukščiukų, paukščiukai; šuniuko, šuniukas; mamytė, mamytės* (dgs. V.)). Trinarių miniparadigmų rasta šešiuose pasakojimuose (40 proc. pasakojimų), pavyzdžiui, INF11 pasakojime *katę, katės* (vns. K.), *kate* (vns. Įn.). Susumavus dvinares ir trinares miniparadigmas, nustatyta, kad abiejų tipų miniparadigmų esama beveik trečdalyje (26,7 proc.) grupės pasakojimų, o nė vienos miniparadigmos – trijuose (INF8, INF12, INF13) pasakojimuose (20 proc.).

⁶⁵ Prie trinarių miniparadigmų priskaičiuotos ir didesnės (4–6 narių) paradigmos.

Išnagrinėjus **5–5;11 m.** vaikų rišliuosius pasakojimus, nustatyta, kad dvinarių miniparadigmų yra 85,2 proc. grupės pasakojimų: 60,9 proc. pasakojimų po vieną, 34,8 proc. – po dvi dvinares miniparadigmas (žr. 4 priedo 2 lentelę). Viename pasakojime rastos trys dvinarės miniparadigmos (*medžio, medyje; katinukas, katinukui ir katinėlis, katinėliu* (INF31)). Trinarių miniparadigmų yra keturiuose pasakojimuose (14,8 proc. pasakojimų), dvinarių ir trinarių – taip pat 14,8 proc. pasakojimų.

Viename šios amžiaus grupės pasakojime be dviejų dvinarių (*katinas, katinu ir medį, medžiu*) ir vienos trinarės miniparadigmos (*šuo, šunį, šuniu*), rastà 6 narių paradigma: *viščiukus, viščiukais, viščiukai* (dgs. V.), *viščiukai* (dgs. Š.), *viščiuko, viščiukas* (INF16). Šio vaiko pasakojimas ilgiausias (4 min. 52 sek.) lyginant visus vaikų pasakojimus, ir jame aptarta daug įvairių veiksmy, kuriuos atliko tie patys personažai (*katinas, šuo, viščiukas* ir kt.). Tai lėmė nedidelį šio pasakojimo daiktavardžių žodingumą (LĮ indeksas žemas – 0,200), tačiau didelę lemų raišką skirtingomis gramatinėmis kategorijomis.

Šioje amžiaus grupėje taip pat yra keturi pasakojimai (14,8 proc.), kuriuose nesusidarė nė viena miniparadigma (INF18, INF23, INF28, INF37). Pavyzdžiui, INF18 sukūrė tokį pasakojimą (žr. 28 pavyzdį.):

(28) INF18: buvo **paukšteliai** / katytė pamatė, kad nuskrido **mama** / po to pamatė, kad atskrido ir norėjo suvalgyti **leliukus** / šuo atėjo, pamatė, kad eina suvalgyti paukščiukus / ir jis **ją** pagavo / ir dabar gauda (5;4).

Pateikto pasakojimo pirmame pasakyme vaikas paukščio jauniklius įvardijo *paukšteliais* (dgs. V. *buvo paukšteliai*), kitame pasakyme *leliukais* (dgs. G. *suvalgyti leliukus*). Jeigu paukščio jaunikliai vaiko būtų įvardyti ta pačia lema, galėjo rasti dvinarė miniparadigma, sudaryta iš daiktavardžio dgs. V. (*paukšteliai* ar *leliukai*) ir dgs. G. (*paukštelius* ar *leliukus*) formų. Taip pat viename pasakyme vienas iš veikėjų įvardytas daiktavardžiu *mama* (vns. V. *nuskrido mama*) kitame – įvardžiu ji (vns. G. *ją pagavo*). Šiuo atveju taip pat, jeigu tiriamasis antruoju atveju būtų vartojęs ne įvardį, o daiktavardį, būtų susidariusi dvinarė miniparadigma iš daiktavardžio vns. V. (*buvo*) *mama* ir vns. G. *mamą* (*pagavo*) formų. Tai, kas aptarta, lėmė didelę pasakojimo daiktavardžių įvairovę (pavartoti 6 daiktavardžiai, 5 skirtingos lemos, LĮ indeksas 0,833) (žr. 3 priedo 2 lentelę). Ir dėl to, kad veikėjus nurodant kaip subjektą, objektą jie buvo įvardyti skirtingomis lemomis, o ne skirtingomis morfologinėmis formomis (linksniais, skaičiumi, gimine), daiktavardžio miniparadigmų šiame pasakojime nesusidarė.

Vyresnių (**6–6;11 m.**) vaikų rišliuosiuose pasakojimuose taip pat rasta daugiau dvinarių, nei trinarių miniparadigmų, tai pat pasakojimų, kuriuose pavartota dvinarių miniparadigmų yra

daugiau (66,7 proc.), nei kuriuose yra trinarių (13,3 proc. pasakojimų) (žr. 4 priedo 2 lentelę). Šioje amžiaus grupėje nustatytų trinarių miniparadigmų vidurkis, taip pat pasakojimų, kuriuose yra abiejų rūšių miniparadigmų, vidurkis yra žymiai mažesnis nei prieš tai aptarti 4–5 m. amžiaus grupių, o pasakojimų, kuriuose nėra nė vienos miniparadigmos, žymiai didesnis (26,6 proc.). Taip pat 6–6;11 m. vaikų pasakojimuose nepasitaikė nė viena didesnė (4–6 narių) paradigma.

7–7;11 m. vaikų rišliųjų pasakojimų analizė parodė, kad dvinarių miniparadigmų yra 70,6 proc., o trinarių miniparadigmų daugiau nei pusėje (52,9 proc.) pasakojimų (žr. 4 priedo 2 lentelę). Pabrėžtina, kad pastarųjų vidurkis yra 0,82, ir tai yra didžiausias vidurkis, lyginant visas amžiaus grupes (žr. 46 paveikslą). Paminėtina ir tai, kad šioje amžiaus grupėje yra tik vienas pasakojimas (INF59), kuriame nesusidarė nė viena miniparadigma, ir vienas morfologiškai turtingas pasakojimas (INF66), nes jame be dviejų dvinarių miniparadigmų (*medį, medžio* ir *paukščiukus, paukščiukai* (dgs. V.)), rastą keturių narių paradigma: *katę, katei, katės* (vns. K.), *katė*. Taigi miniparadigmų analizė rodo, kad 7–7;11 m. vaikų kalboje žymiai padaugėja įvairiomis gramatinėmis formomis reiškiamų lemu, vadinasi vaikai vartojo tas pačias lemas nurodydami subjektą, objektą.

Išnagrinėjus **8–8;11 m.** vaikų pasakojimuose rastas miniparadigmas, nustatyta, kad beveik visuose (93,8 proc.) pasakojimuose yra dvinarių miniparadigmų, ir nors pasakojimų, kuriuose yra trinarių miniparadigmų procentas (37,5 proc.) yra mažesnis nei 7–7;11 m. grupėje, bendras (dvinarių ir trinarių) miniparadigmų vidurkis yra didesnis nei iki tol aptartų grupių (žr. 46 paveikslą). Tik viename 8–8;11 m. amžiaus grupės pasakojime (INF75) nesusidarė nė viena miniparadigma, o viename pasakojime (INF79) rastos net keturios paradigmos: viena dvinarė (*balandžiukus, balandžiukais*), dvi trinarės (*medžius, medį, medžio; katino, katinas, katiną*) ir viena 4 narių paradigma (*balandžių, balandžiai* (dgs. V.), *balandžio, balandis*).

Nustatyta, kad visuose vyriausių vaikų (**9–9;11 m.**) pasakojimuose yra dvinarių miniparadigmų, ir daugumoje jų yra po dvi, taip pat trys (INF99) ar net keturios (INF94) dvinarės miniparadigmos. Trinarių miniparadigmų yra 40 proc. pasakojimų, o tiek dvinarių, tiek trinarių miniparadigmų esama pusėje (50 proc.) 9–9;11 m. amžiaus grupės pasakojimų (žr. 4 priedo 2 lentelę). Vienas pasakojimas išsiskiria paradigmų gausa. Jame esama dviejų dvinarių (*slieko, slieku; mama* (V.), *mama* (In.)), vienos keturių narių (*katytę, katytės* (vns. K.), *katytės* (dgs. V.), *katytė*) ir vienos penkių narių (*paukščiukus, paukščiukams, paukščiukais, paukščiukai* (dgs. V.), *paukščiukas*) paradigmos.

4.4.2. Veiksmažodžių formų įvairovė

Išnagrinėjus veiksmažodžių raišką asmenuojamosiomis ir neasmenuojamosiomis formomis, nustatyta, kad visų amžiaus grupių vaikai kurdami pasakojimus dažniausiai susitelkę į praeityje vykusio veiksmo atpasakojimą, todėl būtojo kartinio laiko forma išreikštų veiksmažodžių yra daugiausia: paukščiai tupėjo ant šakos; mama išskrido maisto; katinas pamatė paukščiukus; katinas užlipo ant šakos ir pan. (žr. 16 lentelę).

16 lentelė. Dažniausios veiksmažodžių formos

Amžiaus grupė	Bendratis	Esamasis l.	Būtasis k. l.	Būsimasis l.	Tariamoji n.	Liepiamoji n.	Dalyvis	Padalyvis
4-4;11 m.	23,5 %	22,1 %	51 %	2 %	0,5 %	0	1 %	0
5-5;11 m.	18,8 %	18,3 %	58,5 %	1,6 %	0,7 %	1,1 %	1 %	0
6-6;11 m.	21,7 %	9,2 %	66,2 %	1,4 %	1 %	0	0,5 %	0
7-7;11 m.	20,7 %	6,4 %	70,7 %	0,9 %	1,2 %	0	0	0
8-8;11 m.	20 %	11,8 %	62,8 %	1,2 %	1,5 %	0,6 %	1,8 %	0,3 %
9-9;11 m.	23,5 %	11,7 %	56,8 %	3,8 %	1,4 %	0	2,3 %	0,5 %

Antra pagal dažnumą veiksmažodžių forma – bendratis. Pastaroji vartota kaip reikšminė suvestinio tarinio dalis, pavyzdžiui, katinas norėjo lipti; katinas nori suvalgyti; mama davė valgyti; šuo atėjo išgelbėti ir pan. Kaip ir tikėtasi, esamojo laiko veiksmažodžiai daugiausiai vartoti jauniausių (4–5 m.) tiriamųjų, pavyzdžiui, šuo kanda; mama skrenda; katinas lipa, o būsimosios laiko veiksmažodžiai – vyresnių (9–9;11 m.) vaikų, pavyzdžiui, suvalgys visus paukščiukus; bėgs paskui katę; skris paimti valgyti. Tokia esamojo laiko veiksmažodžių dominavimo jaunų vaikų kalboje, o būsimosios laiko formų – vyresnių vaikų kalboje tendencija nustatyta ilgalaikiame vienakalbio vaiko lietuvių kalbos veiksmažodžio įsisavinimo tyrime (Wójcik 1997).

Liepiamosios nuosakos veiksmažodžių rasta tik kelių amžiaus grupių pasakojimuose, kuriuose esama tiesioginės kalbos, nes ši forma vartota vienam iš pasakojimo veikėjų liepiant, nurodant ką nors daryti kitiems veikėjams, pavyzdžiui: mama sakė: nešnekėk su niekuo (INF44); ir sako: išlipk iš ten (INF44); jinai šaukė: padėkite mano leliukam, padėkite (INF83). Tariamąją nuosaką, dalyviu ir padalyviu išreikštų veiksmažodžių skaičius didžiausias vyresnių vaikų (7–9 m.) pasakojimuose. Tariamąją nuosaką vartota nurodant galimybę, pageidavimą, pavyzdžiui: paukščiukai sakė: norėčiau valgyti (INF22); tada katytė sugalvojo, kad jinai turi ilgus nagus, galėtų užsikabinti už medžio ir užlipti (INF100). Dalyvio formų daugiausiai rasta 8–9 m. tiriamųjų pasakojimuose, pavyzdžiui, ir tada paukšteliai buvo labai labai nusiminę (INF7); seilės jam buvo nukritę (INF57); ir būtų dar užšokęs ir būtų suvalgęs (INF88). Padalyvio forma išreikštų veiksmažodžių esama tik vyresnių vaikų (8 m. (0,3 proc. visų veiksmažodžių) ir 9 m.

(0,5 proc. visų veiksmažodžių)) pasakojimuose, pavyzdžiui, *ir šuniukas atėjo ir matė tą katę, lipant tą medį* (= lipant į tą medį) (INF82); *tai paskui toks šuniukas pamatė katę lipant, tai tempė ant uodegos* (= už uodegos) (INF91). Kad padalyvis būtų pavartotas tinkamai, vaikai turėjo atskirti pagrindinio veiksmo atlikėją (*šuniuką*) ir jo veiksmą (*atėjo ir (pa)matė*), o padalyviu nurodyti aplinkybės veiksmo atlikėjo (*katės*) veiksmą (*lipti* → *lipant*). Taigi padalyvio vartojimas vyresnių vaikų amžiaus grupėse rodo veiksmažodžių formų sistemos sudėtingumą.

Išnagrinėjus veiksmažodžius pagal **asmenuotes**, nustatyta, kad visose amžiaus grupėse vyrauja pirmosios, tuomet trečiosios ir antrosios asmenuočių veiksmažodžiai (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. Veiksmažodžių skaičius (proc.) pagal asmenuotes ir amžiaus grupes

Amžiaus grupė	Asmenuotės		
	Pirmoji	Antroji	Trečioji
4–4;11 m.	56,5 %	17,4 %	26,1 %
5–5;11 m.	62,5 %	13,8 %	23,7 %
6–6;11 m.	61,1 %	13,3 %	25,6 %
7–7;11 m.	65,8 %	11,2 %	23 %
8–8;11 m.	65,3 %	8,3 %	26,4 %
9–9;11 m.	65 %	6,7 %	28,3 %

Pirmosios asmenuotės veiksmažodžių vyravimas pasakojimuose nestebina, nes jie tiriamiesiems buvo reikalingi įvardijant paveikslėliuose pavaizduotus personažų atliekamus veiksmus: *paukštis buvo, gyveno, skrido, rėkė, sugrįžo, apkabino, maitino, davė; katinas ėjo, bėgo, lipo, verkė; šuo bėgo, lipo, tempė, kando, supyko, išgelbėjo, vijosi*. Kaip matyti, pirmajai asmenuotei priklausančių veiksmažodžių skaičius išauga nuo 56,5 proc. 4–4;11 m. iki 62,5 proc. 5–5;11 m. amžiaus grupėje ir vyresnių vaikų (6–9 m.) pasakojimuose sudaro panašią dalį visų veiksmažodžių (62–66 proc.).

Antroje vietoje pagal dažnumą yra trečiosios asmenuotės veiksmažodžiai, kurie sudaro 23–28 proc. kiekvienos amžiaus grupės veiksmažodžių. Pasakojimuose nėra pavartota daug skirtingų šios asmenuotės veiksmažodžių, vyrauja šios įvairiomis formomis išreikštos lemos: *ieškoti, saugoti, bijoti, žinoti, gaudyti, matyti, sakyti, bandyti, daryti*. Antrosios asmenuotės veiksmažodžių pasakojimuose rasta mažiausiai. Vartoti tokie antrosios asmenuotės veiksmažodžiai: *norėti* (įvairiomis formomis vartotas beveik visuose pasakojimuose), *žiūrėti, turėti, galėti, stovėti, sėdėti, mylėti, girdėti, pastebėti*.

Išnagrinėjus pasakojimuose pavartotus veiksmažodžius **asmens** aspektu, kaip ir tikėtasi, daugiausiai rasta vienaskaitos ar daugiskaitos trečiojo asmens formų: *paukštis / paukščiai tupėjo, išskrido; katinas žiūrėjo, matė, lipo; šuo atėjo, griebė; šuo ir katė nubėgo* ir kt. Trečiojo

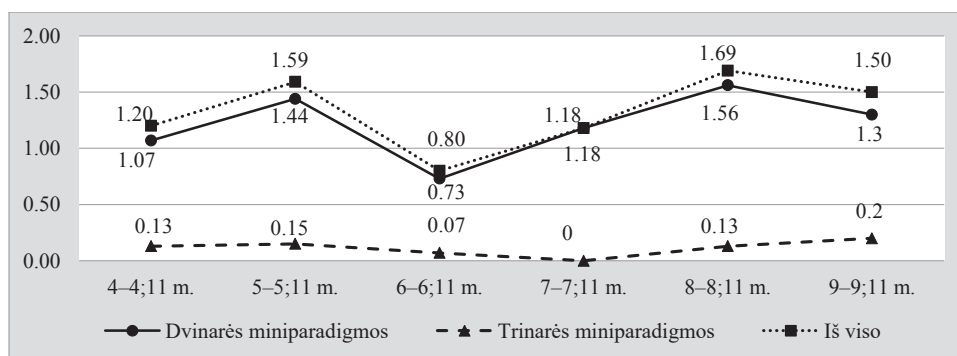
asmens, kaip ir būtojo kartinio laiko formos dažnai pasitelkiamos kuriant pasakojimą, todėl dažnas šių formų vartojimas gali rodyti, kad vaikai suvokia pasakojimo kūrimo pobūdį.

Veiksmožodžių miniparadigmos

Atliekant veiksmožodžių miniparadigmų analizę, **dvinare miniparadigma** laikyti du tą pačią lemą reprezentuojantys veiksmožodžiai, kurie skiriasi asmens, skaičiaus, laiko formomis ar išreikšti skirtingomis bendraties, dalyvio, padalyvio, pusedalyvio formomis. Priešdėliniai, nepriešdėliniai, sangražiniai ir nesangražiniai veiksmožodžiai vaikų kalbos tyrėjų (pavyzdžiui, Wójcik, Smoczyńska 1997; Wójcik 2000a; Kovalevskaitė 2005 ir kt.) laikomi viena lema, šios nuostatos laikytasi ir šiame darbe. Dvinare miniparadigma laikyti veiksmožodžiai *skrenda, skrido* (veiksmožodžiai išreikšti skirtingu laiku) ar *ėjo, neikite* (veiksmožodžiai išreikšti skirtingais asmenimis, taip pat vienas iš veiksmožodžių yra tiesioginės, kitas – liepiamosios nuosakos).

Trinare miniparadigma laikyti trys tą pačią lemą reprezentuojantys veiksmožodžiai, kurie skiriasi minėtomis veiksmožodžio formomis. Pavyzdžiui, išnagrinėjus INF8 rišliajame pasakojime pavartotus 18 veiksmožodžių (*bėgs, nudirbs, suvalgys, suvalgyti, suvalgyti, suvalgė, išgelbėti, paimti, paimti, eina, atėjo, atėjo, neskrido, atskrido, griebė, griebė, lipo, nori*), buvo rasta viena dvinarė (*eina,ėjo*) ir viena trinarė (*suvalgys, suvalgyti, suvalgė*) miniparadigma, kitų miniparadigmų pasakojime nesusidarė.

Išnagrinėjus kiekviename rišliajame pasakojime susidariusias miniparadigmas, nustatyta, kad visose amžiaus grupėse dvinarių miniparadigmų yra daugiau nei trinarių (žr. 47 pav.).

47 paveikslas. Dvinarių ir trinarių veiksmožodžių miniparadigmų vidurkis amžiaus grupėse

Matyti, kad dvinarių miniparadigmų skaičius rišliuosiuose pasakojimuose svyruoja nuo vidutiniškai 0,73 (6–6;11 m.) iki 1,56 (8–8;11 m.). Trinarių miniparadigmų rasta žymiai mažiau: nuo vidutiniškai 0,07 (6–6;11 m.) iki 0,20 (9–9;11 m.), o 7–7;11 m. vaikų rišliuosiuose

pasakojimuose trinarių miniparadigmų nerasta. Didesnių paradigmų, pavyzdžiui keturių narių, rasta tik viename 5–5;11 m. amžiaus išsilaikijame pasakojime (plačiau aprašyta aptariant 5–5;11 m. amžiaus grupės pasakojimuose rastas miniparadigmas).

Veiksmažodžių miniparadigmų pasiskirstymas amžiaus grupėse

Nustatyta, kad **4–4;11 m.** amžiaus grupėje dvinarių miniparadigmų yra 53,3 proc. pasakojimų, ir juose esama nuo vienos iki penkių dvinarių miniparadigmų (žr. 5 priedo 2 lentelę). Penkios miniparadigmos rastos INF3 pasakojime: *pagauti, pagavo; pamatyti, pamatė; išskrenda, neatskrido; lipa, lipo; nenori, nenorėjo*. Trinarių miniparadigmų po vieną atvejį rasta dviejuose pasakojimuose (13,3 proc. grupės pasakojimų), pavyzdžiui, *suvalgyti, suvalgė, suvalgys* (INF8). Septyniuose 4–4;11 m. pasakojimuose (46,7 proc. grupės pasakojimų) nerasta nė vienos miniparadigmos. Galima panagrinėti vieną tokių pasakojimų. Pavyzdžiui, INF4 pasakojime yra 10 lemų, kurios įvairiomis veiksmažodžio formomis išreikštos 15 kartų: *pagauti* (*pagauti*), *suėsti* (*suėsti*), *valgyti* (*valgyti*), *matyti* (*nematė*, 2 k. *pamatė*), *lipti* (*lipo*), *norėti* (3 k. *norėjo*), *saugoti* (*atsaugojo*), *supykti* (2 k. *supyko*), *čirpti* (*čirpė*), *būti* (*yra*). Iš šių veiksmažodžių nesusidarė nė viena miniparadigma, nes pavartota daug skirtingų veiksmažodžių (lemų) arba ta pati lema išreikšta vienodomis formomis.

Kitos amžiaus grupės (**5–5;11 m.**) pasakojimuose nuo vienos iki septynių dvinarių miniparadigmų rasta 63 proc., o trinarių miniparadigmų žymiai mažiau – 7,4 proc. grupės pasakojimų, ir juose yra po vieną trinarių miniparadigmų atvejį (žr. 5 priedo 2 lentelę). Viena šios amžiaus grupėse pasakojime (INF16) rastos devynios miniparadigmos: septynios dvinarės (*miegoti, pamiegojo; pavalgyti, valgo; pažiūrėti, žiūri; yra, buvo; atskrido, skrenda; sakė, sako; užtraukti, užtraukia*) ir dvi ketunarės paradigmos (*ėjo, ateis, neikite, eina* ir *kalbėti, nekalbėkite, nekalbėjome, nekalbėjote*). Šiame pasakojime, kaip minėta, taip pat rastos dvi dvinarės ir dvi trinarės daiktavardžių miniparadigmos. Tai rodo, kad tiriamojo pasakojimas yra morfologiškai turtingas, taip pat tai, kad tiriamasis yra gerai įsisavinęs lietuvių kalbos veiksmažodžio sistemą. Svarbu paminėti ir tai, kad 37 proc. (ar 10 pasakojimų iš 27) pasakojimų miniparadigmų nerasta, taigi juose pavartotų veiksmažodžių morfologinių formų įvairovė nėra didelė. Panagrinęjus šių pasakojimų LĮ, matyti, kad LĮ indeksai yra aukšti pavyzdžiui, 1,000 (INF20), 0,857 (INF28), 0,917 (INF41) (žr. 3 priedo 2 lentelę). Taigi šių pasakojimų autoriai buvo linkę vartoti skirtingus veiksmažodžius, o ne keletą veiksmažodžių reikšti skirtingomis gramatinėmis formomis.

6–6;11 m. amžiaus grupės išsilaikijame pasakojimuose dvinarių miniparadigmų yra mažiausiai, lyginant visas amžiaus grupes (žr. 50 paveikslą), ir šios miniparadigmos pasiskirsčiusios 60 proc. (devyniuose pasakojimuose) grupės pasakojimų (žr. 5 priedo 2 lentelę). Trinarė miniparadigma rasta viena INF52 pasakojime (*valgyti, suvalgė, suvalgys*). Šio amžiaus

(6–6;11 m.) vaikų rišliuosiuose pasakojimuose tikėtasi rasti daugiau miniparadigmų nei 5–5;11 m. vaikų pasakojimuose, kuriuose vyravo beveik po dvi dvinarės miniparadigmas, o kai kuriuose pasakojimuose rasta po 3, 4 ar 7 dvinarės miniparadigmas, tačiau rezultatai pasirodė prastesni.

Išnagrinėjus **7–7;11 m.** amžiaus grupės pasakojimus nustatyta, kad 70,6 proc. pasakojimų esama dvinarių miniparadigmų (vyruoja po vieną atvejį, nors esama ir po dvi ar keturias miniparadigmas), o trinarių miniparadigmų nerasta (žr. 5 priedo 2 lentelę). Po du atvejus rasta INF60 (*skristi, išskrido* ir *bando, bandė*) ir INF66 (*valgyti, suvalgys* ir *pagauti, pagavo*) pasakojimuose, po keturis – INF69 (*eiti, atėjo; negirdėjo, negirdėtų; gyvena, gyvena; nori, norėjo*) ir INF73 (*sugauti, sugavo; surasti, surado; yra, buvo; nori, norėjo*) pasakojimuose. Šie pasakojimai taip pat pasižymi aukštais LĮ indeksais 0,933 (INF60), 0,667 (INF66), 0,711 (INF69), žemesnis indeksas 0,438 (INF73) (žr. 3 priedo 2 lentelę). Taigi galima teigti, kad vyresnių vaikų pasakojimuose esama ne tik veiksmažodžių gramatinių formų įvairovės (turtingos morfologijos), kurią rodo dvinarės, trinarės miniparadigmos, bet ir turtingos veiksmažodinės leksikos, kurią rodo aukštas LĮ indeksas.

8–8;11 m. amžiaus grupės rišliuosiuose pasakojimuose dvinarių ir / ar trinarių miniparadigmų yra 87,5 proc. visų šios amžiaus grupės pasakojimų: dvinarių miniparadigmų yra 75 proc. rišliųjų pasakojimų (12-oje pasakojimų iš 16-os), trinarių miniparadigmų – 12,5 proc. (dviejuose pasakojimuose) rišliųjų pasakojimų (žr. 5 priedo 2 lentelę). Ši grupė išsiskiria tuo, kad pusėje pasakojimų, kuriuose yra dvinarių miniparadigmų, rasta po dvi, tris ar net šešias dvinarės miniparadigmas. Pavyzdžiui, INF79 pasakojime rastos šešios dvinarės miniparadigmos yra šios: *paimti, paims; lipti, išlipo; žiūri, pasižiūrėjo; duoda, davė; nematyti, pamatė; ateina, atėjo*. Be to, šioje grupėje yra tik du pasakojimai (12,5 proc. grupės pasakojimų), kuriuose nesusidarė nė viena veiksmažodžių miniparadigma.

Pusėje vyriausio amžiaus (**9–9;11 m.**) vaikų pasakojimų yra nuo vienos iki penkių dvinarių miniparadigmų. Trinarių miniparadigmų po vieną atvejį rasta dviejuose pasakojimuose (žr. 5 priedo 2 lentelę), ir tai yra didžiausias trinarių miniparadigmų procentinis skaičius (20 proc. grupės pasakojimų) lyginant visas amžiaus grupes. Iš visos 9–9;11 m. amžiaus grupės išsiskiria INF100 pasakojimas, kuriame yra penkios dvinarės (*norėti, norėjo; išskrido, išskris; bėgti, bėgo; pabūti, buvo; pasakyti, sakė*) ir viena trinarė miniparadigma (*užlipti, lipa, užlipusi*). Pusėje šios amžiaus grupės pasakojimų miniparadigmų nerasta, taigi tokiuose pasakojimuose veiksmai įvardyti skirtingais veiksmažodžiais. Pavyzdžiui, INF97 pasakojime pavartoti šie veiksmažodžiai ir jų formos *pasiimti, atėjo, gaudė, grįžo, išsigando, lipo, nukando, nuskrido, šypojojosi*.

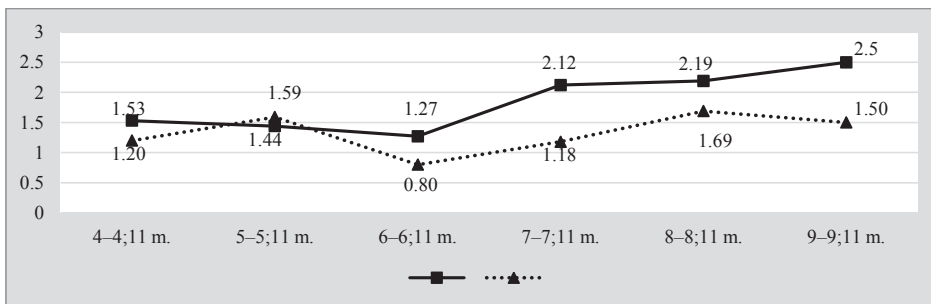
4.4.3. Apibendrinimas

Daiktavardžių giminės, skaičiaus, linksnio formų analizė parodė, kad pasakojimo personažus vaikai yra linkę įvardyti vyriškosios giminės forma, nors vyresnių vaikų pasakojimuose padaugėja ir moteriškosios giminės atvejų. Kaip ir tikėtasi, pasakojimuose vyrauja gramatiniai⁶⁶ (vardininko, kilmininko, galininko) linksniai, reikalingi sakiniui formuoti – nurodyti subjektą, objektą, o vyresnių vaikų (nuo 7–8 metų) pasakojimuose žymiai padaugėja konkrečiaisiais – įnagininko ir vietininko – linksniais išreikštų daiktavardžių. Vyresnio amžiaus grupėse taip pat išauga daugiskaitos formų, ypač daugiskaitos naudininku (nuo 0,5 proc. atvejų 4–4;11 m. amžiaus grupėje iki 4 proc. 9–9;11 m. grupėje) ir įnagininku (nuo 0 atvejų 4–4;11 m. amžiaus grupėje iki 1 proc. 9–9;11 m. grupėje) išreikštų daiktavardžių. Formų įvairovė rodo, kad vyresnių vaikų pasakojimuose nebeapsiribojama išvardyti tik subjektą ir objektą, bet pateikiama daugiau įvykio aplinkybių: nurodoma veiksmo vieta, laikas, kaip, koku būdu, dėl kokios priežasties vyksta veiksmas ir kt.

Veiksmažodžių formų analizė parodė, kad visų amžiaus grupių pasakojimuose dažniausiai vartoti būtojo kartinio ir esamojo laiko veiksmažodžiai, o sudėtingesnės būsimojo laiko, tariamosios nuosakos, dalyvių, padalyvių formos vartotos vyriausių vaikų (8–9 m.) pasakojimuose. Juose dažniausiai vartota vienaskaitos ir daugiskaitos trečiuoju asmeniu išreikštų veiksmažodžių, kurie, juos išnagrinėjus pagal asmenuotes, atitinka šnekamosios lietuvių kalbos tendencijas (Dabašinskienė 2009) – dažniausiai vartoti pirmosios, rečiau trečiosios ir antrosios asmenuotės veiksmažodžiai.

Rišliuosiuose pasakojimuose vyrauja dvinarės miniparadigmos: daiktavardžių dvinarių miniparadigmų esama nuo vidutiniškai vienos 4–7 m. tiriamųjų pasakojimuose iki vidutiniškai dviejų 8–9 m. vaikų pasakojimuose, o veiksmažodžių – po vieną 4–7 m. ir 9–9;11 m., o dvi 8–8;11 m. vaikų pasakojimuose. Trinarių miniparadigmų rasta žymiai mažiau: daugiausiai daiktavardžių (4–6 m. amžiaus grupėse kelios, o 7–9 m. pasakojimuose esama po vidutiniškai vieną), o veiksmažodžių visose amžiaus grupėse rasta tik po vieną–du atvejus, ar iš viso nepasitaikė (žr. 48 paveikslą).

⁶⁶ Vardininko, kilmininko ir galininko linksniai vadinami gramatiniais, o naudininko, įnagininko ir vietininko – konkrečiaisiais, remiantis J. Kuryłowicziumi (1964: 189).

48 paveikslas. Visų daiktavardžių ir visų veiksmažodžių miniparadigmų vidurkis pagal amžiaus grupes

Iš paveiksle pateikto vidutinio visų daiktavardžių ir veiksmažodžių miniparadigmų skaičiaus amžiaus grupėse matyti, kad daiktavardžių miniparadigmų pasakojimuose rasta daugiau nei veiksmažodžių. Tai aiškinama tuo, kad paveikslėliuose personažai buvo akivaizdūs, todėl tiek maži, tiek vyresni vaikai personažus įvardijo tais pačiais daiktavardžiais (*šuo, katinas, paukštis, medis* ir pan.). Vyresni vaikai paveikslėliuose pavaizduotą situaciją, veikėjų atliekamus veiksmus apibūdino plačiau, taigi sakiniuose buvo minimas ne tik subjektas ir objektas, bet ir aplinkybės (priežastis, tikslas, pasekmė ir pan.). Dėl to vyresnių vaikų pasakojimuose radosi daugiau įvairiais linksniais, skaičiumi išreikštų daiktavardžių formų, o dėl jų susidarė ir daugiau dvinarių, trinarių miniparadigmų. Pasakojimo veikėjų atliekamus veiksmus vaikai galėjo įvardyti įvairiausiai veiksmažodžiais, nes, priešingai nei daiktavardžių vartojimo požiūriu, jie nebuvo ribojami paveikslėliuose pateiktų elementų. Dėl galimos didesnės veiksmažodžių LĮ veiksmažodžių miniparadigmų susidarė mažiau nei daiktavardžių. Tačiau, kaip minėta aptariant veiksmažodžių LĮ indeksą (žr. 4.2.2 skyrelį) ir matyti iš 50 pav. pateiktų duomenų, vyresnių (8–9 m.) vaikų pasakojimuose vartota ne tik įvairesnių veiksmažodžių, bet radosi ir daugiau miniparadigmų. Kalbos raidos požiūriu to ir tikėtasi, kad vyresnių vaikų pasakojimai pasižymės ne tik įvairesne leksika, bet ir sudėtingesne morfologine sistema.

Taip pat nustatyta (žr. 18 lentelę), kad vyresnėse amžiaus grupėse padaugėja pasakojimų, kuriuose yra dvinarių ir trinarių daiktavardžių, veiksmažodžių miniparadigmų. Ar, atvirkščiai, matyti, kad vyresnėse amžiaus grupėse sumažėja pasakojimų, kuriuose nepavartota nė vienos miniparadigmos.

18 lentelė. Pasakojimų, kuriuose rasta miniparadigmų, skaičius pagal amžiaus grupes

Amžiaus grupė	Pasakojimų, kuriuose yra <u>dvinarių</u> miniparadigmų, skaičius		Pasakojimų, kuriuose yra <u>trinarių*</u> miniparadigmų, skaičius		Pasakojimų, kuriuose <u>nėra</u> miniparadigmų, skaičius	
	Dktv.	Veiksm.	Dktv.	Veiksm.	Dktv.	Veiksm.
4-4;11 m.	67 proc.	53 proc.	40 proc.	13 proc.	20 proc.	47 proc.
5-5;11 m.	85 proc.	63 proc.	15 proc.	11 proc.	15 proc.	37 proc.
6-6;11 m.	67 proc.	60 proc.	13 proc.	7 proc.	27 proc.	40 proc.
7-7;11 m.	71 proc.	71 proc.	53 proc.	0 proc.	6 proc.	29 proc.
8-8;11 m.	94 proc.	75 proc.	38 proc.	13 proc.	6 proc.	13 proc.
9-9;11 m.	100 proc.	50 proc.	50 proc.	20 proc.	0 proc.	50 proc.

*Trinarių ir daugiau narių.

Lyginant pasakojimuose pavartotų žodžių raišką gramatinėmis kategorijomis (susidariusias miniparadigmas) ir tų pasakojimų LĮ, pastebėta dar viena ypatybė: visose amžiaus grupėse pasakojimai, kuriuose dėl daiktavardžių raiškos skirtingomis gramatinėmis kategorijomis susidarė miniparadigmų, nepasižymėjo žodinga daiktavardine leksika, priešingai, pasakojimuose, kuriuose nustatyta didelė daiktavardžių leksikos įvairovė, šios kalbos dalies raiška skirtingomis gramatinėmis kategorijomis buvo ribota. Veiksmažodžių raiškos gramatinėmis kategorijomis ir leksikos įvairovės santykis yra kiek kitoks: tame pačiame pasakojime buvo galima rasti tiek skirtingomis gramatinėmis kategorijomis reiškiamų veiksmažodžių (susidariusių miniparadigmų), tiek išplėtos veiksmažodinės leksikos.

4.5. Lietuvių kalbos leksikos ir gramatikos ypatybės

Kitos kalbės aplinkoje įsisavinant ir vartojant gimtąją lietuvių kalbą, joje randasi ypatybių, būdingų ir vienakalbiams vaikams, ir tokių, kurios susidaro dėl dominuojančios anglų kalbos poveikio. Šiame skyriuje aptartos leksikos ir gramatikos klaidos, kurios rodo tam tikrą kalbos raidos fazę ir jai būdingus požymius, bei sunkumai, su kuriais susiduria dvikalbiai vaikai, vartodami lietuvių kalbą (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. Sunkiau dvikalbių vaikų įsisavinamos leksinės ir gramatinės lietuvių kalbos ypatybės

Ypatybės
Daiktavardžių linksniavimo paradigmų kaita
Derinimas ir valdymas
Neiginio kilmininko (ne)vartojimas
Prielinksnių ir prielinksninių konstrukcijų vartojimas
Veiksmažodžių asmenavimas
Būtojo kartinio laiko raiška
Priešdėlinių veiksmažodžių vartojimas
Kodų kaita
Asmeninių (sangražinių) įvardžių (ne)vartojimas
Žodžių reikšmės siaurinimas, plėtimas

4.5.1. Linksniavimo paradigų parinkimas

Dabartinėje lietuvių kalboje (DLKG 2006: 69) skiriamos penkios daiktavardžių linksniuotės, kuriose pagal atskirų linksnių formų ypatybes esama 12 paradigmu⁶⁷. Lietuvių kalbos daiktavardžio įsisavinimo tyrimai rodo (Savickienė 1999; 2001: 61), kad produktyviausios yra vyriškosios giminės pirmoji, šiek tiek mažiau produktyvios trečioji ir penktoji⁶⁸, o pati produktyviausia moteriškosios giminės – aštuntoji paradigma, šiek tiek mažiau produktyvios šeštoji, septintoji. Kitos paradigmos (devintoji, vienuoliktoji, ketvirtoji, antroji ir dešimtoji) laikytinos neproduktyviomis. Minėtų paradigmu produktivumą lemia tai, kad jų galūnės dažniausiai vartojamos integruojant skolinius, sudarant naujus žodžius, taip pat jose vyksta galūnių kaita (Dressler ir kt. 1995–1996; Dressler, Thorton 1996; Savickienė, Kazlauskienė, Kamandulytė 2004). Pastarojo reiškinių – galūnių kaitos – atvejų randama 2–3 metų vienakalbių vaikų kalboje (Savickienė 1999, 2001, 2003), taip pat rasta dvikalbių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose.

Vienas dažniausių atvejų, rastų visų amžiaus grupių pasakojimuose (89 atvejai⁶⁹), daiktavardžio *šuo* linksniavimas ne pagal vienuoliktąją, bet trečiąją paradigmą, pvz.:

(29) INF22: *ir katinas bėgo nuo šunio* (5;9).

(30) INF16: *ir sako mama: ar jūs nekalbėjot su katinu ir su šuniu?* (5;5).

(31) INF62: *ir tas šunis katino uodegą paėmė ir bandė nutempt* (7;7).

(32) INF82: *ir šunis nukando uodegą* (8;0).

(33) INF99: *kada katė užlipo ant medžio šakos, šunis įkando katei į uodegą* (9;6).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad dalis vaikų daiktavardį *šuo* pasirinko linksniuoti pagal dažnesnę ir produktyvesnę linksniavimo paradigmą. Daiktavardžio įvairių linksnių raiška⁷⁰ rodo, kad vaikai yra gerai įsisavinę trečiosios paradigmos linksnių galūnes. Kita vertus, netinkamos paradigmos pasirinkimo atvejai (taip pat ir kai kurios kitos šiame skyriuje aptartos leksikos ir gramatikos ypatybės) galėtų būti susiję su tėvų tarme⁷¹. Girdėdamas tėvų tarmiškai

⁶⁷ *(i)a* linksniuotei priskiriamos 1–3 paradigmos, *(i)u* linksniuotei 4–5 paradigmos; *i(o)* linksniuotei 6–7 paradigmos; *ė* linksniuotei 8 paradigma, *i* linksniuotei 9–12 paradigmos.

⁶⁸ Vyriškosios ir moteriškosios giminės linksniavimo paradigmos nurodytos pradedant nuo produktyviausios.

⁶⁹ Čia ir toliau šiame skyriuje pateikiami skaičiai nėra suabsoliutinti, o juos pateikiant norima parodyti bendrą klaidos ar ypatybės tendenciją.

⁷⁰ V. *šunis* (87 atvejai); K. *šunio* (2 atvejai); N. *šuniui* (2 atvejai); G. *šunį* (5 atvejai); Įn. *šuniu* (2 atvejai).

⁷¹ Į sociolingvistinės apklausos klausimyną nebuvo įtraukta klausimo apie tėvų dialektą (tarmes), todėl tikslų duomenų apie kiekvieno tiriamojo tėvų tarmę neturima. Tačiau paminėtina, kad, renkant tyrimo duomenis, kas dieną buvo lankomasi lituanistinėse mokyklose, bendrauta su vaikais, tėvais, todėl buvo galima išgirsti, kad kai kurių vaikų kalboje esama panašių tarmės, kodų kaitos ar kt. kalbos ypatybių kaip ir jų tėvų kalboje.

linksniuojamus tam tikrus žodžius vaikas galėjo įsisavinti tokį atitinkamo žodžio linksniavimo modelį.

Kai kuriuose pasakojimuose vietoj daiktavardžio *katinas* (*katė*) įvairiais linksniais vartotas žodis *katis*, pvz.:

(34) INF12: *katis nori suvalgyt* (4;4).

(35) INF30: *ir katis atėjo* (5;8).

(36) INF24: *vėliau atėjo šuniukas, žiūrėjo į katį, ką daro* (5;7).

Pastarieji atvejai gali būti aiškinami keliais būdais. Galėjo būti, kad žodis *katinas* vaikų pirmiausiai trumpintas, atsisakant priesagos (*kat-in-as*), o paskui pasirinktas linksniuoti ne pagal pirmąją (plg. *katas*), bet trečiąją linksniavimo paradigmą (*katis*, plg. *dangtis*). Žodžio trumpinimas gali būti sietinas su šnekamajai kalbai būdingu ekonomijos principu, kai norint pasakyti greičiau, sklandžiau praleidžiami priebalsiai, trumpinama žodžio pabaiga, randasi balsių redukcijos, asimiliacijos ir pan. (daugiau žr. Dabašinskienė 2008). O ne ta linksniavimo paradigma galėjo būti pasirinkta dėl analogijos: linksniuojama pagal trečiąją paradigmą taip pat, kaip jau aptartas žodis *šuo* (plg. *šunis* ir *katis*). Kita vertus, žodis *katis* dvikalbių lietuvių–anglų vaikų lietuvių kalboje galėjo atsirasti ne trumpinant žodį *katinas*, o sulietuvinant anglišką žodį *cat* pridėjus trečiosios paradigmos galūnę *-is* (*cat+is*).

Būtina paminėti, kad daiktavardžio *šuo* linksniavimo pagal trečiąją paradigmą (*šunis*) atvejų esama visose 4–9 m. amžiaus grupėse. Priešingai, daugiausia šių atvejų rasta 4–5 m. amžiaus grupėse (14 atvejų)⁷² ir tik du atvejai viename 8–8;11 m. vaiko pasakojime (žr. 20 lentelę). Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad ir jaunesni, ir vyresni vaikai yra linkę paprastinti linksniavimo sistemą, pasirinkdami dažnesnes ir produktyvesnes linksniavimo paradigmas. O produktyvių paradigmų keitimas (šiuo atveju pirmosios su trečiąja) išnyksta vyresnių vaikų kalboje, taigi įsisavinus linksniavimo sistemą.

Visų amžiaus grupių vaikų pasakojimuose pasitaikė 11 atvejų, kai vyriškosios giminės daiktavardžiai linksniuoti pagal moteriškosios giminės paradigmas, pvz.:

(37) INF13: *ir šuniuka labai bėgo* (4;2).

(38) INF15: *paskui katina taip nubėgo nuo šuniuko* (4;4).

(39) INF64: *ir tada jie atskrido prie jos lizdos* (7;6).

(40) INF73: *ir šunė ateina ir surado katytę* (7;6).

(41) INF9: *ir ten katinei tempia* (4;10).

⁷² Šiose amžiaus grupėse rasta 14 atvejų: 12 atvejų vns. V. forma *katis* ir 2 atvejai vns. G. formos *katį*.

(42) INF81: *jisai užlipo ant mēdžios*⁷³ (8;2).

(43) INF50: *vieną kartą vienoj mēdžioje gyvena trys paukščiukai leliukai ir mama* (6;2).

Pateiktuose pavyzdžiuose produktyviausių – pirmosios (*šuniukas, katinas, lizdas*) ir trečiosios (*medis*) – vyriškosios giminės paradigmų daiktavardžiai linksniuoti pagal produktyviausias moteriškosios giminės paradigmas – šeštąją (*šuniuka, katina*), aštuntąją (*katinei*), septintąją (vns. K. *mēdžios*; vns. viet. *mēdžioje*).

Rasti 3 atvejai (5–7 m. amžiaus grupėse), kai moteriškosios giminės daiktavardžiai linksniuoti kaip vyriškosios giminės žodžiai, pvz.:

(44) INF30: *māmas*⁷⁴ *jau myli* (5;8).

(45) INF53: *o māmas ateina į jį* (6;1).

(46) INF64: *ir jie taip klykė ir sakė jau mamyčiams: noriu valgyti* (7;6).

Pateiktuose 16-ame ir 17-ame pavyzdžiuose moteriškosios giminės šeštos paradigmos daiktavardis (*mama*) linksniuotas pagal pirmąją vyriškosios giminės paradigmą (*māmas*, plg. *namas*). Atsižvelgiant į tai, kad anglų kalboje vardažodžiai neturi specifinių morfemų, skiriančių vyriškąją ir moteriškąją giminę, aptartieji atvejai galėtų rodyti lietuvių kalbos žodžių giminės nykimą: vyriškoji giminė pasirenkama kaip nežymėtoji. Kitas kūrybiškas atvejis (46 pvz.) rodo, kad moteriškosios giminės daiktavardis (*mama*) yra vartojamas su vyriškąja deminutyvinės priesagos *-ytis, -ytė* forma (*mamytis*) ir atitinkamai linksniuojamas pagal trečiąją paradigmą – dgs. N. *mamyčiams* (plg. *brolytis, brolyčiams*). Tokią deminutyvo formą galėjo lemti suaugusiųjų kalba. Deminutyvų įsisavinimo bei vartojimo tyrimai (žr. Dabašinskienė 2012) rodo, kad tėvai yra linkę į vaikus kreiptis deminutyvinėmis vardo formomis, kurioms priskirtos priešingos gramatinės giminės galūnės, pvz. *Monikėli, Monikutį*, o vaikai – kartoti tokias formas.

Daiktavardžių linksniavimas pagal produktyvesnes paradigmas yra dažnas reiškiny s daiktavardžių įsisavinimo pradžioje, nes tai leidžia vaikams supaprastinti sudėtingą linksniavimo sistemą, kurią apie 3;5 metus vaikas būna įsisavinęs (Savickienė 2003). Šio tyrimo dvikalbių vaikų kalboje rasti linksniavimo paradigmų kaitos atvejai rodo (žr. 20 lentelę), kad daugiausiai jų esama jauniausių vaikų (5–7 m.) kalboje, o vyresnių vaikų pasakojimuose – sumažėja ar esama vos kelių atvejų. Be to, kai linksniuojant daiktavardžius pereinama į produktyvesnes ar priešingos gramatinės giminės paradigmas, išlaikomos tos paradigmos

⁷³ Abiejuose pavyzdžiuose (42–43) vaikai sukirčiavo pirmąjį žodžio skiemenį: *mēdžios, mēdžioje*.

⁷⁴ Abiejuose atvejuose (44–45) vaikai sukirčiavo pirmąjį žodžio skiemenį: *māmas*.

linksnių galūnės. Tai leidžia teigti, kad linksniavimo sistema dvikalbėje aplinkoje gali būti sėkminga įsisavinama.

20 lentelė. Linksniavimo paradigų kaitos atvejų skaičius amžiaus grupėse

Am- žiaus grupė	šuo linksniavimo paradigų kaita		katinas linksniavimo paradigų kaita		vyr. g. dktv. linksniavimas pagal mot. g. paradigmas		mot. g. dktv. linksniavimas pagal vyr. g. paradigmas	
	Atvejų skaičius	Grupės vidurkis ⁷⁵	Atvejų skaičius	Grupės vidurkis	Atvejų skaičius	Grupės vidurkis	Atvejų skaičius	Grupės vidurkis
4-4;11	7	0,5	2	0,13	3	0,2	-	-
5-5;11	27	1	12	0,44	2	0,07	1	0,04
6-6;11	18	1,2	-	-	2	0,13	1	0,07
7-7;11	20	1,2	-	-	2	0,12	1	0,06
8-8;11	11	0,7	2	0,13	2	0,13	-	-
9-9;11	6	0,6	-	-	-	-	-	-

4.5.2. Derinimas

Viena lietuvių kalbos sintaksinių ryšių ypatybė – derinimas, kai priklausomo (-ų) žodžio (-ių) morfologinės formos (linksnis, skaičius, giminė) parenkamos pagal pagrindinį žodį (DLKG 2006). Daliai šio tyrimo dalyvių priklausomų ir pagrindinių žodžių derinimas gimine ir (ar) skaičiumi kėlė sunkumų.

Pavyzdžiui, esama atvejų, kai nesuderinta daiktavardžio ir būdvardžio giminė (47 pavyzdys) INF96: *katė buvo alkanas ir norėjo labai suvalgyti* (9;7), taip pat atvejų, kai nesuderintos linksnio ir (ar) giminės ir (ar) skaičiaus formos, pavyzdžiui:

(48) INF14: *vieną kartą buvo kažkokios keturi paukščiukas* (4;11)

(49) INF53: *tokia trys maži nori valgyti* (4;11).

(50) INF16: *ir sako mama viščiukas: jūs, viščiukas maži, niekur neikite* (5;5).

(51) INF76: *ir tėtis džiaugėsi, kad vaikai buvo saugi* (8;2).

(52) INF83: *vieną dieną gyveno mama su trys paukšteliais* (8;2).

(53) INF86: *ir šunis atėję pamatė katę* (8;5).

Matyti, kad kai kur skirtingos būdvardiškosios kalbos dalys nesuderintos su daiktavardžiais linksniu (*vieną dieną mama gyveno su trys [= trimis] paukšteliais*), taip pat gimine ir skaičiumi (*vaikai buvo saugi [= saugūs]; kažkokios [= kažkokie] keturi paukščiukas [= paukščiukai*]). Atkreiptinas dėmesys į 51 pavyzdį, kuris taip pat galėtų būti laikomas būdvardžio linksniavimo tipo painiojimu. Tiriamieji galėjo būdvardžio *saugus* daugiskaitos formą *saugi*

⁷⁵ Grupės vidurkis apskaičiuotas visus tos amžiaus grupės pasakojimuose rastus atvejus padalinus iš grupės sudarančių pasakojimų.

parinkti pagal analogiją su dažnai vartojamo būdvardžio *geras* daugiskaita *geri* (plg. *vaikai geri* ir *vaikai saugi*).

Pateiktuose pavyzdžiuose pavartotos būdvardiškosios kalbos dalys (būdvardžiai, įvardžiai, skaitvardžiai ir dalyvis) rodo, kad vaikai yra įsisavinę šių kalbos dalių giminės ir skaičiaus galūnes, taigi geba sudaryti atitinkamos kalbos dalies vyriškosios, moteriškosios giminės, vienaskaitos, daugiskaitos formas. Kalbant apie linksnių vartojimą matyti, kad visų minėtų kalbos dalių vardininkas pasirenkamas net ir tais atvejais, kai reikalingas šauksmininko (žr. 50 pavyzdį), įnagininko (žr. 52 pavyzdį) linksnis. Galima teigti, kad tais atvejais, kai nežinoma, kaip būdvardiška kalbos dalis su daiktavardžiais suderinti gimine, linksniu, skaičiumi, pasirenkama kuri nors (nebūtinai ta pati) giminės ir (ar) skaičiaus forma ir apibendrintai vietoj kitų linksnių – vardininkas.

Paminėtinas dar vienas atvejis, kuris tarsi rodo su daiktavardžiu nesuderintą būdvardžio giminę, pavyzdžiui:

(54) INF35: *paskui nuskrido didelė balandis* (5;2).

(55) INF35: ir *didelė paukštis* atsidarė burna (5;2).

Moteriškosios giminės devintosios paradigmos daiktavardžių vardininko galūnė yra *-is* (plg. *akis, naktis*), taigi svarstant, kad pateiktuose pavyzdžiuose daiktavardis *balandis* vaikų galėjo būti priskirtas devintajai paradigmai, kartu vartojamas moteriškosios giminės būdvardis *didelė* yra pateisinamas (plg. *didelė akis*). Todėl šie pavyzdžiai būtų laikytini ne derinimo gimine, bet linksniavimo paradigmu painingumo atvejais.

4.5.3. Valdymas

Tyrimai rodo (Savickienė 2000; 2005), kad dažniausiai lietuvių kalboje vartojamas linksnis – vardininkas, toliau pagal dažnumą eina kilmininkas, galininkas, naudininkas, įnagininkas ir vietininkas. Dvikalbių vaikų pasakojimuose rastos linksnio valdymo klaidos daugiausia susijusios su dažniausiai vartojamais linksniais – vardininku, kilmininku ir galininku.

Rišliųjų pasakojimų kalbos analizė leidžia teigti, kad vardininko linksnis vaikų įsisavintas tinkamai ir vartojamas sakinio subjektui nurodyti, pvz.: *mama išskrido ieškoti paukšteliams valgyti* (4;11); *paskui mama grįžo su maistu* (7;3); *bet šuo pamatė ir paskui įkando katei į uodegą* (9;0). Tačiau rasta atvejų, kai vardininkas vartotas klaidingai – vietoje galininko su tranzityviniais veiksmažodžiais objektui nurodyti, pvz.:

- (56) INF13: *ir šuniukas gaudė katinas* [= katiną] (4;2).
 (57) INF27: *ir norėjo paimti paukštis* [= paukštį] (5;11).
 (58) INF35: *ir didelė* [= didelis] *paukštis atsidarė* [= pravėrė] *burna* (5;2).
 (59) INF50: *paskui katytė atėjo ir surado trys leliukai paukščiukai* [= tris leliukus paukščiukus] (6;2).
 (60) INF55: *bet atėjo šuniukas ir išgąsdino katinas* (6;4).
 (61) INF58: *ir katinas norėjo mažas paukštis* [= mažą paukštį] *suvalgyti* (6;0).
 (62) INF91: *vieną kartą gyveno paukščiukas, kur turėjo dar trys mažiukai paukščiukai* (9;5).

Matyti, kad vietoj galininko su tranzityviniais veiksmažodžiais tiesioginiam objektui reikšti apibendrintai vartojamas vardininkas. Pasitaikė keli atvejai, kai su tranzityviniais veiksmažodžiais vartotas kilmininkas, pavyzdžiui, INF63: *ir tada mama pasikabino* [= apsikabino] *ju* [= juos] (7;4), taip pat naudininkas, pavyzdžiui, INF63: *ir jis už uodegos įkando ir tada nustūmė jai* [= pagal sakinio kontekstą *ją*] *žemyn* (7;4).

Tranzityvinių veiksmažodžių valdomo galininko linksnio klaidų randama ir kituose dvikalbių vaikų tyrimuose. Ramutė Skripkienė (2001: 82), nagrinėjusi rusų–lietuvių moksleivių valstybinės lietuvių kalbos ypatybes, nustatė, kad esama atvejų, kai antros klasės moksleiviai su tranzityviniais veiksmažodžiais vartoja vardininko, vietininko linksnius, pvz.: *aš turiu šuo; atidarė šaldytuve*. Įsisavinami linksnių sistemą vardininką vietoj galininko yra linkę vartoti ir studentai, besimokantys lietuvių kaip užsienio kalbos, pvz.: *čia tu sutinki draugas* (Dabašinskienė, Čubajevaitė 2009: 51–52). Kaip matyti, vietoj galininko vartoti vardininką, vietininką ar kitus linksnius būdinga įsisavinant tranzityviniais veiksmažodžiais nurodomo tiesioginio objekto raišką.

Kaip parodė šio tyrimo duomenys, jauniausi tyrimo dalyviai (4–6 m.) dar nėra gerai išmokę vartoti tranzityvinių veiksmažodžių – greta taisyklingų vartojimo atvejų daugelyje rišliųjų pasakojimų esama netaisyklingų. Keli vyresnių vaikų (7 ir 9 m.) pasakojimuose rasti netaisyklingi tranzityvinių veiksmažodžių valdymo atvejai gali rodyti, kad ši gimtajai kalbai būdinga taisyklė suvokiama gana vėlai. Vyresnių vaikų gimtają kalbą veikia ir tai, kad jie kasdien vis dažniau vartoja dominuojančią anglų kalbą, kuriai nebūdinga linksniavimo sistema ir linksnių raiška skirtingomis galūnėmis.

4.5.4. Neiginio kilmininko (ne)vartojimas

Įsisavinant kalbą susiduriama su sudėtingu reiškiniu – žymėtu ir nežymėtu tiesioginiu objektu. Lietuvių kalboje objektas gali būti nurodomas galininku (*perku obuolius*), kai neapibrėžtas kiekis – kilmininku (*perku obuolius*). Tranzityvinių veiksmažodžių tiesioginis objektas nurodomas galininko linksniu (*statysiu namą*), bet neigiamuosiuose sakiniuose šių

veiksmažodžių objektas reiškiamas kilmininku (*nestatysiu namo*) (DLKG 2006). Nors lietuvių kalboje žymėto ir nežymėto objekto raiška yra sudėtinga dėl sąsajos su morfologija, sintakse, semantika, tyrimai rodo (Dabašinskienė 2015: 380), kad paprastai vaikai tai nesunkiai įsisavina ir nuo 2,5 metų vaikų kalboje vis daugiau randasi atvejų, kai, nurodant objekto dalį, ar su neigiamaisiais tranzityviniais veiksmažodžiais vartojamas kilmininkas. Tačiau iš atliktos analizės matyti, kad 5, 7, 8 metų dvikalbiams vaikams kalbant lietuviškai vis dar sunku taisyklingai vartoti neiginio kilmininką, pvz.:

(63) INF16: *ir mama saugojo viščiukus, kad šuo nepaimtų mažus viščiukus* (5;5).

(64) INF27: *tada mama juos sakė, kad daugiau ji nebeliks [= nebepaliks] savo beibių* (5;11).

(65) INF68: *šunis atėjo išgelbėti tuos paukščiukus, kad katė nepaimtų juos* (7;2).

(66) INF85: *ir jis nenorėjo kažką daryti* (8;3).

Pateiktuose pavyzdžiuose kartu su neigiamaisiais tranzityviniais veiksmažodžiais vartojamas ne kilmininkas, o galininkas, pvz.: *nepaimtų mažus viščiukus, nebepaliks beibių, nenorėjo kažką, nepaimtų juos*. Iš šių atvejų galima spręsti, kad vaikai žino taisyklę teigiamos reikšmės sakiniuose vartojant tranzityvinius veiksmažodžius objektą reikšti galininku, tačiau dar ne visiškai išmokta (ar neišmokta) taisyklė, kad su neiginį *ne-* turinčiais tranzityviniais veiksmažodžiais objektas reiškiamas kilmininku. Šių klaidų taip pat galėjo rasti dėl anglų kalbos, kurioje tiek teigiamuosiuose, tiek neigiamuosiuose sakiniuose objekto raiška nekinta, pvz.: *want to buy a house; I do not want to buy a house*. Siekiant tiksliai nusakyti tokio vartojimo priežastį, reikia surinkti daugiau pavyzdžių.

Paminėtina, kad taisyklingas neiginio kilmininko vartojimas kelia sunkumų ir dvikalbiams (rusų–lietuvių) vaikams, lietuvių kalbą vartojantiems kaip antrąją ar valstybinę. Išnagrinėjus antros klasės mokinių lietuvių kalbos gebėjimus, nustatyta, kad aptariamam atveju vietoj kilmininko vaikai buvo linkę vartoti įnagininką, galininką, pvz.: *nemėgstu koše; nemėgstu kiaušinius; nemėgstu bulvės* (dgs. V.) (Skripkienė 2001: 82). Šio tipo klaidų taip pat daroma lietuvių kalbos mokantis kaip užsienio. Nustatyta, kad lietuvių kalbą besimokantys studentai vietoj kilmininko su neigiamaisiais tranzityviniais veiksmažodžiais vartoja galininką, pvz.: *aš nežiūriu televizorių; karvė neduoda pieną* (Dabašinskienė, Čubajevaitė 2009: 55). Šie tyrimai rodo, kad objekto raiška nėra lengvai įsisavinama (išmokstama) ne tik vienakalbių, bet ir dvikalbių (ar daugiakalbių), lietuvių kalbą vartojančių kaip gimtąją, valstybinę ar užsienio.

4.5.5. Prielinksnių ir prielinksninių konstrukcijų vartojimas

Atsižvelgiant į tai, kad rasta įvairių prielinksnių ir prielinksninių konstrukcijų vartojimo atvejų, rodančių kitos kalbos aplinkoje įsisavintos lietuvių kalbos prielinksnių sistemos ypatybes ir (ar) vaikams kylančius sunkumus, išskirta atskira šių atvejų grupė, o pastarieji aptariami išsamiau, pateikiant pavyzdžių.

Visose amžiaus grupėse rasta po kelis atvejus (iš viso 11 atvejų), kai tam tikri prielinksniai vaikų netaisyklingai vartoti su netinkamais linksniais, pvz.:

(67) INF24: *vėliau paukštis atėjo su kirmėlei* (5;7).

(68) INF35: *paskui katė lipo ant medį* (5;2).

(69) INF54: *ir tada atėjo su kažką* (6;3).

(70) INF63: *ir norėjo pažaisti su juos* (7;4).

(71) INF73: *čia yra paukštis su jo mažą paukštis* (7;6).

(72) INF87: *ir mama galėjo su beibius pabūti* (8;3).

(73) INF96: *katė nušoko ir pradėjo bėgti nuo šuo* (9;7).

(74) INF100: *o tada paukščiukasėjo atgal pas savo paukščiukais pasakyti, kad jau gerai* (9;2).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad vaikai gerai žino prielinksnių reikšmes, tačiau net ir vyriausiems tiriamiesiems sunku tinkamai parinkti linksnį. Jauniausių (4–6 m.) tyrimo dalyvių netaisyklingai sudaromas prielinksnines konstrukcijas galima aiškinti tuo, kad prielinksniai įsisavinami daug vėliau negu žodžių galūnės (žr. Savickienė 2003). Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad dominuojančios kalbos aplinkoje gimtosios kalbos prielinksninių konstrukcijų mokomasi ilgiau ir taisyklingai jas vartoti pradėdama vėliau. Kalbant apie vyresnių (7–9 m.) vaikų kalboje netaisyklingai parenkamus linksnius su tam tikrais prielinksniais, galima svarstyti, kad ši taisyklė ir vyresnių vaikų yra vis dar neįsisavinta (neišmokta), o, galbūt, tokias klaidas lemia vis dažniau vyresnių vaikų vartojama anglų kalba, kurioje kartu su prielinksniais eina linksniais nekaitomos kalbos dalys.

Vaikų pavartoti pasakymai rodo ir kitokius polinkius. Esama tokių prielinksninių konstrukcijų, kuriose pavartoti netinkamos reikšmės prielinksniai, tačiau sudaryta gramatiškai taisyklinga konstrukcija, nes su prielinksniu einantys daiktavardžiai išreikšti reikiamu linksniu (žr. 75–78 pavyzdžius).

(75) INF7: *ir katytei už burnos buvo [= bėgo] ašarėlės [= seilės]* (4;11).

(76) INF76: *ir šunis [= šuo] už paskos bėgo* (8;2).

(77) INF91: *tai tempė ant uodegos* (9;5)

(78) INF74: *tada šunis [= šuo] ant uodegos paėmė ir nulupė [= nulupo = nutempė] katiną* (7;8).

- (79) INF99: *šunis* [= šuo] *atėjo ir kaip griebė į uodegą* (9;6).
 (80) INF63: *jis už uodegos įkando ir nustūmė* [= nutempė?] *jai* [= ją] *žemyn* (7;4).
 (81) INF76: *bet šunis* [= šuo] *jam ant uodegos įkando* (8;2).

Esama ir tokių prielinksninių konstrukcijų, kuriose pavartoti prielinksniai pažeidžia sintaksinį veiksmažodžio junglumą. Matyti, kad 79–81 pavyzdžiuose prie veiksmažodžio *įkasti*, valdančio galininko linksnį ir einančio su prielinksniu *į*, daiktavardis *uodega* prijungtas prielinksniais *už* ar *ant* ir išreikštas kilmininko linksniu. Taigi šiuo atveju 7–8 m. tiriamiesiems sunkumų kelia tranzityvinių veiksmažodžių vartojimo su galininku taisyklė, ar prielinksninės kilmės priešdėlį *į* turinčių veiksmažodžių vartojimo su prielinksniu *į*, kuris patikslina priešdėliu nurodomą veiksmažodžio reikšmę, taisyklė.

Svarbu paminėti, kad prielinksnių vartojimo su netinkamais linksniais rasta visose amžiaus grupėse. O atveju, kai prielinksninėse konstrukcijose painiojami prielinksniai, ir dėl to pasikeičia prielinksninės konstrukcijos reikšmė, ar, kitu atveju, pažeidžiamas sintaksinis junglumas, rasta vyresnių – 7–9 m. – vaikų pasakojimuose. Taip pat galima teigti, kad vaikams nėra sunku įsidėmėti prielinksninių konstrukcijų formules (*už* + K., *ant* + K.), tačiau sunkumų kyla jas tinkamai vartojant pagal reikšmę ar atsižvelgiant į veiksmažodžio junglumą, priešdėlius ir kt.

Paminėtina dar viena prielinksnių vartojimo ypatybė – jų praleidimas, t. y. konstrukcijose gali būti praleidžiamas prielinksnis *į*, pvz.:

- (82) INF78: *katinas vos paėmė ančiukus, kol tas šunis* [= šuo] **Ø**⁷⁶ *uodegą įkando jai* (8;11).
 (83) INF83: *ir kaip* **Ø** *uodegą įkando jis* (8;1).
 (84) INF46: *ir katinas lipo* **Ø** *medį* (6;11).
 (85) INF54: *katinas ėjo* [= lipo?] **Ø** *viršų* (6;3).
 (86) INF63: *ir tada jinai pradėjo lipti* **Ø** *medį* (7;4).
 (87) INF64: *ir paukštis skrido* **Ø** *viršų* (7;6).
 (88) INF77: *po to katinas užlipo* **Ø** *medį* (8;8).
 (89) INF82: *ir šuniukas atėjo ir matė tą katę lipant* **Ø** *tą medį* (8;0).
 (90) INF83: *lipa* **Ø** *medį* (8;1).

Nustatyta, kad vaikams įsisavinant prielinksnines konstrukcijas, prielinksniai pirmiausiai yra praleidžiami, vėliau pakeičiami premorfemomis⁷⁷, pavyzdžiui, *a* ar *o*, kol galiausiai (apie 2;5

⁷⁶ Šis ženklas Ø rodo, kad greta jo parašytas prielinksnis nebuvo pavartotas.

vaiko metus) išmokstama vartoti daugumą prielinksnių ir prielinksninių konstrukcijų (Savickienė 1999: 20). Dvikalbiai vaikai, mokydami gimtosios lietuvių kalbos, taip pat gali prielinksnius praleisti, ir tai daro ne tik jaunesni, bet ir vyresni (6–8 m.) vaikai. Galima svarstyti, kad tokio reiškinių priežastis yra ne tik užsitęsęs prielinksnių įsisavinimas, o ir anglų kalbos gramatika. Šią mintį sustiprina tai, kad lietuvių kalba pasektuose rišliuosiuose pasakojimuose prielinksnis *i* nevertas tuose junginiuose (sakiniuose), kuriuose šio prielinksnio atitikmenys (angl. *to, into, at, towards* ar kt.) nevertojami anglų kalboje, pvz.: *cat climbed up* (*katinas ėjo [= lipo?]* *viršų*; 85 pavyzdys); *bird flew up* (*paukštis skrido viršų*; 87 pavyzdys); *climb the tree* (*lipa medį*; 83 pavyzdys).

Paminėtinas dar vienas dviejų tiriamųjų pasakojimuose rastas atvejis, kai vietoj prielinksnio sakomas garsas *o*, kurį galima vadinti premorfema dėl atliekamos funkcijos – juo žymimas morfologinis elementas, kurio vartoti vaikas dar gerai nemoka, pvz.:

(91a) INF58: *ir šunis katinui griebė o uodegos* [= už uodegos].

BET

(91b) INF58: *šunis pamatė katiną ant medžio* (6;0).

(92a) INF69: *ir šunis pamatė, kad tas katinas lipa o medžio* [= ant medžio].

BET

(92b) INF69: *ir šuo įkando i uodegą katės ir tada nuvijo* (7;9).

Pateiktuose pavyzdžiuose (91a ir 92a) su vadinamąja premorfema *o* vartojamas kilmininkas rodo, kad vaikai žino taisyklę, jog prielinksninėse konstrukcijose kartu su prielinksniais vartojami žodžiai turi būti išreikšti tam tikrais linksniais. Iš kitų tų pačių vaikų pasakojimuose rastų prielinksnių vartojimo atvejų (91b ir 92b) matyti, kad kai vaikai gerai moka vartoti tam tikrą prielinksnį ir yra įsitikinę, jog prielinksninė konstrukcija bus taisyklinga, vartoja tą prielinksnį, o ne premorfemą. Šie atvejai atspindi kūrybišką sprendimą pavartoti gramatiškai taisyklingą konstrukciją (susidedančią iš dviejų dėmenų), naudojantis pagalbiniais kalbos elementais, užpildančiais tinkamo morfologinio elemento stygių, t. y. pavartojus premorfemą.

Akivaizdu, jog kai kurie, net ir vyriausi dvikalbiai vaikai vis dar nėra gerai įsisavinę prielinksninių konstrukcijų. Matyti, kad kai kuriais atvejais prielinksninių konstrukcijų lietuvių

⁷⁷ Premorfema – prozodiškai išreikšta, bet neturinti semantinės reikšmės žodžio dalis, vartojama ankstyviausiu morfologijos įsisavinimo etapu (*premorfoloģijos* stadijoje) ir pakeičianti žodžio dalį (galūnę, priešdėlį, priesagą) ar visą žodį (pvz., prielinksni) (Savickienė 1999: 15).

kalboje vartojimą veikia dominuojančios anglų kalbos gramatinės taisyklės, kurias vyresni vaikai jau yra išmokę.

4.5.6. Veiksmažodžių asmenavimas

Rišliuosiuose pasakojimuose rasti vienakalbių suaugusiųjų kalbai nebūdingi veiksmažodžių vartojimo atvejai skirstytini į tris grupes: asmenuočių kaitos, būtojo laiko raiškos, priešdėlinių veiksmažodžių darybos ir vartojimo atvejai.

Rasti septyni atvejai, kai, sudarant vienos asmenuotės veiksmažodžio būtajį kartinį laiką, remtasi kitos asmenuotės veiksmažodžio būtojo kartinio laiko sudarymo principais, pavyzdžiui:

(93) INF9: *katinas **lypė*** (4;10).

(94) INF28: *o paskui **pagavė** uodegą* (5;1).

(95) INF64: *paskui šuniukas ėjo ir **kandė** katės uodegą* (7;9).

(96) INF65: *bet paskui šuniukas bėgo ir jam **įkandė** į uodegą* (7;3).

(97) INF76: *tai tada šunis ant uodegos paėmė ir **nulupė** katiną* (7;8).

(98) INF81: *mama atskrido ir matė, kad katinas **užšokė** ant lazdos, bandė suvalgyt paukštelius* (8;2).

(99) INF83: *tada jisai **kandė** į uodegą ir išgąsdino katiną tolyn* (8;2).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad pirmosios asmenuotės veiksmažodžių būtojo kartinio laiko galūnė *-o* keičiama į trečiosios asmenuotės galūnę *-ė* (*lypė, pagavė, įkandė, užšokė*). Vienos asmenuotės veiksmažodžių formų perkėlimas į kitas asmenuotes būdingas veiksmažodžių įsisavinimo pradžioje, pavyzdžiui, *gulia* [= guli]; *nenoja* [= nenori]; *ziūlia* [= žiūri] ir pan. (Wójcik 1997; 2000a). Atliktas vienakalbių vaikų tyrimas parodė, kad įsisavinant veiksmažodžių sistemą, dažniausiai veiksmažodžio formos perkeliamos iš antrosios asmenuotės į pirmąją⁷⁸, asmenuočių kaita vyksta įvairiose esamojo laiko asmens formose, daugiausiai tokių klaidų aptinkama iki 2;1 metų, vėliau randami pavieniai atvejai (Wójcik 1997: 120–122). Dvikalbių vaikų pasakojimuose rasti taisyklingai asmenuoti veiksmažodžiai rodo, kad veiksmažodžių asmenavimo sistema gali būti sėkmingai įsisavinta. Šie keli atvejai taip pat galėjo rasti dėl tėvų kalbos įvesties, kurioje esama tarminių ypatybių.

⁷⁸ Tyrimo autorius teigia, kad į pirmąją asmenuotę pereinama, nes ši asmenuotė gausiausia, taip pat jai priklauso minkštojo kamieno veiksmažodžiai, kurių vienaskaitos pirmo ir antro asmenuotes galūnės yra tokios pačios kaip antrosios asmenuotės (daugiau žr. Wójcik 2000a).

4.5.7. Veiksmažodžių būtojo kartinio laiko raiška

Nagrinėjant rišliuosius pasakojimus pastebėta vienakalbiams neįprastos būtojo kartinio laiko raiškos atvejų, kuriuos galima sieti su gramatine anglų kalbos įtaka, pavyzdžiui:

(100) NF24: *ir paukščiai buvo žiūrėjo į katį* (5;7).

(101) INF30: *katis buvo lipo į medį* (5;8).

(102) INF73: *ir mama mačia [= matė?] buvo katę* (7;6).

(103) INF30: *ir šitų buvo labai bijo* (5;8).

Iš pasakojimuose rastų keturių pavyzdžių matyti, kad 5–7 m. vaikai praesityje vykusi veiksmą reiškia dviem veiksmažodžiais, kurių vienas yra pagalbinio veiksmažodžio *būti* būtojo laiko forma (*buvo*), kitas įprasmina patį veiksmą (*žiūrėjo, lipo, matė, bijo*). Lietuvių kalboje būtasis kartinis laikas įprastai reiškiamas veiksmažodžio būtojo kartinio laiko formomis (pavyzdžiui, *žiūrėjo, lipo*), o pagalbinio veiksmažodžio *būti* asmenuojamosios formos vartojamos su veikiamaisiais esamojo ar būtojo kartinio, taip pat neveikiamaisiais esamojo ir būtojo laiko dalyviais, sudarant sudėtinės laikų ir nuosakų formas (DLKG 2006: 346). Būtent sudėtinės formos rastūsi lietuviškai pasakytus pavyzdžius išvertus į anglų kalbą: *birds were staring at the cat* (*buvo* atitinka 100 pavyzdį); *(The) cat was climbing up into the tree* (atitinka 101 pavyzdį); *(someone) was very scared of them* (atitinka 103 pavyzdį).

Taip pat trijuose vyresnio amžiaus (7–9 m.) vaikų pasakojimuose rasti penki atvejai, kuriuose vietoje vienos būtąjį laiką reiškiančios veiksmažodžio formos (pavyzdžiui, *skrido*) vartotas vientisinio veiksmažodžio ir bendraties junginys, pavyzdžiui:

(104) INF62: *kaip mama ėjo skristi valgyti pasiimti, tai katė atėjo* (7;9).

(105) INF62: *paskui mama ėjo skristi paimti valgyti* (7;9).

(106) INF99: *mama ėjo nuskristi ir surasti maisto* (9;6).

(107) INF91: *tas paukščiukas nuėjo nuskristi pasiimti valgyti* (9;5).

(108) INF62: *katė paskui ėjo užlipti ir norėjo suvalgyti* (7;9).

Galima svarstyti, kad junginiai (*nu*)*ėjo skristi, ėjo užlipti* vartoti kaip lietuviški anglišku junginių *was going to fly, was going to climb up* (?) atitikmenys. Pastarieji junginiai rodo, kad subjektas ruošiasi kažką daryti, lietuvių kalboje tai įprasminama veiksmažodžiu *ėjo*. Veiksma reiškiantis veiksmažodis (*nu*)*ėjo* junginiuose su bendratimi taip pat galėjo būti vartojamas vietoje būsenos veiksmažodžių *norėjo, galėjo, turėjo*, kurių vartojimas vietoje veiksmažodžio *ėjo*, nurodant norą kažką daryti, būtų tinkamas ir laukiamas, plg. *norėjo skristi, norėjo užlipti*.

Dar keli atvejai rodo, kad dvikalbiams vaikams ne visada pavyksta tinkamai pavartoti junginius, kuriuos sudaro bendratis ir vientisinė veiksmažodžio forma. Pavyzdžiui, žemiau pateiktuose pavyzdžiuose vietoje bendraties vartojami esamuoju ar būtuoju laiku išreikšti veiksmažodžiai:

(109) INF3: *ir paskui kačiukas **nori nulipa** nuo medžio* (4;8).

(110) INF73: *ir **nori pagavo*** (7;6).

(111) INF41: *mama **norėjo aškido*** [= atskrido] (5;3).

Kiti du atvejai rodo, kad tokiuose junginiuose praleidžiama vientisinė veiksmažodžio forma: *katinėlė __ **eiti and valgyti*** (INF26, 5;0); *mažas pasako mamai, kad __ **valgyti*** (INF89, 8;1). Pastaruosiuose pavyzdžiuose minčiai aiškumo suteiktų veiksmo pradžios, pabaigos (*ima, pradedą, nustoja*), noro ar galėjimo (*nori, gali, ketina*) ir pan. veiksmažodžių pavartojimas, plg. *katinėlė norėjo eiti ir valgyti; mažas pasako mamai, kad nori / skuba / skrenda / neša valgyti*.

4.5.8. Priešdėlinių veiksmažodžių vartojimas

Dar viena veiksmažodžių ypatybė susijusi su priešdėlinių veiksmažodžių vartojimu. Remiantis E. Jakaitiene (2009), esama dvylika priešdėlių (*ap(i)-, at(i)-, į-, iš-, nu-, pa-, par-, per-, pra-, pri-, su-, už-*), su kuriais sudarytų veiksmažodžių reikšmė nedaug kuo skiriasi nuo pamatinių veiksmažodžių – priešdėlis susiaurina, sukonkretina pamatinio žodžio reikšmę. „Taigi priešdėliniai veiksmažodžiai dažniausiai žymi ne visai naują sąvoką, o tą patį veiksmą, tik įgavusį papildomų požymių“ (Jakaitienė 2009: 247). Nagrinėjant rišliuosius pasakojimus, pastebėta, kad dauguma vaikų yra gerai įsisavinę veiksmažodžių priešdėlių reikšmes, priešdėlinių veiksmažodžių sudarymą, taigi esama semantiškai ir gramatiškai tinkamai⁷⁹ pavartotų veiksmažodžių, pavyzdžiui, *mama išskrido; katinas atėjo, užlipo; šuo įkando į uodegą; katinas nubėgo; paukščiai apsidžiaugė* ir kt. Tačiau greta pastarųjų rasti 27 atvejai, kai su tam tikru veiksmažodžiu pavartoto priešdėlio ar priešdėlinio veiksmažodžio tinkamumas ir taisyklingumas yra diskutuotinas.

Visose amžiaus grupėse (4–4;11 m. grupėje – 2 atvejai; 5–5;11 grupėje – 7 atvejai; 6–6;11 m. grupėje – 4 atvejai; 7–7;11 m. grupėje – 2 atvejai; 8–8;11 m. – 5 atvejai; 9–9;11 m. – 2 atvejai) rasta priešdėlinių veiksmažodžių, kurie yra gramatiškai taisyklingi, tačiau su veiksmažodžiu pavartotas priešdėlis veiksmažodžiui suteikia reikšmę, semantiškai neatitinkančią to, kas pavaizduota paveikslėliuose, pagal kuriuos kurti pasakojimai, ar kokią

⁷⁹ Turima galvoje, kad tam tikro priešdėlinio veiksmažodžio pavartojimas semantiškai, gramatiškai atitinka tokio priešdėlinio veiksmažodžio vartojimą suaugusiojo kalboje.

informaciją tuo veiksmažodžiu vaikas norėjo perduoti. Pavyzdžiui, įvardydami veiksmą, kai katinas lipo į medį, vietoje priešdėlio *už-*, rodančio *kryptį į viršų (užlipti)*, vaikai vartojo priešdėlį *iš-*, kuris, vartojamas su pamatiniu slinkties veiksmažodžiu, reiškia *kryptį iš vidaus*:

(112) INF11: *bet neišlipa* [= neužlipa] *ant medžio katinas* (4;0).

INF15: *ir katinas atėjo išlipti* [= užlipti] *in medį, norėjo suvalgyti paukščiukus* (4;4).

INF23: *tada katė išlipa* [= užlipa] (5;11).

INF48: *paskui jinai išlipo* [= užlipo] (6;2).

INF79: *ir tada tas katinas išlipo* [= užlipo] *ant medžio* (8;5).

Rasti penki atvejai, kai vietoje priešdėlio *į-* su veiksmažodžiu *kąsti (įkasti)* vartoti priešdėliai *nu-* ar *iš-*:

(113) INF73: *ir nukando* [= (į)kando (i)] *katytę* (7;6).

INF80: *ir šunis nukando* [= (į)kando (i)] *uodegą* (8;2).

INF97: *ir nukando* [= (į)kando (i)] *jam uodegą* (9;2).

(114) INF79: *ir tada tas šuniukas iškando* [= (į)kando (i)] *ant katino uodegos* [= uodegą] (8;5).

INF41: *ir šunis iškando* [= (į)kando (i)] *jai uodegą* (5;3).

Paveikslėliuose vaizduojama, kad šuo (*į*)kanda katinui *į uodegą*, taigi su veiksmažodžiu *kąsti* vartojamas priešdėlis *nu-* (*nukąsti*), reiškiantis, kad *kas dantimis atskirta*, ar priešdėlis *iš-*, reiškiantis, kad *kas dantimis išplėšta*, nėra semantiškai tikslūs.

Esama pavienių atvejų, kuriuose su veiksmažodžiais pavartoti priešdėliai sudaro tokią veiksmažodžio reikšmę, kuri pakreipia pasakojimą netikėta, nelaukta linkme⁸⁰, pavyzdžiui:

(115) INF23: *šuniukas sumatė* [= pagal pasakojimo kontekstą – pamatė katiną].

(116) INF43: *ir šunis buvo tas, kuris visus paukščius pagelbėjo* [= išgelbėjo] (6;10).

(117) INF45: *paukšteliai jie susidžiaugė* [= apsidžiaugė] (6;2).

(118) INF44: *vieną kartą mamytė užžiūrėjo* [= pažiūrėjo / pasaugojo ?] *leliukus* (6;9).

(119) INF63: *ir tada mama jų pasikabino* [= apsikabino] (7;4).

(120) INF64: *katinas labai norėjo juos pavalgyti* [= suvalgyti], *bet pamatė, kad grįžo mama* (7;5).

Pateiktuose pavyzdžiuose pavartoti priešdėliai rodo, kad vaikams gali būti sunku pavartoti priešdėlį, kuris su pamatiniu veiksmažodžiu tiksliai įvardytų ar pavadintų veiksmą. Pavyzdžiuose pavartoti pamatiniai veiksmažodžiai toms situacijoms yra semantiškai tinkami,

⁸⁰ Tai reiškia, kad priešdėliniu veiksmažodžiu žymimas veiksmas dėl su veiksmažodžiu pavartoto priešdėlio įgavo tokią reikšmę, kurios nerasta kituose vaikų pasakojimuose.

tačiau semantinis netikslumas atsiranda dėl to, kad tiriamieji painioja veiksmo kryptį, stiprumą, pradžią, pabaigą, rezultatą ir kt. nurodančius priešdėlius. Tai rodo, kad dvikalbiams vaikams kyla sunkumų įsisavinant priešdėlių reikšmes ar, įsisavinus, atskirti, prisiminti priešdėlių reikšmių skirtumus.

Rasti trys atvejai (vienas 4–4;11 m. ir du 9–9;11 m. vaikų pasakojimuose), kai pavartoti priešdėliai nėra vartojami su tais veiksmažodžiais, todėl tokiais atvejais susidarė gramatiškai netaisyklingas žodis, pavyzdžiui:

(121) INF4: *paskui visus vaikiukus atsaugojo* [= pasaugojo] paukštis (4;6).

INF97: *ir visi atsigando* [= išsigando / nusigando?] (9;8).

INF100: *tai jisai pradėjo bėgti į katytę ir tada už uodegos įsigriebė* [= pasigriebė] (9;2).

Šie atvejai gali rodyti, kad vaikai neskiria priešdėlių reikšmės, ir, žinodami, kad reikia kažką pridėti veiksmažodžio pradžioje, vartoja bet kokį priešdėlį.

Dvikalbių rusų–lietuvių antros klasės mokinių kalboje taip pat esama priešdėlių painiojimo atvejų, pavyzdžiui, *sugėrė* [= išgėrė] *visą pieną; įsigando* [= išsigando]; *viską ištvarkė* [= sutvarkė] (Skripienė 2001: 83). Atsižvelgiant į tai ir į aptartus dvikalbių lietuvių–anglų vaikų priešdėlinių veiksmažodžių vartojimo ypatybes bei atvejus, galima teigti, kad ne visi dvikalbiai vaikai sėkmingai įsisavina, išmoksta priešdėlių reikšmes, ar išlaiko priešdėlių reikšmių skirtumus. Dėl to vaikų kalboje gali būti painiojami panašaus skambesio priešdėliai (plg. *už-* ir *iš-*), painiojami priešdėliai, ir dėl to kai kada su pamatiniu žodžiu pavartotas priešdėlis sudaro reikšmę, netinkamą pasakojime nupieštam veiksmui įvardyti (pavyzdžiui, norėdamas pasakyti, kad šuo įkando katinui į uodegą, vaikas vartoja veiksmažodį *nukąsti* – *šuo nukando katinui uodegą*). Taip pat esama atvejų, kai sudaromi gramatiškai netaisyklingi priešdėliniai veiksmažodžiai.

4.5.9. Kodų kaita

Minėta (žr. 1.5.3 skyrelį), kad kodų kaitos atveju vienas sakinytis gali būti pasakomas viena kalba, kitas – kita, taip pat sakinyje gali būti vartojami tiek vienos, tiek kitos kalbos žodžiai, ar kodų kaita gali įvykti žodžio dalyje, kai kitos kalbos žodis į atitinkamą kalbą įterpiamas jį adaptavus – pridėjus priesagą, galūnę ir kt. Be to, kodų kaita gali vykti kai, vartojant A kalbą įterpiama B kalbos žodžių, nes neprisimenama, kaip tai pasakyti A kalba, dėl kontekstinių ypatybių, kai į A kalbą įterpiama B kalbos žodžių, kurie susiję su daiktais, reiškiniais, būdingais aplinkoje, kurioje vartojama B kalba, ar dėl pragmatinių, simbolių priešasčių. Išnagrinėjus

šimtą rišliųjų pasakojimų, aštuoniuose rasti 34 kodų kaitos atvejai: 29 įvykę sakinio viduje, 5 atvejai žodžio dalyje.

Išnagrinėjus sakinio viduje vykusios kodų kaitos atvejus, nustatyta, kad dažniausiai (15 atvejų) į lietuvių kalbą buvo įterpiamas jungtukas *and* (liet. *ir*), vieną kartą jungtukas *but* (liet. *bet*), tris kartus anglų kalboje daiktus ir gyvūnus žymintis įvardis *it* (liet. *jis, ji*), vieną kartą įvardis *they* (liet. *jie*), du kartus prielinksnis *in* (liet. *į*), pavyzdžiui:

(122) INF26: *ir paukštis skrido.*

INF26: **and** *katinėlė eiti and valgyti.*

INF26: *katė lipa.*

INF26: **and** *šuniukas norėjo valgyti katę.*

INF26: **and** *paukštis skrido* (5;0).

(123) INF36: *ir paskui šunis and katinėlis nori suvalgyt va šitų* (5;8).

(124) INF49: *o čia mama and čia beibius.*

INF49: **and** *mama dingo* (6;8).

(125) INF54: **but** *atėjo katiniukas* (6;3).

(126) INF9: **it** *atėjo mama.*

INF9: **it** *katinas lypė.*

INF9: **it** *šuniukas katiną velilias [= vejas(i)]* (4;10).

(127) INF49: **they** *nori valgyti ką nors* (4;4).

(128) INF15: *čia yra paukščiukai, kur in stogą.*

INF15: *ir katinas atėjo išlipti in medį, norėjo suvalgyti paukščiukus* (4;4).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad į lietuvių kalbą įterpti *and* ir *it* atlieka ne tik jungtuko ir įvardžio, bet ir pertaro (žr. 122, 126 pavyzdžius) funkciją. Kituose kodų kaitos atvejuose jungtukai, įvardžiai ir prielinksniai vartojami vietoje lietuviškų žodžių. Atkreiptinas dėmesys į 100-ąjį pavyzdį, kuriame kartu su anglišku prielinksniu *in* vartojami daiktavardžiai yra išreikti galininko linksniu. Nepaisant to, kad vartojamas angliškas žodis *in*, atitinkantis lietuvišką prielinksnį *į*, vaikas taiko lietuvių kalbos taisyklę, todėl prielinksninėje konstrukcijoje vartojamus daiktavardžius išreiškia galininko linksniu. Aptariamasis atvejis rodo, kad kodų kaita vykstant leksikos lygmenyje, yra išlaikomos tos kalbos, į kurią įterpiami kitos kalbos žodžiai, sintaksinės taisyklės.

Septyniuose atvejuose kodų kaita įvyksta į lietuvių kalbą įterpiant angliškai sakomus daiktavardžius, būdvardžius ir ilgesnes frazes, pavyzdžiui:

(129) INF49: *ten jis norėjo lipti paskui.*

INF49: *paskui and šunis norėjo valgyti cat tail.*

INF49: o paskui **mother** klausia: o kas atsitiko?

INF49: paskui **the_dog_eating_the_cat** (6;8).

(130) INF47: vieną kartą mamytė ir paukšteliai žiūrėjo į katiną.

INF47: norėjo **climb** (6;2).

(131) INF91: jie buvo **safe** su **young mother** ir vaikai (8;4).

Matyti, kad daugelyje atvejų į lietuvių kalbą įterpiami pavieniai žodžiai ar žodžių junginiai, o 129-ame pavyzdyje lietuviškai pradėtas pasakymas pabaigiamas angliškai: **paskui the dog eating the cat** [= paskui **šuo ėda / valgo katiną**] (šis atvejis plačiau aptariamas tolimesnėje pastraipoje).

Nustatyti penki atvejai, kai kodų kaita įvyko žodžio dalyje, angliškus žodžius pavartojus su lietuvių kalbos žodžių darybos formantais (priesagomis ir galūnėmis), pavyzdžiui:

(132) INF49: *čia mama and čia* **baby'ius** (ištarta *beibius*) (6;5).

(133) INF65: *vieną kartą ten buvo trys* **baby'iukai** **paukščiukai** ir *mama* (ištarta *beibiukai*) (7;3).

(134) INF36: *paukštelis turėjo jau* **baby'ius** (ištarta *beibius*) (5;8).

(135) INF27: *tada mama juos sakė, kad daugiau nebeliks savo* **baby'ius** (ištarta *beibius*) (5;11).

(136) INF87: *ir mama galėjo su* **baby'ius** (ištarta *beibius*) *pabūt* (8;3).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad keliuose 5–8 m. vaikų pasakojimuose angliškas žodis *baby* (liet. *vaikas*) integruotas į lietuvių kalbą pridėjus tam tikros linksniavimo paradigmos galūnes (vienu atveju deminutyvinę priesagą ir galūnę). Matyti, kad keliuose atvejuose angliškas žodis priskirtas prie ketvirtosios paradigmos (*baby'ius*, plg. *sūnus*, 132 pvz.), taip pat pirmajai (*baby'iukai* plg. *berniukai*, 133 pvz.) ar antrajai (turėjo *baby'ius*, plg. *brolius* 134 pvz.), tačiau ne visur išlaikytos pasirinktų paradigmų galūnės, žodį reiškiant galininko, kilmininko linksniais. Šie pavyzdžiai tarsi rodo, kad vaikai geba angliškus žodžius integruoti į lietuvių kalbą – priskyrus kuriai nors paradigmai taikyti tos paradigmos galūnes, kaityti žodį linksniais, skaičiumi ir kt. Šiam teiginiui patvirtinti reikalinga daugiau tokių kodų kaitos pavyzdžių, nes pastarieji penki atvejai dar gali būti susiję su tėvų kalba, iš kurios vaikai išmoko šį žodį vartoti su lietuvių kalbos darybos formantais⁸¹.

⁸¹ Atliekant tyrimą girdėta, kad kai kurie tėvai, pamatę mažą vaiką, savo vaiko prašo pasisveikinti *su baby'iu*, garsiai pasidžiaugia, kad *baby'is yra gražus* ir pan. Nuolat girdėdami, kad tėvai mažą vaiką įvardija žodžiu *beibis*, vaikai gali išmokti įvairias žodžio formas, taip pat suvokti šį žodį kaip lietuvių kalbos vieneta, ir, atsižvelgiant į tai, linksniuoti, sudaryti daugiskaitą, vienaskaitą pagal analogiškus žodžius (plg. *beibis* ir *peilis*).

Paminėtina, kad ne visada anglišku žodžių įterpimas į lietuvių kalbą šio tyrimo dalyvių rišliuosiuose pasakojimuose vyko atsitiktinai. Keli 5–6 m. vaikai prieš įterpdami į pasakojimą anglišką žodį, pasiteiraudavo, kaip tą galima įvardyti lietuviškai, pavyzdžiui:

(137) INF45: *vieną kartą mamytė ir paukšteliai žiūrėjo į katiną.*

INF45: *norėjo +//*⁸².

INF45: [**kaip čia vadinasi?**]⁸³

INF45: +, *climb*.

INF45: *ir tas šunis pamatė* (6;2).

(138) INF29: *aš einu paskristi.*

INF29: *ir tada skrido.*

INF29: [**kas čia yra?**]

EXP⁸⁴: [o kaip tu galvoji, kas čia?]

INF29: [pamiršau].

EXP: [kaip angliškai būtų, gal žinai?]

INF29: [**worm**].

EXP: [sliekas, ar ne?]

INF29: *ir tada paima slieką* (5;3).

Pirmuoju atveju (137 pavyzdys) suabejojęs, kaip įvardyti tam tikrą veiksmą, vaikas garsiai pasvarsto (*kaip čia vadinasi?*), tuomet, priėmęs sprendimą, pasako anglišką žodį *climb* [= (katinas) norėjo **lipti**]. Antruoju atveju (138 pavyzdys) vaikas paklausia tyrėjo, kaip lietuviškai įvardyti žodį, kurį jis žino anglų kalba. Tyrėjui išvertus į lietuvių kalbą, vaikas jį pavartoja tęsdamas pasakojimą.

Nustatyta, kad kai kuriuose pasakojimuose esama po kelis kodų kaitos atvejus (žr. 139 pvz.). Tai gali rodyti, kad vaikų žodynas yra ribotas, vaikai greičiau prisimena angliškus žodžius, kuriuos įterpia į lietuvių kalbą sekamą pasakojimą, pavyzdžiui:

(139) INF51: *o čia mama and čia baby'ius.*

INF51: *and they nori valgyti ką nors.*

INF51: *and mama dingo.*

INF51: *and katinas norėjo eiti and valgyti.*

INF51: *katė norėjo valgyti.*

⁸² Ženklas +// reiškia, kad pasakymas nutraukiamas dėl paties pasakotojo pasakomos papildomos informacijos, patikslinimo ar kito asmens įsiterpimo, o tęsiamas kitoje eilutėje, kuri pradedama ženklų +,

⁸³ Laužtiniuose skliaustuose [] žymėta su pasakojimu nesusijusi vaiko kalba, kai jis papildomai ko teiravosi, klausė.

⁸⁴ Tyrėjo pasakyti žodžiai.

INF51: *ten jis norėjo lipti paskui.*

INF51: *paskui and šunis norėjo valgyti cat tail.*

INF51: *o paskui mother klausia: o kas atsitiko?*

INF51: *paskui the dog eating the cat* (6;8).

Apibendrinant galima teigti, kad kodų kaitos atvejai dvikalbių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose patvirtina teorinėje dalyje minėtus teiginius: į lietuvių kalbą įterpiami angliški žodžiai padeda vaikui išreikšti mintį; tai vyksta gramatiškai taisyklingai (lietuvių kalbos daiktavardžio, veiksmažodžio, būdvardžio, jungtuko, prielinksnio vietą sakinyje užima tos pačios anglų kalbos dalys); integruojant žodžius pasirenkama tam tikra paradigma, kurios fleksijos leidžia anglišką žodį reikšti atitinkamomis linksnio, skaičiaus kategorijomis. Taip pat nustatyta, kad kai kada anglišku žodžių įterpimą į lietuvių kalbą lydi vaiko svarstymas, kaip tai galima pasakyti lietuviškai, o neprisiminus lietuviško žodžio pasakomas angliškas.

4.5.10. Asmeninių įvardžių (ne)vartojimas

Nagrinėdamas Šiaurės Amerikos lietuvių kalbą L. Pažūsis (2009: 181) nustatė, kad vienas netiesioginės morfologinės interferencijos, kai atsisakoma tų morfologinių raiškos būdų, kurių nėra anglų kalboje, ir pasitelkiamos kitos raiškos priemonės, pavyzdžių – vengimas vartoti lietuvių kalbai būdingą sangražinę veiksmažodžio formą. Sangražinė forma lietuvių dubliuota pertekliniu įvardžiu savo (pavyzdžiui, vietoje *brolis susilaužė koją* informantai sakė *brolis sulaužė savo koją*) ar išvis nevirtota (pavyzdžiui, *brolis sulaužė jo koją*). Šis pavyzdys, pasak L. Pažūsis, „ištiesai kalkiuotas anglų kalbai būdingas raiškos būdas“ (2009: 182). Išnagrinėjus rišliuosius pasakojimus, rasti šeši pastarojo tipo atvejai, pavyzdžiui:

(140) INF27: *ir tada mama pažadėjo, kad kai jie užaugs, jie galės skristi ir su jo* [= savo] *mama paimti xxx*⁸⁵ (5;11).

(141) INF38: *tada paukščiukai buvo į jų* [= savo] *namelį* (5;7).

(142) INF68: *vieną dieną paukščiukas sakė joms* [= savo] *leliukams, kad skris paimti valgyti* (7;2).

(143) INF73: *čia yra paukštis su jo* [= savo] *maža paukštis* [= mažu paukščiu] (7;6).

(144) INF77: *vieną dieną gyveno trys mažiukai paukščiukai su jos* [= savo] *mamyte* (8;0).

(145) INF77: *ir tada mamytė apkabino jos* [= savo] *mažylius* (8;0).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad penki 5–8 m. vaikai vietoje savybinio įvardžio *savo* buvo linkę vartoti asmeninius įvardžius, išreikštus kilmininku (*jo, jos*), naudininku (*joms*). Kad

⁸⁵ Šiuo ženklu žymėti žodžiai, kurie buvo neaiškūs, kurių tyrėjas, klausydamas įrašo, nesuprato.

tai anglų kalbai būdingas raiškos būdas, įrodo į anglų kalbą išversti keli aptarti pavyzdžiai: *Then birdies stayed in **their** house* (atitinka 141 pavyzdį); *One day the birdie told **her** babies she would fly away to get some food* (atitinka 142 pavyzdį); *Mother hugged **her** children* (atitinka 145 pavyzdį). Lyginant su L. Pažūžio tyrimu matyti, kad ne tik 16–24 m. antros kartos išėivių, bet ir vaikų kalboje esama anglų kalbos morfologijos interferencijos požymio – vengimo vartoti lietuvių kalbai būdingą sangražinio įvardžio kilmininko linksnį.

4.5.11. Žodžių reikšmės siaurinimas, plėtimas

Leksinės semantikos srityje tai pačiai kalbos daliai priklausantys žodžiai, kuriuos jungia bendras jų reikšmės požymis, sudaro leksinę semantinę paradigmą. Skirtingos kalbos dalys, turinčios bendrą reikšmės požymį, sudaro stambesnę kalbos sistemos grupę – semantinį lauką (Jakaitienė 1988: 84). Nagrinėjant rišliųjų pasakojimų kalbą, pastebėta, kad kai kada vaikai vartojo žodžius, kurių reikšmė susiaurinta ar išplėsta, o kartais vietoje tinkamiausio žodžio rinkosi vartoti tos pačios leksinės semantinės paradigmos ar semantinio lauko žodį.

Rasta 30 atvejų, kai vietoje veiksmazodžio *skristi*, įvairiomis laiko, asmens formomis vartotas veiksmazodis *eiti*, pavyzdžiui:

(146) INF7: *ir tada toks paukštelis **nuėjo** kitur* (4;11).

INF24: *ir paukščiai norėjo **ateiti*** (5;7).

INF49: *mama sakė, kad jinai **eis** valgyti duoti* (6;2).

INF60: *tada jis artėjo artėjo, kol paukštis **atėjo** su kirminu* (7;8).

INF85: *ir kai jinai **išėjo**, katinas atėjo* (8;3).

INF96: *tada paukštė **atėjo** ir padavė maisto paukščiukams* (9;7).

Iš vienos pusės, gali būti, kad dažną veiksmazodžio *eiti* vartojimą lėmė anglų kalbos žodžio *go* plati reikšmės apimtis. Dėl kalbų interferencijos lietuvių kalbos veiksmazodis *eiti* vaikų pradėtas suvokti plačiau, todėl juo įvardijamas veiksmas, kai judama oru. Nors pastarasis veiksmas tiksliausiai įvardijamas veiksmazodžiu *skristi*, vietoje jo vartojamas veiksmazodis *eiti* nėra netaisyklingas, nes pasirenkamas to paties semantinio lauko – *judėti* – veiksmazodis. Iš kitos pusės, vietoje veiksmazodžio *skristi* dažnai vartojamo veiksmazodžio *eiti* reikšmė susiaurėja.

Dar vieną reikšmės siaurinimo atvejį sudaro pasakojimo veikėjo – *paukščio* – įvardijimas *viščiuku* (31 atvejais, šešiuose pasakojimuose), *balandžiu* (3 atvejais, viename pasakojime), *ančiuku* (1 atvejis, viename pasakojime), pavyzdžiui:

- (147) INF16: *ir katytė lipo ten, kur viščiukai* (5;5).
 INF57: *norėjo suvalgyti viščiukus* (6;6).
 INF78: *vieną kartą gyveno paukščiukai – mama paukštis* [= paukštė] *ir trys viščiukai* (8;11).
 INF88: *ir katinas ateina ir nori suvalgyti viščiukus* (8;3).
 INF98: *ir kada mama nuskrido paimti valgyti, katinas pamatė viščiukus* (9;0).
- (148) INF35: *trys balandžiai yra ten*.
 INF35: *paskui nuskrido didelė balandis*.
 INF35: *paskui visi trys balandžiai nusiminusiai* (5;2).
- (149) INF78: *katinas vos paėmė* [= nepaėmė] *ančiukus* [= ančiukų], *kol tas šunis* [= šuo] *uodegą įkando jai* (8;11).

Greta daugelio pasakojimų, kuriuose aptariamas veikėjas įvardijamas neutraliai (*paukštis*), būta atvejų, kai vaikai rinkosi vartoti hiponimus⁸⁶ – *viščiukas*, *balandis*, *ančiukas*. Neutralus įvardijimas *paukštis* ir hiponimai gali būti laikomi vienos leksinės semantinės paradigmos nariais, taigi yra tinkama aptariamą veikėją įvardyti bet kuriuo šios paradigmos nariu. Iš kitos pusės, minėti hiponimai gali sudaryti naminių gyvūnų leksinę semantinę paradigmą, taigi pasakojimo veikėją – *paukštį* – pavadinant vienu šios paradigmos nariu, gali būti siaurinama žodžiu *paukštis* pavadinamo objekto reikšmė.

Trys reikšmės plėtimo atvejai rasti įvardijant situaciją, kai iš paukščiukus pamačiusio katino burnos pradėjo *varvėti*, *tekėti*, *tįsti seilės* (tai aiškiai pavaizduota paveikslėliuose), pavyzdžiui:

- (150) INF45: *ir katinas verkia* (6;2).
 (151) INF7: *ir katytei už burnos buvo ašarėlės* (4;11).
 (152) INF100: *o tada katytė iš katytės burnos pradėjo varvėti vandenys* (9;2).

Vaikų pavartotus žodžius *ašaros*, *vanduo*, *seilės* galima laikyti semantinio lauko elementais, kuriuos sieja požymis *skystis*. Aptarti atvejai rodo, kad vietoje daiktavardžio *seilės* iš burnos tekančią skystį pavadinant *ašaromis* ir *vandeniu*, išplečiama daiktavardžio *seilės* reikšmė. Iš kitos pusės, vieno nario (šiuo atveju *ašara*) vartojimas vietoje kito, priklausančio tam pačiam semantiniam laukui, tačiau tiksliau pavadinančio daiktą / situaciją (*seilės*), rodo vaiko leksinės semantikos susiformavimą, taip pat kūrybiškumą naudotis kalbos žodyno galimybėmis.

Dviejuose pasakojimuose paveikslėliuose pavaizduota medžio *šaka*, ant kurios yra lizdas, tupi paukščiai, pavadinta *lazda*, pavyzdžiui:

⁸⁶ Kai dviejų žodžių reikšmės santykiauja kaip giminė ir rūšis, giminės sąvoką (pavyzdžiui, *šuo*) reiškiantis žodis vadinamas *hiperonimu*, rūšies sąvoką (pavyzdžiui, *taksas*, *buldogas*) – *hiponimu* (Jakaitienė 1988: 77).

(153) INF64: *ir tada katė užšoko ant lazdos* (7;6).

INF81: *tada mama atskrido ir matė, kad katinas užšokė ant lazdos ir bandė suvalgyti paukštelius* (8;2).

Pateiktuose pavyzdžiuose *šaka* įvardijama tos pačios leksinės semantinės paradigmos nariu – žodžiu *lazda*. Tačiau šioje situacijoje taip pat plečiama reikšmė – *lazda* įgauna ne tik stiebo, kuriuo galima suduoti, einant pasiremti, bet ir, pavyzdžiui, žaliuojančios medžio dalies, ant kurios galima atsisėsti, suptis ir pan., reikšmę.

Išnagrinėjus rišliųjų pasakojimų kalbą, rasta atvejų, kai tam tikras veiksmas ar daiktas įvardytas ne tinkamiausiai tą veiksmą ar daiktą pavadinančiu žodžiu, bet kuriuo nors vienos leksinės semantinės paradigmos nariu, pavyzdžiui:

(154) INF21: *mama stovi šalia medžio* (5;6).

INF38: *paukščiukai su mama ant medžio stovi* (5;7)

INF32: *paukščiukas sėdi ant medžio* (5;0).

INF95: *vieną karštą dieną trys paukščiukai gulėjo su mama* (9;8).

Matyti, kad vietoje veiksmožodžio *tupėti* (*būti ant sulenktų kojų*), vaikai vartojo veiksmožodžius *stovėti* (buvimas stačiam), *sėdėti* (buvimas sėdmenis ar kojas padėjus ant gulsčio daikto), *gulėti* (buvimas visu kūnu būti gulsčioje padėtyje). Aptariamus veiksmožodžius sieja bendras semantinis požymis – *ramus buvimas*, taigi veiksmožodžiai *stovėti*, *sėdėti*, *gulėti* iš dalies yra tinkami pakeisti veiksmožodį *tupėti*. Tačiau tai taip pat rodo, kad vaikai ne visada atpažįsta, kuo skiriasi paradigmas sudarantys nariai, taigi ne visada sėkmingai pasirenka tinkamiausią leksinės semantinės paradigmos narį, įvardijant tam tikrą situaciją ar dalyką.

Gebėjimas naudotis visomis žodyno galimybėmis atsiskleidė pasakojime, kai paveikslėliuose nupieštas *kirminas*, kurį paukštis parneša savo vaikams, pavadintas *sraige* *INF98: *grįžo mama su sraige* (9;8). Šis atvejis rodo, kad, neprisiminęs, kaip įvardyti šliaužiantį, slidų, gliūtų gyvūną, vaikas pavartoja panašius požymius turinčio, taigi tai pačiai leksinei semantinei paradigmai priklausančio, gyvūno pavadinimą – *sraigė*. Nors pastarasis žodis netinkamai pavadina tai, kas nupiešta paveikslėliuose, atsižvelgus į požymius, dėl kurių šie gyvūnai priskirti prie bendros paradigmos, galima numanyti, koks žodis turėjo būti pavartotas.

Panašai elgtasi dar keliuose pasakojimuose, įvardijant veiksmą, kai šuo griebė katinui ar tempė katinui už uodegos, pavyzdžiui:

(155) INF40: *ir tas šuniukas nudaškė nudraskė už uodegos* (5;8).

(156) INF54: *ir tada atkabino šitą* [= šuo nutempė nuo medžio katiną] (6;3).

(157) INF74: *tai tada šunis ant uodegos paėmė ir nulupė katiną* (7;8).

(158) INF46: *ir šuniukas Kašarikas juk ėmė katiną žemėn* [= žemyn?] (6;11).

Remiantis DLKŽ, galima teigti, kad pateiktuose pavyzdžiuose pavartotus veiksmažodžius *nudraskė*, *atkabino*, *nulupo*, iš dalies veiksmažodžio irrieveiksmio junginius *nustūmė žemyn* ir *ėmė žemėn* jungia bendras požymis – *ką nuo ko atskirti*. Nors tiksliausiai toks veiksmas būtų pavadintas veiksmažodžiu *tempti*, pavyzdžiuose pateikti atvejai dėl bendro semantinio požymio ir darybinės formos (priešdėlis *nu-* veiksmažodžiui suteikia reikšmę *kryptis tolyn, žemyn*) leidžia identifikuoti, koks veiksmas tokiais žodžiais pavadinamas.

4.5.12. Apibendrinimas

Rišliųjų pasakojimų kalbos analizė atskleidė keletą dvikalbiams vaikams sunkumų kėlusią leksinių ir gramatinių ypatybių (susiteminti duomenys pateikti šeštame priede). Nustatyta, kad dvikalbių vaikų gimtojoje lietuvių kalboje esama **linksniavimo paradigų kaitos** atvejų. Duomenys parodė, kad paradigų kaitos atvejų daugiausiai rasta 5–7 m. vaikų kalboje, o 8–9 m. vaikų kalboje pasitaikė vos keli atvejai. Tai rodo, kad lietuvių kalbos linksniavimo sistema gali būti tinkamai įsisavinta, nepaisant to, kad kai kurių vaikų kalboje įsisavinimas užsitęsė iki penkerių-septynerių metų. Pabrėžtina, kad tiek jauni, tiek vyresni vaikai yra linkę paprastinti linksniavimo sistemą, todėl neproduktyvių paradigų ar rečiau vartojamus daiktavardžius renkasi linksniuoti pagal produktyvias paradigmas. Esama atvejų, kai linksniavimo paradigma pasirenkama pagal analogiją kitiems žodžiams, tačiau tai daugiau būdinga mažiausiems tyrimo dalyviams, o vyriausių tyrimo dalyvių tokie žodžiai linksniuojami pagal reikiamas paradigmas.

Gramatinių formų **derinimo** analizė parodė, kad vaikai yra įsisavinę galūnes, rodančias skaičių, vyriškąją, moteriškąją giminę, linksnius, tačiau net ir vyresnio amžiaus (7–8 m.) vaikams vis dar kyla sunkumų priklausomo (-ų) žodžio (-ių) morfologines formas parinkti pagal pagrindinį žodį.

Linksnių **valdymo** analizė parodė, kad su tranzityviniais veiksmažodžiais vartojamas galininkas tiesioginiam objektui reikšti, neretai yra pakeičiamas vardininku, kilmininku ar kt. linksniu. Tokios tendencijos esama vienakalbiams vaikams įsisavinant tranzityvinius veiksmažodžius, iki kol išmokstama su tranzityviniais veiksmažodžiais vartoti galininką. Šio

tyrimo duomenys rodo, kad tranzityvinių veiksmažodžių vartojimas su galininku vis dar gali kelti sunkumų vyresniems (7 ir 9 m.) vaikams. To priežastis gali būti vis dar neįsisavinta tranzityvinių linksnių vartojimo su galininku taisyklė, arba patiriama vis geriau įsisavinamos anglų kalbos įtaka.

Daliai vaikų sunkumų kilo vartojant **neiginio kilmininką**. Nustatyta, kad su tranzityviniais veiksmažodžiais su neiginiu *ne-* nurodomas objektas yra reiškiamas ne kilmininko, bet galininko linksniu. Tai gali būti siejama su anglų kalbos interferencija. Tokių atvejų esama tiek jaunesnių, tiek vyresnių (7–8 m.) vaikų pasakojimuose, todėl tai leidžia daryti išvadą, kad neiginio kilmininko įsisavinimas kai kuriems vaikams kelia sunkumų.

Vartojant **prielinksnius ir prielinksnines konstrukcijas** susiduriama su keliais sunkumais. Pirma, su prielinksniu einantys daiktavardžiai ne visada išreiškiami linksniais, su kuriais tie prielinksniai vartojami (*atėjo su kirmėlei*, tai būdinga visų amžiaus grupių vaikams). Antra, dalis vaikų yra gerai įsisavinę prielinksnių ir su jais einančių linksnių formules (pavyzdžiui, *iš + K.*; *ant + K.* ir kt.), tačiau dėl painiojamų prielinksnių reikšmių tokios formulės sakinyje vartojamos semantiškai netiksliai, tačiau a) gramatiškai taisyklingai (*tempė ant uodegos* (*ant + K.*) plg. *tempė už uodegos*), b) pažeidžiant veiksmažodžio junglumą (*griebė į uodegą; už uodegos įkando*, tai būdinga 7–9 m. vaikams). Trečia, dvikalbiai vaikai prielinksni *į* lietuvių kalboje yra linkę praleisti tuose žodžių junginiuose, kuriuose jis nevartojamas ir anglų kalboje, pastarųjų atvejų ypač padaugėja 8–9 m. vaikų kalboje. Taip pat keli atvejai rodo, kad neįsitikinę, kokį prielinksni reikia vartoti, vaikai pasirenka vietoje prielinksnio vartoti premorfemą.

Vyresniems dvikalbiams vaikams (7–8 m.) asmenuojant veiksmažodžius pasitaikė **asmenuočių kaitos** atvejų, kurie dažniausiai vyko būtojo kartinio laiko trečiojo asmens veiksmažodžių formose (pvz. *lypė, kandė*). Visais atvejais produktyviausios (pirmosios) asmenuotės veiksmažodžius asmenuoti pagal ne tokią produktyvią (trečiąją) asmenuotę. Šie požymiai yra priešingi ypatybėms, nustatytoms vienakalbiams vaikams įsisavinant veiksmažodžių sistemą. Vienakalbių vaikų kalboje asmenuočių kaita vyksta visose veiksmažodžių asmens formose, esamajame laike ir neproduktyvių asmenuočių veiksmažodžiai asmenuojami pagal produktyviasias.

Visose amžiaus grupėse yra keletas atvejų, kai **būtaasis kartinis laikas** reikštas leksiškai ir (ar) gramatiškai netaisyklingais dviejų veiksmažodžių junginiais. Tokius junginius sudarė a) pagalbinio veiksmažodžio *būti* būtojo laiko forma ir veiksmą nurodantis veiksmažodis (pvz. *buvo žiūrėjo*), b) vientisinis veiksmažodis ir bendratis, kurie abu nurodo veiksmą (pvz. *ėjo skrido*), c) du vientisiniai veiksmažodžiai (pvz. *nori nulipa*). Kai kada vartojant junginius, kuriuos sudaro bendratis ir vientisinė veiksmažodžio forma, pastaroji buvo praleidžiama.

Rišliuosiuose pasakojimuose rasti pavyzdžiai leidžia teigti, kad tokiai būtojo kartinio laiko raiškai poveikį daro anglų kalbos gramatika.

Visų amžiaus grupių vaikų pasakojimuose rasta **priešdėlinių veiksmažodžių** vartojimo klaidų. Semantiškai netinkamų priešdėlinių veiksmažodžių vartojimą pasakojimuose lėmė tai, kad vaikai painiojo panašaus skambesio priešdėlius, ar vartojo priešdėlius, kurie su pamatiniu veiksmažodžiu sudarė reikšmę, netiksliai nusakančią įvardytą veiksmą. Gramatiškai netaisyklingų veiksmažodžių darybą lėmė tai, kad vaikai tam tikrus priešdėlius vartojo su veiksmažodžiais, kurie, įprastai, su tais priešdėliais nėra vartojami.

Kodų kaitos atvejai rišliuosiuose pasakojimuose įvyko dėl spragų pildymo funkcijos, kai angliški žodžiai (daiktavardžiai, būdvardžiai, veiksmažodžiai) į lietuvių kalbą vaikų įterpti neprisiminus, kaip žodį ar frazę pasakyti lietuviškai. Tokie atvejai rasti vyresnių (7–9 m.) vaikų pasakojimuose. Kodų kaitos atvejus mažiausių tyrimo dalyvių (4–6 m.) pasakojimuose lėmė anglų kalbos žodžių vartojimas pertaro funkcija. Minėtų tiriamųjų lietuvių kalboje kaip pertarai vartoti anglų kalbos jungtukai, prielinksniai, įvardžiai. Keli kodų kaitos atvejai žodžio dalyje rodo, kad į lietuvių kalbą įterpiant angliškus žodžius pasirenkama tam tikra paradigma, kurios fleksijos leidžia anglišką žodį reikšti atitinkamomis linksnio, skaičiaus kategorijomis.

Pasakojimų **leksika** pasižymi tuo, kad dėl kai kurių angliško žodžio reikšmių perkėlimo lietuviškam žodžiui, vaikų kalboje yra žodžių reikšmės plėtimo ir siaurimo atvejų – kai kurie veiksmai, reiškiniai yra įvardyti platesnės (pvz. *eiti* vietoje *skristi*) ar siauresnės (pvz. *lazda* vietoje *šaka*) reikšmės žodžiais. Leksikos analizė atskleidė, kad situacijose, kai vaikas nežino ar neprisimena, koku žodžiu tiksliai pavadinti tam tikrą daiktą, įvardyti situaciją, reiškinį, buvo vartojamas kitas, tai pačiai leksinei semantinei paradigmai ar semantiniam laukui priklausantis žodis.

IŠVADOS

Šiuo darbu siekta nustatyti lietuvių vaikų, gyvenančių anglų kalbos aplinkoje, leksikos ir gramatikos ypatybes. Išnagrinėjus tėvams skirtos sociolingvistinės apklausos duomenis apie vaikų gyvenamą aplinką, šeimose vartojamas kalbas, taip pat rišliųjų pasakojimų kalbos produktyvumą, leksikos, gramatinių formų įvairovę, sintaksės sudėtingumą bei leksikos ir gramatikos ypatybes, galima apibendrinti rezultatus ir daryti šias išvadas.

Pirma, lietuvių kalbos įsisavinimą skatina teigiamas tėvų požiūris į lietuvių kalbą. Sociolingvistinės apklausos rezultatai parodė, kad šio tyrimo dalyviai nuo gimimo gyveno išskirtinai lietuvių kalbos aplinkoje: vaikai lietuvių kalbą girdėjo iš abiejų tėvų, lietuvių kalba tėvų vartota tiek bendraujant tarpusavyje, tiek su vaikais. Anglų kalbos vaikai pradėjo mokytis tik priešmokyklinio ar mokyklinio ugdymo įstaigose, nors su jos garsine, rašytine, vaizdine forma neišvengiamai susidūrė nuo ankstyvo amžiaus.

Leksikos ir gramatikos ypatybių analizė parodė, kad tokioje aplinkoje lietuvių kalba gali būti sėkmingai įsisavinta, nors šis procesas gali užtrukti ilgiau. Lėtesnį lietuvių kalbos įsisavinimą rodo tai, kad vyresnių dvikalbių vaikų (8–9 m.) kalboje esama linksnio, tranzityvumo, veiklo, laiko gramatinių kategorijų vartojimo, taip pat linksnio, skaičiaus ir giminės kategorijų derinimo klaidų. Lyginant su vienakalbiais vaikais, minėtos klaidos rodo užsitęsusių kalbos įsisavinimą, tačiau gimtąją lietuvių kalbą įsisavinant dominuojančios kalbos aplinkoje tokios klaidos gali būti laikomos natūraliu kalbos įsisavinimo, raidos procesu ir (ar) norma dvikalbystės atveju.

Antra, gimtoji lietuvių kalba sėkmingai vystosi dominuojančios anglų kalbos aplinkoje, gaunant pakankamai kalbinės stimuliacijos ir esant papildomam lituanistiniam ugdymui. Sociolingvistinė apklausa parodė, kad, vaikams vis dažniau vartojant anglų kalbą, tėvai skatina vaikus namuose vartoti lietuvių kalbą, lankyti lituanistinę mokyklą, susirasti lietuviškai kalbančių draugų, sudaro sąlygas vaikams lankytis Lietuvoje, kur vaikai turi galimybę tik gimtąją lietuvių kalbą bendrauti su kitais šeimos nariais, seneliais, bendraamžiais.

Sėkmingą visų amžiaus grupių (4–4;11; 5–5;11; 6–6;11; 7–7;11; 8–8;11; 9–9;11) gimtosios lietuvių kalbos raidą ir vystymąsi atskleidė rišliųjų pasakojimų mikrostruktūros analizė. Produktyvumo analizė parodė, kad vyriausių tyrimo dalyvių pasakojimuose pavartota statistiškai daugiau žodžių (padaugėja nuo 45 žodžių 4–4;11 m. amžiaus grupėje iki 78 žodžių 9–9;11 m. amžiaus grupėje), atitinkamai sudaryta daugiau pasakymų (padaugėja nuo 9 pasakymų iki 12-os), pasakymai yra statistiškai ilgesni: jauniausių tyrimo dalyvių (4–5 m.) pasakymus sudaro vidutiniškai trys žodžiai, vyresnių vaikų (6–8 m.) – keturi žodžiai, o 9–9;11 m. amžiaus vaikų pasakymus – penki žodžiai.

Leksikos įvairovės analizė parodė, kad daiktavardžių ir veiksmažodžių visų amžiaus grupių vaikų vartota gausiai, tačiau vyresnių vaikų (7–9 m.) pasakojimuose šių kalbos dalių įvairovė yra akivaizdžiai didesnė. Svarbu ir tai, kad vyresnių vaikų (7–9 m.) pasakojimuose subjektas įvardijamas pakaitomis vartojant daiktavardžius ir įvardžius, todėl įvardžių padaugėja nuo vidutiniškai trijų (4–4;11 m. amžiaus grupėje) iki vidutiniškai aštuonių (9–9;11 m. amžiaus grupėje). Būdvardžių vartojimas pasakojimuose taip pat kito – 4–4;11 m. amžiaus grupėje būdvardžių vartojo 27 proc. grupės vaikų, o 9–9;11 m. amžiaus grupėje – 60 proc. grupės tiriamųjų.

Sintaksės sudėtingumo analizė, kurios metu lygintos komunikacinio vieneto ir vientisinio sakinio ribos, parodė, kad jauniausių tyrimo dalyvių (4–4;11 m.) komunikaciniai vienetai apima vieną gramatinį centrą (atitinka vientisinį sakinį), o 7–9 m. vaikų – daugiau nei vieną gramatinį centrą (atitinka sudėtinius prijungiamuosius, bejungtukius sakinius). Akivaizdu, kad ankstyvajame kalbos raidos etape komunikacinis vienetas yra lygiavertis vientisiam sakiniui. Vėliau, vaikams augant ir įgyjant daugiau kalbinės kompetencijos, vientisiniai sakiniai praplečiami – sudaromi sudėtiniai, apimantys kelis gramatinius centrus, todėl komunikaciniai vienetai sudėtingėja.

Gramatinių formų įvairovės analizė atskleidė, kad vyresnių vaikų (7–9 m.) pasakojimuose žodžiai reiškiami sudėtingesnėmis gramatinėmis formomis. Didinę formų įvairovę lėmė tai, kad minėto amžiaus vaikai, kurdami pasakojimus, buvo linkę nurodyti ne tik pasakojimo subjektą, objektą, bet ir aplinkybes. Dėl to radosi įvairesnėmis kaitomomis formomis išreikštų žodžių. Pavyzdžiui, greta dažniausiai visose amžiaus grupėse vartotų vardininko, kilmininko ar galininko formų, esamojo ir būtojo laiko veiksmažodžių, 7–9 m. amžiaus vaikų pasakojimuose dažniau vartoti įnagininko, naudininko ir vietininko linksniai, veiksmažodžiai reikšti tariamąja nuosaka, dalyvio, padalyvio formomis.

Apibendrinus mikrostruktūros analizės rezultatus išryškėja tendencija – nagrinėtų charakteristikų įverčiai didėja ir yra aukščiausi vyriausių vaikų amžiaus grupėje. Todėl galima teigti, kad, nepaisant vis dažniau vyriausių vaikų kalboje vartojamos anglų kalbos (pagal sociolingvistinę apklausą), lietuvių kalba toliau sėkmingai vystosi – sudėtingėja gramatika, plečiamas žodynas. Tam, neabejotinai, įtakos turi ir kalbinė bei kognityvinė raida, formalus ugdymas.

Trečia, gimtoji lietuvių kalba kitos kalbos aplinkoje neišvengiamai patiria anglų kalbos poveikį, todėl joje randasi dviejų kalbų sąveikai būdingų kalbos reiškinių – kalbos paprastinimo, vienos kalbos gramatinių ypatybių perkėlimo į kitą kalbą, kodų kaitos ir kt. Leksikos ir gramatikos ypatybių analizė atskleidė, kad minėti kalbų sąveikos reiškiniai lietuvių kalboje atsiskleidžia šiais požymiais: paprastinama kalbos linksniavimo sistema (neproduktyvių

paradigmų ar rečiau vartojamus daiktavardžius linkstama linksniuoti pagal produktyvias paradigmas), esama žodžių gramatinių formų nederinimo (net ir vyresnio amžiaus (7–8 m.) vaikams vis dar kyla sunkumų priklausomo (-ų) žodžio (-ių) morfologines formas parinkti pagal pagrindinį žodį), kyla sunkumų vartoti tranzityvinius veiksmažodžius (su tranzityviniais veiksmažodžiais vartojamą galininką tiesioginiam objektui reikšti yra linkstama pakeisti vardininku, kilmininku ar kt. linksniu, o neigiamaisiais tranzityviniais veiksmažodžiais nurodomas objektas reiškiamas ne kilmininko, bet galininko linksniu), kyla sunkumų vartoti prielinksnines konstrukcijas (prielinksninėse konstrukcijose gali būti praleidžiamas prielinksnis, su prielinksniais vartojami daiktavardžiai ne visada išreiškiami tinkamais linksniais), esama asmenuočių kaitos atvejų (produktyvios pirmosios asmenuotės veiksmažodžius linkstama asmenuoti pagal ne tokią produktyvią – trečiąją asmenuotę), kinta būtojo kartinio laiko raiška (kelių 5–5;11 m. vaikų kalboje būtasis laikas reikštas taisyklingomis ir netaisyklingomis sudėtinio laiko konstrukcijomis), kyla sunkumų vartoti priešdėlinius veiksmažodžius (painiojamos priešdėlių reikšmės, vartojami aptariamai situacijai semantiškai netinkami priešdėliniai veiksmažodžiai), esama kodų kaitos atvejų (į lietuvių kalbą įterpiama anglišku žodžių, kurie kartais adaptuojami prie lietuvių kalbos gramatinės sistemos – vartojami su lietuviškomis galūnėmis), plečiamos ir (ar) siaurinamos žodžių reikšmės.

Atlikto tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad gimtoji lietuvių kalba gali būti sėkmingai įsisavinta anglų kalbos aplinkoje ir nenustoti vystytis, jeigu namuose nuo vaiko gimimo yra palaikomas lietuvių kalbos vartojimas, vaikas gauna lietuvių kalbos įvesties, lanko lituanistinę mokyklą. Tačiau dviejų kalbų sąveikoje lietuvių kalba neišvengiamai patiria dominuojančios kalbos poveikį.

Šis darbas pirmasis lietuvių kalbotyroje, kai nagrinėjama gimtosios kalbos leksikos ir gramatikos raida kitos kalbos aplinkoje, jis papildo lietuvių kalbotyroje atliktus dvikalbystės, vaikų kalbos įsisavinimo tyrimus. Įrašant rišliuosius pasakojimus sukaupta ir dvikalbių vaikų spontaninės lietuvių kalbos duomenų, kuriuos toliau bus galima nagrinėti, siekiant nustatyti spontaninės lietuvių kalbos ypatybes, atrasti panašumų, skirtumų. Tikimasi, kad rasis daugiau darbų, kuriuose būtų tiriamas lietuvių kalbos įsisavinimas ir raida kitų kalbų, pavyzdžiui, norvegų, ispanų, italų, aplinkoje. Tai leistų nustatyti dėl lietuvių kalbos sąveikos su dar kitomis kalbomis lietuvių kalboje atsiradusių kalbinių ypatybių, požymių, daryti platesnes išvadas.

LITERATŪRA

1. Akelaitis G. 2002: Pertarai sakytinėje kalboje. *Gimtoji kalba* 1, 3–6.
2. Aleksandravičius D., Kuzmickaitė D. 2008: *Emigracija ir šeima: Vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai*. Vilnius: Versus Aureus.
3. Ammerlaan T. 1996: *You get a bit wobbly... – Exploring bilingual lexical retrieval processes in the context of first language attrition*. Ph. D. Dissertation, Katholieke Universiteit Nijmegen.
4. Anderson R. T. 2004: First language loss in Spanish-speaking children: Patterns of loss and implications for clinical practice. In B. Goldstein (ed.), *Bilingual Language Development and Disorders in Spanish–English Speakers*. Baltimore MD: Brookes, 187–211.
5. Anderson R. T. 2001: Lexical and morphology and verb use in child first language loss: Preliminary case study investigation. *The International Journal of Bilingualism* 5 (4), 377–401.
6. Argus R. 2009: The early development of case and number in Estonian. In U. Stephany & M. Voeykova (eds.) *Development of noun inflection in first language acquisition: a cross linguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 111–151.
7. Balčiūnienė I., Kalninytė A. 2014: Priešmokyklinio amžiaus vaikų rišliojo pasakojimo ypatybės. *Kalbos kultūra* 86, 212–236.
8. Balčiūnienė I., Kalninytė A., Krivickaitė E. 2014: Narrative production in L2 by Russian-Lithuanian speaking preschoolers. *Child language acquisition and bilingualism: Grammatical development in Russian and Norwegian* (pranešimo tezės). Sankt Peterburgas. Interneto prieiga: <https://castl.uit.no/index.php/component/content/article/13-research/acquisition/324-seminar-language-acquisition-and-multilingualism>.
9. Balčiūnienė I. 2013a: Rišliojo pasakojimo analizės metodas kalbos raidos tyrimui. *Podoktorantūros tyrimo „Rišliojo pasakojimo analizės metodas kalbos raidos tyrimui“ mokslinė ataskaita*. Vilnius: Lietuvos mokslo taryba.
10. Balčiūnienė I. 2013b: Daugiakultūriškumo ir kalbos kaitos tyrimai globalizacijos kontekste: rišliojo pasakojimo analizės metodas lietuvių kalbos raidai tirti. *Vytauto Didžiojo universiteto mokslo klasteriai*. Kaunas: VDU, 143–152.
11. Balčiūnienė I., Kalninytė A. 2013: Narrative production in Lithuanian TD Mono- and Bilingual 5-6-year Olds. *Child Language Seminar-2013* (pranešimo tezės). Mančesterio universitetas.

12. Balčiūnienė I., Kalninytė A., Krivickaitė E. 2011: *Lietuvių kilmės vaikų, gyvenančių Vokietijoje, kalba: nuostatos, tendencijos, rekomendacijos* (Vokietijos šeštadieninių liuanistinių mokyklų vadovų ir mokytojų seminaras). Hiutenfeldas, Vokietija.
13. Balčiūnienė I. 2009: *Pokalbio struktūros analizė kalbos įsisavinimo požiūriu*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
14. Berman R. A., Slobin D. I. 1994: *Relating events in narrative: A crosslinguistic developmental study*. NJ: Erlbaum.
15. Bialystok E. 2006: Bilingualism at school: Effect on the acquisition of literacy. In P. McCauley & E. Hoff (Eds.), *Childhood bilingualism: Research on infancy through school age*. Clevedon: Multilingual Matters, 107–124.
16. Bittner D., Dressler W. U., Kilani-Schoch M. 2000: Introduction. *ZAS Papers in Linguistics* 18, 1–6.
17. Bliss L., McCabe A., Miranda, E. 1998: Narrative assessment profile: Discourse analysis for school-age children. *Journal of Communication Disorders* 31, 347–363.
18. Brown R. 1973: *A first language: The early stages*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
19. Celesiūtė I. 2008: Lituaništinio vaikų ugdymo užsienio šalyse ypatumai. *Oikos* 2 (6), 52–72.
20. Crystal D. 2008: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell.
21. Cummins J. 1989: Language and literacy acquisition in bilingual contexts. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 10(1), 17–31.
22. Cummins J. 1978: Educational implications of mother tongue maintenance in minority-language groups. *The Canadian Modern Language Review* 34 (3), 395–416.
23. Čiubrinskas V., Kuznecovienė J. (sud.). 2008: *Lietuvių identiteto trajektorijos*. Kaunas: VDU leidykla.
24. DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, prieiga internetu: <http://dz.lki.lt/>.
25. Dabašinskienė I., Balčiūnienė I., Kalninytė A. 2014: Links between lexicon and grammar in narrative production: Lithuanian as L1 and L2 in bilingual children. *13th International Congress for the Study of Child Language* (pranešimo tezės). Amsterdamas.
26. Dabašinskienė I. 2012: Gender differences in language acquisition: a case study of lithuanian diminutives. *Journal of Baltic Studies* 43(2), 177–196.
27. Dabašinskienė I., Balčiūnienė I. 2012: *DVRPAM – Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo analizės metodika* (mokslinis pranešimas). Berlin: ZAS. Prieiga internetu: http://www.academia.edu/4743245/DVRPAM_Dvikalbių_vaikų_rišliojo_pasakojimo_analizės_metodika (žiūrėta 2015 02 07).

28. Dabašinskienė I., Balčiūnienė I., Kalninytė A., Krivickaitė E., Prameneckienė I. 2011: *Lietuvių vaikų kalba: įtakos ir tendencijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
29. Dabašinskienė I. 2009: Šnekamoji lietuvių kalba: leksinės ir morfologinės ypatybės. *Acta Linguistica Lituanica* 60, 1–15.
30. Dabašinskienė I., Kamandulytė L. 2009: Corpora of spoken Lithuanian. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat = Estonian Papers in Applied Linguistics* 5, 67–77.
31. Dabašinskienė I., Čubajevaitė L. 2009: Acquisition of case in Lithuanian as L2: Error analysis. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat = Estonian Papers in Applied Linguistics* 5, 47–65.
32. Dautartas J. 2005: Lituianistinio ugdymo JAV raidos aspektai. *Pedagogika* 79, 189–193.
33. de Bot K., Clyne M. 1989: Language reversion revisited. *Studies in Second Language Acquisition* 11, 167–177.
34. De Houwer A. 2009: *Bilingual First Language Acquisition*. Multilingual Matters Limited.
35. De Houwer A. 2007: Parental language input patterns and children's bilingual use. *Applied Psycholinguistics* 28, 411–424.
36. De Houwer A. 2003: Home languages spoken in officially monolingual Flanders: A survey. *Methodology of conflict linguistics*. K. Bochmann, P. Nelde, W. Wolck (Eds.). St. Augustin, Germany: Asgard, 71–87.
37. De Houwer A. 1998: Environmental factors in early bilingual development: The role of parental beliefs and attitudes. In G. Extra & L. Verhoeven (Eds.), *Bilingualism and migration*. New York: Mouton de Gruyter, 75–96.
38. DLKG 2006: Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
39. Dressler W. U., Kilani-Schoch M., Klampfer S. 2002: How does a child detect morphology? Evidence from production. *Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 151. W. Bisang, H. H. Hock, W. Winter (eds.). Mouton de Gruyter.
40. Dressler W. U. 2001: The Emergence of Morphology – a Constructivist Approach. *Croatian Review of Rehabilitation Research* 37 (I), 23–36.
41. Dressler W. U., Vollmann R. 1997: *Studies in pre- and protomorphology*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
42. Dressler W. U., Tornton A. M. 1996: Italian nominal inflection. *Wiener Linguistische Gazette* 55–57, 1–26.

43. Dressler W. U., Drażyk R. D., Dziubalska-Kołączyk K., Jagła E. 1995–1996: On the earliest stages of acquisition of polish declension. *Wiener Linguistische Gazette* 53–54, 1–21.
44. Dressler W. U., Karpf A. 1995: The theoretical relevance of pre- and protomorphology in language acquisition. *Yearbook of Morphology 1994*, 99–122.
45. Edwards J. 1995: *Multilingualism*. New York: Routledge.
46. Ferguson Ch. 1971: Absence of copula and the notion of simplicity: a study of normal speech, baby talk, foreigner talk and pidgins. In: Dell Hymes, ed. *Pidginization and Creolization of Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 141–150.
47. Gagarina N., Klopp D., Kunnari S., Tantele K. et al. 2012: *Multilingual assessment instrument for narrative analysis (MAIN)*. Berlin: ZAS.
48. Gagarina N., Klassert A., Topaj N. 2010: Russian language proficiency test for multilingual children. *ZAS Papers in Linguistics* 54. Berlin: ZAS.
49. Garšvienė A., Ivoškuvienė R. 1993: *Logopedija*. Kaunas: Šviesa.
50. Genesee F. 2008a: *Dual language development in preschool children*. Prieiga internetu: <http://www.psych.mcgill.ca/perpg/fac/genesee/Dual%20Language%20Development%20in%20Preschool%20Children%202008.pdf> (žiūrėta 2015 02 07).
51. Genesee F. 2008b: Early dual language learning. *Zero to Three* 29 (1), 17–23.
52. Genesee F., Nicoladis E. 2006: Bilingual first language acquisition. *Handbook of Language Development*. E. Hoff, M. Shatz (eds.). Oxford: Blackwell, 324–342.
53. Genesee F., Nicoladis E., Paradis J. 1995: Language differentiation in early bilingual development. *Journal of Child Language* 22, 611–631.
54. Golberg H., Paradis J., Crago M. 2008: Lexical acquisition over time in minority first language children learning English as a second language. *Applied Psycholinguistics* 29, 41–65.
55. Hélot C. 2002: First and Second Language Learning in Early Bilingual Education: Cognitive Theories and Their Implications for Teachers. *Education et Sociétés Plurilingues* n°13 CMIEPB, Val d'Aoste, 21–33.
56. Hickmann M. 2003: *Children's discourse: Person, space and time across languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
57. Huges D., McGillivray L., Schmidek M. 1997: *Guide to Narrative Language. Procedures for Assessment*, Austin: PRO-ED.
58. Jakaitė-Bulbukienė K. 2015a: *Lietuvių emigrantų šeima: kalba ir tapatybė*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.

59. Jakaitė-Bulbukienė K. 2015b: Lietuvių kalbos išlaikymą emigrantų šeimoje lemiantys veiksniai: JAV atvejis. *Taikomoji kalbotyra* 7. Prieiga internetu: <http://mif.vu.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/69> (žiūrėta 2016 04 10).
60. Jakaitė-Bulbukienė K. 2014: Lietuvių kalbos išsaugojimas emigrantų šeimoje: JAV atvejis. *Taikomoji kalbotyra* Nr. 5. Prieiga internetu: <http://mif.vu.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/40> (žiūrėta 2016 04 10).
61. Jakaitienė E. 2010: *Leksikologija: studijų knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
62. Jakaitienė E. 2009: *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
63. Jakaitienė E. 1988: *Leksinė semantika*. Vilnius: Mokslas.
64. Jones J., Yandian S. 2002: *Supporting the Home Language and Promoting English Acquisition within Migrant and Seasonal Head Start*. Interneto prieiga: <http://ece.aed.org/publications/mshs/secondlanguage/secondlang.pdf> (žiūrėta 2016 04 14).
65. Justice L. E., Bowles R. P., Kaderavek J. N., Ukrainetz T. A., Eisenberg S. L., Gillam R. B. 2006: The index of narrative microstructure: a clinical tool for analyzing school-age children's narrative performances. *American Journal of Speech-Language Pathology* 15, 177–191.
66. Kamandulytė L. 2010: Būdvardžių dažnumas ir leksinė įvairovė ankstyvojoje vaikystėje. *Žmogus kalbos erdvėje* 6, 706–715.
67. Kamandulytė L. 2009: *Lietuvių kalbos būdvardžio įsisavinimas: leksinės ir morfosintaksinės ypatybės*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
68. Kamandulytė L., Tuškevičiūtė M. 2008: Būdvardžio vartojimo skirtumai sakytinės kalbos registruose. *Darbai ir dienos* 50, 91–108.
69. Kamandulytė L., Savickienė I. 2007: The corpus of spoken Lithuanian. *Human Language Technologies. The Third Baltic Conference Proceedings*, 127–133.
70. Krivickaitė E. 2014: Netikrų žodžių kartojimo testas: lietuvių vienakalbių ir dvikalbių vaikų kalbos tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 4. Prieiga internetu: <http://taikomojikalbotyra.lt/azalija.serveriai.lt/lt/2014/03/netikru-zodziu-kartojimo-testas-lietuviu-vienakalbiu-ir-dvikalbiu-vaiku-kalbos-tyrimas-2> (žiūrėta 2015-02-06).
71. Ketez F. N., Aksu-Koç A. 2009: Early nominal morphology in Turkish: emergence of case and number. In U. Stephany & M. Voeykova (eds.) *Development of noun inflection in first language acquisition: a cross linguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 15–48.
72. Klampfer S. 2000: Early verb development in one Austrian child. *ZAS Papers in Linguistics* 18, 7–20.

73. Kovalevskaitė 2005: Veiksmazodžių žodynas ankstyvojoje lietuvių vaiko kalboje. *Lituanistica* 64 (4), 55–66.
74. Kuryłowicz, J. 1964: *The inflectional categories of Indo-European*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
75. Lambert W. E., Taylor D. M. 1996: Language in the lives of ethnic minorities: Cuban–American families in Miami. *Applied Linguistics* 17, 477–500.
76. Lambert W. E. 1981: Bilingualism and language acquisition. *Native language and foreign language acquisition*. H. Winitz (eds.), New York: New York Academy of Science, 9–22.
77. Lanza E. 1992: Can bilingual two-year-olds code-switch? *Journal of Child Language* 19, 633–658.
78. Leadholm B. J., Miller J. 1995: *Language sample analysis: The Wisconsin guide*. Wisconsin: Wisconsin Department of Public Instruction.
79. Li X. 1999: How can language minority parents help their children become bilingual in a familial context? *Bilingual Research Journal* 23 (2–3), 211–224.
80. Liubiniene N. 2009: *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*. Daktaro disertacija. Kaunas.
81. LTŽ 2012: *Lingvodidaktikos terminų žodynas 2012*. Ramonienė, M., Brazauskienė, J., Burneikaitė, N., Daugmaudytė, J., Kontutytė, E., Pribušauskaitė, J. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
82. Lietuvos statistikos departamento Informacinis pranešimas, 2016 03 21. Interneto prieiga: http://osp.stat.gov.lt/documents/10180/4180284/InfPr_Migr_160321_1gr.pdf (žiūrėta 2016 05 22).
83. Loban W., 1976: *Language Development: Kindergarten through grade twelve*. National Council of Teachers of English.
84. MacWhinney B. 2000: *The CHILDES Project: Tools for analyzing talk*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
85. Mäkinen L., Kunnari S. 2009: *Narrative as an assessment method in children with SLI and AS/HFA. COST IS0804 WG2 Narratives Meeting* (pranešimo tezės). Amsterdam.
86. Marzo S. 2005: Between Two Languages: The Linguistic Repertoire of Italian Immigrants in Flanders. In James Cohen, Kara T. McAlister, Kellie Rolstad, and Jeff MacSwan (eds.) *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism (ISB4)*. MA: Cascadilla Press, 1545–1559.
87. Mazolevskienė A. 2000: Dvikalbystė Lietuvos šeimose. *Pedagogika* 42, 52–55.
88. Mazolevskienė A. 2001: *Dvikalbystės problemos ikimokykliniame amžiuje*. *Pedagogika* T. 53, 96–101.

89. McCabe A., Rollins P. R. 1994: Assessment of preschool narrative skills. *American Journal of Speech-Language Pathology* 3 (1), 45–56.
90. Meisel J. 2007: The weaker language in early child bilingualism: Acquiring a first language as a second language? *Applied Psycholinguistics* 28, 495–514.
91. Meisel J. 2004: The Bilingual Child. In T. Bhatia and W. Ritchie (Eds.), *The Handbook of Bilingualism*. Blackwell Publishing Ltd. 91–113.
92. Meisel J. M. 1983: Strategies of Second Language Acquisition. More Than One Kind of Simplification. In R. W. Andersen (ed.), *Pidginization and Creolization as Second Language Acquisition*. MA: Newbury House, 120–157.
93. Montrul S. 2012: Is the heritage language like a second language? *EUROSLA Yearbook* 12, 1–29.
94. Montrul S. 2008: *Incomplete Acquisition in Bilingualism: Re-examining the Age Factor*. Amsterdam: John Benjamins.
95. Montrul S. 2005: Second language acquisition and first language loss in adult early bilinguals: exploring some differences and similarities. *Second Language Research* 21 (3), 199–249.
96. Naulickaitė I. 2009: *Ankstyvasis daiktavardžio įsisavinimas*. Magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
97. Nicoladis E., Grabis H. 2002: Learning English and Losing Chinese: A Case Study of a Child Adopted from China. *International Journal of Bilingualism* 6 (4), 441–454.
98. Ondene van Dulm 2007: *Grammar of English-Afrikaans code switching*. Interneto priedaga: http://dare.uhn.kun.nl/bitstream/2066/30199/1/30199_gramofenc.pdf (žiūrėta 2016 03 05).
99. Owen A. L., Leonard L. B. 2002: Lexical diversity in the spontaneous speech of children with specific language impairment: application of D. *Journal of speech and hearing research* 45, 927–937.
100. Paradis J. 2012: Cross-linguistic influence and code-switching. In B. Goldstein (ed.), *Bilingual language development and disorders in Spanish-English speakers*. MD: Brookes, 73–94.
101. Paradis J., Genesee F., Crago M. 2011: *Dual language development and disorders: A handbook on bilingualism and second language learning*. MD: Brookes.
102. Paradis J. 2008: Are simultaneous and early sequential bilingual acquisition fundamentally different? *Models of Interaction in Bilinguals: International Conference of Centre for Research on Bilingualism in Theory and Practice*. Bangor.

103. Paradis J. 2007: Second language acquisition in childhood. In E. Hoff & M. Shatz (Eds.), *Handbook of Language Development*. Oxford, UK: Blackwell, 387–405.
104. Parker M. D., Brorson K. 2005: A comparative study between mean length of utterance in morphemes (MLUm) and mean length of utterance in words (MLUw). *First Language* 25, 365–376.
105. Paul R., Smith R. L. 1993: Narrative Skills in 4-Year-Olds With Normal, Impaired, and Late-Developing Language. *Speech-Language Pathology Faculty Publications*. Paper 54.
106. Paulauskienė A. 2008: Opozicijos ir jų neutralizacija gramatinių kategorijų paradigmosė. *Kalbų Studijos* 13, 5–14.
107. Pažūsis L. 2009: *Šiaurės Amerikos lietuvių kalba (dvikalbystės sąlygojamų reiškinių tyrinėjimai)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
108. Pearson B. Z. 2007: Social factors in childhood bilingualism in the United States. *Applied Psycholinguistics* 28 (3), 399–410.
109. Pelc L. A. 2001: *L1 lexical, morphological and morphosyntactic attrition in Greek-English bilinguals*. Ph.D. Dissertation. The City University of New York.
110. Pfaff C. W. 1992: The issue of grammaticalization in early German second language. *Studies in Second Language Acquisition* 14, 273–296.
111. Polinsky M. 2008: Gender under Incomplete Acquisition: Heritage Speakers' Knowledge of Noun Categorization. *Heritage Language Journal* 6 (1), 40–71.
112. Ramonaitė J. T. 2013: *Italų kaip antrosios kalbos įsisavinimas: įvaikinimo iš Lietuvos situacija*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
113. Ramonienė M. (red.) 2015: *Emigrantai: kalba ir tapatybė: kolektyvinė monografija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
114. Richards B., Malvern D. 2000: Measuring Vocabulary Richness in Teenage Learners of French, *British Educational Research Association Conference*, Cardiff University.
115. Romaine S. 1999: Bilingual language development. *The Development of Language*. M. Barrett (eds.). London: University College London Press, 251–276.
116. Romaine S. 1989: *Bilingualism*. Oxford: Basil Blackwell.
117. Royer J. M.; Carlo, M. S. 1991: Transfer of comprehension skills from native to second language. *Journal of Reading* 34 (6), 450–455.
118. Salienė V., Vilkienė L. 2006: Lietuvių kalba, gimtoji ir valstybinė: situacijos analizė. *Žmogus ir žodis: svetimšios kalbos* 8 (3), 74–80.
119. Savickienė I. 2007: Form and meaning of diminutives in Lithuanian child language. *The acquisition of diminutives: a cross-linguistic perspective*, Red. I. Savickienė, W. U. Dressler. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 13–41.

120. Savickienė I. 2005: Linksnių vartojimo dažnumas ir daiktavardžių reikšmė. *Acta Lingüistica Lithuanica* 52, 59–65.
121. Savickienė I., Kazlauskienė A., Kamandulytė L. 2004: Naujas požiūris į lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipus pagal natūraliosios morfologijos teoriją. *Acta Linguistica Lituanica* 50, 79–98.
122. Savickienė I. 2003: *The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
123. Savickienė I. 2001: Linksniavimo paradigmų formavimasis vaiko kalboje. *Lituanistica* 3 (47), 58–68.
124. Savickienė I. 2000: Linksniai šnekamojoje kalboje. *Darbai ir dienos* 24, 89–99.
125. Savickienė I. 1999: *Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologija*. Daktaro disertacija.
126. Schmid M., de Bot K. 2004: Language attrition. *Handbook of applied linguistics*, Blackwell Publishing, 210–234.
127. Schmid M. S. 2002: *First language attrition, use, and maintenance: the case of German Jews in anglophone countries*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
128. Schwartz, M. (2008). Exploring the relationship between family language policy and heritage language knowledge among second generation Russian-Jewish immigrants in Israel. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 29 (5), 400–418.
129. Seliger H. W., Vago R. M. 1991: *First Language Attrition*. Cambridge: Cambridge University Press.
130. Skripienė R. 2001: Lietuvių kalbos gebėjimų lygmenys: nelietuvių mokyklų pradinukų kalbinės raiškos valstybine kalba tyrimai. *Pedagogika* 55, 78–86.
131. Soodla P., 2011: *Picture-Elicited Narratives of Estonian Children at the Kindergarten-School Transition as a Measure of Language Competence*. Ph. D. Dissertation. Tartu: Tartu University Press.
132. Štutiniene I. 2009: Lietuvių imigrantų požiūriai į lituanistinį vaikų ugdymą. *Filosofija. Sociologija* 20 (4), 310–317.
133. Tabors P. 1997: *One Child, Two Languages: a guide for Preschool Educators of Children Learning English as a Second Language*. Baltimore: Paul Brookes Publishing.
134. Tamošiūnaitė A. 2012: *Lituanistinės mokyklos iššūkiai: mokinių nuostatos ir kalbos vartojimo polinkiai* (pranešimo tezės). Čikagos lituanistinė mokykla. Prieiga internete: <http://www.svietimotaryba.org/index.htm> (žiūrėta 2016 02 04).
135. Tamošiūnaitė A. 2008: The Lithuanian Language in the United States: Shift or Maintenance? *Lituanus* 54 (3), 60–78.

136. Tessier A. M., Duncan T. S., Paradis J. 2012: Developmental trends and L1 effects in early L2 learners' onset cluster production. *Bilingualism: Language and Cognition* 16 (3), 663–681.
137. van Els T. 1986: An overview of European research on language attrition. In B. Weltens, K. de Bot and T. van Els (eds.) *Language attrition in progress*. Dordrecht, Holland: Foris, 3–18.
138. Verhoeven L., Stromqvist S. 2001: Development of narrative production in a multilingual context. *Narrative Development in a Multilingual Context*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1–13.
139. Vilkienė L. 2011: Ar dvikalbystė – dvikultūrės tapatybės laidas? *Kalbotyra* 63 (3), 115–129.
140. Waas M. 1996: *Language attrition downunder*. Frankfurt – New York: Peter Lang.
141. Wójcik P. 2000a: *The Acquisition of Lithuanian Verb Morphology: a Case Study*. Krakow: Quartis.
142. Wójcik P. 2000b: Early verb inflection in Lithuanian. *ZAS Papers in Linguistics* 18, 129–141.
143. Wójcik P., Smoczyńska M. 1997: Acquisition of Lithuanian verb morphology: a preliminary report. In: W. U. Dressler (eds.) *Studies in Pre- and Protomorphology*. Austrian Academy of Sciences, 83–100.
144. Wong-Fillmore L. 1991: When Learning a Second Language Means Losing the First. *Early Childhood Research Quarterly* 6, 323–346.

TERMINŲ ŽODYNĖLIS IR SUTRUMPINIMŲ SĄRAŠAS

INF – informantas, tyrimo dalyvis

KV/GC – komunikacinių vienetų ir gramatinių centrų santykis (angl. *clauses / communicative unit* (CL/CU)), kuris yra vienas iš rodiklių, pasitelkiamas nagrinėjant rišliojo pasakojimo sintaksės sudėtingumą.

KV (komunikacinis vienetas (angl. *communication unit*)) – gramatiniu požiūriu savarankiškas teksto fragmentas, su visais priklausomaisiais elementais (Loban 1976). Lietuvių kalbotyroje atitinka vientisinį sakinį, sudėtinį prijungiamąjį sakinį ar sudėtinio sujungiamojo sakinio dėmenį (Balčiūnienė 2013b). Į tokius fragmentus skaidomas pasakojimo kūrėjo tekstas, prieš atliekant sintaksės sudėtingumo analizę.

K1 – gimtoji (pirmoji), natūraliai, nesąmoningai įsisavinama kalba. Šiame darbe gimtąja kalba laikoma iš abiejų tėvų įsisavinta (paveldėta), namuose vartojama, mažumos bendruomenės kalba.

K2 – šiame darbe laikoma antroji, dominuojanti priimtinės šalies kalba, kurios vaikas pradėjo mokytis darželyje ir (ar) mokykloje, įgijęs gimtosios kalbos pagrindus.

LĮ (leksikos įvairovė, žodingumas) – skirtingų lemų ir visų pavartotų žodžių formų santykis.

Miniparadigma – lemos raiška skirtingomis gramatinių kategorijų formomis: dvinarė (*katinas, katinams; skrenda, skrido*), trinarė (*paukštis, paukščiuką, paukščiukams; ateina, ėjo, ėjęs*).

Pasakymas – kalbėjimo atkarpa, prieš ir po pauzės ar kito kalbėtojo įsiterpimo (Crystal 2008). Į tokius fragmentus skaidomas pasakojimo kūrėjo tekstas, prieš atliekant rišliojo pasakojimo produktyvumo analizę.

VPIŽ – vidutinis pasakymo ilgis žodžiais (angl. *mean length of utterance*), apskaičiuojamas pasakojimą sudarančių žodžių skaičių dalinant iš pasakymų skaičiaus.

V. – vardininkas

K. – kilmininkas

N. – naudininkas

G. – galininkas

Įn. – įnagininkas

Š. – šauksmininkas

PRIEDAI

1 priedas. Sociolingvistinės apklausos anketa

Sociolingvistinės anketos tėvams / globėjams pavyzdys

1. Bendra informacija apie vaiką ir jo šeimą						
1.1 Vaiko vardas, pavardė (galite nurodyti tik inicialus) _____						
1.2 Gimimo data (metai, mėnuo, diena) _____						
1.3 Kokioje šalyje Jūsų vaikas gimė? _____ Jeigu vaikas nebegyvena šalyje, kurioje gimė, nurodykite, kiek laiko vaikas gyveno gimtojoje šalyje _____ (metai, mėnesiai)						
1.4 Vaikas šeimoje yra: ☐ pirmagimis ☐ antrasis. Pirmojo vaiko gimimo šalis _____, kalbos, kuriomis jis kalba _____ ☐ trečiasis. Pirmojo ir antrojo vaikų gimimo šalys _____ (1-as vaikas)/ _____ (2-as vaikas), kalbos, kuriomis jie dabar kalba, _____ (1-as vaikas)/ _____ (2-as vaikas).						
1.5 Informacija apie tėvus						
	Jūsų gimtoji (pirmoji) kalba	Jūsų antroji kalba	Kitos kalbos, kurias mokate	Kiek laiko gyvenate JK?	Jūsų išsilavinimas	Jūsų darbas / pareigos
Mama / globėja						
Tėvas / globėjas						
1.6 Ar su Jumis nuolat kartu gyvena senelė ar senelis? ☐ Ne ☐ Taip. Jeigu gyvena, nurodykite, kuriomis kalbomis jie kalba _____						
1.7 Kokiomis kalbomis artimi šeimos nariai kalba su vaiku? (pažymėkite tinkamą langelį X)						
	Savo gimtąja (pirmąja) kalba	Savo antrąja	Ir gimtąja (pirmąja), ir antrąja kalba	Kita (prašome nurodyti)		
Mama / globėja						
Tėvas / globėjas						
Broliai, seserys						
Kartu gyvenanti močiutė, senelis						
Kiti asmenys, gyvenantys kartu su Jumis						
1.8 Kaip dažnai Jūsų vaikas lankosi Lietuvoje? ☐ 1 kartą per mėnesį ☐ 1 kartą per pusę metų ☐ 3–4 kartus per metus ☐ 1 kartą per metus ☐ kita _____						
1.9 Kiek laiko vaikas dažniausiai praleidžia grįžęs į Lietuvą? ☐ Keletą dienų ☐ savaitę ☐ 2 savaites ☐ mėnesį ☐ kita _____						
1.10 Su kuo vaikui dažniausiai tenka bendrauti grįžus į Lietuvą? ☐ Su kitais šeimos nariais ☐ Su seneliais ☐ Su panašaus amžiaus vaikais ☐ kita _____						

1.11 Ar grįžus į Lietuvą vaikui tenka lankytis stovyklose, kelių dienų meniniuose, sporto užsiėmimuose ir pan.?

- Ne Taip (prašome nurodyti, kur) _____

1.12 Ar Jūsų vaikui yra tekę ilgesnį laiką gyventi dar kurioje nors šalyje (ne Lietuvoje ir ne JK)?

- Neteko
 Taip, gyveno _____ šalyje, kai vaikui buvo nuo _____ iki _____ metų

2. Informacija apie vaiko raidą

2.1 Kada vaikas pradėjo sakyti pirmuosius žodžius? _____ metai _____ mėn.

2.2 Ar kada nors esate pastebėję kokių nors vaiko kalbos sunkumų (pvz., vėlai pradėjo kalbėti)?

- Ne
 Taip, (prašome nurodyti kokių) _____

2.3 Ar Jūsų šeimoje kas nors yra turėjęs kalbos sunkumų?

- Ne
 Taip, (prašome nurodyti, kas, pvz., mama, tėvas, močiutė ir kt.) _____

2.4 Ar vaikas kada nors yra turėjęs klausos sutrikimų?

<u>Klausos sutrikimas</u>	<u>Dažni ausies uždegimai</u>
☐ Ne	☐ Ne
☐ Taip	☐ Taip (kiek kartų vaikas yra sirgęs) _____
	☐ Ausies kamščiai

2.5 Ar, Jūsų nuomone, vaikas gerai girdi?

- Taip Ne

3. Informacija apie vaiko kalbos raidą ir kalbų santykį

3.1 Ar Jūsų vaiką prižiūrėjo auklė?

- Ne. Pereikite prie 3.2 klausimo.
 Taip
Vaiką auklė prižiūrėjo, kai jam buvo nuo _____ iki _____ metų.
Auklės gimtoji kalba buvo _____
Auklė su vaiku bendravo šia (-iomis) kalba (-omis) _____
Vaiką auklė prižiūrėjo _____ val. per dieną
Papildomos pastabos _____

3.2 Ar Jūsų vaikas lankė darželį?

- Ne. Pereikite prie 3.3 klausimo.
 Taip
Vaikas darželį lankė nuo _____ iki _____ metų.
Vaikas darželyje praleisdavo _____ val. per dieną

Kokį darželį vaikas lankė?

- Vienakalbj, kuriame kalbėta šia kalba _____
 Daugiakalbj, kuriame kalbėta šiomis kalbomis _____
Papildomos pastabos _____

3.3 Ar Jūsų vaikas lanko mokyklą (ne lituanistinę)?

- Ne. Perikite prie 3.4 klausimo.
 Taip

Kokio amžiaus Jūsų vaikas pradėjo lankyti mokyklą? Kai vaikui buvo _____ metų.

Kokią mokyklą Jūsų vaikas lanko?

- Vienakalbę, kurioje per pamokas kalbama šia kalba _____
 Daugiakalbę, kurioje per pamokas kalbama šiomis kalbomis _____
 Papildomos pastabos _____
 Kurį klasę šiuo metu lanko Jūsų vaikas? Vaikas lanko _____ klasę.

3.4 Kiek laiko Jūsų vaikas lanko lituanistinę mokyklą? _____

3.5 Trumpai pakomentuokite, kas lėmė, kad nusprendėte vaiką leisti į lituanistinę mokyklą? _____

3.6 Išvardinkite kalbas, kuriomis vaikas šiuo metu kalba:

- a) **Gimtoji (-osios) (pirmoji) kalba (-os).** (Jei nuo gimimo su vaiku intensyviai bendrauta **dviem kalbomis**, tuomet šios abi kalbos laikomos vaiko gimtosiomis (pirmosiomis) kalbomis, pvz., lietuvių kalba ir rusų kalba (lietuviškai su vaiku kalbėjo mama, rusiškai – tėvas)) _____
- b) **Antroji kalba.** (Antrąją kalbą vaikas įsisavina turėdamas pirmosios kalbos pagrindus, pvz., antroji kalba – anglų) _____
- c) **Esama šeimų, kai, įsisavinęs gimtąją, vaikas vienu metu mokosi dviejų antrųjų kalbų,** pvz., anglų ir ispanų kalbų. Anglų k. vaikas mokosi lankydamas mokyklą, ispanų – bendraudamas su mamos / tėvo draugu (-e). Jeigu Jūsų šeimoje yra toks atvejis, nurodykite, kurias dvi antrąsias kalbas vaikas mokosi _____
- d) Ar vaikas mokosi dar kokios (-ių) nors kitos (-ų) (trečios) kalbos (-ų) (pvz., ne lietuvių k., ne anglų k.)?
 Ne
 Taip, prašome nurodyti kokios (-ių) _____
Kur vaikas mokosi šios (-ių) kalbos (-ų)? _____
Su kuo vaikas bendrauja šia ar šiomis kalbomis? _____

3.7 Kada vaikas pradėjo įsisavinti (aplinkoje girdėti, kalbėti) antrąją kalbą?

☐ Nuo gimimo	☐ Būdamas 3–4 m.
☐ Būdamas 0–1 m.	☐ Būdamas 4–5 m.
☐ Būdamas 1–2 m.	☐ Būdamas 5–6 m.
☐ Būdamas 2–3 m.	☐ Nuo _____ m.

3.8 Kaip vaikas pradėjo įsisavinti / mokytis antrosios kalbos? Dažnai girdėjo aplinkoje, pradėjo mokytis darželyje, mokykloje?

3.8 Pagrindinis šaltinis (-iai) iš kurio (-ių), Jūsų manymu, vaikas mokosi / mokėsi antrąją kalbą (keletas variantų):

- Kalbėdamas su aukle
 Darželyje
 Mokykloje
 Lankydamas popamokinės veiklos būrelius
 Kalbėdamas su draugais
 Kalbėdamas su šeimos nariais, giminaičiais
 Žiūrėdamas televizorių
 Skaitydamas knygas
 Žaisdamas kompiuteriu
 Kita (prašome nurodyti) _____

3.10 Kur ir su kuo Jūsų vaikas kalba gimtąja ir negimtąja kalbomis (pažymėkite tinkamą langelį X):

	Tik savo pirmąja kalba	Tik antrąja kalba	Ir savo pirmąja, ir antrąja kalbomis
Namuose			
Ugdymo įstaigoje su mokytojais			
Ugdymo įstaigoje su draugais			
Su draugais (lauke, žaidimų aikštelėje)			
Su giminėmis, gyvenančiomis JK			
Su giminėmis, gyvenančiomis Lietuvoje			
Su nepažįstamu žmogumi (pardavėja, daktaras)			

3.11 Įvertinkite procentais, kokiomis kalbomis ir kiek laiko per dieną vaikas kalba

Pirmąja (-osiomis) kalba (-omis)

- 25 %
 50 %
 75 %
 100 %

Antrąja kalba

- 25 %
 50 %
 75 %
 100 %

Kita (-omis) kalba (-omis)

- 25 %
 50 %
 75 %
 100 %

4. Tėvų nuomonė apie vaiko kalbą

4.1 Įvertinkite vaiko kalbą (pažymėkite tinkamą laukelį X)	Labai gerai	Gerai	Nelabai gerai	Sunkiai
Kaip vaikas supranta savo pirmąją (-ąsias) kalbą (-as)?				
Kaip vaikas kalba savo pirmąja (-osiomis) kalba (-omis)?				
Kaip vaikas supranta savo antrąją (-ąsias) kalbą (-as)?				
Kaip vaikas kalba savo antrąja (-osiomis) kalba (-omis)?				

4.2 Kokia kalba, Jūsų nuomone, vaikas kalba geriausiai?

Pirmąja (-osiomis)

Antrąja (-osiomis)

Trečiąja

Kita (prašome nurodyti) _____

4.3 Ar, Jūsų nuomone, vaikas kurią nors kalbą mėgsta labiau nei kitas?

Ne

Taip (nurodykite kurią (-ias)) _____

2 priedas. Statistiniai duomenys

Amžiaus ir kalbinių kintamųjų ryšys

1 lentelė. Pirsono koreliacijos koeficiento rezultatai

Kalbiniai kintamieji		Amžiaus gr.
Žodžių skaičius pasakojime	Pearson Correlation	0,392**
	Sig. (2-tailed)	0,001
	N	73
Pasakymų skaičius pasakojime	Pearson Correlation	0,215
	Sig. (2-tailed)	0,068
	N	73
Vidutinis pasakymo ilgis (VPI)	Pearson Correlation	0,446**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	73
Visų žodžių tipų LGFĮ	Pearson Correlation	0,102
	Sig. (2-tailed)	0,391
	N	73
Visų žodžių lemų LGFĮ	Pearson Correlation	0,059
	Sig. (2-tailed)	0,618
	N	73
Daiktavardžių tipų LGFĮ	Pearson Correlation	-0,085
	Sig. (2-tailed)	0,472
	N	73
Daiktavardžių lemų LGFĮ	Pearson Correlation	-0,140
	Sig. (2-tailed)	0,236
	N	73
Veiksmažodžių tipų LGFĮ	Pearson Correlation	0,190
	Sig. (2-tailed)	0,108
	N	73
Veiksmažodžių lemų LGFĮ	Pearson Correlation	0,223
	Sig. (2-tailed)	0,058
	N	73
Įvardžių tipų LGFĮ	Pearson Correlation	0,248*
	Sig. (2-tailed)	0,035
	N	73
Įvardžių lemų LGFĮ	Pearson Correlation	0,034
	Sig. (2-tailed)	0,777
	N	73
Būdvardžių skaičius pasakojime	Pearson Correlation	0,139
	Sig. (2-tailed)	0,241
	N	73
** . Koreliacija reikšminga, kai Sig. (2-tailed) mažiau už 0,01.		
* . Koreliacija reikšminga, kai Sig. (2-tailed) mažiau už 0,05.		

Kalbinių kintamųjų vidurkių statistinis reikšmingumas amžiaus grupėse

2 lentelė. Žodžių skaičiaus vidurkių statistinis reikšmingumas amžiaus grupėse

ANOVA				
Tukey HSD ⁸⁷				
Žodžių skaičius				
(I) Amžiaus grupė	(J) Amžiaus grupė	Vidurkių skirtumas (I-J)	Standartinis nuokrypis	Reikšmingumas ⁸⁸
4-4;11 m.	5-5;11 m.	5,7735	8,3960	0,983
	6-6;11 m.	-1,0154	9,7027	1,000
	7-7;11 m.	-21,7692	9,0478	0,169
	8-8;11 m.	-25,3846	9,0478	0,069
	9-9;11 m.	-13,1154	11,3849	0,858
5-5;11 m.	4-4;11 m.	-5,7735	8,3960	0,983
	6-6;11 m.	-6,7889	9,0979	0,975
	7-7;11 m.	-27,5427*	8,3960	0,020
	8-8;11 m.	-31,1581*	8,3960	0,005
6-6;11 m.	9-9;11 m.	-18,8889	10,8741	0,513
	4-4;11 m.	1,0154	9,7027	1,000
	5-5;11 m.	6,7889	9,0979	0,975
	7-7;11 m.	-20,7538	9,7027	0,280
	8-8;11 m.	-24,3692	9,7027	0,135
	9-9;11 m.	-12,1000	11,9120	0,911
	4-4;11 m.	21,7692	9,0478	0,169
7-7;11 m.	5-5;11 m.	27,5427*	8,3960	0,020
	6-6;11 m.	20,7538	9,7027	0,280
	8-8;11 m.	-3,6154	9,0478	0,999
	9-9;11 m.	8,6538	11,3849	0,973
8-8;11 m.	4-4;11 m.	25,3846	9,0478	0,069
	5-5;11 m.	31,1581*	8,3960	0,005
	6-6;11 m.	24,3692	9,7027	0,135
	7-7;11 m.	3,6154	9,0478	0,999
	9-9;11 m.	12,2692	11,3849	0,889
9-9;11 m.	4-4;11 m.	13,1154	11,3849	0,858
	5-5;11 m.	18,8889	10,8741	0,513
	6-6;11 m.	12,1000	11,9120	0,911
	7-7;11 m.	-8,6538	11,3849	0,973
	8-8;11 m.	-12,2692	11,3849	0,889

*. Reikšminga, kai Sig. (2-tailed) mažiau už 0,05.

⁸⁷ Atsižvelgiant į žodžių skaičiaus homogeniškumą ($0,76 > p$), taikytas Tukey koeficientas.

⁸⁸ Statistiškai reikšminga, kai sig. $< 0,05$.

3 lentelė. Vidutinio pasakymo ilgio (VPI) vidurkių statistinis reikšmingumas amžiaus grupėse

ANOVA				
Tamhane ⁸⁹				
Vidutinis pasakymo ilgis				
(I) Amžiaus grupė	(J) Amžiaus grupė	Vidurkių skirtumas (I-J)	Standartinis nuokrypis	Reikšmingumas ⁹⁰
4-4;11 m.	5-5;11 m.	0,556329	0,385027	0,933
	6-6;11 m.	-0,173615	0,433299	1,000
	7-7;11 m.	-1,029462	0,454254	0,394
	8-8;11 m.	-1,205077	0,546672	0,440
	9-9;11 m.	-0,880782	0,601062	0,943
5-5;11 m.	4-4;11 m.	-0,556329	0,385027	0,933
	6-6;11 m.	-0,729944	0,330705	0,466
	7-7;11 m.	-1,585791*	0,357721	0,004
	8-8;11 m.	-1,761406*	0,469540	0,025
	9-9;11 m.	-1,437111	0,531877	0,395
6-6;11 m.	4-4;11 m.	0,173615	0,433299	1,000
	5-5;11 m.	0,729944	0,330705	0,466
	7-7;11 m.	-0,855846	0,409228	0,528
	8-8;11 m.	-1,031462	0,509873	0,586
	9-9;11 m.	-0,707167	0,567799	0,986
7-7;11 m.	4-4;11 m.	1,029462	0,454254	0,394
	5-5;11 m.	1,585791*	0,357721	0,004
	6-6;11 m.	0,855846	0,409228	0,528
	8-8;11 m.	-0,175615	0,527797	1,000
	9-9;11 m.	0,148679	0,583948	1,000
8-8;11 m.	4-4;11 m.	1,205077	0,546672	0,440
	5-5;11 m.	1,761406*	0,469540	0,025
	6-6;11 m.	1,031462	0,509873	0,586
	7-7;11 m.	0,175615	0,527797	1,000
	9-9;11 m.	0,324295	0,658406	1,000
9-9;11 m.	4-4;11 m.	0,880782	0,601062	0,943
	5-5;11 m.	1,437111	0,531877	0,395
	6-6;11 m.	0,707167	0,567799	0,986
	7-7;11 m.	-0,148679	0,583948	1,000
	8-8;11 m.	-0,324295	0,658406	1,000

*. Reikšminga, kai Sig. (2-tailed) mažiau už 0,05.

⁸⁹ Atsižvelgiant į vidutinio pasakymo ilgio ($0,020 < p$) homogeniškumą, taikytas Tamhane's koeficientas.

⁹⁰ Statistiškai reikšminga, kai sig. $< 0,05$.

4 lentelė. Veiksmazodžių (lemų) LĮ indekso vidurkių statistinis reikšmingumas amžiaus grupėse

ANOVA				
Tamhane ⁹¹				
Veiksmazodžių leksinė ir gramatinė įvairovė				
(I) Amžiaus grupė	(J) Amžiaus grupė	Vidurkių skirtumas (I-J)	Standartinis nuokrypis	Reikšmingumas ⁹²
4-4;11 m.	5-5;11 m.	-0,092440	0,057471	0,854
	6-6;11 m.	-0,146485	0,064427	0,404
	7-7;11 m.	-0,094154	0,054986	0,799
	8-8;11 m.	-0,067462	0,048513	0,953
	9-9;11 m.	-0,203218*	0,055070	0,027
5-5;11 m.	4-4;11 m.	0,092440	0,057471	0,854
	6-6;11 m.	-0,054044	0,057857	0,999
	7-7;11 m.	-0,001714	0,047117	1,000
	8-8;11 m.	0,024979	0,039372	1,000
	9-9;11 m.	-0,110778	0,047216	0,376
6-6;11 m.	4-4;11 m.	0,146485	0,064427	0,404
	5-5;11 m.	0,054044	0,057857	0,999
	7-7;11 m.	0,052331	0,055388	0,999
	8-8;11 m.	0,079023	0,048969	0,883
	9-9;11 m.	-0,056733	0,055472	0,997
7-7;11 m.	4-4;11 m.	0,094154	0,054986	0,799
	5-5;11 m.	0,001714	0,047117	1,000
	6-6;11 m.	-0,052331	0,055388	0,999
	8-8;11 m.	0,026692	0,035646	1,000
	9-9;11 m.	-0,109064	0,044157	0,336
8-8;11 m.	4-4;11 m.	0,067462	0,048513	0,953
	5-5;11 m.	-0,024979	0,039372	1,000
	6-6;11 m.	-0,079023	0,048969	0,883
	7-7;11 m.	-0,026692	0,035646	1,000
	9-9;11 m.	-0,135756	0,035776	0,073
9-9;11 m.	4-4;11 m.	0,203218*	0,055070	0,027
	5-5;11 m.	0,110778	0,047216	0,376
	6-6;11 m.	0,056733	0,055472	0,997
	7-7;11 m.	0,109064	0,044157	0,336
	8-8;11 m.	0,135756	0,035776	0,073

*. Reikšminga, kai Sig. (2-tailed) mažiau už 0,05.

⁹¹ Atsižvelgiant į veiksmazodžių (lemų) LĮ (0,027 < p) homogeniškumą, taikytas Tamhane's koeficientas.

⁹² Statistiškai reikšminga, kai sig. < 0,05.

3 priedas. Leksikos įvairovė

1. lentelė. Leksikos įvairovės indeksai pagal amžiaus grupes

Amžiaus grupė	Visų pavartojimų / skirtingų lemų skaičius	Visų žodžių LĮ indeksas	Visų dktv. / skirtingų lemų skaičius	Dktv. LĮ indeksas	Visų veiksm. / skirtingų lemų skaičius	Veiksm. LĮ indeksas	Visų įvardž. / skirtingų lemų skaičius	Įvardž. LĮ indeksas	Būdv. skaičius
4–4;11 m.	45,3 / 22,6	0,541	13,3 / 6,5	0,536	13,8 / 8,9	0,674	3,2 / 1,5	0,518	0,40
5–5;11 m.	55,1 / 27,3	0,562	14,6 / 6,3	0,511	16,9 / 11,4	0,748	4,9 / 2,3	0,605	0,67
6–6;11 m.	46,9 / 27,2	0,610	12,5 / 6,1	0,563	14,1 / 11,1	0,806	4,3 / 2,3	0,548	0,80
7–7;11 m.	68,2 / 35,2	0,536	18,8 / 8,4	0,486	19,5 / 14,2	0,760	6,2 / 3	0,560	0,94
8–8;11 m.	71,2 / 37,7	0,544	19,2 / 8,3	0,463	21,1 / 16,1	0,765	7,3 / 3,1	0,549	0,75
9–9;11 m.	77,6 / 44,1	0,613	20,3 / 10	0,518	22,3 / 18,2	0,849	7,6 / 3,4	0,616	1,40

2. lentelė. Individualūs leksikos įvairovės indeksai

Amžiaus grupė	Vaiko kodas	Visų žodžių LĮ		Daiktavardžių LĮ		Veiksmažodžių LĮ		Įvardžių LĮ	
		Visi pavartojimai / skirtingos lemos	LĮ indeksas	Visi pavartojimai / skirtingos lemos	LĮ indeksas	Visi pavartojimai / skirtingos lemos	LĮ indeksas	Visi pavartojimai / skirtingos lemos	LĮ indeksas
4–4;11 m.	INF1	34 / 21	0,618	11 / 6	0,545	13 / 10	0,769	0 / 0	0,000
	INF2	32 / 18	0,563	8 / 6	0,750	10 / 8	0,800	3 / 1	0,333
	INF3	106 / 37	0,349	23 / 7	0,304	25 / 12	0,480	14 / 4	0,286
	INF4	45 / 24	0,533	13 / 5	0,385	15 / 11	0,733	2 / 2	1,000
	INF5	23 / 19	0,826	8 / 7	0,875	9 / 8	0,889	1 / 1	1,000
	INF6	27 / 14	0,519	11 / 5	0,455	9 / 5	0,556	1 / 1	1,000
	INF7	79 / 29	0,367	22 / 7	0,318	19 / 12	0,632	9 / 1	0,111
	INF8	45 / 24	0,533	10 / 7	0,700	18 / 12	0,667	2 / 2	1,000
	INF9	30 / 15	0,500	14 / 6	0,429	8 / 4	0,500	0 / 0	0,000
	INF10	50 / 26	0,520	19 / 9	0,474	12 / 9	0,750	7 / 2	0,286
	INF11	40 / 22	0,550	18 / 8	0,444	8 / 8	1,000	0 / 0	0,000
	INF12	34 / 22	0,647	8 / 6	0,750	16 / 8	0,500	4 / 3	0,750
	INF13	25 / 15	0,600	6 / 3	0,500	12 / 9	0,750	0 / 0	0,000
	INF14	57 / 25	0,439	16 / 7	0,438	15 / 8	0,533	4 / 4	1,000
	INF15	51 / 28	0,549	12 / 8	0,667	18 / 10	0,556	1 / 1	1,000
	Vi- dur- kis	45,2 / 22,6	0,541	13,3 / 6,5	0,536	13,8 / 8,9	0,674	3,2 / 1,5	0,518
5–5;11 m.	INF16	247 / 88	0,356	65 / 13	0,200	66 / 38	0,576	23 / 10	0,435
	INF17	43 / 25	0,581	14 / 7	0,500	12 / 9	0,750	2 / 2	1,000
	INF18	30 / 21	0,700	6 / 5	0,833	13 / 10	0,769	3 / 2	0,667
	INF19	29 / 18	0,621	7 / 5	0,714	10 / 8	0,800	4 / 2	0,500
	INF20	25 / 17	0,680	7 / 4	0,571	8 / 8	1,000	3 / 2	0,667
	INF21	22 / 15	0,682	8 / 5	0,625	7 / 6	0,857	1 / 1	1,000
	INF22	47 / 20	0,435	19 / 5	0,263	13 / 11	0,846	0 / 0	0,000
	INF23	44 / 31	0,705	12 / 8	0,667	18 / 15	0,833	2 / 2	1,000
	INF24	100 / 38	0,380	25 / 5	0,200	32 / 15	0,469	8 / 4	0,500
	INF25	39 / 21	0,538	13 / 8	0,615	13 / 9	0,692	1 / 1	1,000
	INF26	37 / 18	0,486	11 / 5	0,455	14 / 7	0,500	4 / 3	0,750
	INF27	159 / 59	0,376	10 / 6	0,600	46 / 25	0,543	33 / 6	0,182
	INF28	22 / 16	0,727	6 / 5	0,833	7 / 6	0,857	0 / 0	0,000
	INF29	56 / 32	0,571	10 / 6	0,600	21 / 17	0,810	6 / 4	0,667
	INF30	50 / 26	0,520	15 / 5	0,333	18 / 12	0,667	3 / 2	0,667
	INF31	26 / 18	0,692	11 / 6	0,545	6 / 6	1,000	0 / 0	0,000
	INF32	29 / 18	0,621	12 / 5	0,417	9 / 8	0,889	3 / 2	0,667
	INF33	20 / 13	0,650	7 / 4	0,571	7 / 6	0,857	0 / 0	0,000
	INF34	34 / 20	0,588	12 / 6	0,500	10 / 7	0,700	1 / 1	1,000
	INF35	78 / 32	0,410	21 / 8	0,381	23 / 13	0,565	2 / 2	1,000
	INF36	26 / 18	0,692	10 / 5	0,500	7 / 7	1,000	1 / 1	1,000

	INF37	53 / 23	0,434	8 / 4	0,500	13 / 8	0,615	11 / 3	0,273
	INF38	56 / 27	0,482	21 / 8	0,381	16 / 11	0,688	2 / 1	0,500
	INF39	54 / 35	0,648	17 / 10	0,588	19 / 14	0,737	2 / 2	1,000
	INF40	49 / 30	0,612	17 / 10	0,588	12 / 11	0,917	4 / 1	0,250
	INF41	32 / 15	0,469	13 / 5	0,385	9 / 6	0,667	2 / 2	1,000
	INF42	81 / 43	0,531	18 / 8	0,444	27 / 16	0,593	10 / 6	0,600
	Vi- dur- kis	55,1 / 27,3	0,562	14,6 / 6,3	0,511	16,9 / 11,4	0,748	4,9 / 2,3	0,605
6- 6;11 m.	INF43	74 / 40	0,541	20 / 8	0,400	21 / 15	0,714	10 / 6	0,600
	INF44	56 / 32	0,571	16 / 8	0,500	13 / 12	0,923	7 / 4	0,571
	INF45	72 / 37	0,514	22 / 7	0,318	19 / 14	0,737	12 / 4	0,333
	INF46	41 / 30	0,732	17 / 11	0,647	9 / 8	0,889	3 / 2	0,667
	INF47	42 / 26	0,619	12 / 4	0,333	13 / 13	1,000	3 / 2	0,667
	INF48	52 / 31	0,596	12 / 7	0,583	14 / 14	1,000	8 / 2	0,250
	INF49	53 / 29	0,547	6 / 5	0,833	15 / 8	0,533	3 / 3	1,000
	INF50	22 / 14	0,636	5 / 3	0,600	9 / 7	0,778	3 / 2	0,667
	INF51	23 / 19	0,826	4 / 3	0,750	9 / 8	0,889	3 / 2	0,667
	INF52	82 / 32	0,390	24 / 7	0,292	23 / 15	0,652	1 / 1	1,000
	INF53	40 / 28	0,700	12 / 8	0,667	14 / 12	0,857	3 / 2	0,667
	INF54	38 / 26	0,684	3 / 3	1,000	15 / 10	0,667	5 / 4	0,800
	INF55	22 / 15	0,682	6 / 3	0,500	9 / 8	0,889	0 / 0	0,000
	INF56	39 / 20	0,513	16 / 7	0,438	9 / 7	0,778	0 / 0	0,000
	INF57	48 / 29	0,604	12 / 7	0,583	19 / 15	0,789	3 / 1	0,333
	Vi- dur- kis	46,9 / 27,2	0,610	12,5 / 6,1	0,563	14,1 / 11,1	0,806	4,3 / 2,3	0,548
7- 7;11 m.	INF58	47 / 32	0,681	15 / 8	0,533	15 / 12	0,800	4 / 4	1,000
	INF59	55 / 31	0,564	9 / 5	0,556	15 / 14	0,933	8 / 2	0,250
	INF60	80 / 37	0,463	21 / 10	0,476	23 / 17	0,739	9 / 4	0,444
	INF61	50 / 32	0,640	22 / 12	0,545	14 / 12	0,857	2 / 2	1,000
	INF62	67 / 32	0,478	17 / 7	0,412	27 / 13	0,481	5 / 3	0,600
	INF63	73 / 40	0,548	16 / 10	0,625	18 / 16	0,889	12 / 3	0,250
	INF64	98 / 45	0,464	21 / 11	0,524	23 / 18	0,783	10 / 4	0,400
	INF65	56 / 32	0,571	18 / 8	0,444	14 / 11	0,786	4 / 2	0,500
	INF66	94 / 41	0,436	23 / 7	0,304	30 / 20	0,667	4 / 2	0,500
	INF67	54 / 30	0,556	16 / 8	0,500	15 / 12	0,800	5 / 4	0,800
	INF68	43 / 24	0,558	11 / 6	0,545	13 / 10	0,769	9 / 3	0,333
	INF69	141 / 66	0,468	36 / 10	0,278	38 / 27	0,711	11 / 3	0,273
	INF70	28 / 19	0,679	5 / 4	0,800	11 / 9	0,818	5 / 2	0,400
	INF71	72 / 39	0,542	33 / 11	0,333	14 / 14	1,000	5 / 4	0,800
	INF72	59 / 30	0,508	19 / 8	0,421	18 / 15	0,833	2 / 1	0,500
INF73	69 / 29	0,420	16 / 7	0,438	25 / 11	0,440	6 / 4	0,667	
INF74	75 / 40	0,533	21 / 11	0,524	18 / 11	0,611	5 / 4	0,800	
	Vi- dur- kis	68,2 / 35,2	0,536	18,8 / 8,4	0,486	19,5 / 14,2	0,760	6,2 / 3	0,560
8- 8;11 m.	INF75	44 / 27	0,614	11 / 9	0,818	13 / 11	0,846	8 / 2	0,250
	INF76	73 / 37	0,507	22 / 7	0,318	22 / 16	0,727	3 / 2	0,667
	INF77	121 / 46	0,380	34 / 10	0,294	29 / 18	0,621	22 / 5	0,227
	INF78	86 / 50	0,588	28 / 12	0,429	24 / 17	0,708	5 / 3	0,600
	INF79	100 / 44	0,440	29 / 11	0,379	24 / 18	0,750	8 / 2	0,250
	INF80	65 / 34	0,523	17 / 7	0,412	23 / 17	0,739	6 / 5	0,833
	INF81	71 / 46	0,648	15 / 9	0,600	25 / 19	0,760	10 / 6	0,600
	INF82	81 / 38	0,469	22 / 10	0,455	20 / 16	0,800	12 / 3	0,250
	INF83	55 / 33	0,600	14 / 6	0,429	20 / 16	0,800	5 / 2	0,400
	INF84	33 / 23	0,697	6 / 4	0,667	14 / 12	0,857	1 / 1	1,000
	INF85	81 / 46	0,568	20 / 10	0,500	26 / 21	0,808	10 / 3	0,300
	INF86	39 / 17	0,436	14 / 5	0,357	9 / 6	0,667	6 / 3	0,500
	INF87	68 / 31	0,463	20 / 7	0,350	18 / 13	0,722	5 / 2	0,400
	INF88	60 / 37	0,617	13 / 7	0,538	22 / 16	0,727	2 / 2	1,000
	INF89	71 / 45	0,634	20 / 9	0,450	23 / 21	0,913	2 / 2	1,000
INF90	95 / 49	0,527	22 / 9	0,409	25 / 20	0,800	12 / 6	0,500	
	Vi- dur- kis	71,2 / 37,7	0,544	19,2 / 8,3	0,463	21,1 / 16,1	0,765	7,3 / 3,1	0,549

9- 9;11 m.	INF91	69 / 45	0,652	17 / 8	0,471	21 / 18	0,857	11 / 5	0,455
	INF92	64 / 44	0,688	19 / 9	0,474	20 / 18	0,900	5 / 4	0,800
	INF93	75 / 35	0,467	18 / 6	0,333	20 / 17	0,850	6 / 3	0,500
	INF94	187 / 87	0,468	38 / 18	0,474	45 / 32	0,711	24 / 5	0,208
	INF95	32 / 26	0,813	13 / 8	0,615	11 / 11	1,000	1 / 1	1,000
	INF96	76 / 43	0,566	24 / 9	0,375	26 / 20	0,769	5 / 3	0,600
	INF97	41 / 28	0,683	11 / 8	0,727	11 / 10	0,909	7 / 3	0,429
	INF98	47 / 28	0,596	14 / 9	0,643	14 / 12	0,857	3 / 2	0,667
	INF99	44 / 29	0,659	15 / 9	0,600	14 / 12	0,857	2 / 2	1,000
	INF10 0	142 / 76	0,535	34 / 16	0,471	41 / 32	0,780	12 / 6	0,500
Vi- dur- kis	77,6 / 44,1	0,613	20,3 / 10	0,518	22,3 / 18,2	0,849	7,6 / 3,4	0,616	

4 priedas. Daiktavardžių miniparadigmos

1. lentelė. Dvinarių, trinarinių daiktavardžių miniparadigmų vidurkis amžiaus grupėse

Amžiaus grupė	Daiktavardžių miniparadigmos		
	Dvinarės	Trinarės*	Iš viso
4–4;11 m.	1,07	0,47	1,53
5–5;11 m.	1,22	0,22	1,44
6–6;11 m.	1,07	0,20	1,27
7–7;11 m.	1,41	0,75	2,12
8–8;11 m.	1,63	0,56	2,19
9–9;11 m.	1,90	0,60	2,5

* trinarės ir daugiau narių paradigmos

2. lentelė. Daiktavardžių miniparadigmų pasiskirstymas amžiaus grupėse

Amžiaus grupė	Vaiko kodas	Dvinarės miniparadigmos	Trijų (ir daugiau) narių miniparadigmos	2 narių	3 narių	Iš viso
4–4;11 m.	INF1	katę, katei; paukščiukus, paukščiukai	-	2	0	2
	INF2	katiną, katinas	-	1	0	1
	INF3	kačiuką, kačiukas; paukščiukų, paukščiukai; šuniuko, šuniukas; mamytė, mamytės (dgs. V.)	-	4	0	4
	INF4	katiną, katinas	-	1	0	1
	INF5	katiną, katinas	-	1	0	1
	INF6	-	katiną, katinui, katinas	0	1	1
	INF7	katytei, katytė	paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.), paukščiukas; paukštelius, paukšteliai (dgs. V.), paukštelis	1	2	3
	INF8	-	-	0	0	0
	INF9	-	katiną, katinui, katinas	0	1	1
	INF10	leliukus, leliuką	katiną, katino, katinas	1	1	2
	INF11	katiną, katinas	katę, katės, kate	1	1	2
	INF12	-	-	0	0	0
	INF13	-	-	0	0	0
	INF14	katę, katė	paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.), paukščiukas	1	1	2
	INF15	katiną, katinas; paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.); šuniukas, šuniuko	-	3	0	3
Vidurkis				1,07	0,47	1,53
5–5;11 m.	INF16	katinu, katinas; medį, medžiu	šunį, šuniu, šuo; viščiukus, viščiukais, viščiukai (dgs. V.), viščiukai (dgs. Š.), viščiuko, viščiukas (6 tipai)	2	2	4
	INF17	paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.); katytę, katytė	-	2	0	2
	INF18	-	-	0	0	0
	INF19	katino, katinas	-	1	0	1
	INF20	katinu, katinas; šunį, šuo	-	2	0	2

	INF21	katiną, katinas	-	1	0	1
	INF22	šunio (= šuns), šunis (= šuo)	katiną, katino, katinas; paukščiukams, paukščiukas, paukščiukai (dgs. V.)	1	2	3
	INF23	-	-	0	0	0
	INF24	katis (= katinas), katį (= katiną)	mamai, mamos (K.), mama (V.)	1	1	2
	INF25	katę, katės	-	1	0	1
	INF26	mama (V.), mama (Š.); katę, katė	-	2	0	2
	INF27	katiną, katinas	-	1	0	1
	INF28	-	-	0	0	0
	INF29	katinui, katinas	-	1	0	1
	INF30	katė, katė; šuniukui, šuniukas	-	2	0	2
	INF31	medžio, medyje; katinukui, katinukas; katinėliu, katinėlis	-	3	0	3
	INF32	katytę, katytė	-	1	0	1
	INF33	katytę, katytė	-	1	0	1
	INF34	katę, katė	-	1	0	1
	INF35	medį, medžio; katę, katė	-	2	0	2
	INF36	paukštelius, paukštelis	-	1	0	1
	INF37	-	-	0	0	0
	INF38	katytei, katytė	paukščiukus, paukščiukams, paukščiukai (dgs. V.)	1	1	2
	INF39	paukščiukų, paukščiukai; katinėliui, katinėlis	-	2	0	2
	INF40	katinui, katinas	-	1	0	1
	INF41	katę, katė; paukščiukus, paukščiukai	-	2	0	2
	INF42	katino, katinas	-	1	0	1
	Vidurkis			1,22	0,22	1,44
6–6;11 m.	INF43	vaikučius, vaikučiams	katiną, katinui, katinas; paukščius, paukščiai (dgs. V.), paukštis	1	2	3
	INF44	leliukus, leliukai (dgs. V.); šunis (= šuo), šunio (= šuns)	-	2	0	2
	INF45	katiną, katinas; paukšteliai (dgs. V.), paukštelis	-	2	0	2
	INF46	katiną, katinas; medį, medžio	-	2	0	2
	INF47	katiną, katinas; mama (V.), mamą	-	2	0	2
	INF48	medžio, medžioje (= medyje)	-	1	0	1
	INF49	-	-	0	0	0
	INF50	katiną, katinas	-	1	0	1
	INF51	-	-	0	0	0
	INF52	katiną, katinas; paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.)	-	2	0	2
	INF53	katinui, katinas; paukščiukus, paukščiukams	-	2	0	2
	INF54	-	-	0	0	0
	INF55	-	-	0	0	0
	INF56	-	katiną, katinui, katinas	0	1	1
	INF57	paukščiukai (dgs. V.), paukščiukas	-	1	0	1

			Vidurkis	1,07	0,20	1,27	
7-7;11 m.	INF58	-	katę, katei, katę	0	1	1	
	INF59	-	-	0	0	0	
	INF60	kirminų, kirminu; paukščius, paukštis	katiną, katino, katinas	2	1	3	
	INF61	medį, medžiu; katei, katę	-	2	0	2	
	INF62	-	katę, katės (vns. K.), katę	0	1	1	
	INF63	medį, medyje	-	1	0	1	
	INF64	katę, katę; mamytėms (= mamytėms), mamytė	paukštelius, paukšteliai (dgs. V.), paukštelis	2	1	3	
	INF65	katiną, katinas; paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.)	-	2	0	2	
	INF66	medį, medžio; paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.)	katę, katei, katės (vns. K.), katę (4 tipai)	2	1	3	
	INF67	mamai, mama; šuo, šunį; paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.)	-	3	0	3	
	INF68	katę, katę; leliukus, leliukams; paukščiukus, paukščiukas	-	3	0	3	
	INF69	medžiu, medyje; šunis (= šuo), šuniui	paukštelius, paukšteliai (dgs. V.), paukštelis; katę, katės (vns. K.), katę	2	2	4	
	INF70	katę, katę	-	1	0	1	
	INF71	-	katiną, katinui, katinas; paukščiukus, paukščiukams, paukščiukas	0	2	2	
	INF72	maisto, maistu; mama (vns. V.), mama (vns. Š.)	katino, katiną, katinas; paukščiukus, paukščiukų, paukščiukai (dgs. V.)	2	2	4	
	INF73	paukščius, paukštis; katę, katę	-	2	0	2	
	INF74	-	paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.), paukščiukas	0	1	1	
	Vidurkis				1,41	0,71	2,12
	8-8;11 m.	INF75	-	-	0	0	0
		INF76	katino, katinas	-	1	0	1
INF77		mamyte (In.), mamytė	katiną, katino, katinas; pauščiukus, paukščiukai (dgs. V.), paukščiuką	1	2	3	
INF78		katytės (vns. K.), kattytė; šuniu (In.), šunis (= šuo)	viščiukus, viščiukams, viščiukai (dgs. V.)	2	1	3	
INF79		balandžiukus, balandžiukais	medžius (dgs. G.), medį (dgs. G.), medžio; katino, katinas, katiną; balandžių, balandžiai, balandžio, balandis (4 tipai)	1	3	4	
INF80		paukščius, paukštis; paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.)	katę, katės (vns. K.), katę	2	1	3	
INF81		katiną, katinas; paukštelius, paukšteliais	-	2	0	2	
INF82		mama, mamą; katę, katę; vaikučius, vaikučiai (dgs. V.)	-	3	0	3	

	INF83	katinėlį, katinėlis	paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.), paukščiukas	1	1	2	
	INF84	katiną, katinas; paukščiukus, paukščiukas	-	2	0	2	
	INF85	katiną, katinas; medį, medžio; paukštis, paukščiai (dgs. V.)	-	3	0	3	
	INF86	katę, katė	-	1	0	1	
	INF87	mama, mamai; katę, katė; šuniuką, šuniukas	-	3	0	3	
	INF88	paukščiukai (dgs. V.), paukščiukas	-	1	0	1	
	INF89	katino, katinas	žvirblius, žvirbliai (dgs. V.), žvirblis	1	1	2	
	INF90	paukštis, paukščius; katę, katė	-	2	0	2	
	Vidurkis				1,63	0,56	2,19
	9–9;11 m.	INF91	katę, katė	paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.), paukščiukas	1	1	2
INF92		mama, mamos; paukščiukus, paukščiukai (dgs. V.)	-	2	0	2	
INF93		katę, katė	paukščiukus, paukščiukams, paukščiukai (dgs. V.)	1	1	2	
INF94		vaikus, vaikai (dgs. V.); vaikus, vaikai (dgs. V.); katę, katė; medžio, medžiu	-	4	0	4	
INF95		katiną, katinas; mama (V.), mama (In.)	-	2	0	2	
INF96		paukščiukai (dgs. V.), paukščiukams;	katę, katei, katė	1	1	2	
INF97		katiną, katinas; paukščių, paukščiai (dgs. V.)	-	2	0	2	
INF98		katė, katei	viščiukus, viščiukai (dgs. V.), viščiukas	1	1	2	
INF99		paukščiai (dgs. V.), paukščiams; mamai, mama; katę, katė	-	3	0	3	
INF100		slieko, slieku; mama (V.), mama (In.)	paukščiukus, paukščiukams, paukščiukais, paukščiukai (dgs. V.); paukščiukas (5 tipai); kатытę, kатытės (vns. K.), kатытės (dgs. V.), kатытė (4 tipai)	2	2	4	
Vidurkis				1,90	0,60	2,5	

5 priedas. Veiksmazodžių miniparadigmos

1 lentelė. Dvinarių, trinarių veiksmazodžių miniparadigmų vidurkis amžiaus grupėse

Amžiaus grupė	Veiksmazodžių miniparadigmos		
	Dvinarės	Trinarės*	Iš viso
4–4;11 m.	1,07	0,13	1,20
5–5;11 m.	1,44	0,15	0,07
6–6;11 m.	0,73	0,07	0,80
7–7;11 m.	1,18	0	1,18
8–8;11 m.	1,56	0,13	1,69
9–9;11 m.	1,3	0,2	1,50

* trinarės ir daugiau narių paradigmos

2 lentelė. Veiksmazodžių miniparadigmų pasiskirstymas amžiaus grupėse

Amžiaus grupė	Vaiko kodas	Dvinarių miniparadigmų skaičius	Trinarių miniparadigmų skaičius	Iš viso
4–4;11 m.	INF1	2	0	2
	INF2	0	0	0
	INF3	5	0	5
	INF4	0	0	0
	INF5	0	0	0
	INF6	0	0	0
	INF7	2	0	2
	INF8	1	1	2
	INF9	1	0	1
	INF10	1	0	1
	INF11	0	0	0
	INF12	0	0	0
	INF13	0	0	0
	INF14	1	1	2
	INF15	3	0	3
Vidurkis		1,07	0,13	1,20
5–5;11 m.	INF16	7	2	9
	INF17	1	0	1
	INF18	1	0	1
	INF19	1	0	1
	INF20	0	0	0
	INF21	1	0	1
	INF22	0	0	0
	INF23	1	0	1
	INF24	4	0	4
	INF25	0	0	0
	INF26	2	0	2
	INF27	3	0	3
	INF28	0	0	0
	INF29	3	0	3
	INF30	3	0	3
	INF31	0	0	0
	INF32	0	0	0
	INF33	0	0	0
	INF34	0	0	0
	INF35	3	0	3
	INF36	0	0	0
	INF37	2	0	2
	INF38	2	0	2
	INF39	1	1	2

	INF40	1	0	1
	INF41	0	0	0
	INF42	3	1	4
	Vidurkis:	1,44	0,15	1,59
6-6;11 m.	INF43	0	0	0
	INF44	0	0	0
	INF45	1	0	1
	INF46	1	0	1
	INF47	1	0	1
	INF48	2	0	2
	INF49	1	0	1
	INF50	1	0	1
	INF51	0	0	0
	INF52	1	1	2
	INF53	0	0	0
	INF54	2	0	2
	INF55	0	0	0
INF56	1	0	1	
INF57	0	0	0	
	Vidurkis:	0,73	0,07	0,80
7-7;11 m.	INF58	0	0	0
	INF59	1	0	1
	INF60	2	0	2
	INF61	0	0	0
	INF62	1	0	1
	INF63	1	0	1
	INF64	1	0	1
	INF65	1	0	1
	INF66	2	0	2
	INF67	1	0	1
	INF68	1	0	1
	INF69	4	0	4
	INF70	0	0	0
	INF71	0	0	0
INF72	1	0	1	
INF73	4	0	4	
INF74	0	0	0	
	Vidurkis:	1,18	0	1,18
8-8;11 m.	INF75	0	0	0
	INF76	1	0	1
	INF77	0	1	1
	INF78	1	0	1
	INF79	6	0	6
	INF80	1	0	1
	INF81	2	0	2
	INF82	0	1	1
	INF83	1	0	1
	INF84	2	0	2
	INF85	3	0	3
	INF86	1	0	1
	INF87	3	0	3
	INF88	3	0	3
INF89	1	0	1	
INF90	0	0	0	
	Vidurkis:	1,56	0,13	1,69
9-9;11 m.	INF91	3	0	3
	INF92	1	0	1
	INF93	0	0	0
	INF94	3	1	4
	INF95	0	0	0

	INF96	0	0	0
	INF97	0	0	0
	INF68	1	0	1
	INF99	0	0	0
	INF100	5	1	6
	Vidurkis:	1,30	0,2	1,50

6 priedas. Leksikos ir gramatikos ypatybės

Ypatybė	Atvejų skaičius	Atvejai amžiaus grupėse ir kt. pastebėjimai
1. Linksniavimo paradigmų kaita:	Iš viso: 122	
1.1 painiojamos tos pačios giminės paradigmos	107	Kaitos atvejų daugiausiai rasta 5–7 m. vaikų kalboje, 8–9 m. kalboje atvejų sumažėjo ar išvis nepasitaikė.
1.2 painiojamos skirtingos giminės paradigmos	15	
2. Derinimas (gimine, skaičiumi, linksniu):	Iš viso: 14	
2.1 skaičiaus derinimo klaidos	7	Gramatinių formų nederinimo atvejų rasta 4–6 m., 8–9 m. vaikų kalboje.
2.2 giminės derinimo klaidos	3	
2.3 linksnio derinimo klaidos	2	
2.4 skaičiaus, giminės, linksnio derinimo klaidos	2	
3. Valdymas (taisyklingas tranzityvinių veiksmažodžių vartojimas)	Iš viso: 11	Dauguma atvejų, kai su tranzityviniais veiksmažodžiais nevartojamas galininko linksnis, rasta 4–7 m., keli atvejai 8–9 m. vaikų kalboje. Gali būti siejama su anglų kalbos interferencija.
4. Neiginio kilmininko vartojimas	Iš viso: 4	Neiginio kilmininkas netaisyklingai vartotas 5–5;11 m., 7–8 m. kalboje.
5. Prielinksnių konstrukcijų vartojimas:	Iš viso: 41	
5.1 prielinksninę konstrukciją sudaro tinkamas prielinksnis, tačiau kiti konstrukcijos nariais išreikšti netinkamu linksniu.	11	Atvejų esama visose amžiaus grupėse.
5.2 prielinksninę konstrukciją sudaro semantiškai netinkamas prielinksnis, tačiau kiti konstrukcijos nariai išreikšti linksniu, su kuriuo tas prielinksnis vartojamas. Prielinksninė konstrukcija gramatiškai taisyklinga.	8	Beveik visi atvejai rasti 7–9 m. vaikų kalboje. Rodo, kad taisyklė įsisavinama, todėl prielinksninė konstrukcija gramatiškai taisyklinga. Vyresnio amžiaus vaikams sunkumų kyla skiriant prielinksnių reikšmes.
5.3 pavartota dalis prielinksninės konstrukcijos (praleidžiamas prielinksnis, dažniausiai prielinksnis /).	16	4–5 m. amžiaus grupėse yra 1 atvejis, 6–7 m. grupėse 5 atvejai, 8–9 m. amžiaus grupėse – 10 atvejų. Gali būti siejama su anglų kalbos interferencija.
5.4 vietoje prielinksnio vartojama premorfema.	2	Atvejų esama 6–7 m. vaikų kalboje.
6. Veiksmažodžių asmenuočių kaita	Iš viso: 7	Daugiausia atvejų rasta 7–8 m. pasakojimuose.
7. Būtojo laiko raiška	Iš viso: 14	Po 1–3 atvejus rasta visose amžiaus grupėse, daugiausia (5 atvejai) – 5–5;11 m. amžiaus grupėje. Gali būti siejama su anglų kalbos interferencija.

Klaida, ypatybė	Atvejų skaičius	Atvejai amžiaus grupėse
8. Priešdėlinių veiksmažodžių sudarymas ir priešdėlių vartojimas	Iš viso: 30	
8.1 painiojamos priešdėlio reikšmės (pavartojamas priešdėlis, kuris veiksmažodžiui suteikia reikšmę, semantiškai netinkamą pasakojimo minties sklaidai).	27	Atvejų esama beveik visose amžiaus grupėse: 4–4;11 m. grupėje yra 2 atvejai; 5–5;11 grupėje 8 atvejai; 6–6;11 m. grupėje 4 atvejai; 7–7;11 m. grupėje 3 atvejai; 8–8;11 m. 7 atvejai; 9–9;11 m. 3 atvejai.
8.2 pavartojamas darybiškai netaisyklingas veiksmažodis (pavartotą priešdėlinį veiksmažodį sudaro priešdėlis, kuris nevartojamas su pamatiniu veiksmažodžiu).	3	Vienas atvejis rastas 4–4;11 m. ir du atvejai 9–9;11 m. vaikų pasakojimuose.
9. Kodų kaita	Iš viso: 34	
9.1 angliškas žodis įterpiamas į sakinį.	29	Rasti 27 atvejai 4–6 m. vaikų kalboje, du atvejai 9–9;11 m. kalboje.
9.2 angliškas žodis integruojamas į lietuvišką žodį, angliškas žodis vartojamas su lietuvių kalbos darybos formantais.	5	Po kelis atvejus rasta 5–8 m. vaikų kalboje.
10. Sangražiniai įvardžiai	Iš viso: 6	Sangražinis įvardis savo nevartojamas 5–8 m. vaikų kalboje. Gali būti siejama su anglų kalbos interferencija.
11. Žodžių reikšmės siaurinimas, plėtimas	Iš viso: 79	
11.1 siaurinama žodžio reikšmė.	65	Atvejų esama visų amžiaus grupių vaikų kalboje.
11.2 plečiama žodžio reikšmė.	5	Atvejų rasta 5 m., 7–9 m. vaikų kalboje.
11.3 vieni leksinės semantinės paradigmos nariai vartojimi vietoje kitų.	9	Atvejų rasta 5–7 m., 9 m. vaikų kalboje.

7 priedas. Vienakalbių ir dvikalbių vaikų tyrimų mikrostruktūros įverčiai

Amžiaus grupės:	4–4;11	5–5;11	6–6;11	7–7;11	8–8;11	9–9;11
Vidutinis žodžių skaičius pasakojime						
1 tyrimas ⁹³ vienakalbiai		46,7		58,2		
2 tyrimas ⁹⁴ vienakalbiai	37,2	40,3		47,30		
Šio tyrimo lietuvių-anglų dvikalbiai	45,3	55,1	46,9	68,3	71,4	77,7
Visų žodžių LGFĮ						
1 tyrimas vienakalbiai		0,727		0,738		
Šio tyrimo lietuvių-anglų dvikalbiai	0,630	0,651	0,682	0,646	0,637	0,699
Daiktavardžių LGFĮ						
2 tyrimas vienakalbiai	0,766	0,774		0,683		
1 tyrimas vienakalbiai		0,711		0,737		
Šio tyrimo lietuvių-anglų dvikalbiai	0,710	0,699	0,692	0,703	0,638	0,726
Veiksmažodžių LGFĮ						
2 tyrimas vienakalbiai	0,853	0,870		0,826		
1 tyrimas vienakalbiai		0,875		0,869		
Šio tyrimo lietuvių-anglų dvikalbiai	0,761	0,809	0,866	0,816	0,827	0,875
Būdvardžių pavartojimo skaičius						
2 tyrimas vienakalbiai	0,80	0,50		0,40		
Šio tyrimo lietuvių-anglų dvikalbiai	0,40	0,67	0,80	0,94	0,75	1,40
KV/GC indekso vidurkis						
1 tyrimas vienakalbiai		1,125		1,138		
2 tyrimas vienakalbiai	1,109	1,067		1,130		
Šio tyrimo lietuvių-anglų dvikalbiai	1,04	1,12	1,07	1,17	1,24	1,26

⁹³ 1 tyrimas – I. Dabašinskienė *et al.* (2011).

⁹⁴ 2 tyrimas – I. Balčiūnienė (2013a).

Agnė BLAŽIENĖ

**LIETUVIŲ VAIKŲ LEKSIKOS IR GRAMATIKOS
RAIDA ANGLAKALBĖJE APLINKOJE**

Daktaro disertacija

Spausdino – Vytauto Didžiojo universitetas
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)
Užsakymo Nr. K16-089. Tiražas 15 egz. 2016 11 04.
Nemokamai.